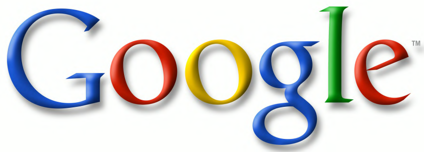

ANDOVER-HARVARD LIBRARY
AH 6138 J

HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

TIDSKRIFT FÖR TEOLOGI

UTGIFVEN

AF

OTTO AHNFELT.

FÖRSTA ÅRGÅNGEN.

LUND.
PH. LINDSTEDTS UNIVERSITETS-BOKHANDEL.
1891.

LUND 1890.
BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.

Innehållsförteckning
för årgången 1891.

Rättelse.

Rad. 8 nedifrån, sid. 369 bör lyda så: och af folket öfvas i denna söndring mycket självsvåld.

Den teologiska vetenskapens närvarande ställning och uppgifter.

Den tidskrift för teologi, som härmed öfverlämnas åt offentligheten, åsyftar att genom behandling af ämnen tillhörande teologiens olika delar i sin ringa mån bidraga till det teologiska intressets stärkande och lifvande. Den omvexling så väl med afseende på innehåll som med afseende på framställningssätt, som måste blifva en följd af ämnenas och författarnes olikhet, torde redan vara för nämnda syfte tjenlig. Men framför allt är att hoppas, att sjelfva det oförgängliga sanningsinnehåll, i hvilket den kristliga tron söker fördjupa sig, skall för läsaren framträda med något af den ursprunglighetens friskhet och färg, som icke kan helt saknas, där detta innehåll får taga gestalt uti ett för dess ljus mottagligt medvetande.

Det synes härvid ej vara ur vägen att med några ord antyda *den teologiska vetenskapens närvarande ställning och uppgifter.* Kännetecknande för innevarande kulturperiods vetenskapliga lif är, att den växande mångfalden af det stoff, som kräfver bearbetande, nödvändiggjort en det vetenskapliga arbetets delning i högre grad än under föregående tider, då de, som befunno sig på den vetenskapliga

odlingens höjder, kunde i betydligare mån omfatta och behärska sin tids hela kunskapsförråd. Följden häraf har blifvit de särskilda vetenskapernas skarpare begränsning mot hvarandra.

Sålunda har ock teologien — och detta allt sedan detta århundrades första decennier — med allt större bestämdhet fastställt sina gränser. Allt mer och mer har den uppfattningen trängt igenom, att teologiens egendomlighet såsom vetenskap består däri, att hon springer fram ur det kristligt kyrkliga lifvet såsom dess klara självmedvetande och att *föremålet* för hennes forskning är detta lif självt. Med andra ord, hennes föremål är det *samfund*, som hvilar på en helig historia, på försoningen genom den enfödde Sonens blod, och som genomströmmar tiderna med ett evighetens lif, de enskilda till salighet eller till dom.

Begränsningen genom fastställandet af teologiens föremål medför å andra sidan en starkare centralisation inom de teologiska fackvetenskapernas krets. Teologisk blir forskningen, då den t. ex. sysslar med de heliga urkunderna eller med kyrkans historia, om den, huru starkt den än fördjupar sig i filologiska eller historiska detaljundersökningar, dock icke släpper ur sigte, att den enskilda detaljen får sitt teologiska värde genom sitt, om än så aflägsna, samband med det evighetslif, som i Kristus inträdt i världen.

Det, som vidare karaktäriserar nutidens kultur, är en benägenhet att mäta vetandets värde efter dess betydelse för det verkliga lifvet. *Verklighetsintresset* har trädt i förgrunden. Den stora faran är här att vilja afgöra saken med den praktiska nyttans vågskål och betrakta det vetande såsom improduktivt, som ej leder till vinnande af materiel välfärd. Men det

äkta verklighetsintresset söker en verklighet af evig och oförgänglig art, hvilken kan sätta människorna i stånd att förverkliga sin bestämmelse såsom människor och som tillfredsställer hjärtats djupaste aningar och heligaste fordringar. Den teologiska vetenskapens föremål är en sådan verklighet: ett rike, som bringar oss försoning för syndens skuld och förlossning från syndens makt, och som tänder ett kärlekens lif, hvilket, om det får bearbeta det lägre, timliga lifvets alla områden, frambringar det allt omfattande goda, som mänskligheten söker. Detta rike är den i högsta mening produktiva makten. Tidens verklighetsintresse ställer därför för den teologiska vetenskapen den uppgiften att framställa *det etiska* såsom det kristligt kyrkliga lifvets äkta frukt och att ständigt på nytt framställa kristendomens nödvändighet för folken och för de enskilda, om de skola förverkliga sin bestämmelse såsom lemmar i mänsklighetens kropp och om de skola lösa de samhällsfrågor, under hvilkas tryck den närvarande tiden suckar.

Ett karaktärsdrag hos nutidens vetenskapliga lif är slutligen ett metodiskt tillvägagående för att genom slutsatser dragna ur gifna företeelser uppdaga tillvarons lagar. Sålunda arbeta t. ex. naturvetenskap, psykologi, filologi och historia för att upptäcka de lagar, enligt hvilka naturen, själslifvet, språket, folk- och kulturlifvet utveckla sig. Klart är, att det gifves områden inom den teologiska forskningen, där just de nämnda lagarne måste tagas i betraktande. Sålunda kan bibeltolkningen ej umbära filologiens och historiens hjälpvetenskaper. Men om man ville inordna själfva det lif, som är teologiens föremål, under de lagar, som gälla för den rent ändliga och timliga tillvaron, så skulle man göra sig skyldig till

ett förbiseende af detta lifs egendomlighet. Ej ens det i och för sig intresseväckande försöket att genomföra tillämpandet af naturens lagar såsom i högre mening gällande inom andens värld kan blifva vetenskapligt tillfredsställande. Ty förhållandet mellan t. ex. det organiska lifvet och mineralet är af helt annan art än förhållandet mellan ett människolif, som är pånyttfödt genom kristendomen, och ett människolif, som rör sig utom kristendomens område, men som till sitt väsen är bestämdt för kristendomen. Fast mera måste man erkänna, att, såsom den organiska naturens lagar äro andra än den oorganiska naturens, så måste ock hvarje högre form af lif röra sig efter en lag, som är för detta lifs art egendomlig. Den teologiska vetenskapen har därför till uppgift att framställa *det kristligt kyrkliga lifvets egna lagar*, lagarne för det i Kristus förhandenvarande gudamänskliga lifvets utveckling till ett världsförlossande och världsfulländande lif.

Blott i de allra allmännaste drag hafva vi härmed sökt antyda den teologiska vetenskapens närvarande ställning och uppgifter. Måhända borde ej heller förbigås den kamp teologien måste föra för sin rätt såsom vetenskap. Men om vi bortse från dem, som yrka, att religionen ej skall sträcka sig utöfver de varma, men dunkla känslornas område, så är denna kamp i det väsentliga densamma som på hvarje tid måste föras mellan tro och otro, mellan ett hjärta, som öppnat sig för Guds uppenbarelse i Kristus, och ett hjärta, som menar sig hafva nog i denna ändliga och timliga tillvaron. Låt vara att denna tvist inträngt inom själfva vetenskapernas syskonkrets! Den skall dock säkert förstummas, då sanningen själf finner stunden inne att återställa syskonsämjan. Och oss såsom själfmedvetna med-

lemmar af en kristen kyrka höfves det ej att svigta i tron på kristendomens eviga rätt att med sina heliga bud och sina saliga löften leda mänskligheten till det mål, som är henne föresatt af den evige Fadern, tidernas Herre.

Hvad är oföränderligt och hvad är föränderligt i kristendomen?

Hvad är oföränderligt och hvad är föränderligt i kristendomen? Så lyder den fråga, som är oss förelagd till besvarande [1]). Är hon berättigad, denna fråga? Bör hon icke genast afvisas såsom en fråga, hvilken har sin förutsättning i en åskådning, som, hvarifrån den än må hafva kommit, åtminstone icke har hemma i den kristna tron? Ty den kristna tron är visshet. Hon är icke, denna tro, försannthållande af allahanda meningar om Gud, om Guds förhållande till oss och vårt förhållande till honom; nej, hon är en hjärtats förtröstansfulla tillit till och lydnad för den Gud, som har uppenbarat sig i Kristus. Den kristna tron är en på Kristus byggd orubblig förtröstan till Gud och detta till Gud just sådan som Kristus har kungjort honom, sådan som han i Kristus är vorden känd. För den kristna tron är därför Kristus sanningen och detta icke sanningen sådan den af den menskliga anden kan i brutna stycken läsas ut ur den värld, som, gjord af Gud, är och måste vara såsom hvarje Guds verk en spegel af honom, som gjorde den, utan sanningen i sin fullkomlighet och därför oföränderlig sanning. För den kristna tron är hvartenda ord, som låter

[1]) Denna och följande uppsats äro ursprungligen referat hållna vid Lunds Stifts Prestsällskaps sammanträde d. 28 Aug. 1890.

bevisa sig hafva gått öfver Jesu Kristi läppar, hvarenda gärning, som af Jesus Kristus blifvit utförd, och allt, som skett med honom, något, hvarur tron ständigt på nytt hemtar upp sin förtröstan och sina förhoppningar, något, hvarunder tron med glad lydnad böjer sig och hvarefter tron ställer upp, hvad hon sätter sig såsom mål, och detta därför att för den kristna tron är Kristus den, som kommit ifrån Gud, för att föra oss tillbaka till Gud; den, genom hvilken och i hvilken vi äro i gemenskap med Gud.

Vi hafva icke i detta sammanhang att söka uppvisa, huru denna tro på Kristus och genom honom på Gud kommer till stånd, lika litet som det nu kommer oss vid att söka utreda, huru och hvarifrån tron på Kristus har den visshet, som innebor i henne; vi hafva blott att påpeka det såsom ett oemotsägligt sakförhållande, att där kristen tro lefver i hjärtat, där är med detsamma också den vissheten gifven, att Kristus, sådan han härnere lefde, lärde, led, dog och uppstod, är sanningen och bevisad såsom sanningen. Kristendomen såsom uttrycket för den gemenskap med och det lif i Gud, som upprättats genom Kristus och som består blott i och genom trosgemenskap med Kristus, är hvad den är och består blott så länge som det är visst för tron, att Kristus är sanningen. Där tviflen på Kristus såsom sanningen blifva till visshet om, att han icke är det, där är det ock ute med tron, men där är det också slut med kristendomen såsom fullkomlighetens religion. Inom kristendomen står och faller allt med Kristus och tron på honom såsom den, i hvilken vi se Gud.

Men förhåller det sig så, — och ingen kristen kan förneka, att det är så — så är också kristendomen och kan vara blott en och oföränderlig. Den

Gud, med hvilken vi såsom kristna stå i gemenskap, är och blifver — tron kan icke, utan att uppgifva sig själf, uppgifva ett iota däraf — den öfver verlden upphöjde, lefvande, personlige Guden, som i Kristus gjort sig känd för oss såsom den käre, himmelske fadern, såsom den som vill lefva ett kärlekens lif med oss och i oss. Och den Herre, på hvilken vi grunda vår tro, att Gud vill handla med oss syndare såsom barn, är och blifver — icke heller af detta kan tron uppgifva det minsta — den människan Kristus Jesus, som köpt oss med sitt blod och som i den härlighet, hvilken tillhörde honom såsom enfödde sonen, lefver och regerar såsom sin församlings hufvud, tills han fått föra henne, denna församling, fram till samma härlighet, som är hans. Och den tro, genom hvilken en kristen människa är hvad hon är, i hvilken hon, viss om sitt barnaskap för Jesu sin Frälsares skull, lefver evighetens lif midt i tiden, lyftad upp öfver det, hvarmed världen hotar eller lockar, är icke, har aldrig varit och skall aldrig blifva mer än en, den botfärdiga tro, som griper syndernas förlåtelse i Jesu Kristi namn.

Och hvar hälst denna tro skolat vittna om, huru den själf blef till, huru det skedde, att af detta kallsinniga, för Gud flyende och för honom innerst bäfvande hjärta, som hvarje människohjerta i sig själf är, blef ett nytt, fylldt af förtröstansfull tillit och salig trygghet, där har det vittnesbördet alltid varit vittnesbördet om, att så blef det genom en Guds gåfva och en Guds kraft, som så förnummos och så verkade, att med evangeliet Jesu Kristi Ande för själen förhärligade och förklarade Kristus så, att hjärtat föll till och gaf Jesu Kristi nådesord makt öfver sig. Och historiens vittnesbörd, det må tagas från hvilket skede som hälst af den kristna försam-

lingens lif och från hvilken trakt af verlden som hälst, där kristen tro fått slå rötter, det vittnesbördet är ett enstämmigt vittnesbörd om å ena sidan en i Jesu Kristi namn och i tron på Kristus såsom den lefvande Herren samlad bekännande och tillbedjande menighet, å andra sidan en ny gestaltning af lifvet i smått som i stort, i det enskilda som i det offentliga, buren och bestämd af en enda lag, den broderliga och allmänneliga kärlekens lag, och med ett enda, klart uttaladt syftemål — Guds och Frälsarens Jesu Kristi förhärligande. Men hvad annat är väl allt detta än kristendomen själf och hvad annat än detta har väl rätt att nämnas med kristendomens namn? Och så synes ju all betraktelse af kristendomen, vare sig den göres ut ifrån kristendomens eget begrepp eller ifrån hvad den genom tiderna har varit, leda dithän, att det måste sägas: kristendomen är blott en och därför oföränderlig; innanför kristendomens råmärken förändras ingenting och kan ingenting förändras.

Men kunna vi stanna här? Är den framställda frågan genom det anförda verkligen afvisad såsom en oberättigad fråga? Det må vara huru sannt som hälst — och det är vår orubbliga öfvertygelse, att det är sannt —, att kristendomen såsom människans genom Kristus upprättade och i honom nu och evinnerligen bestående lifsgemenskap med Gud är en evig verklighet, lika sannt är det dock äfven, att kristendomen har kommit fram på en viss tidpunkt inom historien, och detta så, att den på ett verkligt sätt gått in i tiden, för att lefva historiens lif, för att i tiden utveckla sitt inneboende innehåll, växa och fullkomnas hän emot sitt mål. Och detta icke blott så, att kristendomen vinner allt större och större utbredning, i det människa efter människa

och folk efter folk föras honom till, icke heller blott så, att den kristna tron hos hvarje enskild kristen har sin utvecklingshistoria, hvarigenom den troende tillväxer i vår Herre och Frälsare Jesu Kristi kunskap, utan också och det icke minst så, att den kristna trons eget innehåll, den sanning, i hvilken tron lefver, och det lif, som tron frambringar, under tidernas lopp utveckla sig till att blifva fattade i allt större renhet och klarhet.

Men förhåller det sig så, då låter det förvisso tänka sig, ja är till och med att förutsätta, att kristendomen, sådan den träder fram under historiens förlopp, skall komma att förete icke så ringa vexling, att ständigt och jämt en förändring skall ega rum i fråga om hvad som är kristendom. Och historien bär vittnesbörd om, att så också varit och ännu är. Hvad som under en tid bekänts och lärts såsom uttryck för hvad som är kristlig sanning har under en annan tid dömts såsom okristligt, ja såsom själaförderflig villfarelse. Och gäller detta om hvad som för tron har den allra mest afgörande betydelse, den kristliga läran, så är det icke att undra öfver, att det lif, som af tron skapas, alltjämt tager nya och förändrade former, och detta så, att hvad som under en tid räknats såsom den sanna kristliga gudaktigheten en annan tid fått vika undan för en gestaltning af lifvet, som varit den förra motsatt, men som icke desto mindre då gjort sig gällande såsom varande det verkligt kristliga. Och så äro vi ovedersägligen ställda å ena sidan inför ett kraf, som är den kristna trons eget kraf och hvaraf hon icke kan uppgifva det minsta, att sanningen är och måste vara blott en och därför oföränderlig och att kristendomen är denna ena, oföränderliga sanning, och å andra sidan inför det historiska sakförhållandet,

att hvad som under tidernas lopp trädt fram med anspråk på att vara kristendom och gälla såsom kristendom ingalunda varit ett och detsamma, utan att här såsom på alla andra det mänskliga lifvets områden vexlingens, föränderlighetens lag råder. Och så kommer den frågan igen, utan att låta sig afvisa: hvad är oföränderligt och hvad är föränderligt i kristendomen?

Gå vi då att söka gifva en antydan om, hvilket svar som måste blifva trons eget svar på frågan, så kan det vid första påseende tyckas, som om svaret icke bör kunna blifva annat än detta, att i kristendomen är det oföränderliga ingenting mindre, men, också ingenting mer, än vår Herre Kristus själf, om hvilken också Skriften vittnar, att han är i dag, hvad han var i går, och att han skall ännu i evighet vara densamme. Herren Kristus således, den historiske Kristus, hvad han talade och lärde oss människor, hvad han kungjorde såsom sin faders råd och vilja, hvad han i lif och gärning, i lidande och död utförde och fullbordade, Herren Kristus såsom den fullkomlige gudsuppenbararen och desslikes såsom den fullkomlige uppenbararen och förebilden af hvad en människa är och skall vara enligt Guds tanke, Herren Kristus sådan han står för tron i och genom deras ord, som hafva sett honom och som därtill hafva mottagit hans Ande, att de skulle vara skicklige att oföränderligt framställa hans bild för alla slägten, som komma och gå, Herren Kristus sådan han oföränderlig sitter på sin faders högra hand, verksam för oss i förhållande till Gud genom sin medlande förbön och verksam bland oss och i oss genom sin Ande, som skapar och närer den tro, hvarigenom den genom Kristus upprättade gemenskapen mellan Gud och människor alltjämt förverk-

ligas i dem, som tro: se här hvad som är oföränderligt!

Blifver det däremot fråga om den bekännelse, som tron aflägger och måste aflägga om hvad den tillegnat och underkastat sig såsom sanning, blifver det fråga om den lära, hvartill denna bekännelse gestaltar sig och måste gestalta sig, så kunna dessa, efter de äro förmedlade af människor och genom människor, icke annat än blifva sådana, att de både böra och kunna förändras, allteftersom såväl vår insigt i Skriften, som vår kunskap i öfrigt växer och fortskrider. Att vilja häfda en annan åskådning i denna sak är att ohjälpligen hemfalla åt den romerska villfarelsen, med hvilken reformationen fullständigt och för alltid brutit, att i den empiriska kyrkan se en ofelbar institution, genom hvilken sanningens helige Ande talar den gudomliga sanningen lika omedelbart säkert och visst, som Herren Kristus själf har talat. Och eftersom kulten såväl som den kyrkliga författningen och den kristliga seden på hvarje punkt äro beroende och bestämmas till sina former af hvad som gäller såsom kristlig lära, så kunna också dessa icke annat än förändras och omgestaltas hand i hand med de förändringar, som försiggå på lärans område. Här blifver alltså endast det oföränderligt, att en lära, som vill vara uttryck för hvad som af Kristus är satt såsom sanning, att en kult, en författning och en gestaltning af det kristliga lifvet, som öfverensstämma med denna lära, skola finnas, men denna lära, denna kult och denna författning själfva, liksom ock den kristliga sedens gestalt kunna och böra vara underkastade vexling och förändring, så länge församlingen icke hunnit fram till den fulländning, hvarom hon har löfte,

men hvilken hon kan vänta icke här, utan först i den evighet, hvari hennes historia skall mynna ut.

Kan emot detta svar någon invändning göras eller kan från protestantisk ståndpunkt ens något annat svar gifvas? Vi mena, att just från denna ståndpunkt, särskildt såsom evangelisk-luthersk, invändningar både kunna göras och måste göras af den vigt och betydelse, att ett annat svar måste sökas och finnas. Tro på Jesus Kristus, tillit till honom, hjärtats hängifvande i lydnad åt honom är inom lutherdomen A och O. Och denna tro är visshet, det hafva vi i början haft tillfälle att påvisa: för visshet kämpar hon och blott i visshet finner hon hvila. Att nu en sådan tro skulle kunna vara nöjd, skulle kunna stanna vid, att den Herre, på hvilken hon skall bygga, visserligen i och för sig är sanningen, men att tron själf på samma gång, med afseende på hvad hon tillegnat sig och fattat och underkastat sig af denna sanning, icke skulle kunna hafva någon visshet om, att detta är af henne gjordt på ett sådant sätt, att också hennes innehåll och hvad hon ut ur sig bekänner är viss sanning, är uppenbart orimligt. Tron är icke hulpen med att veta det såsom visst, att Kristus är sanningen: Kristi sanning måste finnas till för henne, vara för henne tillgänglig, och detta så, att när hon upptager den uti sig, hon då icke upptager blott ett sken, en bild af sanningen, som lika gärna kan vara falsk som sann. Att begära af tron, att hon skall uppgifva anspråket på att besitta sanningen såsom oföränderligt viss, är att begära af henne, att hon skall upphöra att vara till. Hvad tron bekänner utur sig själf, därpå vill hon både lefva och dö.

Och icke blott för sin egen del. Hvad tron bekänner är frälsande sanning för hela världen likasåväl som för henne; denna i tro tillegnade frälsande sanning binder den enskilde troende tillsammans med alla andra troende; denna gemensamma tro är det, som skall predikas; i denna gemensamma tro är det ock som församlingens medlemmar skola föras in och tillväxa. Kan det annorlunda vara, än att tron både sådan som hon lefver i det enskilda hjärtat och sådan hon lefver i de troendes samfund såsom ett helt måste vara viss på och känna sig viss på, att hon är i besittning af sanningen och just sanningen ifrån Gud, gifven af Gud? Men huru blifver då något rum för föränderlighet? Och så synas vi drifna dithän, att valet blott står oss öppet emellan en tro, som med förnekande af all historia förklarar sig själf för ofelbar, eller att gifva historien rätt och medgifva allt såsom föränderligt äfven i fråga om kristendomen sådan den lefver historiens lif, möjligen ett och annat undantaget af så allmän och obestämd art, att, om det bortfölle, kristendomen själf såsom en på särskildt sätt bestämd art af religion också fölle bort.

Skola vi icke stanna i detta val, som skulle tvinga oss att antingen gå tillbaka till Rom eller stanna i skepticism, måste en lösning sökas och finnas sådan, att på den föresatta frågan ett svar kan gifvas, genom hvilket å ena sidan häfdas, att kristendomen, icke blott sådan den är tänkt och uttalad af Kristus, utan sådan den finnes till för tron och i tron, är viss och oföränderlig sanning, och å den andra utrymme lämnas för den föränderlighet, som är betingad af, att det är hos oss ändliga och ofullkomliga människor, som kristendomen skall blifva verklighet. Vi tilltro oss icke att hvarken på ett

uttömmande eller ovedersägligt sätt gifva ett sådant svar; vi vilja blott söka gifva en antydan om, i hvilken riktning det sökta svaret enligt vår mening kan finnas. Kristendomen är såsom oföränderlig sanning och oförgängligt lif till i vår Herre Kristus och genom honom. Och denna fullkomliga gudsuppenbarelse, denne vår Herre Kristus med hans frälsande nåd och sanning är oss gifven, är för oss tillgänglig i det evangelium, som i den heliga Skrift, framför allt i det nya testamentet innehålles. Detta ord uppväcker tro och ur det hemtar tron sin näring, genom att därur ösa upp och tillegna sig nåden och sanningen i Kristus Jesus i allt rikare fullhet, renhet och klarhet. Och historien lärer oss, att detta så gått och går till, att på vissa punkter af denna historia, efter många förberedelser, Gud låter församlingen i särskilda utkorade redskap upplefva sanningen punkt för punkt på ett sådant sätt, att de, dessa utkorade redskap, mäkta uttala trons innehåll så, att i följd däraf samma erfarenhet upplefves af den troende församlingen i sin helhet eller åtminstone i någon sin del, som därigenom lyftes upp till en högre grad af utveckling. Hvad som så gifvits och vunnits är sedan en oförytterlig vinst; tron har kommit till en klar insigt, som gör, att den delen af dess innehåll icke mera kan förloras. Den vunna sanningen är sedan oföränderlig, därför att det är den ena, verkliga sanningen, som är funnen. Vi erinra om Athanasius, vi erinra om Augustinus, vi erinra framför allt om Mårten Luther, för att hvar och en genast skall förstå, hvad vi mena. Och härvid är att märka, att denna utveckling ingalunda är sådan, att på ett mekaniskt sätt läropunkt fogas till läropunkt, utan här är allt organiskt, så att hvad församlingen förut egt såsom

tillegnad och fattad trossanning kommer genom hvarje nytt steg i trostillegnelse att stå fram i ny och ännu klarare belysning just genom det ljus, som faller däröfver från den punkt, på hvilken det förunnats församlingen att göra sin nya erfarenhet. Häraf är ock betingadt, att den formulering, som åt den upplefda trossanningen, dogmen, blifvit gifven och som alltid måste bära sin tids märke, enär ingen förmår tala annat än i sin tids tankeformer, kan på ett högre stadium af utvecklingen och trostillegnelsen förändras, bringas till större klarhet och till att vara ett ännu adæqvatare uttryck för den ifrågavarande trossanningen, utan att det minsta af trossanningens eget innehåll därmed förändras. Vill man icke erkänna detta, så förnekar man ock berättigandet af teologiskt vetenskapligt arbete, sådant detta lefver inom protestantismen, och utrymme finnes då icke för teologisk vetenskap i annan form än den, som kännetecknar medeltidens skolastik.

Oföränderligt är alltså ifråga om kristendomens lära icke blott denna lära sådan den omedelbart är gifven i Skriften, utan ock till sitt innehåll det, som af församlingen blifvit historiskt upplefdt. Förändring i läran däremot eger rum dels så, att en tid förmår i renhet och klarhet tillegna sig, hvad af en föregående tid blott dunkelt fattats, dels så att lärans formulering fortskrider till att blifva ett allt adæqvatare uttryck för den fattade och tillegnade sanningen.

Men kristendomen sådan den lefves är icke blott lära; den gifver sig uttryck i kult, den gifver sig rättsliga former, den gifver gestalt åt det sedliga lifvet. Då nu inom den romerska kyrkan kult och författning äro det öfverordnade, inom den evangeliska tvärtom, så följer häraf att, medan man

från romersk sida icke gärna kan tänka sig en förändring i kult och kyrklig organisation, utan att kyrkan skulle upphöra att vara hvad hon är, man inom protestantismen icke har någon svårighet vid att tänka sig förändring i dessa hänseenden.

Och sannt är, att det icke gifves af Herren förordnade former för kult och samfundsordning. Men häraf följer ingalunda, att allt inom dessa områden är föränderligt. Då nämligen lära och lif stå i nära inbördes gemenskap och den förra har för det senare en bestämmande betydelse, så är det visserligen klart, att med förändring i fråga om läran måste följa förändring med afseende på lifvet och dess former, såsom ock tydligt träder i dagen vid en jämförelse mellan de protestantiska kyrkosamfunden och det romerska, men så följer ock, att med lärobegreppets fixering blifva kultens innehåll såväl som författningens väsentliga momenter något fast och beståndande.

Att såsom medelpunkten i kulten Guds ord predikas rent och klart och sakramenterna utdelas efter Herrens instiftelse, och att församlingen bekännande, bedjande och lofsägande i gudstjenstfirandet verksamt deltager, samt att den kyrkliga organisationen nödvändigt måste hvila på principen af det kyrkliga samfundet såsom en kropp, är något oförytterligt inom den evangeliska kyrkan, huru mycket sedan kultens och författningens former än må kunna vexla. Och såsom det kristliga sedlighetsidealet blifver genom reformationen ett annat än det romerskt katolska, så kan icke detta evangeliska sedlighetsideal någonsin uppgifvas, så länge den evangeliska kyrkan är sig själf. Men, såsom sagdt är, allt i dessa hänseenden är beroende af den rena lära efter Guds ord, som är trons förut-

sättning likaväl som trons innehåll, och som därför icke kan uppgifvas med mindre kristendomen skulle uppgifva sig själf. "Guds ord blifver evinnerliga".

N. J. O. H. Lindström.

Huru kunna Gamla Testamentets skrifter bäst göras fruktbärande inom våra församlingar?

Det Gamla Testamentet har någonting förgängligt (*καταργούμενον*), som i Kristus återvänder, men det har också sin eviga, ideala sida (*τὸ μένον*). Med afseende på den senare säger Kristus Matth. 5: 17, 18: "I skolen icke mena, att jag är kommen till att upplossa lagen eller profeterna; jag är icke kommen till att upplossa, utan till att fullborda. Ty jag säger eder för sannt: Till dess att himmel och jord förgås, varder ej förgången den minste bokstafven, icke heller en prick af lagen, förr än det är allt skedt". Och hvad som i de apostoliska skrifterna säges om den heliga Skrifts höga betydelse syftar först och förnämligast på G. T., som i synagogan hade det anseendet och på alla sabbater där lästes [1]).

Denna ståndpunkt fasthålles äfven af de apostoliske fäderna och apologeterna, ehuru under denna tid N. T:s kanon så småningom bildade sig.

Hos de apostoliske fäderna äro de heliga Skrifterna blott G. T:s, till hvilka såsom ett lefvande ord [2]) kommer evangelium, vare sig det muntligen

---

[1]) Joseph. c. Apion. II: 17; Act. V: 21.

[2]) *μάλιστα μεμνημένοι τῶν λόγων τοῦ κυρίου* Clem. Cor. I: XIII.

förkunnas eller det finnes såsom en uppteckuad tradition [1]). CLEMENS ROM. I: XIII citeras Jer. IX: 23, 24 med anföringsformeln: *λέγει γὰρ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον*. Jfr. ock det mycket omskrifna stället IGNATIUS Magn. VIII: 2: *Οἱ θειότατοι προφῆται κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν ἔζησαν. διὰ τοῦτο καὶ ἐδιώχθησαν ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῆς χάριτος αὐτοῦ, ὅς ἐστιν αὐτοῦ λόγος ἀπὸ σιγῆς προςελθών*. Id. Philadelph. V: 2: *Καὶ τοὺς προφήτας δὲ ἀγαπῶμεν διὰ τὸ καὶ αὐτοὺς εἰς τὸ εὐαγγέλιον κατηγγελκέναι καὶ εἰς αὐτὸν ἐλπίζειν.*

I dial. c. Tryph. framställer JUSTINUS MARTYR vidlyftigt sin mening om G. T:s förff. Det heter där bl. a. (p. 30 ed. OTTO): *οὗτοι μόνοι τὸ ἀληθὲς καὶ εἶδον καὶ ἐξεῖπον ἀνθρώποις, μήτ' εὐλαβηθέντες μήτε δυςωπηθέντες τινά, μὴ ἡττημένοι δόξης, ἀλλὰ μόνα ταῦτα εἰπόντες ἃ ἤκουσαν καὶ ἃ εἶδον ἁγίῳ πληρωθέντες πνεύματι.* Och att på hans tid, likasom på den tidpunkt, då kristna kyrkan utvecklade sig under synagogans former, G. T:s skrifter voro i bruk vid den söndagliga gudstjänsten framgår af det ofta citerade stället Apol. I: 67 (p, 158 OTTO): *Καὶ τῇ τοῦ ἡλίου λεγομένῃ ἡμέρᾳ πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγροὺς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκεται μέχρις ἐγχωρεῖ.* Man skulle hafva väntat, att de ur filosofernas skolor framgångne äldre kyrkofäderna gifvit åt G. T:s författare en ringare plats än nya testamentets, åt deras inspiration en lägre dignitet [2]).

[1]) Tydligast framträder denna åskådning i det bekanta yttrandet af Papias hos Euseb. H. E. III: 38: 1, jfr. också DIESTEL, Gesch. d. alt. Test. i. d. chr. Kirche, hvilket arb. särskildt blifvit för denna uppsats begagnadt.

[2]) Såsom t. ex. PHILIPPI, Chr. Glaub. I § 2.

Men, såsom bekant är, håller JUSTINUS MARTYR strängt på verbal-inspirationen [1]), och hos CLEMENS ALEXANDRINUS möter man den på vår tid endast af ett fåtal [2]) försvarade meningen att G. T:s helige författare skulle vara källan till den helleniska filosofien t. ex. Strom V: I (p. 235 Sylb.).

Ändamålet med denna inledande framställning medgifver icke att anföra flera bevis på den vördnad, som kyrkofäderna hyste för G. T. Härmed öfverensstämde den vidlyftiga liturgiska användningen af detsamma. Säkrast finna vi den intygad med afseende på den kristna orienten, hvilket tilläfventyrs torde bero på dess större bundenhet af traditionen, äfvensom på en starkare inflytelse af den judiska diaspora [3]). Vi vilja blott anföra tvänne ställen ur de apostoliska konstitutionerna II: 57: "Lektorn läse från en upphöjd plats i midten af kyrkan Mose böcker och Josuæ bok, Domareboken och Konungaböckerna, Krönikeböckerna och hvad som är skrifvet om folkets återkomst, sedan Jobs och Salomos böcker och de sexton profeterna". Och i den VIII bokens V kap. (hvilken bok tillhör en något senare tid) heter det: "Efter läsning af lagen, profeterna, våra bref och acta (ap. Petrus tänkes tala i de öfriga apostlarnes namn) och af evangelierna helsar biskopen församlingen". Man har förmodat, att dessa böcker förnämligast gällt Syrien och Palestina, men att äfven i constantinopolitanska provinsen g.t:liga lektioner voro i bruk framgår af CHRYS. Hom. in Rom. 24: "Du, som tankspridd kom-

---

[1]) Jfr. Cohort. ad. Græc. VIII.

[2]) T. ex. GLADISCH, (Zeitschr. f. histor. Theol. 1849), Anaxagoras und die alten Israëliten.

[3]) Jfr. ALT, d. christl. Cultus p. 4.

mer hit, säg mig, hvilken profet och hvilken apostel har i dag blifvit föreläst och hvarom var nu frågan?" Och äfven om vi för den vesterländska kyrkan icke kunna anföra så bestämda utsagor, så visar dock den rika användningen af G. T. i de förhanden varande liturgierna, hvad värde man satt på dessa skrifter.

Gregorius d. Store [1]) bildar i fråga om den H. Skrifts utläggning och användning liksom i annat en vändpunkt. Men detta medförde ej något nedsättande af G. T:s anseende. Ty då all själfständig vetenskaplig forskning småningom upphörde, kom man att förbise den stora åtskillnaden mellan N. och G. T. Medeltidens prestadöme och offerlära, dess "leviter" och jubelår jämte så mycket annat, som påminner om den förkristna teokratien, funno sitt stöd i Mose lag, och då Bibeln i sin helhet trädde tillbaka i ett vördnadsvärdt dunkel, i hvilket det tilläts blott presterna att blicka in, så kom sådan vördnad G. T. lika mycket till del, som det Nya.

Reformatorernas förtjänst bestod bl. a. däruti, att de å ena sidan framdrogo bibeln i sin helhet

---

[1]) Betecknande för Gregorii hermeneutik är, att hans hufvudarbete är Expositio Moralis in librum Jobi, omfattande 214 folia i pariser-uppl. 1542. Exempel på, huru hans etik utvecklas ur Jobs bok är cap. 33, hvarest den omständigheten att Jobs tre söner bjuda de tre systrarna på gästabud innebär, att de olika dygderna hos själen sammanstämma: Gaudent virtutes virtutibus et se invicem ministrant ac subserviunt. Och om någon skulle funnit i hans framställning något alldeles stridande mot grundtextens hela syfte, så är han beredd på ett svar. I början af Lib. IV heter det: Qui textum considerat et sensum sacræ locutionis ignorat non tam se eruditione instruit quam ambiguitate confundit, quia nonnunquam sibi literæ verba contradicunt, sed dum a semetipsis per contrarietatem differunt, lectorem ad intelligentiam veritatis mittunt.

och särskildt G. T. ur dess gömma och gåfvo den åt menigheten och å andra sidan häfdade dess anseende gentemot en fritänkande humanisms ringaktning, emot deras mening som ansågo G. T. "allenast vara gifvet åt Judarne och innehålla blott några gamla historier". Och MELANCHTON säger: "Una et perpetua vox est ministerii evangelici inde usque a prima concione post lapsum Adæ videlicet prædicatio poenitentiæ arguens peccatum et deinde promissio remissionis peccatorum et reconciliationis" [1]). På samma sätt säger ZWINGLI: "Una fides, una ecclesia Dei fuit omnibus temporibus" [2]). Och för att icke tala om andra ställen i bekännelseskrifterna vilja vi blott anföra Form. Conc: "Credimus, confitemur et docemus unicam regulam et normam, secundum quam omnia dogmata omnesque doctores judicari oporteat, nullam omnino esse quam prophetica et apostolica scripta cum veteris tum novi testamenti, sicut scriptum est: lucerna pedibus meis est verbum tuum". Den store reformatorn icke blott öfversatte den h. Skrift utan dref ock kraftigt på, att den användes. I sin skrift "An den Adel deutscher Nation" säger han: "vor allen Dingen sollte in den hohen und niederen Schulen die fürnehmste und gemeinste Lection sein die heilige Schrift". Och de många skollagarne under 16:de och 17:de årh. inskärpa detsamma [3]). Och i sitt härliga förspråk till det G. T. har Luther, så som ingen annan, vetat öppna blicken för detta testamentes höga syfte och rika innehåll. Detta gäller särskildt om hans inledning till psaltaren. Igenom reformationen hade G. T.

---

[1]) Corp. Ref. XIII: 797.

[2]) Opp. V: 45.

[3]) ZEZSCHWITZ, Katech. II: II: I: 188 flj.

blifvit hvad det aldrig för katholikerna kan och får blifva — den förnämsta folkboken och den förnämsta uppbyggelseboken. Och gentemot detta är det af mindre betydelse, att dessa kyrkor inrymt åt densamma en större plats på det liturgiska området, ty de stycken af Vetus, som finnas i den söndagliga gudstjänsten, i missalerna i breviarierna och i menologierna, komma ej omedelbart församlingen till godo.

Med afseende på G. T. är där likväl emellan de båda protestantiska kyrkorna en åtskillnad. Det är en gammal anmärkning, att idealet för de Wittenbergska reformatorerna är den antika kyrkan, för de Schweiziska den judiska teokratien. De förre hålla därför fast på kat. kyrkans perikoper, de senare införa synagogans lectio continua. Den anglikanska kyrkan, som, kanske mera än någon annan, älskar patristiken, har sökt att förbinda dessa båda faktorer. The Book of common Prayer har 1:o) Davids psalmer fördelade på hvarje dag i månaden, 2:o) G.T:liga perikoper på hvarje söndag, särskildt för morgon- och särskildt för aftongudstjänsten, utom det att 3:o) N. T. är fördeladt på alla årets dagar. Och en följd däraf är en synnerligen rik användning af G. T:s innehåll, hvilket skall vara i ögonen fallande för en och hvar som äfven ytligt lärt känna den engelska homiletiska literaturen. I den lutherska kyrkan är där i fråga om G. T:s användning ett tillbakagående. Början därtill skedde i Tyskland genom den s. k. sokratiken och filantropien i undervisningsmetoden, hvilken riktnings första namn är Mosheim, följd af sådana som Gräffe, Bahrdt m. fl., hvilka ville utmönstra G. T. såsom alltför "morgenländisch". De understöddes därvid af rationalismen på det teologiska området. Och äfven om Schleiermacher, den nyare teologiens grundläggare, kan det

sägas, att antiken och särskildt den platoniske Sokrates står såsom en rättfärdighetens och Guds rikes förkunnare mera än Moses och profeterna [1]. Ja han går så långt, att han säger: "Das Judenthum zeigt durch die Beschränkung der Liebe des Jehovah auf den Abrahamischen Stamm noch eine Verwandtschaft mit dem Fetischismus", liksom om icke det vore just det stora och egendomliga hos judendomen "att alla folk och slägter skulle i Abrahams säd välsignas" [2]. Var således Schl:s uppgift att inom den teologiska vetenskapen bereda väg för någonting bättre än rationalismen, så har han ingalunda haft sådan betydelse för G. T:s anseende. I äldre tider ansåg man allt som förekom i G T. kunna förklaras och vara uppbyggligt, så att man ej hade öga för dess mänskliga sida, en senare tid är böjd att förbise dess gudomliga, heliga prägel, dess profetia och visdom. De bildade se med ett slags förnäm likgiltighet ned på Moses, Samuel och profeterna, dessa anses ofta representera en förgången tids åskådning och ej ens duga att sätta i händerna på barn och ungdom, därtill skulle de vara för "realistiska" och anstötliga. Och underbart nog, denna samma tid gör sig en berömmelse af att vara realistisk, att benämna lasten med dess rätta namn, visa människor sådana som de äro, och har under sådan skenfager förevändning tillåtit hela denna Bohêmeliteratur utkomma och sättas i händerna på

---

[1]) Chr. Gl. § 12: 3. Citatet från Cl. Al. Strom VI borde Schl. ej hafva anfört, ty, såsom vi ofvan erinrat, anser Clemens det sanna i filosofien, "die nach dem Monotheismus strebende", vara ett lån af judendomen.

Ibid. § 8: 4.

[2]) Hvilken välsignelse väl tänkes kunna stå tillsammans med Israels förkastelse, jfr. Deut. 32 sqq. och Rom. 10: 19 sqq.

de andeligen omyndige [1]). Men den anser sig böra stycka det ord, som af ålder befunnits vara "till lärdom, till straff, till bättring, till tuktan i rättfärdighet" [2]).

Men är således den uppställda frågan berättigad, så står den uppgiften för oss, "att göra det Gamla Testamentets skrifter fruktbärande i våra församlingar". Skall detta ske, så är det först af vigt, att vi själfve "hafva lust till Herrens lag och tala om Herrens lag både dag och natt". Men för den med många ting sysselsatte landtpresten, som är bunden att hvarje vecka hålla ett föredrag öfver en N.T:lig pericop, ligger det så nära till hands att uppskjuta G. T:s studium, så mycket mera som därtill fordras ett större lärdt material än som finnes på landet. Annars kunna de, som hafva små och beqväma församlingar, nog göra den erfarenheten att G. T:s studium har en stor vinning med sig. Det har redan Luthers och Gustaf I:s bibelöfversättning. Huru mycket som kan vara att i enskildhet anmärka, innehåller G. T. äfven i denna gestalt det evigt klassiska och oupphunna, när det gäller att uttrycka själens längtan efter Gud och dess hvila i honom [3]). Och ännu mera intresse skall man förvisso afvinna "Förbundet bok", när man blifvit för-

---

[1]) Jfr. Bengel ad Rom. 1: 26: In peccatis arguendis sæpe scapha debet scapha dici. Pudorem præposterum ii fere postulant, qui pudicitia carent. Gravitas et ardor stili judicialis proprietate verborum non violat verecundiam.

[2]) Och då är det förklarligt att man hörer en eller annan icke kristendomsfiendtlig människa säga: Jag har alltid tyckt G. T. vara så märkvärdigt och så dunkelt, jag håller mig till det nya.

[3]) Intressant var prof. Max Müllers föredrag å orientalistkongressen om en brahmin, som genom eget studium af G. T. kommit till att vinnas för kristendomen.

trogen med ökensonens bildspråk, när man betraktar de från första barndomen bekanta "historierna" i ljuset af Assyriens, Egyptens och det gamla Hellas' fornkunskap [1]). Och om vi hörsamma den uppmaning, som gifvits oss af dagens predikant, så att vi icke åsidosätta studierna och särskildt i G. T:s läsning oss fliteligen öfva, så skall det otvifvelaktigt framträda i vår förkunnelse och hos menigheten underhålla den kärlek till det gammaltestamentliga ordet, som ännu, mera än man tror, finnes. Särskildt må nämnas

1:o. Predikans exordium. Ty om G. T. är förberedelsens tid, så måste ett språk från denna tid särskildt vara på sin plats, när det gäller att bereda på dagens text.

2:o. Stycken ur G. T. torde vara mycket lämpliga såsom texter vid skriftermål. Härmed förnekas icke lämpligheten af att hafva sådana "de tempore" eller ur dagens texter hemtade, men då det burit sig så, att man tre eller fyra gånger haft på samma söndag perikoptext, så torde det vara lämpligt att taga en af G. T. Dessutom kunna g.t:liga texter med skäl användas vid sjukas nattvardsgång.

3:o. Det händer ofta att presten i församlingen blir uppmanad att "säga några ord" vid ett bröllop, en trolofning m. fl. tillfällen. Och på det han icke må komma bort i panegyrikens och retorikens faror utan följa den apostoliska förmaningen

---

[1]) In dieser Geschichte der Jüden ist das einige zu verwundern und zu ehren, nemlich das Wort Gottes, durch welches Leitung und Willen alle Dinge vollendet werden und geschehen. Sie werden mit Recht heilige Geschichte genannt, nicht dass sie von heiligen Menschen geschehen, sondern dass sie nach dem heiligen Wort Gottes vollbracht sind. LUTHER cit. af ZEZSCHWITZ Katech. II: II: I: 83.

”om någon talar, han tale såsom Guds ord”, så kan han taga till utgångspunkt ett skriftspråk. Och därtill är G. T. särskildt tjenligt, då det omfattar de mest skilda tider, stånd och förhållanden. I Ruths bok visas oss t. ex. husbonden bland sina tjenare och daglönare, Samuels bok innehåller på första sidorna den älskliga skildring af en from qvinnas hemlif med dess hopp och sorger, som en gång gjorde så djupt intryck på Luther. Vi se här presten i sin gerning, krigaren i fält, konungen bland sina rådgifvare, och såsom domare och betraktare af allt detta profetians och Salomos visdoms ord. Är det åter fråga om själslifvets förborgade djup, så gälla Luthers ord: ”Wo findet man feiner Wort von Freuden, denn die Lob- und Dankpsalmen? Da siehest Du allen Heiligen ins Herz, wie in schöne lustige Gärten, ja wie in den Himmel, wie feine, herzliche lustige Blumen darin aufgehen von allerley schönen fröhlichen Gedanken gegen Gott und seine Wohlthat. Wiederum wo findest du tiefere, kläglichere, jämmerlichere Worte von Traurigkeit denn die Klagpsalmen haben. Da siehest du abermal allen Heiligen ins Herz wie in den Tod, ja wie in die Hölle” [1]).

4:o. När på landet bibelförklaringar hållas, så är det visserligen önskvärdt att hela böcker i N. T. genomgås och särskildt epistlarne, öfver hvilka ej söndagligen predikas. Men de, som älska sin bibel, älska gemenligen ock G. T. och tycka om att höra det utläggas, och finna det efter utläggningen ännu mera kärt och uppbyggligt. Erfarna pastorer hafva tyckt sig finna, att de genom bibelförklaringar hafva kunnat komma ännu mera in på det verkliga lifvets förhållanden än det varit möjligt vid utlägg-

---

1) Luther, Vorrede zum Psalter.

ning af bestämda perikoper. Och hvad vi ofvan nämnt om G. T:s omfattning är härvid icke utan sin betydelse.

5:o. Vid den kateketiska undervisningen har det G. T. en rik användning såsom grundläggande, belysande, bevisande. Härpå har redan Augustinus fäst uppmärksamheten i sin bok: De rudibus catechizandis [1]). Väl menar Palmer [2]), att Nya Testamentet bör vara det grundläggande, "ty Kristi ungdomshistoria, är den icke just i den mest egentliga mening mänsklighetens barndomshistoria d. v. s. en helig mänsklighets?" Men då redan på de första raderna i den heliga historien den præexistente Logos träder oss till mötes, då hans mandomsannammelse förutsätter tidens fullbordan, månne det icke kan vara väl så lämpligt att begynna med de för barnasinnet så fängslande och åskådliga skildringarne om skapelsen, syndafallet och om Guds styrelse som uppenbaras i patriarkernas lif [3]).

Men med allt detta, har man ej undanskjutit N. T.? Och om man i allmänhet i G. T. har blott förebilden och skuggan, men i N. T. självfva väsendet, hvarför då uppehålla sig vid det ofullkomliga, det förberedande? Med anledning af sådant inkast vilja vi göra tvänne anmärkningar:

1:o. All sann religion, och således i första rummet kristendomen är full af pietet, ja i själfva verket är ingen djupare filosofi utan en sådan. När det gäller lifvets och dödens [4]) hemligheter, dessa de vigtigaste frågor, som den mänsklige anden kan

---

[1]) Se Höfling, Sacr. d. Taufe.

[2]) Evangel. Katechetik öfvers. af Asping, 3 uppl. s. 121.

[3]) Så dömer äfven Zezschwitz Katech. II: II: I: p. 125.

[4]) Jfr. Plat. Phæd. p. 69 D.

framställa, gå tänkare sådana som Plato och Cicero gärna tillbaka till en svunnen forntid, "quæ quo propius aberat ab ortu et divina progenie, hoc melius ea fortasse, quæ erant vera, cernebat".

2:o. Betraktas G. T. utan ideen om Guds sons människoblifvande i tidens fullbordan, så blifver det en religionsurkund såsom en af folkens, det blifver icke ens så mycket som det var för Israël under den gammaltestamentliga frälsningsekonomien, och man må då gärna med Schleiermacher göra den helleniska filosofien jämnbördig därmed, såsom i själfva verket redan Philo gjort [1]). Men om man, såsom Luther säger, alltjämt söker att deruti finna Kristus, så "faller täckelset från Mosis ansigte".

En fråga, som härvid ofrivilligt tränger sig på oss, är, huru man härvid har att betrakta apokryferna [2]). Nya Testamentets helige författare gifva

---

[1]) Jfr. Dorner Entwickelungsgesch. d. L. v. der Person Christi I p. 56.

[2]) Frågan om apokryfernas betydelse var föremål för liflig strid omkring 1850-talet, då d. Verwaltungsrath des Vereins f. innere Mission Augsburg. Bekenntnisses im Grossherzogthum Baden uppställde detta ämne såsom en prisfråga. Priset tillerkändes Keerl för hans arbete: Die Apocryphen des Alten Testamentes, ein Zeugniss wider dieselben auf Grund des Wortes Gottes. I Theol. Studien, Kritiken u. Notizen Jahrg. 1853 tog Bleek till orda i afh. Über die Stellung d. Apocryphen des A. T. im christlichen Canon. Gentemot Keerls stränga förkastelsedom (jfr. isynnerhet hvad som säges § 23 med afseende på bibelsällskaperna) visar Bleek huru i hela den h. Skrift man alltjämt kan åtskilja en graduell auktoritet. Det fjerde evangeliet står öfver synoptikerna, homologumena öfver antilegomena, nya testam. öfver det gamla, och äfven bland dettas kanoniska böcker bör ej blott enligt de lärdes utan ock enligt det kristna folkets medvetande göras en åtskillnad, och man bör följaktligen låta äfven åt apokryferna lemnas en del af den vördnad, som menigheten har för G. T.

här icke något bestämdt utslag, åtminstone icke emot deras användbarhet i och betydelse för församlingen. Men å andra sidan har hvarken Herren eller någon af apostlarne förkastat eller ändrat hvad synagogan lärde om de heliga Skrifternas anseende eller hvad de stadgat om deras användning vid den synagogala gudstjänsten, hvarför orden: "helig skrift", "skrifterna", måste anses syfta på den gammaltestamentliga kanon, sådan vi ega den, och sådan den förefanns väl redan i det andra förkristliga århundradet. Men det sätt, hvarpå G. T. anföres, stundom efter hebr. grundtexten, stundom och mest efter LXX, alltid med en viss frihet, visar, att man i apostoliska tiden ej kände den stränga och stela begränsning, som finnes hos den senare judendomen. Allraminst håller den gamla anmärkningen stånd, att de apokryfiska böckerna aldrig af N. T:s förf. citeras, ty Judæ ep. citerar icke blott apokryfiska utan äfven pseudepigrafiska skrifter (hvilka ej ens funnits i den alexandrinska kanon). Ebr. 11: 35—37 [1]) hänföres otvetydigt till Maccabäerböckerna, och flera ställen af samma bok visar utan att vara egentligt citat en stor likhet med Wishetens Bok [2]). Pauli skildring af hedendomen i Rom. 1 påminner mycket om Wish. B. cc. 13—15. Visserligen citeras aldrig i N. T. någon apokryfisk bok, men det finnes också böcker i G. T:s kanon som aldrig citeras, såsom Höga visan, Predikareboken, Esra, Nehemia och Esther.

Den efterapostoliska tiden och den kristna forntiden stod såväl i kanonfrågan som i annat till en

---

[1]) Jfr. Lünemann i Meyers Exeg. Comm. till d. st.

[2]) Jfr. Hebr. I: 3 med Sap. VII: 26; Hebr. IV: 12, 13 jfr. Sap. VII: 21, 22.

början judendomen mycket nära. Biskop MELITO af Sardes (i slutet af 2 årh.) anför i sin förteckning endast kanoniska böcker [1]), och ännu mötet i Laodicea (hållet emellan 343—381 [2]) utesluter likaledes alla deuterokanoniska böcker [3]). Men den stegrade motsatsen mot judendomen och den alexandrinska bildningsartens inverkan bidraga att så småningom utplåna åtskillnaden, och synoden i Hippo Regius 393 can. 36 upptager de deuterokanoniska böckerna såsom "gudomliga skrifter", hvilka skola föreläsas i kyrkorna. Långt förut hade i det allmänna medvetandet åtskillnaden mellan kanonisk och apokryfisk utplånats. Dessa böcker anföras icke så blott som Paulus citerar Aratus, utan såsom erkändt heliga skrifter, såsom Guds ord. TERTULLIANUS adv. Val. c. 2 anför Wish. 1: 1 med formeln: ut docet Sophia, non quidem Valentini sed Christi; CLEMENS ALEX. Strom. L. IV: XVI: 105 (Sylb. p. 221) anför Wish. 3: 2—4 med orden: *ἡ θεία σοφία περὶ τῶν μαρτύρων λέγει*; på samma sätt anföres V: III (p. 237 Sylb.) Syr. 27: 12 med orden: *ἀκηκόασι γὰρ οἶμαι τῆς καλῆς ἐκείνης λεγούσης ἡμῖν σοφίας.*

Under de efternicenska kyrkofädernas tid 300—600 gör sig den åskådning gällande, som vi finna uttalad af Luther och vår kyrka. Man gör en skillnad mellan sådana skrifter, som kyrkan använder "ad ædificationem plebis", till menighetens uppbyggelse, och sådana som den använder till att bevisa lärosatserna. HIERON. præf. in Libros Sal.: Sicut ergo Judith et Tobi et Maccabæorum libros legit quidem

---

[1]) Eus. H. E. IV: 26: 14; man måste neml. med Heinichen läsa *Παροιμίαι ἡ καὶ Σοφία.*

[2]) HEFELE, Conciliengesch. I: 749.

[3]) Id. anf. arb. p. 775.

Ecclesia sed inter canonicas scripturas non recipit, sic et hæc duo volumina (Sapientiam et Ecclesiasticum) legat ad ædificationem plebis, non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam [1]). Härvid äro de icke helt och hållet bundna af den judiska traditionen, utan Esthers bok får ofta rum bland apokryferna. Med honom öfverensstämmer AUGUSTINUS. Likväl vill han, såsom man väl kunde vänta, vida mer än Hieronymus, att den kyrkliga traditionen skulle gälla. De under hans inflytande hållna synoderna följa med afseende på skillnaden mellan kanonisk och apokryfisk den af honom uttalade grundsatsen [2]) att jämte de af alla erkända skrifterna (*τετυπωμένα παρὰ τῶν πατέρων ἀναγινώσκεσθαι* ATHAN. ep. fest.) skulle också de upptagas, hvilka i de mesta och anseddaste församlingar plägade offentligen läsas. Och det var förklarligt, att han särskildt fann sig tilltalad af Vishetens Bok med dess af hellenisk filosofi påverkade israëlitiska fromhet, hvarföre han om denna (och om Syrachs bok, hvilken han, eget nog, anser vara af samme man författad) säger "att de förtjenat att antagas till anseende (in auctoritatem recipi meruerunt) och räknas till de profetiska skrifterna" [3]).

Medeltiden har ej på det rent exegetiska området hunnit öfver de stora kyrkofäderna. Med få undantag har man under denna tid nöjt sig med att kompilera dessas skrifter. Jämte denna brist på vetenskapligt intresse visar sig redan under den förste GREGORIUS en viss förkärlek för det monströsa

---

[1]) Jfr. Ep. ad Dardanum c. 129: nequaquam hujus temporis consuetudinem sed veterum scriptorum auctoritatem sequentes.

[2]) AUGUSTIN, de doct. christ. II: 8.

[3]) DIESTEL, anf. b. s. 75.

och legendariska, så mycket förunderligare, som han genom Hieronymus och Augustinus fått sin bildning. Om nu, såsom sagdt är, man på denna tid icke kunde fatta den olika betydelsen af G. och N. T., så var man långt mindre i stånd att skilja emellan kanoniskt och apokryfiskt. Ja detta senare måste mera tilltala tidsanden, det apokryfiska bibelordet får samma värde som det kanoniska, tradition och legend undantränga båda. Läran om messoffret, medeltidens fundamentaldogm, hemtade just från ett apokryfiskt ställe sin begrundning, näml. 2 Macc. 12: 39 följ., där det berättas, huru Judas Maccabæus efter besegrandet af Gorgias sändt 2000 drachmer till Jerusalem att offras för de döda, särskildt för dem, hos hvilka man funnit "klenoder af gudabilderna från Jamnia". Och när omsider Tridentinum [1]) gör frågan om kanon till föremål för synodalbeslut, så kom härtill sträfvandet att auktorisera all tradition och förhindra den självständiga vetenskapliga forskningen, som Luther bragt å bane [2]).

Under det Luther och de sachsiske reformatorerna återgå till de store kyrkofädernas åskådning, har den senare ortodoxien på grund af motsatsen mot Tridentinum skärpt åtskillnaden mellan kanonisk och apokryfisk, utan att likväl gå till den reformerta kyrkans fulla förkastelsedom. I sin Examen Conc. Tridentini [3]) framhåller CHEMNITZ Eusebii och Hieronymi auktoritet med afseende på kanon, och anför dessutom med afseende på innehållet den omständigheten, att profetian träder tillbaka. Och dessa argumenter upprepas och tillökas under den följande

---

[1]) Sess. IV c. 2.
[2]) Jfr. MÖHLER, Symb. § 41.
[3]) P. 1 da scriptura canonica.

tiden. Hos HOLLAZIUS finnes en genomgående kritik af hvarje särskild bok och stycke [1]). Adertonde århːs rationalism nästan upphäfde åtskillnaden fastän i en katholicismen alldeles motsatt rigtning; hela G. T. blef apokryfiskt och pseudepigrafiskt.

När den svenska reformationens fäder under Gustaf Wasas regering gåfvo åt oss den hel. Skrift på landets tungomål, så följde de den store reformatorn både med afseende på kärleken till ordet och med afseende på den kristliga friheten. De vackra förspråken äro dels af Luther dels efter honom bearbetade. Däri finnas också: "Apocrypha. Thet äro Böker som icke finnas i then Ebreiska Biblien | och äro för then skul icke lijka reknadha widh the andra böker i then helgha Scrifft | Doch nyttigha til at läsa". Men i förspråket göres där alltid åtskillnad mellan deras värde. Om Judiths Bok heter det: "När man kunde aff bepröffvadha och wissa Historier bewijsa thet som i thenna book bescriffues | wore thet en sköön ädhla book | Men hon synes swårligha wilia rijma sigh med tijdhen och the Historier i Scriftenne", och med afseende på Tobias: "Hvad som tilförenne om Judiths book sagdt är, thet må wäl och om thenna Tobie book säyas", hvarmed i allmänhet gifves en antydan om den allmänna ståndpunkten för apokryfernas begagnande. Då de ej hafva synagogans auktoritet, så äro de ej lämpliga för perikoper eller för lectio continua. Däremot kunna särskildt Syrach och Vishetens Bok, hvilka framställa tvenne betydelsefulla led i den israelitiska literaturen och därmed i det gammaltestamentliga gudsrikets historia, nämligen den tid då der var "fögo profetia" och då man sökte till-

---

[1]) HOLLAZII ex. theol. acroam. prol. III Q. 40.

egna sig hellenismens visdom, liksom Maccabeerböckerna, som bilda den historiska ramen till dessa, med rätta användas såsom texter till exordia och casualtal. Och de böra särskildt vid framställning af den heliga historien ej förbigås. Ty det gammaltestamentliga Israel framträder i dem ej blott såsom ecclesia militans i teokratisk mening, utan såsom en martyrkyrka [1]).

Men den uppställda frågan blir ock en fråga om metoden för utläggningen. Utom den reala (verbala) och rent historiska utläggningen var redan på Frälsarens tid den allegoriska bruklig. Ja den förra måste i samma mån träda tillbaka, som den historiska samtid under hvilken G. T. framkommit drog sig tillbaka och självfva det tungomål, på hvilket det till största delen var författadt, bragtes i förgätenhet. Den blef för den alexandrinska bildningen med dess (synkretistiska) sammanjämkande hållning den väg på hvilken man sökte ena judendom och hellenismus. En begynnelse därtill finna vi redan i Vishetens Bok, men ännu med måtta och med stor pietet för den judiska åskådningen.

---

[1]) Jfr. Förspråket på Salomos Wishet i 1541 års bibelöfvers. Sedan öfvers. (Luther) i korthet anfört de olika meningarne om denna bok och dess författare, fortsätter han: Men sedhan är thenna book aff mongom | för een rett book aff then helgha scrifft hållen | Och besynnerligha är hon j then Romerska kyrkion så högt reknat | at uthaff någhro book j hela scriftenne | är näpliga så mykin sång gjord | som uthaff henne | Til ewentyrs aff then orsaak | at the Tyranner warda här medh ord så hårdt straffadhe | Och twert om | The helighe Martyres så högheligha tröstadhe | och haffua the i Rom | ther the Christne meer än någhor annorstädz i werldenne förfolgde och marteradhe woro | allramest brukat och driffuit thenna book | effter thet hon rijmadhe sigh så wel medh sakenne, ther hon så hotar the Tyranner och tröster the froma.

Väl träder den personlige Messias icke fram såsom hos profeterna, men med så mycket större klarhet och visshet det evighetslif, som var ett corollarium till messiasidén. Men hos Philo herskar allegorien obegränsadt, genom densamma äro både dörr och port öppnade för hellenismen, och hela den israelitiska lifsåskådningen är för honom blott hvad myten är för de grekiske filosoferna. Men fariseismen och sadduceismen göra af allegorien ett liknande bruk för att rättfärdiga sin eudämonistiska moral, sina köttsliga messiasförhoppningar, och föga mindre än Philos är den godtycklighet, hvarmed lagen användes såsom bevis för hvarje stadga af de äldste [1]). Emot en sådan visdom, som bortkastade Guds ord för att hålla människostadgar, uppträdde nu Herren Kristus; och gentemot hvarje vrång tolkning måste man äfven från motståndarnes sida erkänna: "Mästare, vi veta att du är sannfärdig och lärer Guds väg rätt".

Och förvisso hafva både Kristus och apostlarne gifvit ett fullt berättigande åt den historiska utläggningen. Moses och Elias stå för dem i deras skrifter liksom de stodo på förklaringens berg såsom de ypperste representanter af G. T:s lag och profetia. Men icke allt som de omtalat var enligt Herren efterföljansvärdt, icke ens allt, som de budit, ty tillstädjelsen om skiljobrefs gifvande var tillkommen för det då lefvande slägtets hårdhets skull (Marc. 10: 1 sqq) och skulle i det ursprungliga budet få sitt beriktigande. Och Eliæ beteende emot höfvidsmannen kunde ej af dem efterföljas som fått kärlekens ande. Ja själfva sabbatsbudet, som var så gammalt som skapelsen, skulle vika för det ännu högre kärleks-

---

[1]) Se derom det intressanta och om stor beläsenhet vittnande arbetet af Surenhus, ספר המשנה Amstelæd. 1713.

budet; "Människones Son var en Herre ock öfver sabbaten".

Men till G. T. hörde icke blott lag, utan ock profetia, ja den senare var den äldre, och det gudomliga löftet var äldre än äfven omskärelsebudet. Men all profetia kräfver sin uttydning eftersom den har betydelse för såväl kommande slägten som för sin samtid. Därföre behöfver hon bilden och typen, om eljes det högre, tillkommande och eviga skall kunna framställas. Emellan lag och profetia var likväl ingen motsats, lagstiftaren Moses var sjelf icke blott profet utan under långa skiften den ypperste af alla profeter. Så blifver hela G. T. typiskt, och den allegoriska utläggningen får sitt berättigande (Paulus begagnar själfva ordet. Gal. 4: 24: *ἅτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα* säger han om Abrahams historia). Men den skall hafva sin lag och sitt mått, såsom också i Luthers förspråk antydes, då det heter: "Wil nu och någhor här sökia hemlighit sinne och then Levitiska Laghen och Presterskapet til andeligh uthtydhelse dragha | han må thetta korteligha haffua för en rettelse etc." Det vill säga: allegorien skall hafva till sitt innehåll Kristus och det nådens och kärlekens rike, som han är kommen att upprätta, och dess syftemål skall vara att uppbygga [1]). Allegorien skall vid bibelordets förkunnande hafva sin måtta, så att den ej undanskymmer den historiska grund, på hvilken ordet hvilar, och hvilken allra-

---

[1]) Klart är att härvid allegorien kan vara af ännu flera slag än utläggningen, hvilket isynnerhet skall träda i dagen om man jämför de olika mystiska och allegoriska tolkningarne af Höga Wisan. För att ej nämna andra: Origenis homilia de Cantica Canticorum ibland Hieronymi utläggningar, och lika mycket äro för sin tid egendomliga Bernardi Sermones LXXXVI super cantica.

först har att gifva utläggningen. Till denna ytterlighet drefs den kristna antiken dels af obekantskapen med orientens historia och tungomål, dels af den stegrade fiendskapen mot judendomen, dels ock på grund af inflytelser från Alexandria. Den syriska skolans opposition förstummades snart, och äfven en så väl skolad exeget som Hieronymus kunde ej undandraga sig inflytelsen af sin samtid Medeltidens exegeter voro ännu okunnigare än antikens och ännu ensidigare. Hvad äfven en så i fråga om bibelordets syfte upplyst man som LUTHER kunde förkunna i predikan när han drogs med af den tidens kommentatorer, se vi af hans allegoriserande predikan om Hanna, Phanuels dotter [1]).

Å andra sidan har man i 18:de och 19:de århundradet varit böjd att anse G. T. blott för en tummelplats för hypoteser och hyperkritik. Mången hyperkritiker har under polemik mot kyrkans dogmatiska uppfattning uppställt nya uppfattningar, lika dogmatiska och omöjliga att af andra än dem själfva omfattas. Och då rationalismen var i lutherska kyrkan förherskande, ledde detta antingen till ett undanskjutande af G. T. från ungdomens undervisning och menighetens uppbyggelse, eller ock hände det, såsom till och med en DE WETTE klagar, att de unge presterna framburo i församlingen universitetsprofessorernas omogna teorier såsom Guds ord.

Men så är förvisso också vår tid mer än någon annan rik på god exegetisk och homiletisk literatur öfver G. T., om hvilken det kan sägas, att den "utvecklar de många blomknopparne i den heliga Skrift utan att de förderfva blomman" [2]). Och af

---

[1]) Luthers postilla, Evang. på Sönd. eft. Jul § 95, 96.

[2]) SCHARTAU, Inl. t. Nya T.

hvar och en som tager forskningen på allvar är mycket att lära, äfven om man ej helt binder sig vid hans slutsatser, utan följer den gamla satsen: de rebus ipsis utere tuo judicio.

Vi kunna således i korthet sammanfatta vår ståndpunkt i Luthers ord: "Somlige akta det G. T. ringa, men Kristus är af en annan mening, ty han säger: Ransaker Skrifterna, ty de äro de, som vittna om mig".

And. Malmström.

Legenden
om
den heliga Katarina af Alexandria. [1])

Bland den katolska kyrkans många helgon torde endast få hafva varit mera kända än den heliga Katarina af Alexandria [2]). Hon var i lika grad dyrkad af den romerska och af den grekiska kristenheten, och en mångfald texter till hennes legend finnes på de flesta af de tungomål, som tagits i anspråk för framställningen af kristna läror och kristen tradition. Under århundradenas gång har den legenden — man vet ej rätt, på hvilken historisk grund — vuxit ut till långa berättelser om den heliga martyrens lif och underbara gärningar, berättelser, som fylla volymer. Munkarne i klosterkamrarne hafva icke varit ensamma om att nedskrifva den heligas saga, skalderna — bland dem

[1]) Efterföljande framställning hvilar till väsendtlig del på ett i Tyskland nyligen utkommet arbete: Geschichte der Legenden der h. Katharina von Alexandrien und der h. Maria Aegyptiaca . . . Von Hermann Knust. Halle a. S. 1890. Men äfven annan tillgänglig litteratur har blifvit rådfrågad.

[2]) I den romerska helgonkalendern finnas fem andra helige med samma namn: den svenska Katarina, Birgittas dotter (1331—1381), Katarina af Siena (1347—1380), Katarina af Bologna (1413—1463), Katarina af Genua (1447—1510) samt Katarina de Ricci från Florenz (1522—1589).

den berömde Pietro Aretino (1492—1557) — hafva gjort henne till föremål för långa episka kväden, och i hennes historia funnos äfven drag, som gjorde, att folkvisan kunde kläda henne i sin enkla drägt. Underbarare är det att legendens personer, i deras saknad af all individuel karakteristik, kunnat fresta äfven de dramatiske författarne [1]). Berömd för lärdom, dyrkades Katarina som en kristnad Pallas Athene; — den filosofiska fakulteten vid Pariseruniversitetet, medeltidens förnämsta, korade henne för hennes seger öfver de hedniska filosoferna till sin skyddspatronessa. De ypperste konstnärer — som Correggio, Carlo Dolce, Paolo Veronese, Domenichino, Raphael, Lionardo da Vinci, Lucas Kranach, Memling, v. Eyck — hafva sökt gifva världen hennes bild och på samma gång symboliserat något drag ur hennes legend: hon framställes än med krona, för sin konungsliga börds skull, än med en bok, hvarmed hennes filosofiska lärdom betecknas, än, såsom Kristi utvalda brud, med en ring. Oftast framställes hon dock med ett hjul vid sidan, emedan hon, enligt legendens vanligaste framställning, blef dömd att dödas genom rådbråkning [2]). Den katol-

[1]) Det märkligaste drama, som hvilar på legenden om den hel. Katarina, är den engelske skaldens, John Drydens (1631—1700) *Tyrannical love.* Den yttre anledningen för honom att dramatiskt bearbeta Katarina-legenden låg i hans åstundan att förhärliga Katarina af Braganza, Karl II:s gemål, hvars skyddspatronessa den hel. Katarina var. I dramatisk behandling af denna legend hade många försök blifvit gjorda förut, allt ifrån Medeltidens mysterieartade kompositioner ända till Drydens närmaste föregångare, fransmannen Saint Germain.

[2]) Då solen i den germanska forntiden fattades under bilden af ett hjul, gaf denna framställning af den heliga Katarina anledning till att hon hos germanska folk fattades som en slags solgudinna och anropades om solsken.

ska världen är fylld med berättelser om de underverk, hon gjort; och allt fortfarande varda de troende emellanåt erinrade om att hon ännu verkar sådana.

Många katolska legender — och måhända deras stora flertal — hafva vuxit ut kring en historisk kärna; men i många fall kan man icke påvisa någon ursprunglig historisk innebörd. De tider, som alstrade legendernas stora massa, voro icke egnade att öfva historisk kritik. Den vidunderligaste vidskepliga fantasi var i obestridd besittning af herraväldet inom traditionens område, och legenden om den heliga Katarina visar denna fantasi i utsväfningar, som för en sund religiös och etisk och estetisk känsla äro i hög grad vidriga. Och denna yppigt förvuxna legend omsluter ett helgon, som i det hela är ganska illa ställdt, om vi spörja hvarmed hon vill legitimera sig bland kyrkans helige.

Den hel. Katarinas dag är den 25 November[1]), och hon uppgifves hafva lidit martyrdöden år 307[2]). Emellertid finnes icke hos någon samtida eller hos någon under de närmaste sex århundradena lefvande skriftställare ett ord om denna kyrkans martyr. De äldsta författare, som nämna henne, äro från det tionde århundradet. Det är klart att legenden under sådana förhållanden icke kan med synnerligen starka skäl göra anspråk på att ega historisk grund. Emellertid böra vi icke göra oss skyldiga till hvad som hos Knust i hans p. 41, not. 1 nämnda arbete måste betraktas som ett fel; Knust antager nämligen att legenden icke är känd tidigare än när den först träder fram i litteraturen. Helt visst göra vi rätt

[1]) I vesterlandet äfven på vissa ställen den 5 Mars.

[2]) Baronius, annales eccles. ad an. 307. XXXI.

i att antaga, att legendens skriftliga uppteckning ansluter sig till mundtlig tradition, hvilken följaktligen är äldre. Men äfven i det fallet tveka vi naturligtvis om traditionens förmåga att från den begynnande skriftliga uppteckningen på 900-talet leda oss tillbaka till ett verkligt historiskt faktum i begynnelsen af det fjerde århundradet.

Emellertid finnes en text, som gör anspråk på att vara en fullt autentisk berättelse om den heliga Katarina och hennes martyrdöd. I grekiska handskrifter, af hvilka dock ingen är skrifven förr än i det tolfte århundradet, föreligger nämligen en skildring af den heliga Katarina, hvilken föregifves vara af "hennes egen tjenare Athanasius"[1]). Innehållet i denna skildring är dock icke af den art, att det nödgar oss tro, att författaren varit ögonvittne till de skildrade händelserna. Då Athanasius berättar att änglar fört den heligas lik till Sinai, och att det var mjölk och icke blod, som strömmade ur den dödades kropp, gör han icke intryck af att kunna begagnas som historisk källa. Då han vidare nämner Maxentius, och icke Maximinus som den heligas bödel, begår han ett misstag, till hvilket en med händelserna samtidig författare ej skulle kunnat

[1]) Enligt Einenkel, The life of Saint Katherine (Early Engl. Text Soc.) London 1884, p. VIII, är denna Athanasii skildring förebilden för den utförligare latinska *passio*, hvilken Einenkel jämte en på den samma hvilande fornengelsk metrisk bearbetning utgifvit i nämnda bok. Efter samma manuskript som Einenkel (British Museum, Cotton Msr., Caligula A. VIII) har sedermera Knust i sitt ofvan anförda arbete gifvit samma latinska text, utan att känna Einenkels bok. Athanasii grekiska text är ännu ej publicerad, men det är att hoppas att *Acta Sanctorum*, hvilkas sista band sträcker sig till och med d. 3 Nov., snart gifva den under den hel. Katarinas dag. Om handskrifter till den samma, se Knust, p. 1 etc. (Einenkel p. VIII, n. 2).

göra sig skyldig. Troligen kommer man sanningen närmast, om man antager, att den skildring, som föregifver sig vara af Athanasius, icke är mycket äldre än de äldsta handskrifter, som innehålla den[1]).

Men katolsk tro och skarpsinnighet hafva sport, om det icke vore möjligt att i den äldre kristna litteraturen finna något, som vittnade om kyrkans firade martyr, och somliga tro sig icke hafva forskat förgäfves. Eusebius, som skref sin *Historia ecclesiastica* icke så synnerligen långt efter tidpunkten för Katarinas martyrdöd, berättar där, VIII, 14, om Maximini lidelse och de många offer, den kräfde. Därefter fortsätter han: "en mycket utmärkt kvinna af den kristna församlingen i Alexandria tillbakavisade Maximini lidelsefulla och tygellösa begär med det största mod. Hon var mycket berömd för sin rikedom, sin börd och sin bildning, men hon skattade ett ärbart lefverne högre än allt detta. Han bestormade henne med många böner, men då han beherrskades mera af lidelse än af vrede, kunde han icke döda henne, änskönt hon gärna ville lida döden; därför lät han landsförvisa henne och beröfvade henne all hennes egendom".

Det är Baronius, den lärde kardinalen († 1607), som i sina *annales ecclesiasticæ* (jfr. ofvan p. 43 n. 2), den romerska kyrkans svarsskrift mot protestanternas *Magdeburger-centurier*, först tolkat detta Eusebii ställe

---

[1]) Jag har icke själf haft tillgång till Athanasii text, och framställningen härofvan stöder sig derför på Knust, p. 1, 2. Emellertid kan jag icke undertrycka den meningen att Athanasius med orden: *Ταχυγράφος ἅμα δοῦλος ὑπάρχων τῆς κυρίας μου Αἰκατερίνης icke* angifver sig såsom Katarinas tjänare under hennes jordelif, utan såsom hennes tjänare, sedan hon blifvit helig förklarad (såsom munk i ett åt henne helgadt kloster?). Jfr. Einenkel, p. VIII.

såsom syftande på den heliga Katarina. Stödet för en sådan tolkning ligger däri, att det om bägge, både om den af Eusebius omtalade kristna kvinnan och om Katarina, berättas att de voro af hög börd, rika och (lärdt) bildade. Men för öfrigt känner man icke legenden om Katarina i någon sådan form, att den kan förmedla öfvergången från Eusebii berättelse till den senare legendens framställning. Basilii menologium — hvarom jag strax skall tala — omnämner icke Maximini sinliga lidelse, och Eusebii berättelse känner icke till att den kristna kvinnan ljöt döden, emedan hon bestraffade kejsaren för hans afgudadyrkan. Under det att den hos Eusebius omnämnda kristna kvinnan straffas med landsflykt, låter legenden den heliga Katarina lida en våldsam död (Basilii menologium talar om halshuggning). De ytterst svaga stöd, hvilka Baronius alltså finner för sin förmodan, ryckas nästan helt och hållet undan honom därigenom, att den hos Eusebius namnlösa martyren hos hans öfversättare Rufinus (VIII, cap. 17) bär namnet Dorothea [1]). Men genom en fintlighet, som gäckar traditionen på samma gång den slafviskt följer henne, undanrödjer Baronius denna svårighet. ”Eusebii berättelse på anförda ställe”, så resonerar han, ”gäller otvifvelaktigt Katharina eller, med en riktigare form af namnet, Hekaterina [2]). Detta namn, såsom bildadt af Hekate [3]), är uppenbart det namn, som bars af ifrågavarande höga och

---

[1]) Om detta namn hos Rufinus, se utförligare nedan p. 67.

[2]) Helgonets namn har en mängd olika former: *Αἰκατερίνη* (*—να*), *Ἑκατερίνη*(*—να*), Catherina, Katherina, Catharina etc. Jfr. Knust, p. 173 och ff.

[3]) Det behöfver knappt här anmärkas, att denna härledning af namnet saknar allt språkligt stöd. Antagligen är namnformen Hekaterina uppkommen ur *ἡ Κατερίνα*.

rika dam, så länge hon ännu var odöpt; i dopet utbytte hon, såsom fallet varit med många, sitt hedniska namn mot ett annat, och det är under hennes namn som kristen, Rufinus känner henne. Att legenden åter dyrkar henne under hennes hedniska namn måste bero därpå, att hon redan som hedning genom sin samhällsställning och sina stora egenskaper blifvit så känd, att hennes namn som kristen ej kunnat undantränga det namn, hon bar som hedning. Hvad angår olikheten för öfrigt mellan Eusebii skildring och legenden, är det uppenbart, att Eusebius endast skildrar martyrskapets begynnelse. Det är icke troligt att Maximini lidelse för henne blifvit tillfredsställd därmed, att han kom i besittning af hennes förmögenhet, då hon gick i landsflykt — troligen till Sinai —. Maximinus har tydligtvis låtit hämta henne tillbaka ur landsflykten, och, då hon fortfarande stod emot hans böner, äfven låtit fullborda hennes martyrskap. Hennes döda kropp vardt därefter (här tillägger Baronius inom parentes: *ut tradunt*) på gudomlig tillskyndelse förd till Sinai, det ställe, där hon under sin landsflykt funnit en tillflyktsort".

Man måste ge Knust rätt, då han säger, att detta sätt att kombinera skilda berättelser och att därur draga slutsatser är i hög grad lättsinnigt. Också har flertalet äfven af katolska skriftställare [1]), sanningen till pris, vägrat att gilla Baronii kombinationer. Det negativa resultatet står utan vidare fast: det är icke möjligt att stödja Katarinalegenden på här omtalade ställe hos Eusebius.

Det är dock någon, om än en mycket ringa sannolikhet för att en annan författare, som lefde

---

[1]) Så t. ex. Acta Sanctor. Febr. T. I, die VI, p. 777.

under andra århundradet efter den tid, då Katarina skall hafva ljutit martyrdöden, omnämnt henne. Därmed förhåller det sig på följande sätt:

Marco Filippo, en Sicilianer, som på 1500-talet behandlade legenden om den heliga Katarina i ett poem om icke mindre än 933 stanser (Knust, p. 198), nämner bland sina källor äfven Pomerius. Han måste därmed mena Julianus Pomerius, som enligt Gennadii vittnesbörd, född i Afrika [1]), blef presbyter i Marseille och lefde ännu omkring 495. Knust anser nu utan vidare att Marco Filippos uppgift om denna källa är felaktig; detta Knusts omdöme står i sammanhang med den okritiska åsigt, han i det hela tillämpar, att legenden eller särskilda punkter af densamma icke gå längre tillbaka i tiden än till den punkt, där de kunna påvisas i faktiskt förhandenvarande litteratur; men han kan dock här stödja sitt omdöme äfven därpå, att Marco Filippo äfven i andra uppgifter om sina källor synes opålitlig. Hvad Julianus Pomerius beträffar känner man icke från hans skrifter någon notis, som rör den hel. Katarina. Men ett numera förloradt verk bar titeln De virginibus instituendis [2]), och i det arbetet kan författaren hafva haft tillfälle att tala om den hel. Katarina, om han annars känt hennes historia. Där ligger ingenting otroligt i antagandet,

[1]) Så enligt Gennadius, viri illustr. c. 98. Då Cyprianus i vita S. Cæsarii Arelatensis gör äfven Pomerius till Arelatensis, syftar han väl endast på hans till Arelate förlagda verksamhet, icke på hans nationalitet. Mabillon antog visserligen att den Pomerius Arelatensis, som var den hel. Cæsarii lärare i rhetorik, var en annan än den Pomerius Afer, hvilken Gennadius åsyftar. Men jemför däremot Acta Sanctorum, Aug. VI, p. 66 D.

[2]) Isidorus Hispalensis, script. eccles. cap. XII: edidit (Pomerius) etiam unum libellum de virginibus instituendis.

att detta arbete ännu på Marco Filippos tid funnits bevaradt. Man måste åtminstone räkna med denna möjlighet, innan man frånkänner hans uppgift om Pomerius allt vitsord. Men Marco Filippos uppgift ensam är långt ifrån tillräcklig såsom bevis för att Katarinalegenden på Pomerii tid var känd i Vesterlandet. Ett bevis för att den icke var det, torde kunna anses ligga däri, att den Skottske biskopen Aldhelm af Sherburn, som lefde ungefär två århundraden senare än Pomerius (han dog 709), i sin bok De laudibus virginitatis[1]) icke nämner Katarina, under det att han väl känner ett helgon, hvars legend är nästan alltigenom af ett analogt innehåll med Katarinalegenden, nämligen den hel. Dorothea af Cæsarea i Kappadocien. På samma sätt är Katarina okänd för den mängd martyrologier, som till tiden för sin uppkomst ligga före 900-talet, såsom Bedas martyrologium, Usuardi, Ados, Hrabani, etc., hvilka alla känna Dorothea. Det enda undantaget är *möjligen* en kalender, som förekommer i en från Cypern stammande grekisk handskrift; denna kalender innehåller nämligen äfven Katarinas namn. Men uppgifterna om, hvilket århundrade själfva handskriften är att tillskrifva, vackla mellan det åttonde och det tionde århundradet.

---

[1]) Knust sätter, p. 185, nämnda boks tillkomst till tiden omkring 860, jag vet icke af hvad skäl. Någon ovisshet om, när Aldhelm lefde, råder icke. Beda, som var en yngre samtida till honom, nämner honom med beröm för hans lärdom, och Bonifacius (Winfrid) begär i ett bref att man måtte sända honom "aliqua opuscula Aldhelmi Episcopi". Att Aldhelm redan då var död, framgår af tillägget: "ad consolationem peregrinationis meæ (Bonifacii missionsverksamhet i Tyskland?) et ob memoriam ipsius *beati* Episcopi".

Ur det hittills sagda framgår att den hel. Katarina icke kan anses hafva tillfredsställande legitimerat sig inför historien. Men medeltiden plägade icke spörja legendens personer, hvadan de kommo eller hvilka de voro. Den mottog dem alla gästvänligt. Det är dock ganska märkligt att just legenden om den hel. Katarina blifvit redan under medeltiden föremål för tvifvel. Den förste, som rest tvifvel om den firade martyrens existens, är "Gobelinus Persona, decanus in Bilenvelde" (1358—1420); honom följde Nicolaus Klopper (omkr. 1472), "decanus Ecclesiæ s. Gudelæ Bruxellensis". Och i deras spår hafva följt en stor skara tviflare.

Vi skola emellertid nu i största korthet se till hvad texterna, i synnerhet de äldre ha att berätta om den hel. Katarina. Det är då lämpligt att börja med en text, som genom sin enkla fattning har skenet af att ligga de primära källorna nära. Denna text förekommer i ett menologium, som sammanskrifvits på den byzantinske kejsaren Basilius II:s (975—1025) [1]) befallning, och följaktligen synes datera sig från tiden omkring år 1000. Under den 25 November anför nämnda menologium följande: [2])

"Martyren Aekaterina föddes i Alexandria, dotter till en konung, som var mycket rik och ansedd. Hon var mycket skön; rikt begåfvad, undervisades

---

[1]) För den händelse Baronius, till hvilken Einenkel, p. VIII, ansluter sig, har rätt i sitt antagande, att den Basilius, som här nämnes, är den förste kejsaren af det Macedoniska huset (867—886), blir denna text ett århundrade äldre. Men Leo Allatius anses hafva bevisat — och honom följa Acta Sanctorum och de fleste nyare författare —, att den Basilius, på hvars befallning nämnda menologium sammanskrifvits, är den andre af det namnet.

[2]) Knust, p. 3.

hon i hellenisk litteratur och blef mycket vis; äfven lärde hon alla andra folks språk. Men en fest firades af hellenerna till afgudarnes ära; och då hon såg djuren slagtas, bedröfvades hon. Och hon gick till konungen Maximinus, gjorde honom förebråelser och sade: "Hvarför har du öfvergifvit den lefvande guden och tillbeder liflösa afgudar"? Men han lät gripa henne och straffade henne strängt. Och därefter lät konungen hämta femtio rhetorer och sade till dem: "Talen med Aekaterina och öfvertygen henne; ty om I icke vederläggen henne, skall jag låta bränna Eder allesamman". Men då desse sågo, att de själfve blefvo vederlagde, läto de döpa sig och vordo så brände. Och Aekaterina själf blef halshuggen."

Knust antager, att, därest menologiets författare hade känt den yppiga tradition, som sedan slöt sig omkring Katarinalegenden, skulle han icke kunnat förbigå vissa för legenden i dess senare form karakteristiska drag. Men menologiet koncentrerar sig så kring legendens hufvudlinier, att man däraf, att det ena eller andra draget utelemnats, icke kan sluta till att det varit för dess sammanskrifvare okändt. Då legenden i dess mera utbildade form berättar, att enkom för Katarinas bestraffning ett pinoredskap uppfans, 4 hjul med sågar och tänder, men menologiet endast berättar att hon blef halshuggen, synes det *sannolikt* att menologiets författare icke känt berättelsen om nämnde pinoredskap. Han kan dock också hafva känt berättelsen, men i öfverensstämmelse med sitt syfte öfverhufvud förbigått de misslyckade förberedelserna till Katarinas bestraffning, och nöjt sig med att nämna, på hvad sätt hon enligt traditionen ljöt döden. I tvänne hänseenden har dock menologiet skenet af att ligga nära de

primära källorna: det känner icke namnet på Katarinas fader, och nämner kejsaren Maximinus, icke, som legenden längre fram gör, Maxentius. Hvad den senare punkten beträffar, kan den dock vara det enkla resultatet af författarens kritik. Som grek torde han, då legendens handling är förlagd till Alexandria, veta, att aldrig Maxentius, men väl Maximinus herskade i Orienten och där förföljde de kristna. Hvad angår den förra punkten, så känner traditionen med undantag af ett par grekiska texter och möjligen den äldsta latinska, att Katarinas fader hette Kostus. Jag finner det sannolikt att detta namn uppkommit på följande sätt: Den populära traditionen under Medeltiden hade en högst bristfällig kännedom om den af Diokletianus införda samregentsinstitutionen. Den mängd af Auguster och Cæsarer, som genom densamma fördes fram till väldet inom det romerska riket, fattades vanligen endast som kejsare och motkejsare. Maxentius (eller Maximinus), som i traditionen förföljer de kristna, är motkejsaren, som vill undantränga Konstantinus, de kristnes vän och beskyddare. Katarina var i traditionen dotter till en förnäm man, en regulus. Den heligas martyrskap stod i dess större glans, af ju högre samhällsställning hon var. Hvarför skulle man icke af en regulus kunna göra en rex, af en *βασιλίσκος* en *βασιλεύς*? Då hon nu blef dotter till en rex, hvarför skulle hon icke vara dotter till den fromme Konstantinus, mot hvilken Maxentius uppträdde som motkejsare?[1]) Men i själfva namnet

---

[1]) Den spanska medeltidstext, hvilken Knust publicerar, har också (p. 242) verkligen *Costantyn*, och så äfven somliga andra texter. Jfr. Knust, p. 246, n. a. Grekiska texter hafva äfven *Κώνστας* (?*Κωνστᾶς*) och *Κῶνστος*. Hos Simeon Metaphrastes —

Kostus vill jag — och jag är icke den förste, som sökt den förklaringen — finna ingenting annat än en paleografisk förkortning af namnet Konstantinus.

En notis från senare tid kan anföras för sannolikheten af att Katarina dyrkats som helgon före den tid, då Basilii menologium författades. En i trettonde århundradet lefvande byzantinsk skriftställare, Nikophoros Blemmidas († 1234), har i sin teckning af en helig man, Paulus a Latro, som dog 956, sagt om denne att han var en ifrig dyrkare af den heliga Katarina [1]). Men det historiska värdet af Blemmidas' notis förringas däraf, att han själf lefde fyra århundraden senare än den man, hvars lif han skildrade, och dessa fyra århundraden kunna hafva varit mer än tillräckliga för att låta främmande tradition växa in i skildringen af Pauli lif. Att Blemmidas med sin notis afser just Katarina af Alexandria, anser jag otvifvelaktigt, och det så mycket säkrare, som de öfrige kyrkans helige af samma namn äro historiska personer från senare tid.

Jag skall här blott tillägga ett kort referat af den form, legenden har hos Simeon Metaphrastes; i hög grad stridiga meningar hafva yppats, till hvilket århundrade denne författare vore att hänföra. Meningsskiljaktigheten, som förr rört tiden 900—1400, synes nu begränsad till Allatii och Oudins, de begge lärde bibliografernas [2]), motsatta meningar.

---

om hvilken mera här nedan — svarar Katarina på Maxentii fråga, hvem hon är: "Jag är dotter af din företrädare". (Migne, Patrol. Græcæ cursus compl. T. CXVI, p. 280.) Men företrädarens namn nämnes icke.

[1]) Baronius, Ann. eccles. a. 956, VI.

[2]) Oudin lefde 1638—1717, Allatius (Allacci), född på Chios 1586, kom tidigt till Italien och dog, efter att hafva användts i mångahanda värf, som bibliotekarie vid Vatikanska biblioteket

Under det att den förre säger att Metaphrastes lefde i början på 900-talet, söker Oudin bevisa att han lefde omkring 1160. Gass har i Herzogs Realencyclopedie, s. v. Metaphrastes, på skäl, som synas mig öfvertygande, bestämt sig för Allatii mening, och enligt den hafva vi då i Simeon Metaphrastes' text legenden i en uppteckning, som torde vara något äldre än menologiets [1]). Simeon Metaphrastes berättar följande [2]):

"Genom ett edikt, hvars innehåll utförligt meddelas, kallar kejsaren sina undersåtar till Alexandria för att offra åt gudarne. Då Katarina förnimmer offerfesten, skyndar hon till kejsaren och förehåller honom det orätta däri. Då kejsaren emellertid fruktar att komma till korta i en dispyt med den lärda damen, föregifver han att offren nu kräfva hans närvaro, men han tillägger att han efter deras fulländande skall låta henne vederläggas af de lärde män, hvilka han har i sinnet att tillkalla. Genom ett bref låter han kalla till sig rikets lärdaste män, och lofvar dem stora skänker, därest de kunna med skäl bringa Katarina till tystnad. Icke mindre än femtio lärde kommo till honom, och de ingåfvo honom den föreställningen att det vore en ringa ting

1669. Det var han, som af Gregorius XV, sedan Tilly 1622 med storm tagit Heidelberg, sändes dit,' för att öfvervaka och leda transporten af det Heidelbergska biblioteket till Rom — Maximilians af Bajern gåfva till Vatikanen, för det kraftiga förord, hvilket hans kurfurstevärdighet från det hållet fått vid det kejserliga hofvet.

[1]) Knust, som p. 5 nämner Metaphrastes som en i 10:de eller 11:te århundradet lefvande skriftställare, är tydligtvis böjd för att anse hans text yngre än menologiet. Einenkel sätter honom, p. VIII, "about the beginning of the tenth century". Jfr. Montfaucon, Palæogr. Gr. p. 273.

[2]) Jfr. Migne, Patrol. Græc. T. CXVI, p. 275—302.

att i meningsutbyte besegra en qvinna. Men Katarina, som blifvit kastad i fängelse, erhöll där tröst af en ängel, som förvissade henne om, att hon skulle vinna sina motståndare och många andra för kristendomen. Men vid självfva disputationen, som försiggick inför kejsaren i närvaro af en talrik människomassa, bragte Katarina motståndarne så till tystnad, att de inför kejsaren måste erkänna att de intet hade att anföra emot henne. Då vardt kejsaren vred och lät uppgöra ett bål, för att der bränna de femtio filosoferna. Men de föllo till Katarinas fötter, bådo om dopet, och gingo, sedan hon försäkrat dem om deras själars frälsning, glade till döden i lågorna. Men då om aftonen några af de troende gingo för att upptaga deras förbrända kroppar, visade det sig att lågorna hade icke ens förtärt ett hufvudhår på dem. Och detta var det första undret i Katarinas legend.

Då nu kejsaren icke trodde sig med våld kunna förmå Katarina att offra åt gudarne, frestade han henne i det stället med löften. Men sedan hon äfven tillbakavisat hans anbud att med honom dela den kejserliga makten, lät han på det gräsligaste sätt hudflänga henne och därefter åter kasta henne i fängelse. Men kejsarinnan betogs af den häftigaste längtan att se Katarina, och Porphyrio, näst kejsaren härens högste befälhafvare, halp henne att få denna sin längtan uppfylld; och genom det samtal, som i fängelset uppstod mellan Katarina och kejsarinnan samt Porphyrio, blefvo desse jämte de 200 soldater, som ledsagade dem, omvände till kristendomen. Men en dufva bragte föda till Katarina i fängelset, och Kristus tedde sig för henne och tröstade henne mot hennes förestående lidanden.

Då hon åter fördes inför kejsarens tribunal, och hvarken böner eller löften verkade på henne, föreslog prefekten Chrysasadem att låta förfärdiga ett pinoredskap för att rådbråka henne. Men de med sågar och pilar besatta hjulen sprungo af sig självfva sönder och dödade många af hedningarne, så att den församlade hopen brast ut i ropet: "stor är de kristnes Gud". Men då Maxentius i sin vrede ville tillrusta nya plågomedel, sökte kejsarinnan, under bekännelse att hon var kristen, hindra honom därifrån; hon vardt därför gripen och grymt dödad. Men däraf drefvos Porphyrio och de 200 soldaterna att bekänna sin tro, och äfven de fingo lida martyrdöden. Därefter kröntes äfven Katarina med martyrkronan, men då hufvudet skildes från hennes kropp flöt mjölk och icke blod, och änglar sågos föra hennes lik till Sinai."

Jämte Athanasii redan nämnda skildring af den hel. Katarina är det den form, hvilken Simeon Metaphrastes gifvit legenden, på hvilken den följande Medeltidens behandling af ämnet i det hela hvilar. Jag kan emellertid icke här följa legenden på alla dess stigar i det vidunderlighetens rike, i hvilket den allt mer och mer fördjupar sig. Jag skall här endast framställa den i några dess hufvudformer.

Den äldsta hittills kända latinska text till Katarinalegenden förekommer i en Montecassinsk handskrift, hvilken anses gå tillbaka till det elfte århundradet (Knust p. 7). Med Basilii menologium och Simeon Metaphrastes har den det gemensamt, att den icke känner namnet på Katarinas fader; hon nämnes endast puella nobilissimi generis orta familia. Den nämner heller icke, som Metaphrasten och senare texter, Maxentius som Katarinas förföljare, utan Maximinus (1 gång) eller Maximianus (2 ggr).

Den är vidare den enda text, som uttryckligen förklarar, att "Katarinas lik af de troende jordades vid Alexandria", och den känner följaktligen icke legendens berättelse, att det af änglar blifvit fördt till Sinai.

Som den latinska hufvudtexten till Katarinalegenden är den text att betrakta, som, förefintlig i en mängd handskrifter från 11—14:de årh., efter hvad i not. 1 sid. 44 blifvit sagdt, senast utgifvits af Einenkel och Knust, och, enligt den förre, hvilar på Athanasii grekiska behandling af legenden [1]). Från den äldre framställningen, särskildt hos Simeon Metaphrastes, innehåller den följande afvikelser (jfr. Knust, p. 9 f.):

Efter en inledning, som motiverar behandlingen af ett sådant ämne, änskönt kyrkans ställning ej längre var den samma, som under förföljelsens tider, gifver författaren (bearbetaren) några historiska notiser om Maxentius, hvarefter följer berättelsen om ediktet och offret och Katarinas uppträdande inför kejsaren [2]). Texten känner hennes ålder: hon var en aderton år gammal jungfru [3]). Äfvenledes röjer författaren namnet på den ängel, som, sedan Katarina blifvit kastad i fängelse, ingifver henne mod till den förestående disputationen med de femtio

---

[1]) Redan Hardwich har, enligt Knust, p. 10, n. 9, i sitt arbete An historical Inquiry touching S. Catherine of Alexandria (Cambridge 1849) hänvisat på nämnda förhållande de begge texterna emellan.

[2]) Detta skedde, enligt texten, i Maxentii 35:te (!) regeringsår. Maxentius var regent 306—312.

[3]) Metaphrasten nämner endast att hon var ung. Andra texter göra henne till en jungfru om fjorton år, och Hermann von Fritzlar säger att hon var "eine kleine maget von achte jâren". Lambel, Katharinen Marter, i Germania VIII, p. 180.

lärde: det var nämligen ärkeängeln Michael. När Katarina hemtas ur fängelset till disputationen, tecknar hon sig med korsets tecken. Emellan de begge förhören aflägsnar sig Maxentius från Alexandria — hvarmed legenden synbarligen åsyftar att göra det sannolikt att drottningen, utan kejsarens vetskap, besökt Katarina och af henne blifvit förmådd att omfatta kristendomen —. Vidare är det särskildt på grund af en dröm, drottningen åstundar att få se Katarina [1]). Då folket uttalar sitt deltagande för Katarina, som hotas med dödsstraff, manar hon det att mera tänka på sig själf än på henne (jfr. Luc. XXIII, 28). Då hjulen, på hvilka Katarina skulle steglas, sprungo sönder, krossade de fyra tusen hedningar af den hop, som samlats däromkring. Sedan kejsarinnan lidit martyrdöden, jordas hon af Porphyrius under den följande natten, och denne bekänner det först dagen därefter. Då Porphyrius och hans kamrater äfven lidit döden, blifva deras kroppar liggande ojordade att gnagas af hundar. Kejsaren har dock icke ännu uppgifvit hoppet att få Katarina att afsvärja sin tro. Men ännu då hon föres till martyrdöden visar hon tillbaka hans anbud att med honom dela väldet, och den öfver hennes förestående död gråtande mängden erhåller af henne ännu en gång den maningen att rädda sig undan hedendomens villfarelse. På hennes bön innan hon öfverlemnas åt bödeln, svarar Kristus att salighetens dörr står öppen för henne. Till sist omtalar texten icke blott (jfr. Metaphrasten) att mjölk och icke blod strömmade ur den dödades kropp, och att änglar förde hennes lik den "mer än tjugo dags-

---

[1]) "Multa hac in nocte per visum passa sum". Knust, p. 277. Jfr. Matth. XXVII, 19.

resor långa vägen till Sinai", utan han nämner äfven undret med den helande olja, som flyter ur hennes graf.

Denna text, hvars karakteristiska afvikelser från äldre framställningar här korteligen blifvit anförda, är hufvudtypen för Medeltidens följande behandling af legenden [1]). Bland texter, som i öfversättning återge den, är äfven den fornsvenska text, som af Stephens publicerats i "Ett fornsvenskt legendarium", III, p. 108—153 [2]), och som, åtminstone i de delar, jag hunnit jämföra, synnerligen nära ansluter sig till sitt latinska original.

Af denna *Passio sancte Katerine virginis* (Knust p. 231) finnes äfven ett kortare utdrag, som enligt Knust, p. 17, är handskriftligt bevaradt från det 13:de årh. Detta utdrag har gjorts genom uteslutningar ur den utförligare texten, hvars ord qvarstå oförändrade i de bibehållna partierna. I sakligt hänseende finnes mellan den utförligare och den kortare texten blott tvänne olikheter: den ena den, att, då den förra låter kejsaren hafva tvänne samtal med Katarina, den senare endast känner ett samtal, det, som hålles, då kejsaren skrider till förrättandet af offren (i sammanhang med denna olikhet står en liten omflyttning af några mellan kejsaren och Katarina vexlade repliker). Den andra olikheten åter är den, att den utförligare texten låter folket uttrycka sitt delta-

---

[1]) Jag har ingenstädes sett någon förmodan om, *hvar* denna text en gång kan hafva skrifvits. På mig gör den genom sitt ordförråd (t. ex. *tarincæ*, Knust, p. 295, v. 6.) intryck af gallisk latinitet. I inledningen nämner författaren (bearbetaren) *nos barbati homines* (fr. *hommes?*) i motsats mot *puellæ teneræ*.

[2]) Denna text är defekt både i början och i slutet. I början saknas det stycke, som skulle motsvara den latinska texten hos Knust från början p. 231—p. 260, v. 6, och i slutet det, som skulle återge p. 304, v. 9—slutet, p. 314.

gande för Katarina tvänne gånger, den kortare åter endast då hon föres till martyrdöden. Äfven denna kortare text ligger till grund för åtskilliga behandlingar af Katarinalegenden. Knust meddelar under den latinska texten en fornfransk öfversättning af den samma, och spalt om spalt med den franska texten gifver han en fornspansk text, som i sin ordning synes återge den franska texten[1]). Den tyska metriska bearbetning, hvilken Lambel publicerat, Germania, VIII, hvilar på denna kortare latinska text, och så gör äfven ett fragment på latinska hexametrar, hvilket förekommer i en Upsala universitetsbibliotek numera tillhörig gammal Vadstena-handskrift, och om hvilket utförligare skall talas i slutet af denna uppsats[2]).

Knust håller nu före att den kortare latinska bearbetningen är den yngre, och han kan göra det i öfverensstämmelse med den ledande grundsats för bedömande af legendvarianternas ålder, hvilken han, efter hvad jag ofvan, sid. 43, framhållit, tillämpar. Enligt hans framställning synes den utförligare tex-

---

[1]) Den latinska texten har, Knust, p. 245, v. 5: quos in studiis liberalibus magistros habuisti, penitus ignoro. Den franska texten, p. 241, v. 4 nedifrån: ne sai ie . . . qieus mestres tu eus en franches ars. Den spanska texten: yo non se . . . qual maestre oviste *en Francia* (sic) en las artes. Samma öfversättningsfel förekommer p. 249 i följande spanska punkt: L maestros . . . que avian mas de toda la sabencia del mundo de quantos maestros avia en Egipto nin *en Francia.* Den fr. texten talar om la doctrine des Egyptiens et des franches arz, den lat. har doctrina Egiptiorum et artium liberalium.

[2]) Den fornengelska text, som Einenkel publicerat, ansluter sig till den utförligare latinska texten, men så, att den utelemnar rätt betydande partier. De partier, som utelemnats, äro dock icke de, genom hvilkas uteslutande den kortare texten framgått ur den utförligare.

ten vara bevarad i äldre handskrifter än den kortare. Men den indelningsgrund, Knust tillämpar, när han ordnar de texter, han behandlar, efter de århundraden, han anser dem tillhöra [1]), kan icke gillas; ty först och främst skulle icke ens den mest öfvade paleograf våga att med samma säkerhet, som Knust, fördela de många texterna på deras respektive århundraden, och för det andra korsar en sådan anordning materialets naturliga gruppering, den, som hvilar på texternas eget inbördes sammanhang. Knust har tydligtvis haft för afsigt att gifva en genetisk framställning af legendens tillväxt från dess första kända begynnelser till de stora proportioner, den längre fram antog. Men en sådan afsigt måste förfelas, om man för texternas anordning följer endast yttre bestämningsgrunder. Hvad beträffar de tvänne olika utförliga redaktioner af samma latinska text, om hvilka jag senast talat, vill jag här blott tillägga, att alla *inre* skäl synas mig tala för att den kortare texten är den äldre, och att den utförligare texten följaktligen är en utvidgning af den kortare. Utvidgningen förekommer väsentligen i hvad legendens personer *säga*, icke i hvad de *handla*, och hvad som i den utförligare texten i det hänseendet tillkommer är i regel sådant, att det synes mig röja en tydlig afsigt att skarpare pointera det, som finnes i den kortare texten. Då, efter hvad ofvan är påpekadt, den utförligare texten talar om *tvänne* samtal mellan kejsaren och Katarina, fattar jag det som ett försök att undanrödja den föga sannolika berättelsen i den kortare texten, enligt hvilken kejsaren,

---

[1]) Under de särskilda århundradena ordnar han dem efter de språk, på hvilka de äro skrifna, — äfven det en blott yttre grund.

trots det, att han hade offret för händer, ändock hade tillfälle att föra samtalet med Katarina till slut. Till det minsta bjuder försigtigheten, att vi lemna det oafgjordt, hvilkendera redaktionen skall anses för den äldre.

Bland följande bearbetningar af Katarinalegenden [1]) har ingen i litteratur- och kultur-historiskt hänseende ens tillnärmelsevis samma betydelse som den, hvilken förekommer i den samling af helgonhistorier, som kompilerats af dominikanermunken Jacobus a Voragine [2]), och hvilken oftast citeras under namnet "Legenda aurea" [3]). Jacobus a Voragine, som lefde 1230—1298, var en okunnig, inskränkt och lättrogen munk, och hans kompilation bär i hög grad pregeln af dessa hans personliga egenskaper. Men dessa egenskaper gjorde ingalunda hans arbete onjutbart för hans egen tid: hans "legenda" blef snart en "gyllene" folkbok, trots det, att redan under den närmaste tiden röster höjde sig för nödvändigheten att bygga berättelsen om helgonens lif på mera autentiska källor, än de, hvilka Jacobus till stor del följde, kloster- och folk-traditionen. Längre fram kallar Spanioren Melchior Canus († 1560), en ordensbroder, Jacobus, med hänsyftning på det vedertagna namnet på hans bok, för en "homo ferrei

[1]) Den som önskar närmare taga kännedom om den talrika mängden af texter till Katarinalegenden får jag hänvisa till Knust's ofta anförda arbete och till hans recensent, Varnhagen, som i Götting. gel. Anz., n:o 15 för 1890, supplerar Knust's uppgifter.

[2]) Tillnamnet, som syftar på hans födelseort Viraggio i det genuesiska området, har äfven andra former.

[3]) Den är äfven känd under namnet "Longobardica historia", emedan en longobardisk konungakrönika inflätats i legenden om den helige Pelagius (De sancto Pelagio papa).

oris et plumbei cordis" [1]). Jacobus grundar sin berättelse om den heliga Katarina på den latinska öext, hvarom talats p. 57 ff., men han begagnar äfven tndra skriftliga källor, hvilka dock torde i sin ordaing äfven de hvila på samma latinska text. "Lenenda aurea" spreds i en mängd handskrifter och gfversattes, i sin helhet eller delvis, till de flesta nyeuropeiska språk. Den fornsvenska text till Katarinalegenden, som finnes upptagen i "Fornsvenskt legendarium" I, p. 533—539, synes vara bygd på framställningen i "Legenda aurea". Jacobi a Voragine arbete har senast utgifvits af Græsse (Dresden och Leipzig, 1846); till denna upplaga skulle enligt Græsses företal en undersökning ansluta sig, som ledde de i Leg. aur. förekommande myter och sagor tillbaka till deras källor; men en sådan undersökning låter ännu vänta på sig.

Den följande traditionen utbildar mest enstaka punkter af legenden. En sådan, som för öfrigt har en analogi inom många legender, är den, som nämner Katarina Kristi brud. Öfver den punkten af legenden kastar sig den medeltida fantasien i hela sin brist på etisk och estetisk tukt, och sysslar med den på det mest vidrigt sinliga sätt. Äfvenledes infördes nya personer i legenden. Så t. ex. vet man längre fram, hvad man icke visste förut, nämligen att Katarinas moder dog, då hon gaf lifvet åt dottern, hvarför denna öfverlemnades åt en ammas vård. Denna amma blir snart en mycket betydande

---

[1]) Arten af hans författarskap belyses af hvad han i inledningen till Katarinalegenden säger om själfva namnet: Catherina dicitur a catha, quod est universum, et ruina, quasi universalis ruina; omne enim ædificium dyaboli in ea universaliter corruit... Vel Catherina quasi catenula; ipsa enim sibi per bona opera quandam catenam fecit, per quam usque ad coelum adscendit.

person i legenden. Men vi äro därmed framme vid den tid, då legenden icke längre ensamt tjenade religiösa syftemål, utan började behandlas från synpunkten af det intresse, den kunde erbjuda för en konstnärlig behandling. Från den synpunkten är legenden behandlad af bl. a. Pietro Aretino och Marco Filippo.

Vid sidan af allt det osmakliga, som det religiösa sinnet hos Medeltidens människor kunde smälta i denna och andra legender, huru poetisk i all sin enkelhet är icke legenden i dess populäraste form, i den vackra folkvisan:

Och liten Karin tjente
I unga kungens gård;
Hon lyste som en stjärna
Allt bland de tärnor små, etc.

Men om nu legenden efter all sannolikhet saknar historisk grund, huru skola vi då förklara dess uppkomst, eller hafva vi öfverhufvud någon förklaring därför?

Det är kändt och bevisadt, att många helgon hade hemma i Olympen, innan de vare sig af traditionen eller vaticanen upptogos i de heliges kanon. Äfven rörande den heliga Katarina har sådant förmodats. Martin Crusius tvekar icke att visa henne tillbaka till Olympen såsom hennes rätta hem, där hon var känd som Pallas Athene-Minerva, innan ännu de kristna dyrkade henne som Aekatharina, "den alltid rena". Men Crusii mening har icke vunnit någon tillslutning, och den synes ej heller hafva haft berättigade kraf därpå. Om man, som Knust, anser att Katarina-legenden ej kan vara mycket äldre än det tionde århundradet, måste man

visa tillbaka Crusii antagande med det skälet, att Pallas-Minerva vid tiden för legendens uppkomst varit i folktron så pass förgäten, att en kristen legend ej kunnat anknyta sig till henne. Och som en allmän invändning mot Crusii antagande torde kunna anföras, att, åtminstone om legenden i sin kärna anknöte sig till Minervamyten, den helt visst icke skulle hafva lagt den vigt på självfva *martyrskapet*, som nu är fallet. Ur Minervamyten ensam låter icke Katarina-legenden till sin uppkomst förklara sig.

Ett bättre grepp synas tvenne nyare författare hafva gjort, Mrs Jameson [1]) och Einenkel (l. l. p. XI), hvilka på olika tider, men, som det synes, oberoende af hvarandra kommit på den tanken, att härleda Katarinalegenden ur berättelsen om Hypatia, den hedniska filosofinnan. Jag kan icke annat än finna denna deras gissning i hög grad sannolik, men jag får tillägga att jag anser att berättelsen om Hypatia förvandlats till Katarinalegend under inflytande af en annan kristen legend, Dorothealegenden [2]).

Dorothealegenden är nästan alltigenom analog med Katarinalegenden. Dorothea var en jungfru från Cæsarea i Kappadocien, utmärkt genom fromhet och qvinlig dygd och så lärd, att endast få män kunde mäta sig med henne. Höfdingen öfver Kappadocien, Sapricius, lät, då han en gång kom till Cæsarea och förut hört Dorothea berömmas för qvinlig dygd och för lärdom, kalla henne inför sig, då han satt till doms, och befallde henne att, enligt

---

[1]) Sacred and legendary art.

[2]) Slägtskapen mellan Katarinalegenden och Dorothealegenden har redan förut påvisats af Sven Grundtvig i "Danmarks gamle Folkeviser", III, p. 896. Där omtalas äfven att visan om "liten Karin" i Mähren blifvit öfverförd på den heliga Dorothea.

ett af kejsaren utfärdadt påbud, offra åt gudarne. Men hon bemötte honom med att hänvisa till att de bilder, de tillbådo, icke voro annat än bilder af dödliga människor. Och då Sapricius icke kunde öfvertala henne till att offra åt gudarne, sökte han genom straff förmå henne därtill. Men under själfva plågorna bekände hon med glädje sin tro och visade från sig Sapricii orena begär med att säga sig vara Kristi brud. Då lät Sapricius öfverlemna henne åt tvänne systrar, Kriste och Kalliste, som affallit från kristendomen, och han lofvade dem, att, om de kunde förmå henne att offra åt gudarne, skulle de få ännu mycket större belöning än de erhållit för sitt eget affall. Men då Sapricius lät kalla dem till sig för att spörja om omvändelseverkets gång, var det hon, som omvändt dem, och då de med frimodighet bekände sig till Kristus, fingo de genast lida martyrdöden. Men Sapricius lät åter antvarda henne åt plågor, och då hon under dessa uttryckte sin glädje att hafva räddat de bägge systrarnas själar, lät han facklor bränna hennes sidor. Men då hon ej heller däraf lät beveka sig, befallde han att hon skulle halshuggas [1]).

Analogien mellan Dorothealegenden och Katarinalegenden är så stor, att all sannolikhet finnes för att den ena, den äldre — och det gör ingenting till saken, om äfven denna skulle sakna historisk grund [2]) — påverkat den andra, den yngre.

---

[1]) Acta Sanctorum, Febr. T. I. p. 781—784.

[2]) Det synes i detta hänseende vara slätt beställdt äfven med Dorothealegenden. Det är endast latinska martyrologier, som upptaga hennes namn. Jfr. Acta Sanctorum Febr. T. I. p. 779 A. Hennes martyrdöd skall hafva inträffat under Diocletianus, men om året därför vexla hagiologisternas uppgifter mellan 287—304. Jfr. l. l. p. 780 E.

Hvilkendera åter af de begge legenderna, som är den äldre, är icke tvifvel underkastadt. Jag har ofvan anfört, att Aldhelm af Sherburn kände Dorothealegenden och att äfven åttahundratalets martyrologier kände den. Men där finnes ett betydligt äldre vittnesbörd, som vi torde kunna tillgodogöra oss för bevisandet af Dorothealegendens ålder. Efter hvad ofvan är nämndt, gifver Rufinus, Eusebii öfversättare, namnet Dorothea åt den kristna qvinna, som, efter Eusebii berättelse, med förlust af sin egendom måste gå i landsflykt därför att hon ej fogade sig efter Maximini vilja. Detta namn torde icke ega anspråk på att vara historiskt, änskönt Rufinus, som en tid vistades i Egypten, möjligen haft tillfälle att på ort och ställe göra sig närmare underrättad om, hvem som af Eusebius med nämnda skildring åsyftades. Jag håller det för mycket sannolikare att legenden om Dorothea redan då varit i sina grunddrag känd, och att namnet Dorothea hos Rufinus hvilar på en fri kombination af denne; jag anser följaktligen icke att Acta Sanctorum göra rätt i att, på grund af Rufini vittnesbörd, uppställa ett särskildt helgon under namn af Dorothea Alexandrinensis [1]). Hvad den svårighet beträffar, som ligger däri, att den ena Dorothea lider i Kappadocien, den andra i Alexandria, så torde den helt enkelt kunna lösas så, att Dorothealegenden ännu på den tiden ej fäst sig vid någon bestämd lokalitet, eller också så, att Rufinus för de likhetspunkter, som funnos mellan Dorothealegenden och berättelsen hos Eusebius, ansett frågan om lokaliteten vara af underordnad betydelse.

---

[1]) De bägge helgonen af samma namn hafva äfven i kalendern samma dag, d. 6 Febr.

Den för sin skönhet, dygd och lärdom prisade Hypatia led, också hon, martyrdöden, men hennes bödlar voro de kristne. Som bekant omkom hon i ett pöbelupplopp i Alexandria år 415. Traditionen vill på ett eller annat sätt göra biskopen Cyrillus ansvarig för hennes död. Med det rykte och anseende, hon egt, kunde hon icke vara glömd därmed, att hon var död. Men ju mer de sista återstoderna af hedendom undanträngdes, ju mer de föreställningar, som ingingo i det allmänna medvetandet, fingo kristen färg, dess mer måste traditionen fästa sig vid de drag i hennes saga, som icke betonade hennes egenskap af hednisk filosof. Sådana drag voro hennes skönhet och hennes dygd. Äfven i Katarinalegenden visar sig skönheten vara en farlig gåfva, änskönt det där ej betonas så starkt som i Dorothealegenden, af hvilken den förra särskildt på den punkten torde hafva rönt inverkan. Hypatias namn innebar en erinran om hennes hedendom; därför lät traditionen det namnet falla, och nämnde sitt helgon i stället efter hennes sedliga renhet: Katarina. Men det centrala i Katarinalegenden, det kring hvilket den vuxit ut till det omfång, den eger hos den senare medeltidens hagiologister, är tydligtvis helgonets lärdom, just också det centrala i Hypatias historia. Då legenden skall omtala, hvaruti Katarinas lärdom bestod, nämner den företrädesvis matematiska och filosofiska discipliner. Det ser ut, som låge därunder en tydlig erinran om Hypatia: af sin fader, matematikern Theon, lärde hon matematik, och själf uppträdde hon som lärarinna i filosofi [1]).

---

[1]) Paul Lejay (i sin recension af Knusts arbete i Revue crit. d'hist. et de litter. N:o 40 för 1890) synes vara böjd för Baronii

Hvar har legenden utbildats? Traditionen ger oss inga medel i hand för den frågans besvarande. Jag vill här blott erinra om tvänne omständigheter, som tyda på att den utbildats i vesterlandet och icke i den byzantinska världen. Därpå tyder nämligen först och främst det, att legenden allmänt nämner Maxentius, vesterns härskare, och icke Maximinus, härskaren i östern, såsom Katarinas förföljare. För det andra begagna de grekiska författarne själfve sådana former af helgonets namn (se p. 46, n. 2), att de synas hafva mottagit det från vesterlandet, från latinsk tradition, och icke längre känt dess grekiska börd. Jag finner nämligen intet skäl att betvifla namnets härledning från det grekiska καθαρός. Om den ofvan, sid. 52, framställda förklaringen för tillkomsten af namnet Kostus befinnes sannolik, torde den äfvenledes snarare hänvisa till latinsk än till byzantinsk tradition.

Prof. P. A. Geijer har i ett föredrag, som föreligger i tryck i Språkvetenskapliga sällskapets i Upsala förhandlingar, ledt min uppmärksamhet på ett i en gammal Vadstenahandskrift förekommande latinskt fragment. Detta fragment visar sig vid en närmare undersökning handla om den hel. Katarina af Alexandria, och är affattadt på daktyliska hexametrar. Det innehåller blott begynnelsen af legenden om nämnda helgon, inalles 642 verser.

---

antagande i något modifierad form. Se ofvan sid. 45. Den hos Eusebius namnlösa kristna qvinnan har "du détail de la chasteté" fått namnet Aecaterina (den alltid rena). Men legenden har utbildats till sin senare form därför, att de kristne ville bland sitt folk hafva en qvinna, som i profan lärdom kunde täfla med den berömda Hypatia.

Då skriften i allmänhet är ganska slarfvig, är det svårt att med någon säkerhet bestämma dess ålder. Rikedomen på förkortningar synes dock antyda att den icke kan vara från äldre tid än omkring 1300, under det att å andra sidan vissa paleografiska tecken tyda på att den ej heller kan vara mycket yngre.

Efter allt hvad jag kunnat finna i den litteratur, som varit mig tillgänglig, är detta metriska fragment till legenden om den heliga Katarina hittills okändt. Den orimligt rika Katarina-litteraturen har under tidernas lopp äfven gjort en och annan förlust, men detta fragment är, såvidt jag kunnat utröna, icke identiskt med någon i hithörande litteratur nämnd metrisk bearbetning af Katarina-legenden [1]).

Ja, jag har till och med kommit att betvifla att fragmentet är en afskrift. En mängd rättelser i fragmentet äro så beskaffade, att de synas bevisa att det är författarens egen handskrift. På ganska många ställen äro vid själfva nedskrifvandet af verserna sådana rättelser vidtagna, som omöjligen kunnat göras af en afskrifvare, åtminstone om han något så när troget velat återgifva sitt original. Så t. ex. är v. 527 trenne gånger omskrifven, innan den fick en sådan form, att den tillfredsställde författaren. I ett par fall hafva vi först fått sjufotiga verser, som omedelbart synas hafva ändrats till laglig längd, och i ett fall möta vi en vers, som består af endast fem fötter. Allt detta gör, att det synes

---

[1]) Det måste äfven fullständigt lemnas derhän, huruvida trenne hexametrar, hvilka förekomma i den florentinske ärkebiskopen Antonini (1389—1459) prosaskildring af den hel. Katarina äro tagna ur fortsättningen till vårt fragment, om en fortsättning funnits, eller ur någon annan hittills okänd dikt. Jfr. Knust, p. 24.

mig sannolikt att vi i fragmentet hafva författarens egen handskrift, i hvilken han kunde företaga de förändringar, som syntes passande.

Hvem författaren till fragmentet kan vara, därom har jag icke den ringaste aning, annat än för så vida all sannolikhet talar för att det var en fransman. Bearbetningen af legenden är endast till orden fri; hvad legendens innehåll beträffar följer fragmentet troget den s. k. kortare passio, hvarom se ofvan sid. 59 [1]).

[1]) Den som närmare vill lära känna detta fragment får jag hänvisa till *Fragmentum vitæ Sanctæ Catharinæ Alexandrinensis metricum. Edidit Johannes Paulson.*

JOHANNES PAULSON.

Passionshistoriens homiletiska behandling.

I.

Den stora betydelse, kyrkan fäster vid predikan om Kristi lidande, visar sig icke minst däruti, att hon bestämt en viss och ganska lång tid af kyrkoåret, nämligen Fastelagstiden, under hvilken skall predikas öfver Kristi lidandes historia. Ett skönt tillfälle erbjuder sig härmed för oss lärare att förkunna Jesus den korsfäste. Förträffligt yttrar sig härom Luther uti sitt Företal till sina passionspredikningar. "Det är en god ordning, att denna nyttiga och tröstefulla historia hafver sin vissa bestämda tid om året, på hvilken hon kan i kyrkan blifva folket föreläsen ifrån begynnelsen intill ändan, ord ifrån ord, och att man kan tala om den nytta och gagn, som vi däraf hafva, samt, huru vi skola bruka henne". Vi böra därför "besynnerliga intrycka dem enfaldigom Kristi pinas historia, stycke från stycke, så mycket vi kunna därtill hafva tid. Ty här är intet skämt; skulle man med denna predikan aflåta uti ett, tu eller tre år, så utslocknade denna läras ljus om Kristi lidande och död så alldeles, att den enfaldiga hopen icke skulle veta mycket däraf".

Men på samma gång vi glädjas öfver det tillfälle passionstiden erbjuder oss att förkunna Kristi

lidande, kunna vi icke annat än smärtsamt känna, huru litet vår predikan motsvarar det stora ämnet. Väl erfara vi, hvarje gång vi med vår förkunnelse framträda inför församlingen, det stora afståndet mellan föremålet och vår predikan; men störst synes oss detta afstånd, när det gäller att förkunna försoningens stora hemlighet. Icke minst göra vi denna erfarenhet, när det är fråga om behandlingen af Kristi lidandes historia, sådan denna utgör föremål för passionspredikningarna. Synnerligast gör svårigheten härvid sig känbar för nybörjare i predikoämbetet, såvida de icke hunnit att i det inre och yttre lifvets skola inhemta en grundligare erfarenhet af lidandet, ty utan en sådan erfarenhet kan man icke tränga in uti den djupa betydelsen af Kristi lidande. Men äfven för oss äldre lärare har det sig icke lätt att, ej blott en gång, utan år efter år i predikningar behandla passionshistorien. Bland andra fel, hvartill man vid denna behandling icke sällan gör sig skyldig, är det, att man hjelper sig fram med allmänna dogmatiska eller etiska sanningar, som väl kunna stå i något samband med texten, men icke lemna rum för användandet af det i texten liggande historiska stoffet. Så goda och nyttiga betraktelserna öfver dessa allmänna sanningar kunna i och för sig själfva vara, motsvara de likväl icke, om texten lämnas åsido, hvad man fordrar af en passionspredikan. Vid en sådan bör texten behandlas så, att åhöraren sättes in uti den historiska situationen därigenom, att händelsen i lefvande skildring ställes fram för honom, såsom om den upprepade sig inför hans ögon, allt med motsvarande tillämpning på åhöraren. Först därigenom blir predikan öfver passionshistorien lika fängslande som själfva historien. Det tör väl hända, att en viss

torrhet och dogmatisk enformighet i våra passionspredikningar i någon mån bidragit därtill, att dessa i allmänhet äro så fåtaligt besökta. Till denna fåtalighet föreligga dock flera andra, af oss oberoende orsaker, synnerligast människors liknöjdhet och tröghet att höra ordets förkunnelse, äfven när denna vänder sig kring ett så vigtigt ämne som Kristi lidande.

På grund af det ofvan nämnda må det kunna anses lämpligt att uti den pastorala afdelningen af denna tidskrift till betraktande företaga: *Passionshistoriens homiletiska behandling.*

Inledningsvis vilja vi denna gång nämna något om, huru passionspredikningar uppkommit, om texten för dessa predikningar, textens gruppering i akter o. s. v.

Predikningarna på söndagarne i Fastan, synnerligast första hälften af denna, sysselsätta sig hufvudsakligen med Kristi kamp emot och seger öfver djefvulen och synden, sådan denna möter honom i frestelser och i människornas fiendskap. En sådan kamp måste förorsaka Kristus lidande. Då äfven detta lidande träffar honom och af honom bäres för vår skuld, bör det hos oss framkalla en andelig fasta bestående uti självförsakelse, bot och smärta, och mana oss till allvar i hans efterföljelse [1]). Liksom söndagarna under Fastan från gammalt företrädesvis voro egnade åt betraktelser öfver det Kristi lidande, hvilket han segerrikt utstod under striden mot djäfvulen och världen, så sysselsatte sig betraktelsen på veckodagarna under Fastan uteslutande med den egentliga lidandeshistorien och den bot,

---

[1]) Jfr: *Det kyrkliga Perikopsystemet* af E. G. Bring; 2 uppl. pag 89.

som däraf hos oss bör framkallas. Följa vi nu på historisk väg passionspredikningarnas uppkomst, finna vi att redan tidigt spår till desamma förekomma. Så t. ex. gifves det 19 Sermones af Leo den store, 461, hållna de passione domini. Af dessa inhämtas med säkerhet, att flera dagar under den stilla veckan lidandeshistorien blifvit föreläst i veckogudstjensterna. Troligen skedde det redan då, såsom man med säkerhet vet att bruket var längre fram, på det sättet, att man på Palmsöndagen läste lidandets historia efter Mattheus, de följande dagarne efter Marcus o. s. v. Hvad de öfriga veckorna under fastelagstiden angår, så hölls då messa äfven under hvardagarne, troligen med undantag af lördagarne. Dessa sistnämnde användes företrädesvis till allmoseutdelning, liksom i allmänhet fastelagstiden, med stöd af Es. 58: 5—8, egnades åt utöfvandet af barmhärtighetsverk. Men veckodagarne under Fastan firades icke ensamt med messas hållande; utan man läste på dessa dagar äfven stycken ur Skriften, som öfverensstämde med fastlagstidens karaktär, såsom Jeremiæ klagovisor, stycken ur Esaias, t. ex. 53 kap., och andra profeter. Från söndagen Judica eller dominica de passione började man att predika öfver Kristi lidandeshistoria, hvarvid såsom förut är nämndt lades till grund någon eller flera af evangelisterna, på Långfredagen alltid Mattheus. Härtill användes de så kallade horæ canonicæ, hvilka synas redan från andra århundradet varit antagna såsom bönestunder.

Lutherska kyrkan hade således vid anordnandet af passionsgudstjenster under fastelagstiden, liksom vid så mycket annat af sin gudstjänstordning, en föregående tradition att åberopa. Det gällde blott att utveckla denna tradition i öfverensstämmelse med

reformationens anda. Detta skedde, då man i veckogudstjänsterna under Fastan införde ej blott läsning af utan också predikan öfver passionshistorien. Därvid betjenade man sig af en af Bugenhagen uppgjord synoptisk sammanfattning af lidandeshistorien. Kliefoth anser, att Bugenhagen därvid betjenat sig af en redan förut förhandenvarande sammanställning. Emellertid finner man i medeltiden icke mer än ett och annat, och därtill ofullkomligt, försök till en harmonistik öfver Kristi lidandes historia.

Hvad nu beträffar i allmänhet en sådan harmonistik öfver passionshistorien, så har en sådan ett bestämdt företräde framför en enskild evangelists framställning af denna historia. Den förra gifver ett fullare och rikare intryck än den senare. Emellertid måste en från alla de fyra evangelisterna hämtad framställning vara förenad med stora svårigheter. Å ena sidan skola alla de fyra berättelserna fogas in i hvarandra och den ene kompletteras af den eller de andre, oaktadt hvar och en för sig utgör ett helt med sitt bestämda sammanhang, och, skulle man kunna säga, med sitt bestämda ändamål; å andra sidan går det icke an, när frågan är om att använda lidandeshistorien till gudstjänstligt bruk, att fritt samarbeta densamma, såsom t. ex. sker uti en lärobok uti bibliska historien. Att Bugenhagen icke löst denna uppgift på ett i allo tillfredsställande sätt, må man icke undra öfver, då man besinnar, att han antingen icke haft något föregående arbete eller åtminstone ett ganska ofullkomligt sådant att lägga till grund för sitt. Man må snarare undra däröfver, att han kunnat åstadkomma ett så godt verk som den nu brukade synoptiska framställningen af Jesu lidande. Felet i hans sammanställning ligger däri, att han satt åtskilligt af lidandeshistorien bredvid

eller efter hvartannat, istället att foga det i hvartannat. Därigenom har väl fullständighet blifvit uppnådd; men på samma gång har framställningen förlorat i tydlighet och noggrannhet. Bugenhagen har själf insett denna brist, men förklarar och ursäktar den därmed, att, om han utelämnat något, som förekommer hos den ene eller andre evangelisten, den enfaldige kunnat däraf taga anstöt. Hade någon anvisat en bättre ordning i framställningen, skulle författaren varit villig att följa den[1]). Längre fram, om tillfälle gifves att närmare taga i betraktande passionshistorien exegetiskt, skola vi redogöra för de mest betydande bristerna i B:s sammanställning. Här erinra vi exempelvis blott om berättelsen i första akten om förhören hos Hannas och Caiphas; tidsföljden mellan nattvardens instiftelse och fotatvagningen; platsen för Jesu ord från korset till Maria och Johannes o. s. v.

Med anledning af bristerna i den nu använda berättelsen om Kristi lidande har man varit betänkt på en revision af densamma. En sådan revision har man företagit på somliga ställen i Tyskland. Ett förslag till revision föreligger uti den förut anförda skriften af Zürn. Han anser, att några nya stycken bort intagas; bland andra berättelsen om huru Maria smörjer Jesus till hans begrafning. Äfven i Norge har fråga väckts om en revision [2]). Skall en sådan hos oss företagas, bör det icke ske förrän bibelöfversättningsfrågan är afgjord. Saken är förenad med stora svårigheter och man må se sig väl

[1]) Jfr: *Die Leidensgeschichte Jesu Kristi*, Zusammengestellt nach dem Bedürfnis der Gemeinde; von Gustaf Zürn.

[2]) Jfr: *Jesu Kristi vor Herres og Frelsers Lidelseshistorie*, en omarbejdelse af Alterbogen efter evangelisterne o. s. v. af J. H. H. Brochmann.

för, att skadan icke blir större än gagnet, om man gör betydligare ändringar i den gamla för våra förfäder och för oss så kära berättelsen. Bristerna lägga icke några svårare hinder i användandet af densamma vid våra passionspredikningar. Man kan, om man så finner nödigt, fästa uppmärksamheten på dessa brister, utan att därför den evangeliska historien i och för sig förlorar i anseende. Anmärkningarna gälla ju icke denna historia, utan den af kyrkan gjorda framställningen af densamma.

Vi vilja nu nämna något om passionshistoriens indelning. Indelningen i *Akter* härstammar möjligen redan från Medeltiden, där man uti de s. k. mysterierna behandlade Kristi lidande dramatiskt, såsom detta ännu sker i passions-spelen, såsom t. ex. det i Ober-Ammergau. Emellertid har man icke öfverallt bibehållit denna indelning. Den användes icke alltid i Tyskland, efter hvad man kan sluta från passionspredikningar af tyska författare. I Rambachs bekanta passionsbetraktelser, liksom uti de af M. F. Roos författade, Bessers m. fl. nämnes icke något om indelningen i akter, ehuru den af Bugenhagen gjorda synoptiska sammanställningen synes hufvudsakligen hafva blifvit följd. Uti de i Tyskland föreslagna och här och där antagna revisionerna i lidandeshistorien synes man icke heller hafva upptagit den gamla indelningen i akter; man har i stället sönderdelat denna historia i ett större antal stycken, med öfverskrifter, hvilka angifva innehållet. Man har därvid fästat afseende på passionshistoriens användande till läsning icke blott i kyrkan, utan äfven i skolan och i hemmet. I den norska kyrkans förra "Alterbog" är passionshistorien upptagen, utan att vara indelad i akter eller några stycken med särskilda öfverskrifter. Den fortlöper i ett oafbrutet

sammanhang och tager sin början först med Kristi lidande i Örtagården; detta senare troligen i öfverensstämmelse med bruket i Tyskland[1]. Rambach börjar sina betraktelser från vår andra akt.

Vi för vår del anse, att indelningen i akter, med de hos oss förekommande förträffliga öfverskrifterna: "Hvad Kristus gör och lider o. s. v.", hafva ett stort företräde framför hvarje annan anordning, enär därigenom lidandeshistorien framträder såsom ett drama och blir till hela sin anläggning mera åskådlig och lefvande än den genom någon annan uppdelning skulle blifva. Indelningen i akter hindrar likväl icke, att de särskilda styckena, eller om vi få begagna det uttrycket, scenerna, i hvarje akt utmärktes genom passande öfverskrifter, t. ex. i första akten: *Rådslagen om Kristi fängslande. Förberedelserna till påskamåltidens firande. Nattvardens instiftande. Fotatvagningea* o. s. v. Detta skulle un-

---

[1]) I enlighet med Alterbogen af 14 Febr. 1889 skall nu icke längre predikas öfver den gamla Bugenhagenska Passionsharmonistiken, utan öfver de särskilda evangeliska berättelserna om Herrens lidande och död. Det heter därom i den nya Alterbog, pag. 41: "I det kyrkoår, då de äldre texterna brukas, läser han (presten) efter bönen Johannes' Evangelium, kap. 18: 1—kap. 19: 30; i det kyrkoår, då första nya textserien brukas, läses Matheu's Evangelium, kap. 26: 30—kap. 27: 50; i det kyrkoår, då andra nya textserien brukas, läses Lukas' Evangelium, kap. 22: 39—kap. 23: 46". — Herr Pastor M. J. Færden, utgifvare af Luthersk Ugeskrift, som meddelat Förf. ofvanstående, har också framhållit de motiver, hvilka legat till grund för den gjorda förändringen. "För det första, att en harmonistisk sammanställning af samtliga evangeliers passionsberättelser i hvarje form blir för lång för att tjena till liturgisk text; och för det andra, att en vexling mellan de tre utförligare evangeliiberättelserna om Kristi lidande står i bästa samklang med den nya ordningen af tre omvexlande textserier. — Den gamla harmonistiska passionshistorien är därför hos oss afskaffad till kyrkligt bruk."

derlätta användandet af akterna till läsning såväl i kyrkan som i skolan och i hemmet. Om fördelningen skedde så, att ett stycke med sin öfverskrift tillkom hvarje dag under fastelagstiden, underlättades därigenom läsningen af passionshistorien i skolan och i hemmet. Vid läsning i kyrkan behöfde icke dessa öfverskrifter hvar för sig nämnas. Antalet af sådana afdelningar (scener) skulle då uppgå till 40 à 50 [1]).

Passionshistorien sönderfaller hos oss i sex akter. I den norska kyrkans äldre Alterbog bortfaller den första akten. Men den första akten med sitt innehåll bildar en så passande inledning, att den icke bör saknas. Såsom vi förut anmärkt gifver benämningen "akter" tillkänna, att i lidandeshistorien är fråga om ett drama, och ett drama af den allra största betydelse, man kan säga det största världshistoriska drama. Vi hafva på ett annat ställe utförligare tagit i betraktande Kristi lidandes historia från dramatisk synpunkt [2]). Här må det tillåtas oss att erinra om några af de vigtigaste dramatiska momenter, som möta oss i denna historia.

Hufvudhandlingen utvecklar sig i fem akter; den sjette akten kan betraktas som epilog. Jämföra vi nu passionens heliga drama med det världsliga dramat, så är det bekant, att den grekiska tragedien rör sig vanligen i tre akter, den nyare i fem. I den sistnämnda, det moderna dramat, antydes uti första akten den dramatiska kollisionen; i de tre

---

[1]) Man har exempel på världsliga dramer, i hvilka förekomma ett lika stort antal scener. Så uti Schillers "Maria Stuart" och "Die Jungfrau von Orleans".

[2]) Jfr: Kristi lidandes historia, betraktad från dramatisk synpunkt. Tidskrift för kristlig tro och bildning. 5 Årg.

följande utvecklar den sig i en mångfald af hvarandra korsande förvecklingar; i den femte kommer kollisionen till afslutning. Så ock i lidandeshistorien. Sedan i den första akten kollisionen blifvit antydd, utvecklar denna kollision sig till alla sina relationer uti andra, tredje och fjerde akten, till dess uti den femte alla de föregående akternas handlingar och förvecklingar utmynna i den stora sluthandlingen på Galgaberget. Därför har också den femte akten denna betecknande öfverskrift: "Hvad Kristus gör och lider hos alla i gemen, då domen skall efterkommas på Galgaberget, och hvad som sker i hans dödsstund". Till ett drama erfordras trenne slag af enheter: *Tidens*, *rummets* och *handlingens* enhet. Hvad nu först *tiden* angår, så anmärker Aristoteles, att den tragiske skalden vanligen inskränker handlingens förlopp inom ett dygn. Denna tidrymd motsvarar fullkomligt den, hvilken upptages af lidandets drama. Detta börjar med påskmåltidens hållande på den dagens afton, hvilken hos judarne inledde Kristi lidandes dygn, och slutar med följande afton. Liksom solen under ett dygn fullbordar sitt lopp, så har ock rättfärdighetens sol, Kristus, fullbordat sin lidandesväg under samma tidrymd. *Rummets* enhet utgöres af den heliga staden med dess omgifningar. De särskilda platserna öfverensstämma väl med de handlingar, som till dem blifvit förlagda. Den undangömda lugna salen i Jerusalem; Gethsemane, "hemsk i nattens svepning"; öfversteprestens palats; rådhuset, och slutligen Golgatas öppna, upphöjda plats med den för hela mänskligheten betydelsefulla korsfästelsen. Beträffande *handlingens* enhet uti ett drama, så ligger den däruti, att allt hvad som tilldrager sig samlar sig kring en eller annan detsamma behärskande stor och be-

tydelsefull idé. Denna idé uti passionens drama är Kristi försoningsdöd för världens synder. Allt hvad de uti lidandeshistorien uppträdande personerna tala och handla bidrager till förverkligandet af Guds rådslut om denna försoningsdöd, och likväl handla alla personerna i detta drama med full frihet och i fullkomlig öfverensstämmelse med sina karaktärer. De råa krigsknektarne och världsmännen Pilatus och Herodes; folkhopen, att icke säga pöbeln, på Jerusalems gator och öfverstepresterna i sina palats; förrädaren Judas, förnekaren Petrus och den lärjungen Jesus älskade; Jerusalems döttrar och Jesu moder; den obotfärdige och den botfärdige röfvaren:

"Jude kyss och Petri eder
Hanne list och Caiphe trug
Samt Pilati rädda hug
Och Herodis hala seder" —

allt afspeglar i klara och bestämda drag hvar och ens egendomliga karaktär.

Till dramat hörer slutligen också *kollisionen.* Här i lidandets historia möter oss den djupaste kollision, som kan tänkas, nämligen den mellan skuld och oskuld, vrede och kärlek, orättfärdighet och rättfärdighet o. s. v. Det är dock icke ensamt hufvudpersonen, Kristus, som drages in i dessa förvecklingar. Alla de personer, hvilka träda i närmare eller fjärmare förhållande till honom, föras, under det de handla med full frihet, in i hvirfveln af den kollision, uti hvilken den lidande Frälsaren skenbart går under.

Dramats lösning ligger i kärleken. Kärleken är det som håller i sin hand den tråd, som genom

denna labyrint af kollisioner och förvecklingar förer Guds rådslut till fullbordan och förvandlar detta största sorgespel till en segerfest för mänsklighetens frälsning.

S. L. Bring.

Beslut i ecklesiastika mål.

Sedan vice pastor B. uti ett den 29 Okt. 1888 för pigan Anna Jönsdotter utfärdadt flyttningsbevis antecknat, att Anna Jönsdotter, som enligt beviset åtföljdes af sin oäkta dotter Hilma Elisabet, inom svenska kyrkan begått Herrens heliga nattvard, men vore därifrån hindrad på grund af synd mot sjette budet, så hade bemälda Anna Jönsdotter, enär hon icke hade blifvit dömd till straff för något af de brott, om hvilka i kongl. förordningen den 4 Maj 1855 stadgades, att den, som begått något af dem, icke finge blifva delaktig af den heliga nattvarden, innan han eller hon låtit sig enligt samma förordning enskildt skriftas, uti inlaga till Riksdagens justitieombudsman anhållit, att vice pastor B. måtte i vederbörande domkapitel lagligen tilltalas att svara och straffas för den olagliga anteckningen i nämnda flyttningsbevis samt åläggas att till henne utgifva nytt lagligt bevis.

I anledning häraf åtalade justitieombudsmannen, under åberopande af kongl. cirkuläret den 21 Augusti 1786 och kongl. brefvet den 7 December 1787, inför domkapitlet i Lund bemälde vice pastor med yrkande, att honom måtte, för hvad sålunda blifvit fördt honom till last, af domkapitlet tilldelas tjänlig föreställning och förmaning samt åläggas att till-

ställa Anna Jönsdotter annat laglikmätigt utflyttningsbevis utan någon kostnad för henne.

Denna sin åtgärd hade justitieombudsmannen motiverat därmed,

att endast "lagvunna och sakfällda" personer varit underkastade den kyrkoplikt, som upphäfdes genom kongl. förordningen den 4 Maj 1855, och att, såsom af ordalydelsen såväl i berörda nådiga förordning som i den äfvenledes den 4 Maj 1855 i ämnet utfärdade kongl. kungörelsen oförtydbart framginge, det icke varit lagstiftarens mening, att andra än dylika personer skulle träffas af det mildare kyrkliga straffet, den enskilda skriften, som genom nämnda nådiga förordning sattes i kyrkopliktens ställe;

att, om sålunda ingen för att komma i åtnjutande af den heliga nattvarden vore skyldig att undergå enskild skrift, som icke blifvit för brott lagförd och sakfälld eller under framtiden ställd, 1855 års förordning angående kyrkotuktens uppehållande upphört att vara tillämplig på qvinna för det hon öfvat lönskaläge, alldenstund sådan af qvinna begången handling icke i gällande lag vore med straff belagd och qvinna följaktligen icke kunde härför sakfällas;

att, då således qvinna för dylik handling numera icke vore utesluten från Herrens heliga nattvard, en af vederbörande pastor å utflyttningsbevis gjord anteckning, utmärkande att qvinna, som till denna synd gjort sig skyldig, icke af den heliga nattvarden finge komma i åtnjutande, innan hon låtit sig enskildt skriftas och aflösas, måste anses vara mot lag stridande.

På grund af justitieombudsmannens åtal meddelade domkapitlet den 3 April 1889 utslag, enligt

hvilket domkapitlet på anförda skäl ansåg vice pastorn B. hafva i anmärkta afseendet rätteligen förfarit och förty fann sig förhindradt att ålägga B. att tillställa Anna Jönsdotter nytt utflyttningsbevis af annan lydelse i fråga om hennes rätt till nattvardsgång än det, som han den 29 Oktober 1888 henne meddelat. Därjämte förklarade Domkapitlet sig vilja uppå det mot B. framställda ansvarspåstående i annan ordning meddela särskildt utslag, sedan domkapitlets nu ifrågavarande utslag vunnit laga kraft eller, därest det öfverklagades, blifvit fastställdt eller ändradt. Vid detta utslag meddelade domkapitlet besvärshänvisning till kongl. ecklesiastikdepartementet.

Sedan justitieombudsmannen öfver detta utslag anfört besvär, hade Kongl. Maj:t den 23 Aug. 1889 — enär, på sätt högsta domstolen yttrat, den mot vice pastor B. i målet förda talan innefattade yrkande om ansvar för det B. genom utfärdande af ifrågavarande betyg skulle begått fel i tjänsten och om hans förpliktande att i anledning däraf meddela Anna Jönsdotter nytt betyg, samt besvär öfver domkapitlets i mål af sådan beskaffenhet meddelade utslag bort enligt nådiga cirkuläret den 7 December 1787 hos vederbörande hofrätt anföras — med undanrödjande af den utaf domkapitlet meddelade besvärshänvisning funnit skäligt visa målet åter till domkapitlet, som hade att meddela ny laglikmätig hänvisning för besvärs anförande mot domkapitlets ifrågavarande utslag.

Genom nytt utslag den 11 Sept. 1889 förklarade domkapitlet att, enär vice pastorn B. måste anses hafva i anmärkta afseendet rätteligen förfarit, domkapitlet funne sig förhindradt att, på sätt justitieombudsmannen yrkat, ålägga B att tillställa Anna Jönsdotter nytt utflyttningsbevis af annan lydelse

i fråga om hennes rätt till nattvardsgång än det, som han den 29 Okt. 1888 henne meddelat, hvadan domkapitlet lämnade utan afseende justitieombudsmannens yrkande, att tjänlig föreställning och förmaning måtte vice pastor B. tilldelas för hvad han i berörda afseende åtgjort.

Såväl detta utslag som utslaget i målet af den 3 April 1889 stödde domkapitlet på följande grunder:

Med föranledande af 9 kap. 4 § kyrkolagen, kongl. förordningen den 18 November 1741, kongl. cirkulärbrefvet den 17 Oktober 1778, kongl. reskriptet till hof- och öfverrätterna samt konsistorierna m. fl. den 11 Febr. 1780 äfvensom Kongl. Maj:ts förklaring öfver allmänna lagens stadganden i åtskilliga rum den 23 Mars 1807, 43:dje punkten 20 mom. hade qvinna, som veterligen födt oäkta barn, i och med detsamma och oberoende däraf, om hon, medan ännu lagen utsatte straff för lönskaläge af qvinna, därför lagfördes eller icke, städse betraktats såsom utestängd från tillträde till den heliga nattvarden, intill dess hon låtit sig enskildt skriftas och aflösas.

Det kunde alltså icke anses öfverensstämmande med kongl. förordningens den 4 Maj 1855 angående vissa föreskrifter till kyrkotuktens upprätthållande rätta grund och mening, att qvinna, som födt oäkta barn och om hvilken därigenom vore fulltygadt, att hon sig med lönskaläge försett, skulle utan föregående enskild skrift och aflösning hafva obehindradt tillträde till den heliga nattvarden, intill dess hon blifvit af allmän domstol dömd till straff för lönskaläge.

Under sådana förhållanden kunde af den omständigheten, att allmän strafflag numera icke utsätter straff för lönskaläge af qvinna, ingalunda anses följa,

att de i berörda, till kyrkolag hörande nådiga förordning den 4 Maj 1855 meddelade bestämmelser om kyrkotukt skulle hafva upphört att vara tillämpliga på qvinna, som födt oäkta barn.

Därtill komme, att den i slutet af 10 kap. kyrkohandboken meddelade, icke upphäfda anvisning i fråga om huru förhållas skall med moder, som födt oäkta barn och, innan hon blifvit enskildt skriftad och aflöst, förqväft detsamma, otvetydigt gåfve vid handen, att qvinna, som födt oäkta barn, fortfarande vore underkastad enskild skrift och aflösning.

Öfver detta utslag anförde Advokatfiskalen V. H. Aspegren, efter förordnande af Riksdagens justitieombudsman, besvär hos kongl. hofrätten öfver Skåne och Blekinge, hvilken genom utslag den 11 Mars 1890 — enär, med afseende å ordalydelsen i kongl. förordningen angående vissa föreskrifter till kyrkotuktens upprätthållande den 4 Maj 1855 samt hvad nu gällande strafflag innehåller i fråga om ansvar för lönskaläge, vice pastor B. icke lagligen egt att å Anna Jönsdotters flyttningsbevis verkställa ifrågavarande anteckning — pröfvade rättvist upphäfva domkapitlets utslag och med stöd af kongl. cirkulärbrefvet den 21 Augusti 1786 förordna, att vice pastor B. skulle för visadt oförstånd i tjänsten af domkapitlet meddelas tjänlig föreställning med tillagd förmaning, hvarjämte v. pastor B. ålades att till Anna Jönsdotter vid påfordran och utan kostnad för henne utfärda nytt flyttningsbevis.

Öfver hofrättens utslag äro underdåniga besvär anförda af v. pastor B., utan att dessa emellertid ännu blifvit afgjorda.

Literaturanmälningar.

Kyrkohistoria i sammandrag af Rudolf Sohm, Professor i Lagfarenhet i Leipzig. Öfversättning från 5:te tillökta tyska upplagan af A. Fernholm. Förra delen. Stockholm, C. A. V. Lundholms förlag. Pris 2: 50. Senare delen erhålles gratis af köpare till första delen.

Det är glädjande, att detta förtjänstfulla arbete, som i sitt hemland redan utgått i fem upplagor, nu öfverflyttas på svenska. På ett verkligen fängslande sätt är kyrkans historia här framställd, och på läsarens intresse lägges så starkt beslag, att han, då han hunnit slutet, med saknad skiljes därifrån.

Den nu utkomna delen behandlar kyrkans historia till reformationen. Originella kulturhistoriska vyer, sakkunskap, framförallt när det gäller samhällsskickets historia, positiv kristen tro och syn för historiens väsentliga innehåll äro de grunddrag, som göra Sohm till en betydande kyrkohistorisk författare.

Hans förmåga att kulturhistoriskt belysa de särskilda tidernas egendomligheter och att ställa det förflutnas situationer fram såsom närvarande i åskådlig klarhet möter oss från den första sidan till den sista. I det första kapitlet träder den romerska

världen liksom lefvande för oss. Och huru kristendomen inträder däri och med sina andliga krafter eröfrar den för att sedan genomsyra den och tillika taga dess bildningsformer i besittning skildras så, att man tycker sig se det mest storartade drama utveckla sig scen efter scen. Ej mindre är detta förhållandet med framställningen af den germaniska värld, som medeltiden framställer på skådeplatsen. Författarens grundliga insigt i rättsväsendets och det germaniska samhällsskickets historia klargör mången detalj i medeltidens egendomliga lif. Men framför allt är den kärlek, med hvilken han behandlar den af många misskända kristliga bildningsvärld, som medeltidskyrkan innesluter, egnad att meddela sig åt läsaren, på samma gång som han låter honom se missbildningarnes historia och tidens mognande för en evangelisk ombildning eller reformation.

Den positiva kristna tro, som uppbär hela hans världshistoriska åskådning och utgör den ljuskälla, från hvilken de religiösa strålar utgå, som belysa tidsföreteelserna, sätter honom i stånd att fatta kyrkohistoriens principer och djupast liggande krafter. Detta röjer sig t. ex. i hans skildring af kristendomens seger öfver gnosticismen, af Athanasius och det nicenska mötet, af Augustinus och af det evangeliska lifsideal, som i motsats till antikens och medeltidens asketiska fullkomlighetssträfvanden kom till genombrott i det kyrkliga medvetandet genom Luther.

Inom ramen af författarens framställning har ej det rent kulthistoriska legat. Antagligen har detta berott däraf, att hans syfte, såsom han angifver i förordet, varit "att framställa kyrkohistorien såsom en del af världshistorien" och att bibringa

läsaren "kännedom om de andliga krafter, som från kristendomen utströmmat i världen".

Med afseende på den kyrkliga författningens första upprinnelse söker förf. uppdraga en klar gräns mellan den apostoliska kyrkan och den katolska. Med bestämdhet uttalar han satsen, att i spetsen för församlingen stod ett läroämbete, och att detta var icke af människor, icke af församlingen, utan af Gud. Men "det var gifvet af Gud genom karisman". De ledande männen hade "intet formellt, lagligt uppdrag". "En formell, laglig organisation var i församlingen okänd". Hos Sohm, liksom hos Kurtz, träder här en sida af saken tillbaka, nämligen den, att dock organisationens princip var gifven i själfva det af Herren insatta apostolatet. Huru än undersökningarne angående det ursprungliga episkopatet och dess identitet eller icke-identitet med presbyteratet må utfalla, så är dock otvifvelaktigt visst, dels att af apostlarne insatta församlingslärare i regel innehade församlingarnes ledning, dels att en kyrkostyrelse omfattande större kretsar af apostoliska menigheter af apostlarne anförtrotts åt sådane män som Timoteus och Titus. Men då måste ock själfva det af Kristus åt apostlarne gifna uppdraget, ehuru icke i apostolatets urbildliga och universella form, hafva öfverflyttats på deras efterföljare [1]). Att detta varit förhållandet bestyrkes ock af de äldsta historiska dokument, hvilka Eusebius, "kyrkohistoriens fader", haft till sitt förfogande. Ehuru denna sida af kyrkoförfattningens upprinnelse ej får göra sig gällande i Sohms framställning, är dock i allt öfrigt hans blick för den kyrkliga organisationens nödvändighet

---

[1]) Se senast den klara bevisningen i *P. Madsens* Det kirkelige Embede. Indbydelsesskrift o. s. v. 1890, sid. 33 o. f.

lika klar som hans skildring af dess historiska utveckling är exakt och rik på fruktbara tankar.

Det totalintryck, som Sohms arbete gör med sin lugna klarhet och sin ädla värme, är sådant, att vi ej kunna annat än lifligt anbefalla det åt en hvar, som har intresse för att se huru det heliga tempel växer genom tiderna, som "är byggdt på apostlarnes och profeternas grund, där Jesus Kristus är öfverste hörnstenen".

Lukasevangeliet. Indledet, oversat og forklaret af F. W. Bugge, Professor i Theologi ved Christiania Universitet. Første Hefte. Andet Hefte. Christiania. Th. Steens Forlagsexpedition 1889.

Att den evangeliska kyrkans moderland inom den teologiska forskningens område i flera hänseenden intager främsta platsen kan ej bestridas. Men den skandinaviska norden torde dock åtminstone i ett hänseende ega ett företräde, nämligen i förmågan att i åskådlig klarhet och samlad kraft framlägga det teologiska innehållet, liksom, hvad det praktiskt kyrkliga lifvet beträffar, i förmågan af fast och enhetlig, med kyrkohistoriens lagar öfverensstämmande organisation.

På det exegetiska, liksom på hvarje annat teologiskt forskningsområde, har Tyskland sina banbrytande vetenskapliga snillen. Men förmågan att klart framställa forskningens resultat har ej alltid varit lika stor. Äfvenledes har en negativ riktning, som träder till verket blott med filologiska och historiskt-kritiska förutsättningar, ofta bemäktigat sig bibeltolkningens arbetsfält. Så har icke varit förhållandet inom de nordiska kyrkorna. Och därjämte hafva vetenskaplig kraft och originalitet icke saknats. Vi erinra blott om H. M. Melins förtjänstfulla bibel-

verk inom Sveriges teologiska literatur och om F. W. Bugges exegetiska skrifter.

Det karaktäristiska för Bugge är hans egendomliga, analytiska metod, enligt hvilken han på grund af de historiska sakförhållandena framställer den situation, som framkallat de resp. skrifterna, lefver sig in i författarnes syfte och tankegång och i den så vunna belysningen genomför tolkningsverket.

Efter att hafva utgifvit sina tolkningar at Apostlagärningarne, Pauli bref samt Petri och Judas' bref har han under loppet af år 1889 utgifvit sitt Lukasevangelium i två häften, utgörande 642 sidor.

I inledningen till det sistnämnda redogör förf. för sin uppfattning af de skriftliga evangeliernas uppkomst och af Lukasevangeliets egendomlighet. Framställningen af "evangeliet och evangelierna" är intressant genom de nya synpunkter den erbjuder och öfvertygande genom sin enkla och lugnt framskridande bevisning. Bugge ogillar antagandet, att en efterföljande synoptiker användt en föregående såsom källa. Han ogillar äfven hypotesen om ett skriftligt urevangelium. Synoptikernas gemensamma källa var, menar han, en under kristenhetens första decennier dels på arameiska, dels på grekiska fortlefvande tradition, hvilken antog karaktären af en utpräglad berättelsetyp. Försök att ur denna tradition hämta stoff för en skriftlig framställning visade sig snart (jfr Luk. 1: 2). Men först då män, som tillhörde apostlakretsen i inskränktare eller vidsträcktare bemärkelse, på grund af det allmänna behofvet och sin ställning såsom kyrkliga ledare, öfvertogo arbetet att i skrift framställa Kristi lif, frambragtes de synoptiska evangelierna. En hvar synoptiker har af den gemensamma källan hämtat

det stoff, som motsvarade hans syfte och den läsarekrets, för hvilken han skref.

Lukasevangeliets egendomlighet består däri, att det, liksom dess fortsättning, Apostlagärningarne, vill vara en historisk apologi för den paulinska kristendomsförkunnelsen och lärotypen. Denna tanke, som utgör resultatet af hans isagogiska undersökningar, är den ledande tråden i hela hans Lukasutläggning.

Enligt Bugge är grundplanen hos Lukas följande: Förhistorien 1—2,52. Första hufvuddelen: Förelöparen 3,1—20. Andra hufvuddelen: Jesu förberedelse till sin messianska gärning 3,21—4,13. Tredje hufvuddelen: Bild af Jesu verksamhet i Galileen såsom den messianske profeten och af det motstånd han rönte af sina egne och särskildt af Israels andlige ledare 4,14—6,11. Fjerde hufvuddelen: Detta motstånds följd: Jesus uppgifver att grunda gudsriket på Israel såsom folk och grundar det i stället på lärjungarnes afsöndrade krets; rättfärdigande af detta steg 6,12—7,50. Femte hufvuddelen: Jesu andliga vård om det nya Israel: lärjungarnes uppfostran 8,1—10,24. Sjette hufvuddelen: Bild af Jesu lärareverksamhet 10,25—18,30. Sjunde hufvuddelen: Jesu lidande, död, uppståndelse och himmelsfärd 18,31—24,53.

Det så framställda skemat bringar onekligen ett nytt ljus öfver sammanhanget. Klart är, att meningsskiljaktigheter i åtskilliga frågor kunna uppstå och att den allmänna grundtankens genomförande i det enskilda stöter på svårigheter. Sålunda förekommer i den fjerde hufvuddelen efter berättelsen om höfvitsmannen i Kapernaum uppväckandet af enkans son i Nain. Bugge ser motivet till att den sist nämnda berättelsen anföres i detta sammanhang i kontrasten mellan hedningens alla skrankor öfver-

vinnande tro och den känsla af fruktan, som bemäktigade sig de medlemmar af gudsfolket, som voro vittnen till uppväckelseundret. Men behöfver denna fruktan verkligen vara framställd i syfte att bevisa hedningens företräde framför gudsfolket? Är icke själfva det underverk, som består däri, att en död reser sig upp och begynner tala och åter inträder i de lefvandes krets, af den beskaffenhet, att det nästan oemotståndligt framkallar en känsla af fruktan och bäfvan? Och att denna fruktan dock äfven innehöll en religiös stämning visar sig däri, att den öfvergick i ett Guds lofprisande. Motivet till att denna berättelse anföres här synes snarare vara antydt i v. 18, som säger att Johannes' lärjungar underrättade sin mästare om allt detta, som nämligen ryktet hade att förtälja. Därför kunde ock Kristus i sitt svar till Johannes (v. 22) bland andra tecken till sin messianitet anföra detta: "de döde stå upp igen". Uppväckelseundret vid Nain är en förutsättning för att förstå förhandlingen mellan Johannes och Jesus.

Äfven Bugges förklaring af 70-talets betydelse med afseende på de sjuttio lärjungarnes utväljande och utsändande (10,1) synes ej kunna förete tillräckliga grunder. I motsats till de tolf, det nya Israels patriarker, skulle de sjuttio representera den utanför Israel befintliga folkvärlden, hvars nationers antal judarne enligt "folktaflan" i 1 Mos. 10 skulle hafva beräknat till sjuttio. Osannolikheten af detta förut af Eisenmenger och Gieseler uttalade antagande visar sig, såsom Meyer anmärker, däraf, att intet ord förekommer därom, att de varit bestämda för någon på hednavärlden eller ens på Samarien riktad verksamhet, hvilket Lukas på grund af sin paulinska ståndpunkt näppeligen skulle hafva förtegat.

Det antagande, som väl har den största sannolikheten, är att 70-talet är valdt efter analogien med de äldste, som fingo del af "den ande, som var öfver Mose". Jfr Bengel, Gnomon N. T.: "qui fuit etiam numerus eorum, quos Deus spiritu impertivit, qui in Moyse erat". Det skäl Bugge anför för sitt antagande är, att det låter stället innehålla en äkta paulinsk tanke och sålunda belyser frågan hvarför Lukas ensam har meddelat något om detta utsändande. Men om antagandet på andra grunder är osannolikt, måste man söka en annan förklaringsgrund till den anförda omständigheten. Gifs det icke äfven andra skäl för den åsigten, att hela den för Lukas egendomliga afdelningen, som förekommer kap. 9,51—18,14 är hämtad ur en källa, som blott stått honom till buds? Men om så skulle vara fallet, kan det sättas i fråga, dels huruvida icke den ofvan anförda indelningen på någon punkt korsas, dels huruvida antagandet af synoptikernas förhållande till en gemensam traditionstyp håller stånd.

Med det ofvan anförda hafva vi blott velat antyda de svårigheter, med hvilka en lösning af det stora synoptiska problemet har att kämpa. Å andra sidan medgifves villigt, att öfver mången svårighet ett nytt och klart ljus sprides genom Bugges verk. Ännu mera torde detta kunna blifva fallet, om den vetenskapliga bevisning, som Professor Bugge i sina föreläsningar vid universitetet meddelar, blefve i tryck offentliggjord. Men för praktiskt bruk är i hvarje fall hans bibelverk i sin närvarande form mest lämpligt. Skulle vi däruti önska någon förändring, skulle det vara, att för öfverskådlighetens skull de särskilda hufvudafdelningarne genom öfverskrifter skildes från hvarandra. Dels blifva nämligen nu hufvudafdelningarne mindre i

ögonen fallande, dels blir läsningen mera tröttande, då den saknar tydligt framträdande afslutningar af bokens särskilda delar.

Bugges bibelverk utmärkes ej blott af ursprunglig vetenskaplig kraft, utan ock af en vördnadsfull tro på evangeliets eviga och oförgängliga sanning. Det verkar därför ock i hög grad stärkande och befästande på den kristligt religiösa tron. Det är, som bekant, särskildt Kristi barndoms historia å ena sidan och Kristi uppståndelse och himmelsfärd å andra sidan som varit föremål för den negativa kritikens anfall och för en tron undergräfvande skepsis. Bugges af orubblig tro behärskade behandling häraf alstrar en stämning, som har något gemensamt med den, som en gång framkallades genom H. M. Melins framställning af samma fakta i hans berömda, mot Strauss riktade föreläsningar öfver Jesu lif.

Bugges skrifter äro redan allmänt kända och erkända inom den skandinaviska norden. Och vi önska, att detta glädjande förhållande må allt mer tilltaga. Gagnet häraf för den presterliga verksamheten är ovärderligt stort. Ty ju rikare ösandet ur det eviga lifvets källådror blir, desto renare och kraftigare blifva kristendomsförkunnelsen och församlingslifvet.

Nyutkommen Literatur.

Den teologiska etikens grunddrag. Af Otto Ahnfelt. Förra delen. Lund 1890. Collin & Rietz. Pris: häft. 1: 75.

Haqvin Spegel såsom kateket och homilet. Af H. W. Tottie. Upsala. Akademiska bokhandeln (C. J. Lundström). Upsala Universitets Årsskrift 1891. Pris: 2 kr.

Sveriges Kyrkolag. Rydéns edition. 10:de upplagan. Utgifven af P. Rydholm. Pris: 7 kr.

Om vår bekännelses betydelse och värde. Föredrag hållet vid Göteborgs Stifts allmänna prestmöte den 23 September 1890 af E. H. Rodhe. Göteborg. N. P. Pehrssons förlag. Pris: 40 öre.

Psaltaren. Öfversatt och tolkad af Franz Delitzsch. I förkortad bearbetning på svenska utgifven af Aug. Hammar, Kyrkoherde. Pris: inbunden 8 kronor, häftad 6: 50.

Israel under Samuel, Saul og David til Salomo af pastor Alfred Edersheim. Autoriseret oversættelse ved pastor Ragnvald Gjerløw. Christiania. Th. Steens forlagsexpedition. 1890.

Pascal. Tankar i religiösa frågor. På svenska af D:r C. V. Modin. Stockholm. Fahlcrantz & C:o.

De nya evangelii-perikoperna till vägledning för studerande och prester, praktiskt behandlade af Martin Johansson, Biskop i Hernösands Stift. Andra årgången. Första häftet. Upsala, W. Schultz. Pris: 1 krona.

Det Nya Testamentet med förklaringar af M. G. Rosenius. Tredje häftet, sid. 129—176. Pris: 75 öre.

Om Gudsbegreppet, ur biblisk-filologisk grund uppfattadt.

Gud (ordet) är en outsäglig suckan
lagd i själens grund. Seb. Frank.
τίς ζήσεται, ὅταν θῇ ταῦτα ὁ θεός;
Num. XXIV, 23.

Så viss Guds tillvaro är för den tänkande, framför allt den christligt tänkande, anden, ty "att bevisa eller ock betvifla Guds tillvaro är att bevisa eller betvifla tillvarons tillvaro", så omtvistad är härledningen af detta alla ords ord, af ordet Gud. Icke att bevisa denna tillvaro, som måste förutsättas såsom ett gifvet *ποῦ στῶ,* utan söka visa ordets härledning, som kan tjena till att leda oss in i saken, i realiteten, är föremålet för denna uppsats. Synpunkten, ur hvilken detta skulle ske, är den angifna, genom hvilken vi inskränkt oss till de bibliska språkkällorna. Vi lemna alltså närmast ur sigte de sanskritiska härledningsförsöken, äfvensom den antagliga härledningen af *θεὸς* från *Ζεῦς, Διος, θευς, δευς* o. s. v. för att tillse, hvilken dess derivation är den rent bibliska, den hvilken så väl i det gamla, som i det nya, testamentets skrifter låter uppdaga sig. Den, bland flera, vanliga är redan i det klassiska språket, att det kommer af *θέω*. Men

hvilketdera, af det som är = currere, eller af det = τίθημι? Det förra lär t. o. m. vara det "vanligaste", på den grund, quia Deus virtute sua infinita omnia percurrit: die Gottheit als stets sich bewegendes aufgefasst, weil man sie zuerst in Sonne, Mond, Erde, Gestirnen und Himmel erkannte. (Plat. Crat. p. 397. D. m. fl.). Möjligt; ehuru denna härledning synes oss dock nästan sökt, tillfällig, villkorlig och kanske såsom alltför naturlig mindre naturlig, än den andra enligt Herodot 2, 52. *ὅτι κόςμῳ θέντεσ τὰ πάντα πρήγματα καὶ πάσασ νομὰσ εἶχον.* Mellan dessa båda antaganden förekommer det oss vara ungefär samma skilnad som mellan de båda härledningarne af ordet religio, enligt Cicero af relegere, enligt Gellius af religare, då den förra onekligen är den språkenligaste, ehuru den senare kunde synas gifva en bättre mening. Men den, som vi kunna kalla herodotianska af *θεός*, synes oss tillfredsställa båda fordringarne. Vi tro oss icke heller sakna starka stöd till samma föreställningssätt äfven hos andra klassiska författare, såsom *ἔθηκε Ζεὺς,* Aesch. Ag. 1006. jfr 1147. Eur. Med. 718. *Ζεὺσ θείη,* Odys. 8, 465. fl. Hom. Il. 1, 290. *μιν αιχμητὴν ἔθεσαν θεοὶ; θεούς τε και γην θεμένη μάρτυρασ,* Eur. Supl. 261. *θεῖναι τὸν θεόν ξύνοικον* etc. Aesch. Supl. 410. jfr Eur. Ion. 74. *πάντα θήσομαι θεοῖσι,* Aesch. Pers. 225, o. s. v. *θεῖναι τῷ θεῷ,* Plut. Thes. 18. Denna senare åskådning öfverensstämmer mellertid, såsom vi skola söka ådagalägga, med det bibliska begreppet. Välan, torde man säga, men om samma vb med *θεός* sjelf till subiect kan vara bevisande, huru kan det sägas när en menniska är det, om *θεὶς ὁ θεός,* huru *θεὶς τῷ θεῷ* och dyl. som ofvan anfördes? Jo, svare vi, emedan det förra förhåller sig till det senare,

som t. ex. *χάρις τοῦ θεοῦ* till *χάρις τῷ θεῷ* (*εὐχαριστεῖν τ. θεῶ*) eller *δοῦς ὁ θ.* till *δοῦναι τῶ θ.* Huruvida vårt germaniska *Gud* (Pers. Choda l. Chuda, Ulph. Guth. etc.) och *ἀγαθός*, hvaraf "det menas komma" (Spegels Glossar, s. 162.), har någon språklig gemenskap med *θεός*, må tillsvidare lemnas osagdt. Men det vi vilja hafva sagdt, skola vi till yttermera visso söka framställa ur de trinitariska synpunkter, till hvilka hvarje hufvudbetraktelse af de bibliska ämnena, framförallt naturligtvis det i fråga varande, som är grundtanken i dem alla, hänföra sig. Alltså: Gud såsom Fader, Son och den helige Ande. Att stöden för den trinitariska åskådningen i det G. Förbundet äro både få och dunkla, såsom de på dess ståndpunkt måste vara, säger sig alltså sjelft; men till dem vilja vi räkna och införa ett, ehuru såsom sådant hittills förbisedt, emedan det förknippar tvänne hufvudord, hvilka kunna tjena till utgångspunkt för vår framställning. Det ena är *θεός*, det andra *διαθήκη*, med hvilket det förra skulle efter vår uppfattning hafva samma verbalthematiska upprinnelse, bådadera derhos mer, än något annat, af en genomgående vigt för en biblisk filologisk betraktelse. Det stöd eller ställe, vi mena, är Deut. VII, 9. i sin helhet så lydande: *καὶ γνώσῃ, ὅτι κύριος ὁ θεός σου, οὗτος θεός θεὸς πιστὸς ὁ φυλάσσων διαθήκην καὶ ἔλεος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν κ. τοῖς φυλάσσουσι τὰσ ἐντολὰσ αὐτοῦ εἰς χιλίασ γενεάσ.* Hvad nu först det tre gånger upprepade *θεός* vidkommer, kan det åtminstone hafva lika mycket trinitarisk vigt, som en sådan plägar tillerkännas ett trefaldigt אלהים i vissa dav. psalmers anordning. Jämföre vi dermed det likaledes tre gånger upprepade *θεός* i början af Johannesprologen v. 1. 2. hvem skulle tro, att det har ett trinitariskt

syfte? Vi tro det dock, ej minst derför att det är Johannes, som så skrifver. Men dertill kommer en annan jämförelsepunkt. Efter prologen framställer Johannes hela g. t.-ts summa, nu fullbordad, i den der så otaliga gånger besjungna syzygien af nåd och sanning. Men just denna föreligger äfven i anförda mosaiska ställe genom orden הנאמן חסד. Ännu på ett tredje ställe väckes reflexionen, i det nåd och ära (härlighet) så förbindas, som t. ex. ps. 84, 12. Stephanus börjar sitt märkvärdiga tal Apg. 7. med att kalla Gud ὁ ϑεός τῆς δόξης, med detta epitheton ornans sammanfattande allt det högsta, som om Gud var kändt i den föregående uppenbarelsen. Hvilken betydelse för och sammanhang med vårt ämne detta har, skola vi längre ned söka påvisa. Här anmärke vi blott, att nämnda epitheton upptages af apostlarne så, att de ställvis prisa Gud såsom härlighetens Fader (Ef. 1, 17.), härlighetens Herre (1 Cor. 2, 8. Jac. 2, 1.) och härlighetens ande (1 Pet. 4, 14.)

1. Gud är (helt och hållet) ande och han är andarnes fader; och att han är härlighetens Fader och ljusens Fader, innebär detsamma, såsom vi skola se. Frågan om Gud såsom Fader är frågan så väl om Guds personlighet, det faderliga sjelfvet, som om hans faderliga handlingar eller gerningar. Personligheten, som handlar, verkar ju ut af sin inre totalitet och concentrerar sitt wäsen i den enskilta bestämda akten af vilja. Guds gerningar reflektera på en gång den inre oändliga totaliteten i Gud sjelf och den yttre oändliga och derigenom just ändliga totaliteten i verlden. Sådana totalitetsgerningar äro skapelse, uppehållelse och styrelse, och dessa äro alltså begrundande för Gudsbegreppet, följaktligen ock för utredandet af den bibliska grundbetydelsen

af *θεός,* Gud, enär den verldsåskådning, i följd af hvilken der allenast kan vara tal om skapelse, o. s. v. är den i Gudsförhållandet sjelft upptagna, den religiösa. Faller nu för den bevisning, vi åsyfta, tyngdpunkten på vb. *τίθημι,* må dock genast anmärkas, att jämte det vba *ἵστημι* och *δίδωμι* uti skriften intaga en ej mindre remplacerande ställning, än i grammatiken en idiomatisk, så att de, särdeles det först och det sist nämnda jämbördigt bidraga och samverka till bestämmande af begreppet i fråga.

a. I *skapelsen.* Om så är, måste *τίθημι,* för så vidt *θεός* derur härledes, hvilket vi tillsvidare blott förutsätte, först innebära detsamma, som "skapa" och "göra", och detta på den grund, att Gud är den, som "sätter allting", sjelf af intet satt, icke ens så, att Han "sätter sig sjelf", huru ofta detta för den bibliska uppfattningen främmande språkbruk vill göra sig gällande i den filosofiska. Att Gud sätter all ting, detsamma som *ἐξ αὐτοῦ τᾶ πάντα* och *σὺ ἔκτισασ τὰ πάντα* (Apoc. 4, 11.), jfr *ὁ συνθείς,* "der Schöpfer" (Plat. Tim. p. 33 E. enl. Jacobitz etc.) och *ὁ θέτης,* "der Setzende" (*ὀνομάτων,* Plat. Cratyl. p. 389 D.) och om möjligt ännu klarare 1 Pet. 4, 19. *οἱ . . . τοῦ θεοῦ, ὡς πιστῷ κτίστῃ παρατιθέσθωσαν τὰς ψυχὰσ* etc. och likaså Marc. 13, 19. *ἀπ' ἀρχῆς ἔκτισε ὁ θεὸς* (der *θλίψις* synes oss visa tillbaka till den *ἀρχή* då mörker var på djupet och motsvara תהו ובהו), är också en sats, som uttalas redan i begynnelsen af Genesis, nämligen 1, 17. med ויתן. Ty då objectet är אתם, näml. ljusen och stjernorna på fästet, så inses lätt, att נתן här ej står blott i sin vanliga betydelse af gifva (*δίδωμι*), utan i den, med hvilken det är i q. שים (se Gesen. Thes.). Också ha LXX här *ἔθηκε*

αὐτοὺς ὁ θεος; Vulg. posuit, Luther: und Gott setzte sie. Just likaså 9, 13. om bågen i skyn, samma vba både i grundtext och öfversättning. Invänder man, att נתן, resp. *τίθημι*, på dessa ställen ej just sammanfaller med ברא, enär sagda föremål voro frambragta innan de "sattes", så svaras, dels att dess constitutiva betydelse är säker, dels att det senare vbts bemärkelse är stundom så vidsträckt, att den ej alltid går ut på det omedelbart skapade, utan antager samma betydelse och omfattning, som עשׂה, såsom Gen. 1, 7. 2, 3. m. fl. tydligen visa. Invändes åter, att אלהים ej motsvarar *θεός* i dettas presumerade grundbetydelse, så frågas först: hvem vet? (jfr Gen. 31, 29. Am. 3, 13. med Gen. 1, 17. o. a.) och sedan erinra vi, dels att eftertrycket i vårt ämne faller på *θεός*, dels att det förra, som alltid finnes återgifvet med det senare, angifver den grundkraft, den allmakt, genom hvilken Gud frambragt eller satt verlden och allt hvad deruti är. Tryggt kan således statueras, att de resp. orden, både vba och nomina, äro egnade att remplacera hvarandra. Vi vilja yttermera visa det af den psalm (VIII), som först och evidentast hänvisar till skapelseboken. Beviset hvilar hufvudsakligen på ordet תנה, hvilket dock de gamle öfversättarne synas icke uppfattat så som sig borde. Att det är en ursprunglig infinitivform antaga vi för visst, såsom det ock gifver den klaraste meningen. Gesenius, som icke nekar att så kan vara, är mera böjd för antagandet, att formen här, såsom vanligen, är imperativisk; men då gifvet är, att imperativerna äro egentligen omsättningar af de constructiva infinitiverna, så, och då imperativen här gifver en högst tvungen mening, blifver svårt att inse, hvarför ordet ej här skulle vara infinitiv, den ovanliga formen

möjligen använd för en viss högtidlighet i den poetiska stilen. Vi öfvergifva således den så mycket mer tvungna imperativconstructionen, som det torde vara oerhördt att en sådan kan förenas med ett relativpronomen i objectiv casus, och öfversätta infinitiviskt, som i alla språk medgifves: Jehovah, vår Herre (אדון), huru herrligt (אדיר) är ditt namn (שׁם), du, hvilkens äras sättande (liksom: tu, cuius τὸ ponere) är på himlarne (שׁמים). Vi ha signerat de likljudande orden, för att låta förstå, hvarför adonaj här är satt i stället för elohim, hvilket dessutom med eftertryck återkommer v. 6. Vår uppfattning af th'na öfverensstämmer ock med den följande contexten så väl i יסד, som i אצבעות (jfr יד נתן Ex. 7, 4. och Gen. a. st.). Intet hindrar oss för öfrigt att påminna om den kortare formen תת (pro תנת, och alltså תנה) och jämföra den med τιθέναι (äfven θεῖναι), liksom wore, hvilket vi emellertid ej våga påstå, detta grekiska verbs ursprung att sätta i det ebr. נתן. Dermed må vara huru som helst, så tro vi oss ha funnit ett inre och afgjordt förhållande mellan τίθημι och δίδωμι i afseende på det ur skapelsebegreppet framträdande Gudsbegreppet. Till och med i önskningsuttrycket מי יתן öfversätta LXX någon gång med τίθημι, t. ex. Job. 29, 2. och i 19, 23. der det förekommer två gånger, återgifves det den ena med δίδωμι och den andra med τίθημι, således i samma vers. På ett egendomligt sätt omvexla δίδωμι och περιτίθημι Num. 27, 7. fj. i fråga om döttrars arf. Näppeligen finnes i det rika grekiska språket ett rikhaltigare verb, än det sist nämnda, åtminstone ej något, som i den hel. skrift oftare användes så väl i dess mångfaldiga formationer, som compositioner, och med dem alla bildar det en morgonrodnad, som

på alla sidor återspeglar sin sol, namnet *ϑεὸς*, så att det såsom verbalthema allestädes reflecterar detta såsom ett allt genomgående realthema; och om det någonsin är ästhetiskt sannt, att innehållet skapar sjelft sin form, så är det så här. Vi skola närmare söka redogöra för denna enhetsåtskilnad, sedan vi ännu kastat en blick på åtskilnadsenheten.

Denna visar sig kanske ej åskådligare, än i Rom. IV, 17. *ὅτι* etc. der den senare delen påtagligen är en epexeges till den förra: *ϑεοῦ τοῦ ζωοποιοῦντος . . . ὄντα* (jfr *ἐξ αυτοῦ τὰ πάντα*) till *τέϑεικα* (subiectet *πατὴρ τῶν πάντων*) resp. *ϑεοῦ.* Här är det högst märkvärdigt, att *ϑεοῦ* är framdraget och ställdt så nära tillsamman med *τοῦ ζωοποι.* som om derivationen af *ϑεός* vore lika mycket att hänföra till *ζωοποι.* som till *τίϑημι*. Och hvarför icke? Vi behöfva derför icke vädja till det kända språkbruket hos Ebreerna, att den betydelse ofta lånas, som för hvarje tillfälle är den lämpligaste (t. ex. Ephraim, liksom vore det att härleda af פרה, vacca, och Israel af סרר, Hos. 4, 16. mångfaldiga andra att förtiga, och t. o. m. *ϑεός* sättes stundom tillsamman med *ϑέλει*, liksom komme det af detta verb eller *ϑέλω* vore beslägtadt med *τίϑημι*, såsom Rom. 9, 22. *εἰ ϑέλων ὁ ϑεός* (jfr v. 17. *ϑέλει ελεεῖ*), Rom. 12, 2. *το ϑέλημα τοῦ ϑεοῦ*, 1 Tim. 2, 4. (jf. Ph. 2, 13.), *εἰ ϑέλοι τὸ ϑέλημα τοῦ ϑεοῦ*, 1 Pet. 3, 17. och hos profanförfattare jämväl ofta: *ϑεων ϑελόντων; ἢν ϑεὸς ϑέλῃ; ϑειοὶ ϑέλωσιν* (se Jacobitz Lex. I, 102), *τοῖον ἔϑηκα ὅπως ἐϑέλει* Od. 16, 208; *ἐμοὶ χάριν ϑέσϑαι ϑέλησον*, Aesch. Prom. 785. Herod. 9, 60. 107. Ty det ligger närmare för tanken att erinra om derivationen af *ϑεός, δευς*, resp. *Ζευς*, af *ζάω* (se Jacobitz 933), så att deus vore vi vocis *ὁ ϑεὸς ὁ ζῶν* (Mat. 16, 16. o. a.), följaktligen ock

ζωοποιῶν och καλεῖν detsamma som ϑεῖναι τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα (jfr Ebr. 11, 3.). Dermed stämmer ock förträffligt Apg. 17. der det heter v. 24 med eftertryck ὁ ποιήσασ τ. κόσμον κ. πάντα ... och derpå ουδέ προσδεόμενος τινὸς, αὐτὸς διδοῦς πᾶσι ζωὴν κ. πνοὴν κ. τὰ πάντα; ty äfven här tro vi διδ. stå i betydelsen af ϑέμενος, liksom vi säga "sätta lif i" någon, hvartill för öfrigt ϑεῖναι πνεῦμα, hvarom mera framdeles, är ett fullt analogon; tro vi, desto snarare som vi jämförelsevis kunna hit föra Job. 10, 12. ζωὴν δὲ κ. ἔλεον ἔϑου, hvaraf vi således se, att ζωήν är likmätigt object till ϑεῖναι och δοῦναι, då bådadera involveras i נתן och för båda är subiectet ϑεός. jf. Jes. 57, 15. 16.! På samma gång må märkas att annat och jämväl motsatsen är τίϑημι τὴν ψυχήν, Joh. 10, 11. o. a. der menniskan är subiect. Eljest och rörande exemplen af förra slaget kunna vi öfver hufvud statuera, att vid τίϑημι fästes tanken på Guds makt, och vid δίδωμι på hans godhet. jfr bland många ställen 1 Cor. 15, 57. τῷ ϑεῷ χάρις τῷ διδόντι τὸ νῖκος, enär det motsvaras af ϑῆκε νικῆσαι Pind. Nem. 10, 48. och föga fattas att vi hit föra sammanställningen af τίϑημι och ἀγαϑοποιΐα 1 Pet. 4, 19. enligt hvad vi förut anfört rörande derivationen af ordet "Gud". Ungefär samma åtskilnadsförhållande, som mellan ϑέλημα och εὐδοκία (jfr εὐδοκ. ἀγαϑοσύνησ 2 Th. 1, 12.), hvilket vi anföre, emedan ett sådant förhållande mellan dessa ord synes ofta och särdeles Eph. 1. vara märkbart, der frågan är om Guds verk så väl i skapelsen, som i återlösningen. Vigten af dem på detta ställe visar sig deri, att de två ja trefaldt upprepas, och vigten af deras ställning till Gudsbegreppet deri, att de sammanflätas med sagda vb. fastän detta i sammansättningens form, προϑεσισ och προτίϑεσϑαι,

v. 10, 11. "Wie durch die Schöpfung Gott die Welt gleichsam *aus sich* heraus*gesetzt* hat (ἐκ ϑεοῦ Rom. 11, 36.), so hat er auch *in sich* hineinzu*setzen* (εἰς αὐτὸν τὰ πάντα) und ihr sein ewiges Wesen mitzutheilen (2 Pet. 1, 4.). Um diesen seinen Zweck, die Hineinsetzung der Welt ... zu erreichen ... ist Gott unablässig in der Welt wirksam" (G. L. Hahn, die Theol. des N. T. I, 160.). Hvad detta innebär så väl i afseende på skapelsen som på återlösningen, säger oss ej mindre en återblick på *πρὸ καταβολῆς κόσμου* Eph. v. 4. än en blick på sådana ställen som 3, 11. (*κατὰ πρόϑεσιν τ. αἰώνων*), Rom. 8, 28. 9, 11., och hvad de kunna bidraga till vår uppfattning af Gudsbegreppet, torde inlysa af den expressiva förbindelsen med *ϑεοῦ*, samt på först nämnda ställe med *ἀπὸ τ. αἰώνων, ἐν τῷ ϑεῷ τῷ τὰ πάντα κτίσαντι* cet. v. 9. Enahanda bevisning hemta vi nu af tilläggen af *ϑέλημα* och *εὐδοκία* i bådas förbindelse med hvarandra så väl som med *πρόϑεσις* och *προορίζειν* (jfr *ὁροϑεσία* Apg. 17.). På ena stället 1, 5. jfr 9. heter det *κατὰ εὐδοκίαν τοὺ ϑελήματος*, och på det andra *κατὰ τ. βουλὴν τοῦ ϑελήματοσ* (v. 11.), hvarvid wi drage oss till minnes det för både profana och heliga författare gemensamma språkbruket af *βουλὴν ϑεῖναι,* Il. 10, 637. Act. 27, 12. *βουλὴν προτιϑέναι,* Plut. *συνϑετο βουλὴν ϑυμω,* Il. 7, 44. äfvensom *ὡρισμένη βουλὴ τοῦ ϑεοῦ*. Hit må äfven höra att anföra *τὸ ἀμετάϑετον τ. βουλῆς ϑεοῦ,* Ebr. 6, 17. Men *προορίζειν* anförde vi icke blott derför att det här kunde betraktas någorlunda synonymt med *προτίϑεσϑαι* (jfr sic Schleussn. II, 684; klassikerna hafva *ὅρον ϑέμενος,* Dem. *διέϑετο ὅρους,* Id. *ὅρους τιϑ.* Xen. o. s. v.), utan ock emedan vi ur Act. 17. kunna anföra *ὁρίσασ ὁροϑεσίασ*. Ty i Eph. 1. hafva vi *προορίσασ*

ἡ. εις ὑιοϑεσιαν, hvilket i sjelfva verket är en *ὁροϑεσία* i andens rike; jfr *υἱοὶ ϑεοῦ* och *πνεῦμα υἱοϑεσιασ,* Rom. 8, 14. 15.

b. Flera af de uttryckssätt, vi hittills anfört uttala lika mycket *uppehållelsens*, som skapelsens mysterium och det ur båda jämbördigt framgående Gudsbegreppet. Likaså otaliga andra, och bland dem framträder för minnet enkannerligen frågan Mat. 6, 27. *τίς δύναται προσϑεῖναι . . . πῆχυν* och den försäkran, som dermed står i obestridligt sammanhang v. 33: *κ. ταῦτα πάντα προστεϑήσεται ὑμῖν,* der hela framställningen gäller Guds uppehållande kraft (märk ock eftertrycket på *ϑεῶ* v. 24.); hvarvid vi icke en gång förbise tillkomsten af *ἀποϑήκας* v. 26. (jfr Jes. 28, 13. 14.); likasom, der denna kraft prisas i nåderiket med afseende på det andeliga lifvets uppehållande genom Guds ord, säges Marc. 4, 24. *καὶ προστεϑήσεται ὑ. τοῖς ἀκούουσιν,* resp. *ἐπιτεϑῇ* v. 21. Namneligen kan det sägas, att stundom, ehuru icke alltid, förhåller sig skapelsen till uppehållelsen, som *τίϑημι* till *ἵστημι*. Så, när lärjungarne Act. 1, 6. fråga: *εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαϑιστάνεις* etc. och Jesus svarar, att det icke tillhör eder att känna de tider, hvilka *ὁ πατὴρ ἔϑετο* i sin egen makt; *πατὴρ* pro *ϑεὸς,* sedan Gud blifvit genom Christus uppenbarad såsom Fader, men dock så att *ἔϑετο* bestämdt hänför sig till *ϑεοῦ,* hvars rike v. 3. de omfrågat, jfr för öfrigt Matt. 28, 19. och *συνϑέτης ονομάτων,* Demosth. Detta är på samma gång ett prognosticon för det vi nyss sagt om förhållandet mellan *ὁροϑεσία* och *υἱοϑεσία,* som det angifna förhållandet mellan *ὁροϑεσία* (jfr Prov. 22, 28. *ὅρια αἰώνια ἁ ἐϑεντο οἱ πατέρεσ σου*) och så att säga *χρονοϑεσία* eller mellan sättandet af rum och tid (jfr *ἡ προϑεσμια* sc. *ἡμέρα,*

Plat. προθεσμίασ ὁρίζεσθαι, Luc. Nigr. 27. och ἡ τῶν ὡρῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ σύστασισ, Plat. Symp. p. 188. En föreställning om nämnda relatio verborum synas äfven LXX haft vid sin öfversättning af Prov. 22, 28. 29. Dertill kommer, att ὑπόθεσις ("die Grundlage, eine Grundlage zu weiterer Ausführung") och ὑπόστασις äro synonymer, Ebr. 11, 1. jfr v. 5. äfvensom Josephus. A. J. 1, 1. 4. 3, 2. som på båda dessa ställen synes med ett visst eftertryck foga ὁ θεός tillsamman med ὑποθέμενος; ὑπόστασις åter är ungefär detsamma som σύστασις, och det "dauernder, Bestand habender Zustand", som genom båda uttryckes, uttalas ock i det classiska Col. 1, 17. πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, liksom σύστημα, så att vi med Schleussner säga: in conservandi et perdurandi notione etiam hebr. עָמַד stetit, reperitur Ps. 33, 9. ubi h. v. a ויהי ita mihi differre videtur, ut conservatio a creatione; men att היה sammanfaller med τίθεσθαι, säger oss en jämförande blick på Gen. 1, 15. och 17. äfven om man skiljer så, som LXX gjort, öfversättande i v. 15. ἔστωσαν, i v. 17. ἔθετο: samma åtskilnadsenhetsförhållande skulle vi nästan våga att antaga, som mellan namnen יהוה och אלהים (θεός). Jfr för öfrigt 2 Pet. 3, 5. (συνεστῶσα τῷ τοῦ θεοῦ λόγῳ) och σύστασις τοῦ κόσμου, Diod. Sic. ἡ τοιαύτη ξύστασις ἅπαντα μενεῖ χρόνον, Plat. Pol. 547. fl. Detta så väl som hvad vi sagt om sammanhanget med θεός styrkes derhos genom en blick ej mindre på συνάγει än på τιθεὶς a. Ps. v. 7. Likaså genom användningen at κατασκευάζειν, att vi må införa ett af de bildord, som tillika bilda synonymer till hufvudverbet, såsom der det står i sin genuina betydelse Ebr. 11, 7. enär σκένος är vanligt bilduttryck för skepp, hvadan, när det nyttjas om verldens tilldaning, werlden

kommer under samma bild af ett σκεύος. Hvilka svårigheter tolkningen af Ebr. 3, 4. än medför, ett är visst, att ὁ θεός, ställdt efter ὁ δὲ τά πάντα κατασκευάσας, har största eftertryck och samma som om der stått τὰ πάντα ποιῶν eller θέμενοσ. Så ha äfven LXX fattat det och dermed t. o. m. återgifvit sjelfva בּרא, t. ex. Jes. 40, 28 (jfr v. 19.) θεὸς αἰώνιος, ὁ θεὸς κατασκευάσασ τὰ ἄκρα τῆς γῆς (jfr v. 12. ἔστησε τὰ ὄρη σταθμῷ och 46, 6.). Samma ord sattes v. 18 för vb. עָרַךְ (jfr רקע v. 19. paronomastiskt), hvilket ock Exod. 40, 4. återgifves med προσθήσεις, och detta kapitel torde vara det der samma vb. (τίθ.) oftast förekommer, allt för att framställa Guds ordnande makt, vilja och vishet, nämligen nästan i hvarje vers: 2. och 3. (στήσεις och θήσεις, jfr v. 18.), 4. item ἐπιθήσεις, 5. 6. 8. (περιθήσεις, jfr Num. 28, 7. fj. för נתן), 18. 21. 22. 23. (προςέθηκε ἄρτους τῆς προθέσεωσ), 24. 25. 26. 27. (σύνθεσις), 29. Dernäst oftast i Jes 40. fj. för besvarandet af frågorna τίνι με (θεὸν) ὁμοιώσατε etc. såsom θήσω ποταμοὺσ εἰσ νήσουσ (42, 15.), οἷς ἔδωκεν εἰς cet. ὁ θεὸς ᾧ . . . (v. 24.), θήσω πᾶν ὄρος εἰς ὁδὸν (49, 11.) o. s. v. Vi hafva framhållit dessa många exempel i akt och mening att visa det vara nästan otänkbart, att de 70 uttolkare åtminstone skulle hafva så oupphörligen bragt ett och samma verb i användning, derest de icke velat, likasom nu vi, åskådliggöra, liksom genom ett hufvudthema med många variationer, det ordet θεός vore dermed på det innerligaste förknippadt, derur på det påtagligaste att härleda. Slutligen må vi anföra det summariska 1 Pet. 5, 7. ty Han hafver omsorg om eder, emedan det motsvarar τίθεσθαι ἐπιστροφὴν πρὸ τινοσ Soph. OT. 134.

c. Flera af de uttryckssätt, vi anfört, angifva ej mindre *styrelsen*, än skapelsen och uppehållelsen och det derur framträdande Gudsbegreppet. Till vitnesbörden derom höra vidare sådana ställen, som säga, att Gud sätter de motsatser i verlden, namneligen i menniskolifvet, som endast genom tron på hans försyn låta förmedla sig, såsom ljus och mörker, helsa och sjukdom, etc. Så i Ps. 104, v. 20. *ὁ θεὸς ἔθου σκότος;* v. 3. *ὁ τιθεὶς νέφη τὴν ἐπίβασιν αὐτοῦ.* Vidare Jer. 6, 21. *δίδωμι ἀσθένειαν;* Deut. 7, 15. *ὁ θ. . . μαλακίαν κ. νόσους οὐκ ἐπιθήσει ἐπὶ σε, καὶ ἐπιθήσει ἐπὶ πάντασ τοὺς* etc. Am. 8, 10. *θήσομαι πένθος;* Hez. 25, 7. *δώσω σε εἰς διαρπαγὴν;* Jes. 29, 12. *τ. γῆν* (*εἰς*) *ἀπώλειαν,* v. 10. *εἰς ἔρημον;* Jer. 33, 6. *εἰς κατάραν;* ja Jes. 26, 15. *πρόσθεσ αὐτοῖς κακά,* bis. rep.; *πρόςθες ἀνομίαν ἐπὶ τ. ἀνομίαν αὐτῶν,* hvilket följer på deras *ἐπὶ τὸ ἄλγος . . . προςέθηκαν,* Ps. 69, 28. jfr Jes. 30, 1. (*συνθήκ. κ. προςθεῖναι ἁμαρτίασ ἐφ' ἁμ.*). De flesta användningar af samma oräkneliga gånger återkommande vb. i betydelsen af fortfara (יָסַף) hafva väl ingen stor vigt för vår bevisning, men desto större i sådana motsats- eller antithetiska förhållanden, som nu anförda exempel visa, hvartill vi lägga såsom ett af många Hos. 13, 1. 2. om Efraim: *κ. ἔθετο αὐτὰ* (*δικαιώματα*) *τῇ βάαλ . . . κ. νῦν προςέθεντο τοῦ ἁμαρτάνειν.* Som ett dylikt ex. kan ock Deut. 14, 1. anföras, der vid *υἱοί ἐστε τοῦ θεοῦ* tillägges: *οὐκ ἐπιθήσετε φαλάκρωμα* etc. Så stort löftesordet är, med enahanda uttryck fäst, såsom 2 Par. 33, 7. 8. (*θήσω τὸ ὄνομα μου εἰς τ. αἰῶνα, καὶ οὐ προςθήσω σαλεῦσαι . . .*), så stor hotelsen mot afgudaväsende och särskildt beläten, dem t. ex. Manasse ib. v. 7. *ἔθηκε ἐν οἴκω θεοῦ.* Här inträder alltså den del af Guds styrelse,

som kan uttryckas med ett quos Jupiter perdere etc. och vi känna intet starkare uttryck derför, än att Han "sätter dem på det hala" (*δολιότηταϲ ἔθου αὐτοῖς*), som *ἔθεντο εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα α.* Ps. 73, 9. 18. Alltså särdeles om straff alla dessa styrelsemomenter; likaså Hez. 17, 19. *τὴν διαθήκην μου ἣν παρέβη δώσω εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ,* hvilket, likasom otaliga andra utsagor, granneligen motsvarar hvad Grekerna kalla *θεῖναι νέμεσιν,* Pind. Ol. 8, 86. Märk ock 2 Kon. 6, 31. 33. (*ὁ θεὸς προσθείη . . .* och *ἰδοὺ ἡ κακία παρὰ κυρίου,* jfr Am. 3, 6.). Jes. 22, 18. *θήσει τὸ ἅρμα σοὺ τὸ καλὸν εἰς ἀτιμίαν* etc. 25, 2. *ἔθηκαϲ πόλεις εἰς χῶμα;* 28, 15. 17. der folket säges ej blott ha gjort ett *διαθήκην* med hades och *συνθήκην* med döden, alltså parodierat Guds förbund, utan ock: *ἐθήκαμεν ψεύδος τὴν ἐλπίδα,* och Gud svarar: *θήσω κρίσιν εἰς ἐλπίδα,* hvarvid *ὁ θεός* och *θήσω* 14, 17. 23. nästan kan tjena som parallel att anföra; många dylika exempel att förtiga. Vi anföre vidare några ställen, som öfver hufvud bevisa, hvad vi thetiskt framställt, i afseende på folken, på egendomsfolket och på Guds lagstiftning rörande båda.

I först nämnda afseende märke vi exempelvis Jes. 44. 6. 7. enligt Luther: Ich . . und ausser mir ist keiner Gott; und wer ist mir gleich — der da rufe . . . und mirs zurichte (יערכה), der ich von der Welt her die Völker setze (עם collectivt fattadt)? Häraf, och då ערך nyttjas så väl om skådebrödens som om en krigshärs ordnande, erinras vi åter, att, såsom Gud ordnar makrokosmen, så äfven mikrokosmen (jfr *κατασκευ.* och *σκεύος,* כלי, äfven krigshärsleder). Jfr Ps. 8, 5. Jes. 13, 4. (härarnes Gud rustar en här, näml. Kaldeer). 1 Cor. 14, 8. Här synes ock vara platsen att påminna om motsatsen

mellan den uppenbarelse, Gud gifvit i naturen, och den hedendom, som icke aktar om τὸν θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει (Rom. 1, 19. 28.). Således först om τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ φανερόν samt om det sköna oxymoron v. 20. τὰ ἀόρατα ἀπὸ κτίσεωσ τοῦ θεοῦ καθορᾶται, hvarvid vi erinre om Plat. Mor. ᾧ μόνω θεατὸν ἐστι τὸ θεῖον (jfr θεὸν οὐδείς πωποτε τεθέαται, 1 Joh. 4, 12. liksom vore θεός att derivera af θεάσασθαι), om de trefaldt upprepade μετήλλαξαν (v. 23. 25. 26. τὴν φυσικὴν χρῆσιν etc.); jfr Jud. ep. 4. ἀσεβεῖς (jfr Rom. 1, 18.) τὴν τοῦ θεοῦ ἡμ. χάριν μετατιθέντες εἰς ἀσέλγειαν (synden) och om det likaledes trefalda παρέδωκεν (resp. נתן, som ofvan utfördes) och ἐτέθησαν 1 Pet. 2, 8. αυτοὺς ὁ θεός εἰς ἀκαθαρσίαν etc. (straffet). Att ἀσεβεῖς kallas Eph. 1, 12., möjligen med någon reflexion till διαθηκῶν men desto vissare till ὁ θεός v. 10. ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ, innebär tydligen, att de bordt ἀπὸ κτίσεωσ κόσμου· τοῖς ποιήμασι (Rom. a. st.) enligt v. 9. (ποίημα, κτισθίντεσ) känna och erkänna Gud såsom alltings skapare, uppehållare och styresman. Hit torde ock höra att anmärka bruket af vb. ἀθετεῖν, emedan det ofta sättes så, som om det härkomme af α priv. och θεός, likasom af τίθημι, också, såsom Schleussner erinrar, "opponitur τῷ τίθημι, repono". Exempel. Luc. 7, 30. τὴν βουλὴν τοῦ θεοῦ ἠθέτησαν (motsats v. 29. ἐδικαίωσαν τὸν θεὸν); Jud. ep. 8. ἀθετοῦσι (τὸν θεὸν, jfr κυρίος v. 5. som befallt att man skall vörda) κυριότητα; Marc. 7, 9. καλῶς ἀθετεῖτε ἐντολὴν τοῦ θεοῦ; 1 Thes. 4, 8. ὁ ἀθετῶν, οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν θεὸν τὸν καὶ δόντα (= θέμενον) etc. jfr Luc. 10, 16. ὁ ἀθετῶν ὑμᾶσ, ἀθετεῖ τον ἀποστείλαντά με; och Jes. 1, 2. 1 Chr. 5, 25. ἠθέτησαν ἐν θεῷ πατέρων . . . κ. ἐπόρ-

νευσαν οπίσω θεῶν . . .; Hez. 39, 22 23. (der ock *ἔθνη* sättes nästan som om det komme af *ἀθετ.*); Dan. 9, 7. *ἐν ἀθεσία αυτῶν ἠθέτησαν;* Gal. 2, 21. *οὐκ ἀθετῶ τ. χάριν τ. θεοῦ;* äfvenså med af *τίθημι* härledda obiecter, såsom ib. 3, 15. *διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ . . .* jfr Polyb. 15, 1. *συνθήκασ ἀθετήσαιεν.* Så många exempel anförde vi, för att göra plausibelt, att en construction, som eljest kunde synas ligga för vårt ämne fjärran, likväl ligger det ganska nära och att de ordsammanställningar, vi påvisat, visserligen icke äro blott tillfälliga. Af dem alla framgår emellertid, dels att med *ἀθετοῦντεσ* ursprungligen betecknas hedningar, likasom *ἄθεοι,* såsom de der föraktade Guds i naturen skrifna lag, dels ock judarne, så vida de gjorde detsamma med den dem gifna lagen och öfverträdde det med dem af Gud stiftade förbundet. Huru Gud beskrifves såsom sättaren af båda (lag och förbund), särdeles såsom det skett genom Abraham och Moses, följer derföre att betrakta, sedan det vi anfört rörande hedningarne torde vara nog till bevis för Guds *νομοθεσία* äfven bland dem; se Rom. 2, 14. Blott några bevis vilja vi tillägga för möjliggörandet af Guds kännedom bland hednafolk genom beröringen med Guds folk. Vi välja exemplen af en prest, en profet och en konung. Af presten, Jethro: derom mera i nästa stycke och i annat sammanhang. Af profeten, Bileam, som, sedan han gång på gång uttalat sin bekännelse om Israels Guds makt Num. 23, 19. fj. och nämner, äfven han (likasom Jethro), om utförandet ur Egypten (v. 22.), gör denna högst märkvärdiga fråga (24, 23.): *τίς ζήσεται, ὅταν θῇ ταῦτα ὁ θεός;* som ville han just dermed säga, att *ὁ θεός* är den, som sätter allting. Af kungen, Nebucadnesar, som synes vilja säga alldeles det-

samma, enär han dels gör enahanda bekännelse (Dan. 3, 29. etc.), dels med sitt *περισσοτέρα προσετέθη* (4, 33.) prisar Guds härlighet, dels med sitt upprepade *ἐκτίθεμαι δόγμα* (3, 29. 4, 3.) vill angifva att den högste (4, 22. 29. fj.) allena eger utfärda befallningar (31. 32.).

Det sannar sig äfven här, att när något nytt sättes in i historien, sker det gärna genom det vb.. vi med förkärlek framhållit, genom *τίθημι* alltså, helst naturligtvis der *ὁ θεός* synes som upphofsmannen. Ett särskildt ljus faller på Guds styrelse och jämväl på Gudsbegreppet i den första tiden genom det, som förtäljes om Henoch Gen. 5, 25. *μετέθηκεν αὐτὸν ὁ θεός;* ty då det upprepas Sir. 44, 16. och Ebr. 11, 5. med samma ord, liksom skulle de hafva karaktären af verba formalia, föregångna af *μετετέθη,* hvem ser icke här den utomordentliga vigt, som lägges ej mindre på *θεός,* än på sjelfva den sak, hvarigenom hans namn förherligas? Vilja vi dertill lägga en erinring om motsatsen, så finnes den likaledes med stort eftertryck på Gudsbegreppet i frågan: *τίς δὲ συγκατάθεσις ναῷ θεοῦ μετὰ εἰδώλων;* 2 Cor. 6, 15. der ock det fyrfaldiga upprepandet af *θεός*, likasom i 2 Thess. 2, 4. ökar samma eftertryck storligen; jfr 1 Cor. 8, 4. 5. En annan motsats gäller sjelfva ordet så som LXX Jes. 29, 14. användt det, utan att vi kunna rätt förklara hvarför: *προσθήσω τοῦ μεταθεῖναι τὸν λαὸν τοῦτον κ. μεταθήσω αὐτούς.* Gå vi nu tillbaka till den äldsta tiden, finna vi, att såsom i skapelsehistorien, i förfarandet med Henoch och i förbundet med Noah, om hvilken näst efter det, som är anfördt om Henoch, Sir. 44, 19 (18), säges: *διαθῆκαι αἰῶνος ἐτέθησαν πρὸς αὐτόν, ἵνα* etc., så äfven i det med Abraham förherligas Guds

namn (Sir. ib.). Så Gen. 17, 1. *Ἐγώ εἰμι ὁ θεός σου . . . κ. θήσομαι τὴν διαθήκην μου* (*ἔστησε διαθήκην* v. 7. och Sir.) . . . v. 5. *ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικα σε;* 6. *κ. θήσω σε εἰς ἔθνη;* 7. *εἰς διαθήκην αἰώνιον εἶναι σου θεός;* så ock 19. och *δώσω* v. 20; jfr 32, 12. Huru Guds namns och Abrahams namns förhärligande ingå i hvartannat, synes af Neh. 9, 7. 8. jf. 10. Icke underligt, att Paulus kan till Gudsbegreppets klargörande säga: *καθώς γέγραπται,* när han Rom. 4, 17. anför nämnda utsaga (v. 5.), såsom ock Petrus sagt det Act. 3, 25. *τῆς διαθήκης ἧς διέθετο ὁ θεός,* der jämväl *ὁ θεός* har ett utomordentligt stort eftertryck, likasom 2, 17. (resp. Joel), hvilket ock visar sig af sådana ställen som Jer. 31, 32. 33. der *εἰς θεόν* har förbundslöftets fulla pregnans, ej minst genom tillsatsen *διδούς νόμους εἰς τ. διάνοιαν;* så äfven Ebr. 8, 8. fj. jfr Ap. 17, 17. Hvad särskildt den efter Petrus anförda utsagan vidkommer, så märkes, att den är constant och af alla profeter upprepad, äfven Hez. 17, 13. 14. Ja, dess användning öfverföres äfven på andra föremål så väl i god mening, såsom *διαθήκην ἐθέμην τ. ὀφθαλμοῖς μου,* Job. 31, 1. som i sämre och parodiartad, såsom ofvan anförts. Såsom en slutsten åter i den på Abrahamslöftet uppförda förbundsbygnaden kunna vi tillfoga Gen. 48, 20. der, efter ett märkvärdigt *ἐπιθέσ τ. δεξίαν σου* (v. 18.), Israel (Jacob) genom en lycklig, man kunde nästan säga, "handvändning" förklarar som blifvande ordspråk och förbundssignatur: *ποιήσει σε ὁ θεὸς ὡς Εφραΐμ κ. ὡς Μανασσῆ,* hvarpå följer: *κ. ἔθηκε τὸν Εφρ. ἔμπροσθεν τοῦ Μανασσῆ,* hvarvid ock kan erinras om Alberti Gloss. p. 11. *ιώσηφ = προςτίθων.* Man kunde ock nästan hit tillämpa Mat. 16, 19.

Vi komma dernäst till *θέσις νὸμου τ. θεοῦ* genom Moses, eller, såsom det heter Deut. 4, 44. *ὁ νόμος ὅν παρέθετο Μωυσῆς.* Uttrycket förekommer äfven hos profana författare, såsom hos Plato legg. ofta: *θέσις νόμων, νομοθέτησ, νομοθέτησις,* o. s. v. Plut. Mor. *ἐκ θεολόγων κ. νομοθετῶν;* Nonn. *θεσμοθέτης,* med flera analoga, såsom *τοὺς τῶν θεῶν θεσμούς,* Xen. Cyr. 1, 6; *ὁ τοῖς ἄλλοις θέμενος θέσμους,* Ath. *συστήσασθαι τὴν Ολυμπίων θέσιν,* Arist. Eljest då det om menniskor heter *τίθεσθαι δόγμα* eller *γνώμην,* Dan. 3, 29. 4, 3. Esr. 4, 19. 20. jfr Luc. 2, 1. (= Dan. 2, 13.), säges Gud *τίθ. νόμους,* med ett ord *νομοθεσία,* Rom. 9, 4. och huru strängt man vid detta ord tänkte på Gud såsom dess upphofsman, visar bland annat 2 Mak. 6, 23. *ἁγία κ. θεόκτιστος νομοθεσία. Εἷς ἐστι νομοθέτης* Jac. 4, 12. likasom (*εἷς θεός,* 1 Tim. 2, 5. [1]) Hvad

---

[1]) Vi begagna tillfället att belysa ett, som vi mena, ganska tydligt, dock af alla, så vidt vi veta, missförstådt ställe hos Fl. Josephus, der han skrifver om Esseernas ståndaktighet i det romerska kriget. Der säges bl. a., att de af inga plågor läto beveka sig att förneka sin lagstiftare (*βλασφημήσωσι τὴν νομοθέτην*). Hvilken lagstiftare? Svarar man Gud, så finns intet skäl, hvarför han mer än annorstädes skulle utmärkas som lagstiftaren. Svaras, såsom vanligen sker, Moses, så är det 1) underligt, att icke Josephus skulle nämna hans namn, såsom han eljest gör; men 2) finnes intet exempel derpå, att romarne skulle vilja tvinga dem mer än andra judar att smäda Moses, för hvilken romarne tvärtom uttryckte vördnad. Det återstår endast att tänka på Christus. Det beröm Josephus ger sina Esseer, under det han stämplar andra sina landsmän såsom nedsänkte i alla laster, har, utom annat, för hvilket utrymmet ej medger oss att närmare redogöra, öfvertygat oss, att han menar under deras namn de kristna, fastän han undviker såsom försigtig minister att i detta sammanhang nämna ett så för romarne förhatligt namn. Sannolikt var det äfven för honom sjelf såsom äkta jude förhatligt, men för att synas vara opartisk historieskrifvare,

nu lagens utgifvande på Sinai vidkommer, som ock kallas "lagens förbund", så står berättelsen derom med berättelsen om utgången ur Egypten i så nära förbindelse, att vi måste beröra båda, försåvidt det vid vb. τίθημι fästade Gudsbegreppet tjenar till gemensam combinationsgrund, så mycket mer, ὡς ἔθετο ὁ θεὸς ἐν Αἰγύπτῳ τὰ σημεῖα αὐτοῦ etc. Ps. 78, 43. Väl saknas i sjelfva utgångssången (Exod. 15.) detta yttre fäste, men det inre framstår desto mer, då allt deri går ut på att besvara frågan v. 11. τὶς ὅμοιος σοι ἐν θεοῖς, κύριε, τίς ὅμοιος σοι. Länge dröjer det dock icke innan äfven nämnda yttre signatur framträder, redan i samma kapitel, och icke minst märkvärdig är den doxologiska bekännelse Jethro uttalar i hänseende till nämnda högsång, nämligen: νῦν ἔγνων ὅτι μέγασ κύριος παρὰ πάντασ τοὺς θεους ἕνεκεν τούτου, ὅτι ἐπέθεντο αὐτοῖς (18, 11.). Men redan vid Mara (15, 25. fj.) inträder hvad vi kunna kalla en tydlig prolusio till lagens utgifvande på Sinai: ἐκεῖ ἔθετο αὐτῷ δικαιώματα κ. κρίσεις, alldenstund vilkoret tillfogas: ἐὰν ἀκούσῃς κυρίου τοῦ θεοῦ σου v. 26. med det sollenna sluttillägget: ἐγὼ γὰρ εἰμι κύριος ὁ θεὸς σου. Ty detta slut, hvars vigt inskärpes genom dess upprepning 16. 12. utgör sjelfva början eller inledningen till thorahdekalogen: inledningen till det 1:sta, alla de öfriga bärande, budet 20, 2. 5. Så äfven Deut.

---

upptager han dem under ett annat, i grunden de gamle Assideernas, namn, likasom vi tro på samma grund hans s. k. vitnesbörd om Christus, för öfrigt kort och stackot i åminnelse, vara äkta. Månne det icke ock är i sjelfva verket så, att Jacobus som i det närmaste undviker att nämna Jesusnamnet och allsicke har ordet evangelium i sin epistel, har kallat Jesus för νομοθέτης (4, 12.), likasom evangelium för frihetens fullkomliga lag?

5, 2. (jfr v. 6.): *Κύρ. ὁ θεὸς ὑμ. διέθετο προς ὑμ. διαθήκην ἐν χωρὴβ* cet. repetitum v. 3. likasom Deut. 29, 1. 12. Dertill kommer, att efter utgifvandet, upprepas Exod. 21, 1. samma ord, som uttalades vid Mara: *κ. ταῦτα τὰ δικαιώματα ἁ παραθήση ἐνώπ. αυτῶν,* sedan ofta, såsom då det inskärpes mot Filisteerna 23, 32. *οὐ συγκαταθήση αυτοῖς κ. τοῖς θεοῖς αὐτῶν διαθήκην,* alltså ifras mot den condescendens, vi ock sett berörd 2 Cor. 6, 16. och den i allmänhet med de hedniska folken Deut. 7, 2. Med dessa skall Israel ej alls hafva någon gemenskap i ethiskt hänseende, såsom ib. 14, 1. uttryckligt säges (*υἱοί ἐστε Κυρ. τοῦ θεοῦ ὑμ. οὐκ ἐπιθήσετε φαλάκρωμα* etc.), och i framläggandet af de s. k. ceremonialbuden förekommer vb. *τίθημι* resp. *θεός* så ofta, som näppeligen någon annorstädes, se blott Exod. kap. 40. Särskildt lägga vi i fråga om offren, som i handling äro lika vigtiga för israelitens Gudsbegrepp, som profetdömet i ord, märke till det, som om sjelfva förstlingsoffret säges Deut. 26, 4. att presten skall taga det af den frambärandes hand *καὶ θήσει αὐτὸν ἀπέναντι . . . τοῦ θεοῦ σου.* Stundom omvexlar detta vb. äfven här med *δίδωμι* så synonymt, som förut är sagdt. Så ock Gal. 3, 19. (resp. v. 15. *διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ* och 16. *διαθήκ. προκεκυρ. ὑπὸ τ. θεοῦ*) *ὁ νόμος τῶν παραβάσεων χάριν ἐθέτη* och v. 21. *εἰ ἐδόθη νόμος . . .* jfr 4, 2. *ἄχρι τῆς προθεσμίασ τοῦ πατρός.* Detsamma gäller om ett slutställe, som i fråga om lagen kan anses så klassiskt, som summariskt, näml. der det talas om välsignelse och förbannelse, lifvet och döden, det goda och det onda, Deut. 11, 26. 30, 15. 19. äfven 28, 24. 25. 48. Den stora vigten af dessa ord inskärpes till yttermera visso genom deras upprepande i bägge de citerade kapitlen. Att i det

först nämnda vba τιϑ. och διδ. stricte motsvara hvarandra, visar det gemensamma נתן, som v. 25. återgifves med ἐπιϑήσει, der vigten ökas af det vidstående ὁ ϑεός, och v. 26. δίδωμι, der vigten af Gudsbegreppet höjes genom det föresatta ἰδοὺ ἐγώ. Att δίδωμι här är valdt a parte potiori, säger sig sjelft, emedan det ej egentligen passar för κατάρα utan blott för εὐλογία, alltså ett slags zeugma; jfr 30, 7. Luther: ich lege euch heute vor). Märkvärdigt dervid kan vara att märka betydelsen af både Garizim och Gebal, som sammanfaller med den af נתן såsom representerande så väl τιϑ. som διδ. = constituit (se Gesen. Lex. vid båda), nämligen גזר, i q. גרז Job. 22, 28. (der ock v. 24. ϑήσῃ föregår), som dessutom är af evologiskt innehåll, och גבל Exod. 19, 12. 23. af så att säga katariskt (terminos constituere populo), motsvarande egentligen ἀφ' eller καϑορίζειν (ἀφορίσαι τὸ ὅρος, LXX. jfr ἀφοριεῖς τὸν λαὸν v. 12.). Öfver allt detta är det påaktansvärdt, att israeliterne icke skola förgäta Guds förbund (διαϑήκην κυρ. του ϑεοῦ) Deut. 4, 23. likasom Gud icke vill förgäta dina fäders förbund, v. 31. jfr Gen. 9, 15. (μνησϑήσομαι). Vid en återblick på lagens utgifvande må ej förbises folkets bön μὴ προςτεϑῆναι αὐτοῖς τὸν λογον Ebr. 12, 19. då det dermed förbundna Gudsbegreppet framstod i all sin förfärande helighetsglans. Och på frågan: τι οὖν ὁ νόμος; Gal. 3, 19. svaras, resp. som ofvan är erinradt, τῶν παραβάσεων . . . (προς) ἐτέϑη. Emellertid förekommer intet i G. T. oftare, än hotelserna öfver Israel för deras παραβάσεις genom deras anslutning till hedningarnes afguderi, då både Garizims och Gebals "constitutionen" blir glömd, i hvilken senare det ock är sagdt, att (Gud genom deras) fiender skall lägga (ἐπιϑήσῃ) ett jernok på

deras hals, Deut. 28, 48. likasom till den förra hörer, att ὁ ϑεὸς τῶν πατέρων προσϑείη ὑμῖν χιλιοπλασίως, 1, 11. såsom Gud sagt: ϑήσω τὸ σπέρμα σου ὡς τ. ἄμμον τῆς ϑαλάσσησ, Gen. 32, 12. Så t. ex. Hez. 14, 3. fj. ἔϑεντο τὰ διανοήματα επὶ etc. κ. τὴν κόλασιν τῶν ἀδικίων ... ἔϑηκαν προ προσώπου αὐτῶν (v. 3. 4. 8.), och derpå sättes hotelsen: ϑήσομαι (נתן) τὸ πρόσωπον μοῦ επὶ τὸν ἄνϑρωπον ἐκεῖνον med det eftertryckliga ἐπιγνώσεσϑε ὅτι ἐγὼ Κύριος. (jfr löftet v. 11. vid förutsättning af omvändelse, och 16, 60. 62.). Detta tillägg, hvarigenom det sanna Gudsbegreppet på det kraftigaste inskärpes, upprepas särdeles ofta kapp. 34. 35. ej mindre vid hotelserna öfver Seir (ἐρημίαν αἰώνιον ϑήσομαι σε, 35, 3. 9.), än vid löftet till Israel (34, 25. fj.) διαϑήσομαι τῷ Δαυίδ διαϑήκην ειρήνης. Jfr i synnerhet Jer. 31, 32. 33. Man kan säga, att all profeternas orakelmessiga verksamhet företer bilden af en efter omständigheterna afpassad flyttning mellan Garizims och Gebalshöjderna, fastän de helst dväljas på den förra, allt för att inpregla Gudsbegreppet med dess djupaste ϑέσις i rättfärdigheten, den straffande så väl som belönande. Detta visar sig ock i de antithetiska ordspråksformler, på hvilka vi nyss anfört exempel, särdeles i dem, som uttrycka en nemesis divina, såsom ock i dem, med hvilka exempel statueras, och i båda slagen ingår gemenligen vb. τίϑημι såsom bärare af tanken. Vi ha redan anfört ett om Efraim och Manasse (Gen. 47.) och tillägga nu dels ett från äldsta tid såsom svar på frågorna: τί σε διαϑωμαι Εφραιμ; ... Ισραηλ; τί σε διαϑῶ; och svaret är: ὡς Αδάμα ϑήσομαί σε κ. ὡς Σεβοείμ, Hos. 11, 8. (likasom än oftare Sodom och Gomorra); dels ett från en senare tid: ϑοῦ τ. ἄρχοντασ αὐτῶν ὡς Oreb. och Seeb, Zebah

och Salmuna, Ps. 83, 12. hvarpå följer v. 14. det karakteristiska böneordet: ὁ ϑεόσ μου ϑοῦ αὐτούς ὡς etc. Detta åter påminner om den stegring i straffet, som är en följd af stegring i öfverträdelsen, bådadera uttryckt med ett προσϑεῖναι. Således likasom det heter Jes. 30, 1. jfr Hos. 13, 1. προσϑεῖναι (jfr συνϑήκασ ib.) ἁμαρτίασ ἐφ' ἁμαρτίας, så Ps. 69, 28. πρόσϑεσ (omedelbart förut προσέϑηκαν) ἀνομίαν επὶ ἀνομίαν αυτῶν. Υπόδειγμα τεϑεικώς 2 P. 2, 6!

Slutligen bemärka vi förbundsförhållandet såsom ett specifikt theokratiskt och den bindevocal, som ligger i נתן, τίϑημι, för Davidsriket och Israelskonungen. Vi aktgifve då först i allmänhet på Daniels ord (2, 21.), att Israels Gud är den, som setzt Könige ab und setzt Könige ein, såsom Luther öfversätter efter LXX ϑεὸς καϑιστᾶ βασιλεῖς κ. μεϑιστᾶ, hvarvid vi förnya erinringen att vba ἵστημι och τίϑημι omvexla, särdeles i fråga om tillsättandet af domare, konungar etc. och anmärkningsvärdt är ock hvad Daniel epexegetiskt tillägger, att ϑεός διδούς (l. δέδωκε μοι) σοφίαν κ. δύναμιν. Ty till bevis, att betydelsen här af detta vb. sammanfaller med den af τίϑημι, må sådana ställen tala, i hvilka det construeras med obiectiv casus just i fråga om tillsättandet af ämbetsmän, för att icke tala om de ställen, på hvilka de båda vba fogas tillsamman för att påtagligen uttrycka samma tanke, såsom Ps. 120, 3. Judith 16, 4. (enl. LXX.), hvartill ock möjligen kunde läggas Ps. 84, 7. εὐλογίασ δώσει ὁ νομοϑετῶν, ehuru vi bekänna oss icke förstå, huru LXX kommit till denna öfversättning, lika litet som i de båda föregående verserna, i hvilka διέϑετο och ἔϑετο finnas använda i samma syfte att prisa Guds välgerningar. Så Jes. 40, 23. ὁ διδοὺς ἄρχοντασ ὡς οὐδέν ἄρχειν; Act. 13, 20. 21. 22. ἔδωκε κριτας

(motsvar. *ἔγειρε,* Dom. 2, 16. o. s. v. jfr Rom. 4, 17.) *ᾐτήσαντο βασιλέα κ. ἔδωκεν αυτοῖς ὁ ϑεὸς τ. Σαουλ* (jfr 1 Sam. 8, 6. 12. *δὸς* och *ϑέσϑαι αὐτοὺς ἄρχοντασ κ. χιλιάρχους,* cet.) Det visar sig ock 2 Par. 2. (en del af Salomos konungabalk), der v. 11. 12. *ἔδωκε σε ἐπ᾽ αὐτοὺς βασιλέα* åtföljes af doxologien *εὐλογητὸς κύριος ὁ ϑεὸς Ισρ. ὅς* etc. likaså 9, 8. fj. *ὁ ϑεὸς σου εὐλόγ, . . . δοῦναι σε ἐπὶ ϑρονον αὐτοῦ εἰς βασιλέα κύρ. ϑεῶ σου . . . κ. τοῦ ποιῆσαι κρίμα* o. s. v. Ännu klarare visar sig nämnda synonymitetsförhållande genom 1 Kon. 10, 9. *δοῦναι σε ἐπὶ ϑρόνου . . . κ. ἔϑετο σε βασιλέα ἐπ᾽ αυτούς.* Erkändt är ock, att *δώσω αὐτῶ* Apoc. 2, 28. är en ebraism för *δώσω* eller *ϑήσω αὐτὸν,* och morgonstjernan är uttrycket för makt, alltså: "jag skall sätta (förordna) honom till morgonstjernan" d. ä. till den högste eller regerande öfver konungarne, likasom Ps. 89, 27. 28. *ϑεὸς μου . . . καγὼ πρωτότοκον ϑησομαι αὐτὸν* (pro אתנהו). Se Hallenb. Upp. I, 425. fj. Hvem erinrar sig icke vid allt detta Ps. 82. *ὁ ϑεός ἔστη ἐν συναγωγῇ ϑεῶν, ἐν μέσω δὲ ϑεοὺς* (sjelfva *κριτὰς*) *διακρίνεῖ . . .* och *ἐγὼ εἶπα· ϑεοί ἐστε . . . κ. υἱοι ὑψίστου πάντεσ,* och härvid åter Luc. 1, 35.? Och framför allt Exod. 7 v. 1. till Moses: *ἰδοὺ δέδωκα σε ϑεόν φαραὼ,* Luth. ich habe dich einen Gott gesetzt über Pharao, Vulg. constitui te deum Pharaonis (לפרעה)? Såsom ett högsta uttryck för styrelsen (gubernatio div.) och tillika ett bevis för det ofvan sagda om *τίϑ.* och *ἵστημι* såsom vexelbegrepp kunna vi anföra Ebr. 11, 5. och Col. 1, 13. ty hvem finner icke vid denna jämförelse, att *μετέϑηκεν* och *μετέστησεν* (*εἰς τ. βασιλεῖαν τ. υἱοῦ τ. ἀγάπης*) säger ett och detsamma, likasom att det senare får en ytterligare förklaring af *συνέστηκε* v. 17. och *παραστῆσαι* v.

22.? Till sist anföra vi såsom ett instar omnium af de messianska utsagorna, till hvilka vi äro i begrepp att nu öfvergå, Mich. 4, 7. *καὶ θήσομαι συντετριμμένην εἰς ὑπόλειμμα . . . κ. βασιλεύσει κύριος ἐν ὄρει Σιὼν . . .* och v. 13. *θησομ . . . κ. ἀναθήσεις τῷ κυρίῳ τὸ πλῆθος αὐτῶν, τῷ κυρίῳ πάσης τῆς γῆς.* Härmed gå vi med vår betraktelse öfver från det jordiska till det andeliga davidsriket, från den gamla theokratien till den nya, från Gudsbegreppet sådant det är fixeradt i skapelsen till det, sådant det framträder i återlösningen.

2. Frågan om Sonen, från hvilken synpunkt hon framställes och belyses, är alltid, likasom om Fadrens ekonomi, frågan så väl om hans personlighet, som om hans gerningar. Men då hon skall belysas ur Gudsbegreppets synpunkt så, som detta är förknippadt med *τίθημι*verbets dialektik, och detta, såsom vi nyss skärskådat, i hufvudsaklig måtto markerar ett ämbetsförhållande, d. ä. prediceras om de förnämsta ämbeten, så kan och skall hon besvaras ur de synpunkter, som af Christi ämbeten gifvas vid handen: det profetiska, det presterliga och konungsliga. Detta är inemot detsamma som ur synpunkterna af hans personlighet, hans gerningar och hans rike. Hvad som är sagdt, Ebr. 7, 28. om det ena ämbetet, gäller öfver hufvud om alla, att das Gesetz macht (constituit, Vg.) Mennschen zu Hohenpriestern, die da Schwachheit haben, diess Wort aber des Eides (*ὁρκομ.* jfr *ὅρκια ποιεῖν περὶ τῶν συνθηκῶν,* Pol. 3, 37.), das nach dem Gesetz gesagt ist, setzet den Sohn ewig und vollkommen.

a. Att Gud *sätter* Sonen till *profet*, kan sägas lika visst, som Jer. 1, 5. *προφήτην τέθεικά σε,* der vi ock se detta verbs synonymitet med *καθίστημι* v. 10., som således ock gäller om nyss anförda Ebr.

7, 28. Det är ock i sjelfva verket sagdt, der det talas om hans profetiska gerningar. Det är redan sagdt så väl genom det klassiska stället Deut. 18, 18. προφήτην ἀναστήσω καὶ δώσω τὰ ῥήματα ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ (ἐγώ ὁ θεός σου, θήσω τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου, Jes. 51, 15. 16.), som genom den honom utan mått tillhörande profetiske anden: Jes. 42, 1. ἔδωκα τὸ πνεῦμα μου επὶ αυτόν, jfr 37, 7. 44, 3. samma uttryck, hvilket Matth. 12, 18. är öfversatt (ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ ἠσαΐου) ... θήσω το πνεῦμά μου ἐπ' αυτὸν. Detta πληρωθῇ se vi så väl intensivt i hans dop, som extensivt i hans verk och under. Det förra, emedan han då invigdes till och inträdde i sitt profetiska ämbete och anden kom och blef på honom (ἔμενεν επ' αὐτον, Joh. 1, 32. och det senare, emedan samma profetia Es. 42. nämnes af Jesus uppfylld just midt under utöfningen af hans underkraft. Det nya ljus, som faller på Gudsbegreppet se vi i båda fallen, nämligen dels då vi akta på vigten af nämnda μένον, såsom bevis att han är Guds Son, l. c. v. 33. 34. jfr 1 Joh. 5, 9. dels på det stora eftertrycket, som orden ἐγώ κύρ. ὁ θεός få i sammanhanget med det ur Jesaias anförda, ej mindre genom tillägget ὁ θεός ὁ ποιήσασ τ. ουρανὸν etc. v. 5., än särskildt genom tillägget κ. ἔδωκε σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν v. 7. 8. Icke heller får man förbise den vigt, som efter anförande af de jesaianska hufvudorden (θησω etc.) lägges på samma θή· (pro שׂוּם, såsom ofta) v. 4. med κρίσιν till obiect. Denna κρίσις är den, Jesus, עבד יה, är såsom den store profeten och verldens ljus kommen att utföra (Joh. 3, 17.), så väl genom sina gerningar, som genom sitt ord. Genom gerningar, om hvilka der i det profetiska poetiska språket säges:

ἐποίησα (märk för samma שׂוּם, som ofvan) *σε ὡς τρόχους ἀμ. κ. ὡς χνοῦν θήσεις* (Jes. 41, 15.); *θήσω* (אתן) *εἰς τ. ἄνυδρον γην* (v. 19.); *θήσω* (שׂוּם) *ποταμοὺς εἰς νήσους* (42, 15: *θήσω ποτ. ἐρήμους,* 50, 2.); *θήσω πᾶν ὄρος εἰς ὁδόν* (49, 11.); *ποιήσω* (שׂוּם) *αυτοῖς τὸ σκὸτος εἰς φῶς* (v. 16.); *ἐγὼ Κύρ. ὁ θεός, κ. οὐκ εστιν ἔτι, ἐγώ ὁ κατασκευάσασ* (יוצר) *φῶς κ. ποιήσασ* (בורא) *σκὸτος* (45, 6. 7.); o. s. v. af hvilka exempel vi se, huru vb נתן, *τίθημι,* remplaceras med snart sagdt hvilket som helst af dem, som uttrycka en verksamhet och specielt af Jehovahs tjenares profetiska verksamhet. Af detta kunde nu tilläfventyrs någon vilja sluta, att det icke torde vara så visst med den septuagintavirala härledningen af *θεός* från *θεῖναι.* Men de af oss angifna fallen utgöra dock blott ett ytterst ringa fåtal af undantag från den regel vi funnit, att נתן återgifves med sistnämnda verb, helst på de ställen, der *θεός* derjämte förefinnes med särskildt eftertryck satt, och dessutom, när så är, skall det icke förefalla alltför underligt, om äfven hos LXX någon gång fått gälla, att varietas delectat. Detta visar sig mellertid äfven i de personliga profetbestämningarne. Så Jes. 49. der det v. 2. heter: *ἔθηκε* (dock pro שׂוּם) *τὸ στόμα μου ὡς μάχαιραν . . . ἔθηκέ με ὡς βέλος εκλ.;* och v. 4. *κενως ἐποίησα . . . εἰς οὐδέν ἔδωκα τ. ἴσχυν μου . . .* svar (v. 6.): *ἔδωκα σε εἰς διαθήκην γένους* (!) *εἰς φῶς ἐθνῶν . . .* och (v. 8.): *ἔδωκα σε εἰς διαθήκην ἐθνῶν του καταστῆσαι τ. γῆν;* 51, 16. *ἐγώ ὁ θεός σου . . . θήσω τοὺς λόγουσ μου εἰς τὸ στομα σου* (jfr 59, 21.) *. . . ἔστησα τ. οὐρανὸν κ. ἐθεμελίωςα τ. γῆν* (derifrån grundbegreppet af ordet *θεός*!). Hufvudtanken i all denna profetiska propedevtik, såsom hvars summa vi kunna fatta ib. 50, 4. *ἔθηκε μοι πρωϊ, προςέθηκε μοι*

ὠτίον ἀκούειν, är upptagen dels af Simeon Luc. 2, 32. dels af Paulus Act. 13, 47. den senare mäst ordagrant efter LXX. blott att han omsatt deras δέδωκα till τέθεικα, måhända dertill ledd af deras διαθήκην γένους, som saknas i den ebr. texten; att de båda verberna äro identiska för Gudsbegreppet, är redan från början visadt. Att de ingått äfven i Simeons tanke, skall varda klart af det han säger v. 34. Ty att för κεῖται ligger τέθεικε till grund, nämligen, att ὁ θεός, i hvilkens ande han kom och hvilken han εὐλόγησε, laggt barnet i hans armar, är dels klart i och för sig, dels af en jämförelse mellan 1 T. 1, 9. 11. 12., dels ändtligen af σημεῖον ἀντιλεγομ. jämfördt med Hez. 14, 8. θήσομαι ἀυτὸν εἰς σημεῖον (jfr τίθ. σημεῖον, Xen. Cyr. 6, 21.) och Ps. 79, 7. (enl. LXX): ἔθου ἡμᾶς εἰς ἀντιλογίαν. Denna antilogia, som gaf Paulus anledning att citera Jes. 49, 6. τέθεικα etc. (Act. 13, 45. 47.), wederfors Christus sjelf redan vid hans första profetiska uppträdande i Nazaret, desto bjertare, som han först möttes af åhörarnes förundran öfver de nådefulla ord, som gingo af hans mun (jfr Ps. 45, 3. eg.), då han utlade Jes. 61, 1.: Herrens ande är öfver mig (resp. 42, 1. נתן) derför att han har smort mig (ἔχρισε von der Salbung der Propheten 1 Kon. 18, 16. anm. Meyer; jfr χρίσμα och vetandet af all ting, 1 Joh. 2.) εὐαγγελίσασθαι etc. och då äfven det af LXX införda τυφλοῖς ἀνάβλεψιν af Lucas upptages, kan man icke då anse detta såsom ett hufvuduttryck för Jesu profetiska verksamhet, epexegetiskt till τέθεικα σε εἰς φῶς ἐθνῶν, desto mer, som de två exemplen följa af enkan och Naeman, båda från hednaverlden? Skulle man icke till Gudsbegreppets belysande kunna drista säga, att τέθεικα εἰς φῶς och θεός φῶς ἐστι (1 Joh.

1, 5.) innebär mer än en blott yttre jämförelse; och likaså *ὁ ἀγαπητός μου ϑήσω τὸ πνευμα* etc. (Matth. 12.) jämfördt med *ὁ ϑεὸς ἀγάπη ἐστι* (1. J. 4, 16.), helst när vi se tillbaka på det nyss föregående eftertryckliga *ὁ υἱός τοῦ ϑεοῦ, ὁ ϑεός* (v. 15.), att förtiga *τεϑέαται* (v. 12. jfr v. 14.) *ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος δέδωκε* (v. 13.), äfvensom, när vi rigta blicken på slutet af Mat. 12, 18. det dermed sammanfallande löftet Jes. 51, 3. *καὶ ϑήσω τ. ἔρημα αὐτῆς ὡς παράδεισον*? I sanning, så klara och talande de profetiska fullmaktsorden äro till Jeremias (Jer. 1.), ännu klarare och i fullare mått tillämpliga äro de för Christi, den store profetens, ämbetskall och med det samma klargörande det profetiska evangeliska Gudsbegreppet: (v. 5.) *ἡγίακά σε* (jfr *ἔχρισα* ofvan), *προφήτην εἰς ἔϑνη τέϑεικά σε* och. (v. 10): si, Jag sätter dig i dag öfver folk och rike, att du skall upprycka... och plantera; hvarvid vi ej heller få förbise det *ϑήσουσι* (v. 15.), som angifver de motståndskrafter, hvilka Herren under sitt profetiska embetes utförande hade att bekämpa.

b. För vigten af vårt verbum i fråga om återlösningen och Jesu *presterliga* embete, hvarvid vi särskildt anföra till exempel af språkbruket derutinnan Jer. 29, 96. *Κύριος ἔδωκε σε ἱερέα* (jfr *ϑεῖναι τινα ἱερείαν* Il. 6, 300.), och äfven tillägget *δώσεις αὐτὸν εἰς τὸ ἀπόκλεισμα* kan tjena till begreppets förstärkande, hafva vi trenne kardinalställen att åberopa: Rom. 3, 15. 1 Thes. 5, 9. Eph. 1, 17. 21. Men innan vi närmare skärskåda dem, må erinras om den *πρόϑεσις τοῦ ϑεοῦ,* Rom. 9, 11. jfr 8, 28. (*ϑεόν* och *πρόϑεσιν*), som ligger till grund för hela återlösningsbegreppet, såsom det kan ses af detta kedjeslut, som med sin första länk i *πρόγνωσις* och sista i *ἐδόξασε,* framlägges Rom. 8, 29. fj. och för-

medlas genom Sonens utgifvande (v. 32.). Vi anmärka detta desto heldre, som det verb, af hvilket *πρόθεσις* omedelbart härledes, är hufvudverbet i det först anförda och framför andra grundläggande kardinalstället äfvensom i andra likartade, som skola tjena detta samma så väl, som Gudsbegreppet, till belysning. Hvad ideen är för vetenskapen och dess begrepp, det kan *πρόθεσις* sägas vara i uppenbarelsens, enkannerligen för återlösningsbegreppet. Vi se det alltså:

(1:o). Rom. III. v. 25. *ὃν προέθετο ὁ θεὸς ἱλαστήριον* etc. Det ställe, Exod. 25, 21. från hvilket Paulus hemtat detta så högst vigtiga och på ett så iögonfallande sätt för Gudsbegreppet vigtiga uttryck, har ett trefaldigt upprepadt נתן, och när uppmärksamheten fästas derpå, skall det synas fler än oss förunderligt, att ingen enda öfversättare med motsvarande lika ord återgifvit denna trilogiska sats, hvilken de gamle, om vi känna dem rätt, kanske skulle tillerkänt trinitarisk betydelse. LXX ha *ἐπιθήσεις . . . ἐμβαλεῖς . . . δῶ;* Luther: thun, legen, geben; och Vg. har på ett texten stympande vis öfversatt: in qua pones testimonium, quod dabo tibi. Vi öfversätte helt enkelt: (*ἐπι*) *θήσεις τὸ ἱλαστήριον ἐπὶ τὴν κιβωτὸν ἄνωθεν, κ. εἰς κιβωτὸν θήσεις τὰ μαρτύρια, ἃ ἂν πρὸς σε θήσω.* Vigten af denna ordställning ökas genom de correlativa העדת och (v. 22.) ונועדתי, hvilket senare ord LXX återge med *γνωσθήσομαι* i st. f. *μαρτυρήσομαι,* såsom Luther har Zeugniss und zeugen, ökas säga vi, alldenstund Paulus upptagit äfven detta ord i sin christologiska bevisning a. st. (*μαρτυρουμένη*).

(Slut i n. h.)

C. W. S.

Ett bidrag
till frågan om urpatriarkernas ålder.

Beträffande de före syndafloden lefvande urpatriarkernas ålder har från äldsta tider och ända in i våra dagar mycket skrifvits, utan att någon bland de hypoteser, som framstälts till förklaring af de efter vanlig föreställning ovanligt höga ålderstalen, synes hafva vunnit allmännare erkännande. Iakttagelsen af en egendomlig lagbundenhet hos de ifrågavarande talen i Gen. V torde därför icke sakna intresse såsom sannolikt gifvande ett faktiskt uppslag i frågan, äfven om det för tillfället hvarken är möjligt att förklara denna lagbundenhets orsak eller de i texten förekommande talens egentliga ursprung och betydelse.

För att slippa hänvisa till texten följer här de tio äldsta patriarkernas stamtafla efter Gen. V, 3—23, 25—28, 30—32, VII, 6 och IX, 28, 29. (Se tab. å nästa sida).

De för hvar och en af urfäderna anförda talen äro jemförliga med de öfriges med undantag af Hanochs "återstående lifstid" och "hela lefnadsålder", alldenstund det om honom säges, i motsats till de öfrige patriarkernas naturliga död, att "Gud tog honom bort". Likaså äro de för Noah i de första båda

Patriarkernas namn.	Ålder vid äldsta sonens födelse.	Återstående lifstid.	Hela lefnadsåldern.
Adam	130	800	930
Seth	105	807	912
Enos	90	815	905
Kenan	70	840	910
Mehalaleel . . .	65	830	895
Jered	162	800	962
Hanoch	65	300	365
Methuselah . .	187	782	969
Lemech	182	595	777
Noah	(500)	(450)	950

kolumnerna gifna talen inkomparabla med de andras, då det för honom icke uppgifves någon ålder vid äldste sonens födelse utan endast att han "var 500 år gammal och födde Sem, Ham och Japhet".

Af de trettio tal, som i de tre sifferkolumnerna innehållas, äro blott de, som tillhöra de båda första, i matematisk mening oberoende. Talen i tredje kolumnen äro summor af de föregående båda och alltså gifna i och med dessa. Således hafva vi blott att sysselsätta oss med de tjugo tal, som ingå i den första och andra kolumnen.

För att nu öfvergå till den enkla lagbundenhet, som är i fråga, skola vi betrakta dessa tals slutsiffror. Man ser vid första ögonkastet, att endast fyra slutsiffror förekomma nämligen 0, 2, 5, 7. Vidare se vi, att af de tjugo talen

10 tal sluta på 0,
5 ,, ,, ,, 5,
3 ,, ,, ,, 2,
2 ,, ,, ,, 7.

Redan det bör synas förvånande, att bland tjugo tal endast fyra slutsiffror förekomma. Ännu mera minskas emellertid sannolikheten för att dessa slutsiffror skulle vara tillfälliga, om man tager hänsyn till deras värden och den dominerande rol som tiotalet här spelar. Antalet urfäder före floden är 10, af de tjugo talen äro 10 stycken jemna 10-tal, 5 stycken sluta på 5, som är hälften af 10, och endast de återstående fem ega slutsiffrorna 2 och 7. Men 2 är, om bråktalet $\frac{1}{2}$ antages utelemnadt, fjerdedelen af 10 och 7 under samma vilkor tre fjerdedelar af 10.

Vi kunna således säga, att alla tjugo talen äro antingen *hela*, *halfva* eller *fjerdedels tiotal* af den enhet, hvari åldern är angifven, under förutsättning att man, då fjerdedelar förekommit, bortkastat det öfverskjutande bråktalet.

Huru påtaglig än den här gifna regelbundenheten må synas, kan man dock endast genom en matematisk bestämning af sannolikheten för att densamma genom en tillfällighet skulle hafva inträffat rätt klart inse, huru otroligt ett sådant antagande är. Vi vilja behandla problemet endast i sin enklast möjliga form och fråga:

huru stor är sannolikheten för att i tjugo tal hvilka som helst (d. v. s. icke valda efter någon viss regel) *af de tio möjliga slutsiffrorna endast de fyra bestämda 0, 2, 5, 7 skola förekomma.*

Hela antalet möjliga fall är 10^{20}, alldenstund hvart och ett af de tjugo talen kan sluta på hvilken som helst af de tio siffrorna. Antalet fall, då vårt vilkor är uppfyldt, är deremot 4^{20}, eftersom på hvar och en af de tjugo platserna hvilken som helst af de fyra ifrågavarande siffrorna, men inga andra, få

förekomma. Sannolikheten för att ett sådant fall skall inträffa helt tillfälligt är då

$$P = \frac{4^{20}}{10^{20}} = \frac{1}{2{,}5^{20}} = \frac{1}{90950000},$$

d. v. s. att man endast i ett fall af mer än 90 millioner skulle kunna vänta att finna en sådan sammanställning af slutsiffror som den här förekommande, i fall icke någon särskild orsak till densamma gjort sig gällande.

Ville man tillika taga hänsyn till den ytterligare egendomligheten, att de hela tiotalen förekomma i 10 fall och de halfva i 5, skulle sannolikheten för att siffrornas förekomst är tillfällig visa sig ännu mindre. Af det redan sagda framgår emellertid med stor sannolikhet att *de tal, som angifva urpatriarkernas ålder vid äldsta sonens födelse och deras återstående lefnadsålder, i sin nuvarande form icke kunna vara vanliga ålderstal utan måste antagas vara härledda ur andra tal, samt att de, enklast genom division med 2,5 (fjerdedelen af 10), kunna reduceras till en annan enhet.*

Enligt detta antagande måste nu alla de på 2 och 7 slutande talen (de äro fem) hvardera ökas med ½, hvaraf följer, att den i tredje kolumnen angifna summan blifver ökad med en hel enhet, ifall båda de föregående innehålla dylika tal. Endast ett sådant fall förekommer, i det Methuselah's ålderstal i kolumnerna I och II äro resp. 187 och 782. Summan blir i så fall 970 år och icke 969.

Det kan anmärkas, att efter denna ändring sista kolumnen i stamtaflan innehåller

4 tal som sluta på 0
3 „ „ „ „ 5

2 tal som sluta på 2
1 „ „ „ „ 7.

Återgå vi nu till den ofvan gifna stamtaflan och söka genom den nämda reduktionen (division med 2,5) närma oss de ursprungliga talen, erhålla vi, med iakttagande af hvad nyss blifvit yttradt beträffande de tal, som sluta på 2 och 7, följande nya tabell:

	I	II	III
Adam	52	320	372
Seth	42	323	365
Enos	36	326	362
Kenan	28	336	364
Mehalaleel . . .	26	332	358
Jered	65	320	385
Hanoch	26	120	146
Methuselah . . .	75	313	388
Lemech	73	238	311
Noah	(200)	(180)	380

Såsom bekant har man sedan långt tillbaka, i sammanhang med försök att förklara de gifna ålderstalens härledning, fästat sig vid Hanoch's ålder 365, som just är antalet dagar på ett år, och derför trott, att man hade att göra med något slags astronomiska talvärden. Det måste derför väcka uppmärksamhet, att de fem första talen i kolumnen III mycket närma sig till 365. Alla talen i sista kolumnen med undantag af Hanoch's, hvilket, efter hvad ofvan blifvit anmärkt, icke är komparabelt med de öfrigas, ega värden mellan 311 och 388. Tager man medium af dessa återstående nio tal, d. v. s. 3285 divideradt med 9, erhåller man, märkvärdigt nog, samma tal 365, som i den

ursprungliga stamtaflan angifves såsom Hanoch's ålder.

Det bör tilläggas, att endast i den allmänt antagna hebräiska texten de här framhållna lagbundenheterna förefinnas utan något undantag. De i den samaritanska texten såväl som i LXX förekommande afvikande talvärdena sluta till en del äfven på andra siffror än de fyra, som vi funnit ensamt rådande. Sålunda förekomma i den förstnämda texten bland de ifrågavarande 20 talen äfven två med 3 såsom slutsiffra, i den senare ett på 8. Icke heller är medeltalet af hela åldern efter vår reduktion det här ofvan anförda. Med den stora sannolikhet, som vi funnit för vårt antagande, att lagbundenheten icke är en tillfällighet, vinnes häraf ett ytterligare stöd för den hebräiska textens företräde framför de andra, såvida man icke vill förutsätta, att talvärdenas egendomliga beskaffenhet tidigare ådragit sig uppmärksamhet, och att de få undantagen blifvit i enlighet med densamma korrigerade. För en sådan förutsättning torde dock icke minsta skäl förefinnas.

Vidare böra vi icke underlåta att äfven undersöka de motsvarande ålderstal, som förekomma i stamtaflan öfver urpatriarkerna efter floden, Gen. XI, 10—26, 32. Denna stamtafla, fortsatt i enlighet med uppgifterna i det följande till och med Jakob (med Josef som "efterträdare"), följer här. (Se tab. å nästa sida).

Vi hafva här åter 24 oberoende tal (de båda första kolumnerna) svarande mot de förra 20. Af dessa 24 tal sluta emellertid 6 på andra siffror än 0, 2, 5, 7, såväl enligt den hebräiska som samaritanska texten; enligt LXX finnas emellertid endast två afvikelser. I alla händelser måste detta be-

Patriarkernas namn.	Ålder vid äldsta sonens födelse.	Återstående lifstid.	Hela lefnadsåldern.
Sem	100	500	600
Arpachsad . . .	35	403	438
Selah	30	403	433
Eber	34	430	464
Peleg	30	209	239
Reu	32	207	239
Serug	30	200	230
Nahor	29	119	148
Terah	70	135	205
Abraham	100	75	175
Isaak	60	120	180
Jakob	90	57	147

traktas snarare som en bekräftelse på vår förra regel än tvärtom, alldenstund åtminstone 18 af de 24 talen sluta på samma siffror som i den äldre stamtaflan.

En jemförelse mellan båda tabellerna ger dessutom anledning till ännu en anmärkning, nämligen beträffande de till samma kolumn hörande talens inbördes öfverensstämmelse och förhållanden. I den äldre serien äro de sex första talen i sifferkolumn II 800 eller något deröfver, i kolumn III uppgå de till omkring 900. I den yngre serien äro talen i motsvarande kolumner för de tre patriarker, som följa närmast efter Sem, i medeltal hälften så stora, för de tre följande åter omkring hälften af dessa och sedan minskas värdena ytterligare. Dertill äro för de 7 närmaste efter Sem talen i kolumnen I alla omkring 30, om vi följa den hebräiska texten.

Af alla dessa för vanliga ålderstal högst osannolika regelmässigheter synes således framgå, att någon viss regel legat till grund för talens bildande samt att de troligen ega någon särskild, möjligen astronomisk, betydelse. Kanske skall det en gång låta sig göra att finna förklaring härpå genom en jemförelse med ålderstalen för de i den kaldeiska fornsagan omtalade tio konungarne före den stora floden, hvilkas sammanlagda regeringstid af Berosus uppgifves till 432,000 år. Motsvarigheten mellan dessa konungar och de äldre patriarkerna synes vara höjd öfver hvarje tvifvel, men de särskilda talen i den kaldeiska serien äro, så vidt jag känner, hittills icke bekanta.

J. R. Rydberg.

Första Lambeth-konferensen

eller

Det pan-anglikanska biskopsmötet af år 1867 [1]).

Få, om ens någon, kyrklig företeelse inom den protestantiska världen torde i vikt kunna mäta sig med Lambeth-konferenserna eller, såsom de äfven kallas, de pan-anglikanska biskopskonferenserna. Tre dylika hafva hittills hållits, nämligen åren 1867, 1878 och 1888; och ehuru de, såsom bestående uteslutande af biskopar, väl närmast äro att anse såsom organ för det anglikanska kyrkosamfundets öfverherdar, hafva de dock ernått en långt större och mera omfattande betydelse. De åsikter de uttalat och de beslut de fattat hafva alltmera vunnit presterskapets och lekmännens gillande och efterföljd, så att dessa konferenser numera måste anses spela en ytterst beaktansvärd roll i första rummet för det stora anglikanska kyrkosamfundet och i andra rummet äfven för kristenheten i dess helhet. De kunna nu betraktas såsom en allmänt erkänd och fullt regelbunden institution för hela anglikanska kyrkan. De uppgifter dessa konferenser föresatt sig och delvis redan löst äro, för så vidt man af deras hittillsvarande verksamhet kan döma, följande: att närmare sammansluta och mera likformigt organisera de olika grenarne af det anglikanska kyrko-

---

[1]) Denna uppsats stöder sig på The Lambeth Conferences of 1867, 1878, and 1888, edited by Randall T. Davidson, Dean of Windsor, London 1889, ett arbete, som vid sidan af en högst kortfattad framställning af mötena innehåller alla officiella betänkanden, beslut och predikningar etc., hvilka därvid förekommit.

samfundet; att träda i en innerligare förbindelse med samt stödja och stärka de kyrkor och kyrkliga partier, hvilka i det väsentliga stå på samma religiösa grundval som deras egen kyrka; att bekämpa den romerska kyrkan såsom den där alltmera aflägsnar sig från nämnda grundval; samt slutligen att efter förmåga söka häfva åtskilliga af de religiösa och sociala missförhållanden, under hvilka vår tid våndas och öfver hvilka så många högljudt klaga.

Den mansålder, som närmast föregick den första Lambeth-konferensen, betecknas i England af en liflig verksamhet, en verksamhet, som mäktigt berör kyrkans såväl inre som yttre förhållanden. De förut hårdt åtdragna statskyrkobanden lossas härunder i flere afseenden, och ett rörligare kyrkligt lif börjar uppblomstra. Testaktens upphäfvande åren 1828 och 1829 förskaffar sålunda först dissenters och därefter äfven katoliker tillträde till parlamentet och statens ämbeten; och genom en lag af 1854 öppnas universiteten i Oxford och Cambridge för studerande tillhörande dissenters. Genom andra lagstiftningsåtgärder söker man ordna och upphjälpa de kyrkliga förhållandena: en jämnare lönereglering bland det högre presterskapet genomföres, lämpliga gudstjänstlokaler anskaffas, och medel och utvägar skapas för folkets förseende med en bättre själavård.

Samtidigt försiggår en liflig kamp och täflan mellan särskilda kyrkliga partier, hvilka därigenom sporra hvarandra till allt större nit och företagsamhet. Med olika uppfattningar och syften i fråga om kyrkans lära, kult och författning, sluta sig samtliga dessa partier förr eller senare mer eller mindre nära till kyrkliga riktningar eller kyrkor utom England. Så dragas puseyiterna med stor makt till papismen, ja, flere bland dem hamna slutligen helt och hållet i den allena saliggörande kyrkans sköte; de bredkyrklige visa sig tillgängliga för tysk teologi och filosofi; de lågkyrklige, hvilka i förening med dissenters 1846 stiftade Den evangeliska alliansen, knyta förbindelser med protestanter af en mera frisinnad riktning; och de högkyrklige, som 1853 bildade det framstående men mindre kända Anglo-Kontinentala sällskapet, närma sig protestanter med en strängare åskådning. Korteligen: moderlandet erbjuder ej tillräckligt

utrymme för något af dessa partier, utan liksom den engelska nationen själf sträfvar äfven episkopalkyrkan att breda ut sig öfver världen, att skaffa sig bundsförvanter, ja, t. o. m. att vinna proselyter på främmande kyrkliga områden.

Under täflan och kampen de kyrkliga partierna emellan genomtränges episkopalkyrkan i sin helhet, som sagdt, af ett varmare religiöst lif och lägger i dagen en allt kraftigare och mångsidigare företagsamhet. Bibelordet sprides till allt vidsträcktare kretsar, den religiösa bildningen tränger ned till allt djupare lager af befolkningen, och äfven de teologiska studierna vinna i grundlighet och omfattning. Missionen, den inre så väl som den yttre, främjas så som aldrig tillförene. Kyrkor och pastorshus nybyggas eller restaureras i tusental, skolor för folkets barn upprättas, seminarier för utbildandet af prester grundläggas, och mångfaldiga vårdanstalter för fattiga och sjuka bringas till stånd. De till flere hundra millioner kronor uppgående kostnaderna för alla dessa företag af så väl kyrklig som filantropisk art bestridas till största delen genom frivilliga gåfvor från kyrkans bekännare, prester och lekmän. Nya kyrkliga organ skapas och gamla lefva upp igen. Så återinträda i början af 1850- och 1860-talen de båda kyrkoprovinserna Canterburys och Yorks Convocations i sina rättigheter, sedan dessa gamla kyrkomöten omkring 150 år blott utgjort tomma former. Stiftssynoder, konferenser och kongresser samlas för att sysselsätta sig med kyrkliga angelägenheter af både mera lokal och mera allmän betydelse. Dessa olikartade möten hafva på mångahanda sätt stärkt och gagnat kyrkan: de hafva bidragit att utjämna divergenserna mellan olika tänkande, blottat befintliga brister samt beredt utvägar för deras afhjälpande och för genomförandet af praktiska kyrkliga reformer. Med få ord uttryckt: den engelska episkopalkyrkan har under perioden i fråga på allvar ryckt upp sig ur den slapphet och försoffning, hvari hon så länge legat fjättrad, och vid början af 1860-talet befinner hon sig i stor lifaktighet och utvecklar sin dag för dag tilltagande energi.

Hvad som nu sagts om själfva moderkyrkan, Englands och Irlands förenade kyrka, gäller i mycket äfven

om hennes i alla världsdelar kringspridda dotterkyrkor. I jämnbredd med den britiska nationalitetens utbredning kring jorden går städse förkunnelsen af anglikansk tro och lära, och nya anglikanska församlingar och stift bildas oupphörligt och allestädes. Såsom bevis på huru högst betydande denna det anglikanska kyrkosamfundets utvidgning verkligen är, kan anföras, att af de 144 anglikanska biskopar, som officiellt inbjudas till den första Lambeth-konferensen, ej mindre än 60 à 70 fått sina ämbeten inrättade under de närmast föregående åren. Men hand i hand med denna tillväxt går också en inre konsolidering af de unga dottersamfunden. Härpå lemnar kyrkan i Canada ett särdeles upplysande exempel. Omkring år 1850 saknade kyrkan inom denna koloni nästan all gemensam systematisk organisation, men knappast en half mansålder därefter är denna brist helt afhjälpt: under fullt utvecklade former arbetar denna kyrka då med stor kraft, regelbundenhet och framgång. Och en annan af dotterkyrkorna, den protestantiska episkopalkyrkan i Nord-Amerikas Förenta Stater, visar vid samma tid ett lysande prof på sin starka inneboende lifskraft. Sprängd genom det långvariga och blodiga inbördeskriget, ansågs hon af många vara för alltid söndersplittrad, men kriget var ej förr afslutadt än så väl nordens som söderns biskopar skyndade att förena sig i det gemensamma kyrkomötet, General Convention, där de alla såsom med en röst uppstämde Gloria in excelsis Deo.

Men under allt detta saknas ingalunda anledningar till split, oro och farhågor inom det vidt utbredda kyrkosamfundet. Dels var moderkyrkans nära samband med och väsentliga beroende af staten en nagel i ögat på alla dem, som ifrade för kyrkans fulla oberoende och som upprördes öfver den hos mången rådande föreställningen, att kyrkan, Kristi samfund, vore en skapelse af det borgerliga samhället. Dels fruktade man, särskildt inom kolonierna, att parlamentet genom sina lagstiftningsåtgärder och Convocations genom upplifvandet af sin myndighet kunde komma att aflägsna moderkyrkan från hennes dottersamfund. Ty då bemälda lagstiftningsåtgärder och myndighet blott gällde moderlandet, kunde kolonialkyrkorna så småningom komma att styras efter

andra normer än moderkyrkan och en skilsmässa från den senare blifva följden. Men en dylik skilsmässa önskade de unga kyrkosamfunden alldeles icke, utan gick deras diktan och traktan tvärt om ut på, att enheten måtte upprätthållas och stärkas.

Det, som emellertid mer än allt annat injagade oro i sinnena och gaf anledning till farhågor, var "skandalen i Natal" eller de upprörda förhållandena inom den sydafrikanska kyrkan. Biskopen öfver stiftet Natal, dr. Colenso, hade nämligen utgifvit Pentatevken och Josua bok, försedda med kritiska anmärkningar, hvilka befunnos innehålla farliga villfarelser samt framkallade bestörtning och ovilja inom hela det anglikanska kyrkosamfundet. Också skyndade sig 1863 ej mindre än 41 biskopar att i en gemensamt undertecknad skrifvelse uppfordra Colenso att nedlägga sitt ämbete, och Canterbury Convocation uttalade samma år sin högtidliga förkastelsedom öfver hans skrifter. Då Colenso icke lät sig häraf bekomma, inkallades han af metropolitanen för sydafrikanska kyrkan, biskopen af Capetown, inför provincialdomstolen, hvilken dömde honom såsom kättare ämbetet förlustig. Denna dom gillades därefter af de båda engelska Convocations, af nordamerikanska episkopalkyrkans General Convention samt af de skotska och canadensiska kyrkornas öfversynoder. Trots dessa kraftiga uttalanden från så många höga kyrkliga myndigheter bibehöll likväl Colenso alltfort förvaltningen af sitt stift. Men denna brännande fråga blef föremål för behandling ej blott af kyrkliga myndigheter; hon drogs äfven inför det hemliga rådets juridiska utskott i England. Det utlåtande detta utskott däröfver afgaf, liksom samma utskotts beslut i åtskilliga andra spörsmål, blef emellertid för kyrkans alla allvarligare anhängare en ny grund till oro och förtrytelse, enär man trodde sig finna den grundsats däri promulgerad, att en person kunde vara medlem af kyrkan utan att tro på bibelns historiska uppgifter och på eviga straff.

I följd af nu nämnda omständigheter var sinnesstämningen öfverallt mycket upprörd, och i denna sinnesstämning har den första Lambeth-konferensen sin närmaste grund. Initiativet till sammankallandet af detta extraordinära kyrkliga möte utgick dock icke från England

utan från Canada. Det var denna kolonis kyrka, som gjorde sig till språkrör för den allmänna misstämningen och vidtog ett steg, som slutligen ledde till det första pan-anglikanska biskopsmötets hållande. Samlad i Montreal, beslöt nämligen denna kyrkas provincialsynod i sept. 1865 affärdandet af två skrifvelser, en till Canterbury Convocation och en till Charles Thomas Longley, erkebiskop af Canterbury, metropolitan och primas för hela England. I båda skrifvelserna framhållas kraftigt den canadensiska kyrkans lifliga intresse för enhetens upprätthållande inom det anglikanska kyrkosamfundet liksom de tilldragelser, hvilka under senaste tiden inträffat och hotade att splittra detsamma. I skrifvelsen till Convocation uttalas, "att enheten verksammast bevarades, om åtgärder kunde vidtagas, hvarigenom medlemmar af anglikanska kyrkosamfundet från alla delar af världen finge deltaga i öfverläggningarna om dess välfärd och företräddes i ett allmänt råd, bestående af bekännare från hvarje land." Den till erkebiskop Longley ställda skrifvelsen slutar med en bön, det han ville "sammankalla en nationalsynod af anglikanska kyrkans biskopar i och utom England, åtföljda af prester eller kyrkolagkunniga lekmän såsom rådgifvare."

Redan under nästföljande december månad besvarade erkebiskopen den till honom riktade skrifvelsen och framhöll därvid, att han väl kunde fatta den öfverraskning och de farhågor, för hvilka den canadensiska provincialsynoden gjort sig till tolk, samt att han personligen ej vore obenägen för en synod af antydda art, men att han i en sak af så stor vikt först måste inhemta råd af öfriga anglikanska biskopar inom hela britiska riket. Hvad åter beträffar den till Canterbury Convocation ställda skrifvelsen, hade i maj 1866 för dess pröfning en kommitté tillsatts på begäran af Convocations lägre kammare, presternas kammare. Till definitiv behandling kom saken i nämnda kammare först den 14 febr. 1867, hvarvid det ordades mycket och lifligt om de vådor och olägenheter, som kunde vara förknippade med realiserandet af ett förslag af angifna art. Men till slut beslöt kammaren med en majoritet af 29 röster att för erkebiskopen uttrycka sin allvarliga önskan, det han ville inbjuda alla biskopar, som stå i förening med Englands

kyrka åtföljda af lämpliga personer, till ett möte för att rådslå om kyrkans så inom som utom England angelägenheter. Beslutet öfversändes till öfre kammaren, biskoparnes kammare, där saken förekom följande dag och där erkebiskopen hade all möda ospard att häfva sina ämbetsbröders misstro och betänkligheter: vid det påtänkta mötet skulle ingen trosförklaring afgifvas, intet beslut fattas, som vore för kyrkan bindande; man skulle blott mötas för broderliga rådslag och uppmuntran samt för att söka vid moderkyrkan närmare fästa kolonialkyrkorna och undanrödja svårigheterna inom dessa senare. Något formligt förslag framlades icke i denna kammare, utan tillkännagaf erkebiskopen sin afsikt vara att tillmötesgå den begäran, som till honom riktats.

Hållandet af ett dylikt pan-anglikanskt biskopsmöte visade sig äfven af uttalanden från andra håll vara ganska allmänt önskadt. Så hade skriftliga meddelanden i detta syfte ingått från flere medlemmar af episkopatet. Och en talrik församling af biskopar från England, Irland och kolonierna, hvilken ungefär samtidigt med Convocations nyssnämnda möte sammanträdt i det erkebiskopliga Lambeth-palatset i London, hade enhälligt uttalat sitt hopp och sin begäran, det erkebiskopen ville inkalla ett möte af angifna beskaffenhet. I denna församling befann sig äfven en representant för den nordamerikanska episkopalkyrkan, biskop Whitehouse af Illinois, som därvid framhöll, att hans kyrka, från hvilken för öfrigt tanken på ett gemensamt anglikanskt kyrkomöte egentligen allra först utgått, skulle med allmän tillfredsställelse se, om inbjudningen till ett sådant utsträcktes äfven till henne.

Den 22 febr. 1867, således jämnt en vecka efter sakens slutbehandling i Convocation, utfärdade erkebiskop Longley till anglikanska kyrkans samtliga dåvarande biskopar, 144 till antalet, de nordamerikanska häri inbegripna, inbjudningsskrifvelsen till den första Lambethkonferensen. Mötet är bestämdt att hållas den 24 sept. och de tre nästföljande dagarne samma år i Lambethpalatset. Anledningarna till mötets sammankallande framhållas, och gränserna för dess verksamhet angifvas i korthet. Mötet egde icke fastställa lärosatser eller afgifva förklaringar öfver sådana, utan borde man inskränka

sig till att i broderlighet rådslå om praktiska frågor, genom hvilkas ordnande Kristi rike kunde främjas, större enhet i missionsväsendet åvägabringas och en närmare kyrklig gemenskap befordras. Biskoparne anmodas insända ämnen för öfverläggning samt, om de voro hindrade att personligen vid konferensen närvara, låta sig representeras af andra biskopar.

Inbjudningen antogs af 76 biskopar. Så snart deltagarne från Nord-Amerikas Förenta Stater och kolonierna började anlända till England, höllos en rad af förberedande möten för att i detalj ordna den förestående konferensens arbeten. Härvid yppade sig stora och delvis oförutsedda svårigheter, hvilket var helt naturligt, då konferensen ej egde någon föregångare, som kunde tjena till mönster. Särskildt var öfverläggningsämnenas bestämmande en ingalunda lätt sak. Erkebiskopen hade visserligen så väl i sitt tal i Convocations öfre kammare som i sin inbjudningsskrifvelse angifvit de allmänna gränser, inom hvilka konferensens arbeten finge röra sig, men något formligt program var icke uppgjordt, och den korta tiden mellan inbjudningen och mötets öppnande var otillräcklig för diskussionsämnenas behöriga sofrande. Därjämte vållade Natal-frågan ej ringa bryderi, enär åsikterna om Colensos afsättning och exkommunikation voro högeligen delade och biskopen af Capetown inställt sig vid mötet med fast föresats att utverka sig konferensens gillande och stadfästelse af nämnda åtgärder. Alla dessa svårigheter samt farhågan, att det blifvande mötet skulle komma att öka den redan förut betänkliga kyrkliga förvirringen, förmådde flere engelska biskopar med erkebiskopen af York i spetsen att afböja allt deltagande i konferensen, under det andra uppsköto sitt antagande af inbjudningen, till dess programmet offentliggjorts.

Omsider vardt också programmet fastställdt och publiceradt. Enligt detsamma skulle konferensens öfverläggningar inskränka sig till tre dagar, 24—26 sept., samt den första dagen röra sig om sambandet mellan det anglikanska kyrkosamfundets särskilda grenar, den andra om kolonialkyrkorna och den tredje om samverkan i missionsväsendet. Rörande hvart och ett af dessa allmänna diskussionsämnen upptager programmet flere be-

stämdt formulerade förslag till beslut, tillsammans 10 till antalet, hvartill sluter sig ett 11:te förslag, enligt hvilket konferensen såsom en afslutning af sina arbeten skulle uttala sitt tack till Gud och sitt hopp, att detta möte måtte åtföljas af andra dylika. Öfverläggningarna skulle för öfrigt första dagen föregås af högtidliga gudstjenstförrättningar och hvarje dag sluta med läsandet af välsignelsen. Fastän ej i programmet uttryckligen sagdt, var det meningen, att en del af de uppsatta förslagen, efter en kortare behandling i konferensen, skulle hänskjutas till kommittéer för närmare utredning.

De nämnda gudstjenstförrättningarna firades kl. 11 f. m. den 24 sept. i Lambeth-palatsets kapell och bestodo i bön, gemensamt begående af nattvarden samt predikan. Den sistnämnda hölls af biskop Whitehouse, hvilken från första stund med synnerlig ifver arbetat för konferensens tillkomst och anordnande samt till predikant utsetts af presiderande biskopen för den nordamerikanska republikens episkopalkyrka, biskop Hopkins af Vermont, sedan erkebiskopen af Canterbury uttryckt sin önskan, att en medlem af bemälda kyrkas episkopat måtte vid detta tillfälle förrätta predikan. Texten för denna var hemtad ur Kol. 1: 24: ”Nu fröjdar jag mig i mina lidanden för Eder och uppfyller i mitt kött hvad som fattas i Kristi lidanden, för hans kropp, som är församlingen.” Vid utläggningen häraf framhöll predikanten eftertryckligt, att det anglikanska episkopatet besitter en äkta apostolisk succession och bekänner den ursprungliga kristna tron, liksom att konferensen utgör ett kraftigt och påtagligt bevis på enheten inom det stora anglikanska kyrkosamfundet.

Härefter öppnas sjelfva förhandlingarne med ett längre tal af konferensens ordförande, erkebiskopen af Canterbury. Efter att till Gud hafva framburit sin ödmjuka tacksägelse för att konferensen, denna ”märkliga uppenbarelse af lif och företagsamhet inom det anglikanska kyrkosamfundets olika grenar”, kommit till stånd samt önskat deltagarne, särskildt biskoparne från Nord-Amerikas Förenta Stater, välkomna angifver talaren orsakerna till och ändamålen med konferensens sammankallande. Den hade icke att fungera såsom en allmän anglikansk synod eller antaga normer, bindande för del-

tagarne, utan endast att diskutera och uttala sig öfver de i programmet uppställda förslagen, hvilka samtliga rörde praktiska svårigheter, de där kräfde en lösning. Ett tankeutbyte härom mellan de närmast intresserade ingåfve godt hopp om gagneliga resultat. Såsom utan föregångare och inkalladt mera på försök, borde detta möte dessutom taga för sig snarare för litet än för mycket. I närvaron af dessa många biskopar, af hvilka somliga kommit från jordens aflägsnaste trakter, ser talaren ett kraftigt vittnesbörd om deras föresats att upprätthålla den tro, som en gång för alla öfverlemnats åt de helige samt bestämts i anglikanska kyrkans liturgi och andra formularier, samt om deras fordran på oberoende för de särskilda kyrkorna, äfvensom en protest mot hvarje katolsk biskops anspråk på öfverhöghet öfver sina medbröder i episkopatet. Med dem alla sörjer han öfver splittringen inom kristenheten och önskar innerligt en kyrkornas återförening, så att de i sanning blefve en hjord under en herde.

Man skrider nu till diskussion af de å programmet uppställda frågorna. Den första af dessa, hvilken innebar ett förslag till angifvande af anglikanska kyrkans allmänna ståndpunkt och skulle tjena såsom en inledning till de följande besluten, föranledde på grund af sin stora vikt en lång och liflig debatt, hvari mötets alla ledande män togo del. Resultatet blef, att man frångick det ursprungliga förslaget och gaf detta inledningsbeslut en något förändrad ordalydelse. Detta var ett förespel till hvad som timade nästa dag. På yrkande af flere biskopar med biskopen af Capetown i spetsen men i strid mot många andras kraftiga protest genomdrefs nämligen då en fullständig förändring af hela programmet, hvarigenom dels frågornas ordningsföljd blef en annan och dels nya frågor upptogos. Detta gjorde också, att konferensens öfverläggningar kommo att räcka fyra dagar i stället för tre.

Genom denna omstörtning bragtes äfven "skandalen i Natal", hvilken från början var utesluten från all behandling, upp på konferensens föredragningslista och blef en verkligen brännande fråga. Ett förslag af den amerikanske presiderande biskopen, att konferensen skulle uttala sin formliga fördömelse öfver Colenso, ledde visser-

ligen icke till något resultat, enär ordföranden vägrade att ställa det under omröstning. Men två andra beslut rörande denna sak genomdrefvos likväl. Äfvenså beslöt man utfärdandet af ett bref eller en encyklika till de troende, hvartill ett förslag uppsattes af en stor kommitté under erkebiskop Longley såsom ordförande. Denna encyklika antogs enhälligt och undertecknades sista mötesdagen af samtliga de 76 biskopar, som bevistat konferensen, samt sedermera äfven af 7 biskopar, som icke däri deltagit. För innehållet af dessa och andra beslut konferensen fattat skola vi längre fram något utförligare redogöra. Flere frågor afgjordes icke definitivt, utan tillsattes kommittéer för att öfver dem utarbeta betänkanden, hvilka betänkanden skulle föreläggas ett senare sammanträde af konferensen. Man var nämligen ense om, att de biskopar, som kunde qvardröja i England, skulle för nämnda ändamål samlas under nästkommande december månad. Sedan mötesförhandlingarna härmed voro afslutade, sjöngs gloria in excelsis, och ordföranden upplöste konferensen med läsandet af välsignelsen.

Trots sin korta samvaro hade den första Lambethkonferensen behandlat många och maktpåliggande frågor. Men denna behandling var öfver hufvud tämligen ojämn. så att somliga ärenden egnades en mycket ringa uppmärksamhet, under det andra, och dessa mestadels af tvistig eller t. o. m. personlig karakter, alltför mycket lade beslag på konferensens tid och arbete. Debatterna voro i åtskilliga fall ganska lifliga och saknade icke en viss anstrykning af partistridigheter. Mötets ledande män hade utom ordföranden varit de båda nordamerikanska biskoparne Hopkins och Whitehouse, metropolitanen för sydafrikanska kyrkan samt G. A. Selwyn, metropolitan af New Zealand, en man, hvilken är en af de främsta anglikanska biskoparne efter reformationen och hvilken tagit en synnerligen verksam del i den nu afslutade konferensen.

Den 28 sept. inställde sig 34 biskopar till en afslutningsgudstjenst i Lambeth-församlingens kyrka. Meningen hade varit, att denna gudstjenst skulle firats i Westminster Abbey, men domprosten Stanley, hos hvilken begäran därom af erkebiskopen gjorts, meddelade, att han, ”såsom väktare öfver ett tempel, det där tillhörde

hela Englands kyrka och folk", så väl i följd af konferensens sammansättning som på grund af de behandlade frågornas karakter ej kunde villfara denna begäran. Vid bemälda afslutningsgudstjenst begår man gemensamt nattvarden, hvarvid erkebiskopen officierar, samt hålles en predikan af canadensiska kyrkans metropolitan, biskop Fulford af Montreal, hvilken därom anmodats af ordföranden. Under utläggningen af texten: "Många säga: huru skulle den visa oss, hvad godt är?" (Ps. 4: 7) påpekar predikanten det anglikanska kyrkosamfundets yttre tillväxt och tilltagande inre enhet, de viktiga resultaten af den hållna konferensen äfvensom de ovanskliga förtjenster erkebiskop Longley inlagt både genom dess bringande till stånd och dess förande till en lycklig utgång.

Såsom vi redan framhållit, hade konferensen dels fattat åtskilliga definitiva beslut, dels tillsatt kommittéer för att afgifva betänkanden öfver vissa punkter. Vi redogöra här närmast för bemälda beslut och därefter för kommittéernas utarbetade betänkanden.

I Natal-frågan, hvilken kan anses hafva varit den förnämsta orsaken till konferensens samlande, hafva två sådana definitiva beslut fattats, i det de församlade biskoparne dels förklarat, att hela det anglikanska kyrkosamfundet är djupt kränkt genom den närvarande ställningen i Natal, dels till sitt eget gjort ett tidigare uttalande af Canterbury Convocation. Sistnämnda myndighet hade nämligen den 29 juni 1866 uttalat sig för, att följande åtgärder, såsom särdeles egnade att häfva den kyrkliga oredan i Natal, borde af därvarande kyrkas bekännare vidtagas, för den händelse att en ny biskop skulle vigas för deras stift: att ett formligt instrument, uttryckligen angifvande den sydafrikanska kyrkans lära och kyrkotukt, uppsattes och undertecknades af hvarje andlig, innan han utnämndes till ett ämbete; att den nye biskopen valdes af presterskapet och godkändes af lekmannakommunikanterna; samt att den sålunda valde konsekrerades eventuellt af erkebiskopen af Canterbury eller af sydafrikanska kyrkans biskopar.

I och för vidmakthållandet af gemenskapen inom det anglikanska kyrkosamfundet har konferensen framhållit tvenne anordningar såsom ändamålsenliga. Å ena

sidan bör upprättandet af nya stift och tillsättandet af nya biskopar anmälas hos samfundets alla erkebiskopar och metropolitaner samt hos de båda presiderande bisko parne. Å andra sidan anser man önskligt, att formulär till rekommendationsbref för prester och lekmän, hvilka öfvergå från ett stift till ett annat, upprättas; och anmodas erkebiskopen att åtaga sig detta.

Beträffande frågan om kolonial- och missionskyrkornas närmare fästande vid moderkyrkan förklarar konferensen det vara nödvändigt, att de förra antaga och utan förändring upprätthålla samma normer för tro och lära som den senare. Härigenom var dock icke de särskilda kyrkoprovinserna förmenadt att i sina gudstjenstordningar göra sådana jämkningar och tillägg, som kunde vara af förekommande omständigheter betingade, såvida det blott iakttogs, att dessa ändringar icke stode i strid med andan och grundsatserna i den allmänna ritual- och bönboken, samt att de voro underkastade granskning af den synod för det anglikanska kyrkosamfundet, i hvilken vederbörande provins kunde vara representerad.

Denna sist nämnda fordran innebär, såsom man finner, en antydan, det man tänkt sig något slags gemensam högre myndighet för den anglikanska kyrkans olika delar. För upprättandet af ett dylikt centralorgan har också konferensen direkt uttalat sig, i det den förklarat sig anse, att enhet i tro och kyrkotukt bäst upprätthölles bland det anglikanska kyrkosamfundets särskilda grenar därigenom, att dessas synoder på lämpligt och kanoniskt sätt underordnades under en eller flere öfversynoders högre myndighet. En antydan om behofvet af högre gemensamma organ kan äfven sägas ligga i den förut omtalade slutresolutionen, däri konferensen uttrycker sitt hopp, att detta möte måtte åtföljas af andra.

De konferensens beslut, hvilka vi nu berört, måste onekligen tillerkännas en icke ringa betydelse. Såsom man ser, gå de alla ut på att konsolidera, ordna, stärka samt med hvarandra likställa de talrika, vidt kringspridda anglikanska kyrkogrenarne. Men en långt större vikt måste man dock tillmäta de båda uttalanden af en mera allmän innebörd, hvilka konferensen, enligt hvad vi i det föregående meddelat, under sin samvaro afgifvit,

nämligen inledningsbeslutet och encyklikan. I dem framlägger konferensen, så att säga, för hela världen sitt kyrkosamfunds allmänna ståndpunkt och dess ställning till andra kyrkor och kyrkliga riktningar samt ytterst till kristenheten i stort.

Inledningsbeslutet, som här ordagrant återgifves, har följande lydelse: ”Vi biskopar af Kristi heliga katolska kyrka i synlig gemenskap med Englands och Irlands förenade kyrka, som bekänna den tro, hvilken till oss öfverlemnats i den Heliga Skrift samt upprätthållits af den ursprungliga kyrkan och den engelska reformationens fäder, och som nu genom Guds nåd äro församlade i det erkebiskopliga Lambeth-palatset under ordförandeskap af hela Englands primas, önska för det första frambära våra hjärtliga tacksägelser till den Allsmäktige därför, att Han fört oss tillsammans till gemensamma rådslag och samfäld gudsdyrkan; för det andra vilja vi uttrycka den djupa sorg, med hvilken vi betrakta söndringen bland Kristi hjord öfver hela världen, och vår innerliga längtan efter uppfyllelsen af vår Frälsares bön: ’Att de skola alle vara ett, såsom du, Fader, i mig och jag i dig; att de skola vara ett i oss, på det att världen skall tro, att du hafver mig sändt’; och slutligen uttala vi här högtidligen vår öfvertygelse, att enheten verksammast befordras, om tron upprätthålles ren och oförändrad — sådan den meddelas i den Heliga Skrift, fasthållits af den ursprungliga kyrkan, sammanförts i symbola och erkänts af de oomtvistade allmänna koncilierna — samt om hvar och en af oss alltmer närmar sig vår gemensamme Herre genom ifrigare böner och förböner samt genom utvecklandet af barmhertighetens ande och kärleken till Herrens uppenbarelse.”

Encyklikan åter utgör en allvarlig och enträgen uppmaning till de troende att stadigt hålla fast vid gamla och nya testamentets heliga skrifter såsom ett sant Guds ord, vid den tro, som en gång för alla öfverlemnats åt de helige, och vid den rena gudsdyrkan, som är ett arf från den uräldsta kyrkan, att bedja och sträfva efter enhet inbördes och enhet med alla, som tro på Jesus Kristus, samt att taga sig till vara för den vidskepelse och de nya läror, hvilka i våra dagar bortskymma den gudomliga sanningen. Såsom exempel på

dylika villfarelser påpekas särskildt den romerska stolens anspråk på universell öfverhöghet öfver Guds arfvedel och dyrkandet af Jungfru Maria såsom medlare mellan Gud och menniskor. Varmt förmanas läsarne att genom kristliga dygder och i sitt umgänge med medmenniskor visa sig såsom sanna Kristi tjenare.

Denna encyklika är riktad till de troende af det anglikanska kyrkosamfundet, men den öfversattes officiellt till både grekiska och latin och kan därföre sägas vara ställd till hela kristenheten.

Båda dessa aktstycken uttrycka således sitt djupa beklagande af den sorgliga splittringen bland Kristi bekännare och betona på det kraftigaste den utomordentliga vikten af enhet i andligt hänseende samt angifva de bästa medlen för åstadkommandet af en sådan. Men under det inledningsbeslutet inskränker sig till att helt kort och i allmänna ordalag konstatera berörda splittring, yttrar sig encyklikan mera utförligt därom och framhåller åtskilliga af de faror, för hvilka den sanna kristliga enheten är utsatt. Därigenom får också det senare uttalandet en mera polemisk prägel.

(Forts. i n. nummer.)

K. M. Thordén.

Hvad har församlingsläraren att göra för att uppfostra församlingen till kyrklig självständighet? [1])

I denna fråga är det framför allt en *praktiskt-kyrklig* uppgift, hvars lösning lägges oss före, och det visserligen så, att den skall utföras icke allenast i teorien utan äfven och framför allt i praktiken. Vår fråga betecknar denna uppgift såsom självständighet, *kyrklig* självständighet. Går öfver hufvud taget den praktiskt-kyrkliga uppgiften därpå ut att bringa till uppenbarelse icke blott för medvetandet utan äfven för lifvet det i kristendomen gifna lifsinnehållet, så är *det* också en af denna verksamhets många uppgifter att föra människorna till kyrklig självständighet, eftersom en sådan självständighet ovilkorligen är någonting, som ligger i kristendomens väsen och först genom kristendomen rätt egentligen kommer till uppenbarelse.

Skärskåda vi emellertid närmare denna uppgift, sådan den genom vår fråga ligger oss före, och söka vi sålunda s. a. s. hyfsa vårt problem, så torde vi lätt finna, *dels* att *objektet* för ifrågavarande verksamhet icke är människorna in abstracto, d. v. s. människorna i och för sig betraktade, utan människorna betraktade såsom ingående i ett större historiskt helt, nämligen *församlingen; dels* vidare att icke heller *subjektet* är en person in abstracto, d. v. s. en person tänkt ungefär huru som helst och med blott den bestämningen, att han kan vara subjekt för en viss verksamhet, utan en person i sin

[1]) Referat vid prestsällskapet i Lund den 28 Aug. 1890.

historiskt gifna bestämdhet, hvilken bestämdhet är uttryckt genom benämningen *församlingslärare; dels* ock slutligen att själfva verksamheten, genom hvilken den föresatta uppgiften skall lösas, är på *egendomligt sätt* beskaffad, nämligen så beskaffad att det måste vara en *uppfostran.* Med ett ord: vi vilja först, i förbigående, granska ej mindre vår frågas finalbestämning och se till, hvad den förevarande verksamhetens *uppgift och mål* är, än äfven denna verksamhets så väl *objekt* som *subjekt;* först när detta blifvit i korthet klargjordt, äro vi egentligen i stånd till att fatta och redogöra för *själfva* den verksamhet, i och genom hvilken subjektet skall kunna föra objektet till det bestämda målet.

Således allra först *uppgiften, målet* för den här ifrågavarande praktiskt kyrkliga verksamheten. — Denna uppgift betecknas, som sagdt, i vår fråga med benämningen *kyrklig självständighet.* Detta är sålunda målet, som skall eftersträfvas och, om möjligt, uppnås. Men *hvad* är då *självständighet?* Och hvad är *kyrklig* självständighet? Att först och främst göra detta klart är så mycket vigtigare, som just beträffande denna punkt en så stor oklarhet och förvirring råder hos så många, ej minst i denna tiden, hvilken räknar det som sin snart sagdt största berömmelse att hafva skrifvit självständigheten allra öfverst på sin fana. Självständighet är tidens signatur och lösen. Men blott allt för ofta våldför man sig, medvetet eller omedvetet, på den ädla saken, döljande allsköns hugskott och allsköns självsvåld under det ordet. Man har en naturlig och omedelbar förnimmelse däraf, att *självständighet* och *frihet* äro korrelat-begrepp, som ömsesidigt betinga hvarandra, och så yrkar man på frihet och tror, att blott man fått friheten, oafsedt *hurudan* denna är, i sina händer, man då också med detsamma fått tag i självständigheten. Man tror därjämte, att man gjort en alldeles *ny* upptäckt och, såsom det brukar ske vid nya upptäckter, brådskar man med en nästan nervös ängslighet att lyckliggöra mänskligheten därmed. Sant är nu, att självständighet och frihet äro nära beslägtade begrepp, och att ingen självständighet

kan finnas utan frihet; själfständigheten måste födas fram ur frihetens modersskӧte. Men sant är ej, att hvilken frihet som helst går hafvande med själfständighet; ej heller är det sant, att man först i våra dagar skulle hafva gjort den lyckliga upptäckten af frihetens kostliga perla. När man i våra dagar hör talas om frihet, då menar man mest den abstrakt-individualistiska frihet, som gör alla möjliga koncessioner och lemnar ett hardt nära obegränsadt utrymme åt individen och det individuella godtycket på alla områden; men det är så långt ifrån, att *den* friheten är i stånd till att alstra själfständighet, att den tvärtom föder af sig den ömkligaste osjälfständighet och träldom, så sant som det är, att synden är väldig i en hvar naturlig individualitet, och att "den som synden gör, han är syndens träl." Den sanna friheten däremot är den, i hvilken individen *finner* sig själf till sin idé, d. v. s. till sin af Gud gifna bestämdhet, så att han personligen kan blifva, hvad han af Gud är skapad till, nämligen att "tjena honom i evig rättfärdighet, oskuld och salighet" — för att begagna Luthers ord. Det sanna frihetsbegreppet är därför oskiljaktigt ifrån det kristliga personlighetsbegreppet; men det kristliga personlighetsbegreppet är oskiljaktigt från begreppet om ett personlighetens rike, hvilket rike i sista hand är *ett* med *Kristi* rike, hvarest personligheten först egentligen finner sig själf och därmed sin själfständighet såsom en återlöst och frigjord lem i den lekamen, för hvilken Kristus är hufvudet, enligt samma lutherska bekännelse: "på det *jag* skall vara *hans egen,* blifva och lefva med honom i *hans rike.*" — Sådan är efter luthersk åskådning den äkta friheten med sin äkta dotter, den kristliga, personliga själfständigheten; och *det* är i själfva verket ingenting annat än den gamla, oss allom bekanta bibliska sanningen: "Om Sonen gör eder frie, så ären I rättsligen frie."

Med själfständighetens begrepp, så fattadt och bestämdt, är nu också den *kyrkliga* själfständighetens begrepp gifvet. Kan nämligen öfver hufvud personligheten utveckla sig och finna sig bekräftad, d. ä. varda själfständig, endast i vexelverkan med ett personlighetens rike eller ett samfund af personligheter, så kan, från kristlig synpunkt sedt, den kristliga personligheten

uppnå sin självständighet endast i vexelförhållande till och vexelverkan med *kyrkan*, d. ä. den af Herren genom Anden historiskt stiftade samfundsorganismen. Först genom att vara och känna sig såsom lem i denna organism, förbunden därmed och lefvande däri genom de af Herren för detta ändamål inrättade nådemedlen, är och känner sig den troende individen såsom en lem i Kristus och varder självständig i honom, d. v. s. delaktig uti och bekräftad till sin evighetsutkorelse och sin evighetsbestämmelse. — Ehuru nu detta förhållande ifrån början ligger i kristendomens eget väsen, ity att "kristendomen är," såsom Martensen uttrycker det, "på en gång den absolut individualiserande och den absolut socialiserande makten," så har det dock egentligen endast i den lutherska kristendomen förmått göra sig gällande. *Katolicismen* är ifrån början *socialistiskt* anlagd: där går den individuella, personliga självständigheten till grund under samfundets tryckande, allt beherskande myndighet; ultraprotestantismen däremot är *individualistiskt* anlagd: där upplöser sig samfundet i personliga atomer, som ej stå till hvarandra i något organiskt förhållande. Hvarken på det ena området eller det andra kan det egentligen vara tal om någon *kyrklig självständighet:* inom katolicismen ej om någon *självständighet*, inom ultra-protestantismen ej om någon *kyrklig* självständighet. Lutherdomen häfdar i princip båda, både *kyrkligheten* och den *personliga självständigheten,* emedan han vet och tror, att den senare kan helt och fullt uppnås endast på grundvalen af den förra; men det måste medgifvas, att åtskilligt *fattas* i det praktiska genomförandet af denna princip.

Men vi öfvergå nu till att närmare skärskåda det *objekt*, som genom den ifrågavarande praktiskt kyrkliga verksamheten skall föras till kyrklig självständighet. — Detta objekt betecknas genom vår fråga såsom *församlingen. Församlingen* är det föremål, som genom en viss verksamhet skall föras till kyrklig självständighet. Här är således icke närmast fråga om den kristlige individen såsom individ, utan om församlingen såsom totaliteten, den organiska sammanfattningen af de kristlige individerne. Och det ligger i sakens natur, att så måste vara. Är nämligen den självständighet, som här är i fråga, icke allenast en abstrakt-individuel utan tillika en *kyrklig*

självständighet, så måste objektet för verksamheten blifva icke allenast individen in abstracto, utan äfven kyrkan eller församlingen såsom ett helt betraktad. Ty om också begreppen *kyrka* och *församling* icke omedelbarligen sammanfalla med hvarandra, och om också, på grund af vår frågas formulering, med församlingen närmast bör förstås den *enskilda lokalförsamlingen,* alltid bör och måste församlingen tänkas och behandlas såsom led i den ena, heliga, allmänneliga Jesu Kristi kyrka, denna historiskt stiftade och historiskt bestående samfundsordning på jorden. Vid *hvarje* tillfälle måste man hafva *församlingen* för ögonen såsom föremål för den kyrkliga verksamheten, t. o. m. då denna är af alldeles speciel natur; man måste komma ihåg, att församlingens uppbyggelse är den enskildes uppbyggelse, att hvarje andlig vinst eller förlust, som tillskyndas församlingen, också tillskyndas den enskilde — likasåväl som tvärtom. Men då måste man hafva detta till ögnamärke och arbeta derpå, äfven när fråga är om självständighet, kyrklig självständighet: det är *församlingen* som skall göras kyrkligt självständig och de enskilde *i och med* församlingen. Allt för ofta saknas tyvärr öga och sinne för detta förhållande: "man ser ej skogen för bara träd," om det uttrycket må tillåtas oss. Och därför är det också ofta klent beståldt med den kyrkliga självständigheten i våra församlingar; den har blifvit kyrklig *o*självständighet i stället, och af den *kyrkliga* osjälfständigheten har kommit allahanda *annan* osjälfständighet.

Att nu förhållandet blifvit sådant, torde emellertid bero icke allenast därpå, att objektet för den kyrkliga verksamheten i förevarande hänseende blifvit missförstådt, utan äfven därpå, att ej heller *subjektet* blifvit rätt fattadt eller snarare: att subjektet ej rätt fattat sig själf i sin gifna ställning. Och hvilket är då *subjektet?* Jo, vår fråga bestämmer det såsom *församlingsläraren. Församlingsläraren* är således subjekt. *Församlingsläraren* är det som skall föra församlingen till kyrklig självständighet, och han skall göra det just i egenskap af församlingslärare och i medvetandet af, att han är församlingslärare, hvarken mer eller mindre. Oss förekommer det, som om detta uttryck för subjektet är särdeles väl och träffande funnet, och att det aldrig skulle kunna

finnas bättre. Till en uppgift sådan som *kyrklig* själfständighet och till ett objekt sådant som *församlingen* hör ovilkorligen ett subjekt sådant som *församlingsläraren;* det är utan motsägelse logik i en sålunda konstruerad sats. Men det är icke blott en logisk tankelek, utan en logik med de allra vigtigaste praktiska konseqvenser. Ty hvad innebär det, nogare betraktadt, att subjektet är just *församlingsläraren?* Jo, först och främst torde det innebära, att egentligen ingen annan, åtminstone ej i första hand, kan vara det utan den, som är *satt* att vara församlingslärare, och som i gifven ordning har församlingsvården till dess olika delar och uppgifter åt sig ombetrodd. Många äro nog, särdeles i den närvarande tiden, de främmande händer, som beställsamt vilja sköta om församlingsvården eller åtminstone vården om de enskilda själarna; men emedan de ej göra det såsom församlingslärare, med kallelse och ansvar såsom sådana, så äro de icke heller i stånd till att rätteligen se och tillgodose *församlingsbehofven,* ej heller det behofvet, som består i kyrklig självständighet. — Men vidare innebär det också, att den, som *är* församlingslärare, verkligen fattar sig själf i denna egenskap och utför sin gerning i *det* medvetandet både inför Gud och menniskor. Det innebär, att han visserligen å ena sidan håller orubbligt fast vid, hvad Ap. Paulus skrifver till Korintierne: "Där skall man hålla oss före, att vi äro Kristi tjenare och skaffare till Guds hemlighet" (1 Kor. 4: 1), men att han också å andra sidan håller lika orubbligt fast därvid, att "nu söker man intet ibland skaffarena annat, än att de finnas måga trogne" (ibm v. 2) och räknar det såsom ett väsentligt stycke af troheten, att han är och förblifver just församlingslärare, både så, att han bär församlingens väl och ve på sitt hjärta, och så, att han lefver i och med *sin* församling, och ej, såsom många, kanske lefver lika mycket eller t. o. m. mer utanför än inom sin egen församling. Korteligen: det innebär, att han är icke blott *lärare* utan *församlingslärare.* Endast sålunda kan han vara *uppfostrare* på samma gång och ibland mycket annat äfven *uppfostra* sin församling till kyrklig självständighet.

Härmed äro vi inne på talet om *själfva* den praktiskt-kyrkliga *verksamhet*, *genom* hvilken församlingsläraren

skall föra församlingen till kyrklig självständighet. Enligt vår fråga är icke heller denna *verksamhet* en verksamhet in abstracto, utan en på *egendomligt sätt* bestämd verksamhet, nämligen så, att den kan få namn, heder och värdighet af *uppfostran:* församlingsläraren skall *uppfostra* församlingen till kyrklig självständighet. Denna närmare bestämning af den här ifrågavarande verksamheten måste vi också anse särdeles lyckligt funnen. Visserligen skall den *praktiskt-kyrkliga* verksamheten *öfver hufvud* vara sådan, att den *uppfostrar* församlingen i det ena eller andra hänseendet, och den är förfelad, om ej så sker; men just på den vägen och på ingen annan kan och skall församlingsläraren föra sin församling *till kyrklig självständighet* — annars kommer man aldrig till det målet. *Ingen* självständighet uppnås utan genom uppfostran, den kyrkliga ej heller. Alltså *uppfostran!* Men hvad är då uppfostran? Jo, *realiter* är hon *en fri, organisk utveckling af de krafter och potenser, som äro gifna i och med personligheten själf, att personligheten sålunda med frihet må blifva, hvad han efter sin idé är.* Endast den *fria personligheten* kan nämligen uppfostras, under det att det ofria naturväsendet endast kan drifvas eller dresseras. — *Formaliter* återigen är uppfostran *den fria vexelverkan emellan personlighet och personlighet, emellan subjekt och objekt, genom hvilken det förra är det senare behjelpligt till att blifva, hvad det efter sina anlag kan och bör blifva.* Sammalunda också beträffande uppfostran af församlingen, som också är en personlighet, nämligen en samfundspersonlighet. Församlingsläraren kan icke göra af församlingen någonting, som Gud icke först gjort henne till, eller gifva henne någonting, som Gud icke förut gifvit henne. Men under fri vexelverkan med församlingen kan och skall han vara henne behjelplig till att komma i *personlig besittning* af allt detta gifna och till att därigenom finna sig bekräftad i sig själf, d. ä. blifva självständig, kyrkligt självständig. — Men skall det vara en *fullständig* uppfostran, måste det vara en sådan ej blott i det eller det stycket, på det eller det området, utan i alla de stycken och på alla de områden, hvarest öfver hufvud det kyrkliga lifvet uppenbarar sig och tager gestalt. Dessa områden äro trenne: *lärans, författningens* och *kultens.* Upp-

fostran måste då också ingripa och utföra sitt verk på alla dessa områden.

Sedan vi sålunda närmare sökt göra oss reda för icke allenast det mål, som genom vår fråga blifvit oss förelagdt, utan äfven så väl objektet och subjektet för den ifrågavarande verksamheten som ock själfva denna verksamhets beskaffenhet och omfång, så torde det vara lättare att i det enskilda säga, *hvad församlingsläraren har att göra*, d. v. s. hvilka *medel* som stå honom till buds, och *huru* han har att begagna dessa medel för att verkligen *uppfostra* sin församling till kyrklig själfständighet.

Hvad har han då att göra, när fråga är om att uppfostra församlingen till kyrklig själfständighet i *den kristliga läran?* — I A. G. 2: 42 heter det om den första pingstförsamlingens kristne, att de blefvo stadigt ståndande (*προςκαρτεροῦντες*, hvilket ord väl också innebär själfständighet) uti *apostlarnes lärdom*, och i *delaktighet*, och i *bröds brytelse och i böner.*" Här tro vi oss hafva funnit elementerna angifna till hela det kristliga församlingslifvet, sådant det sedermera under tidernas lopp gestaltat sig. — Således allra först *apostlarnes* lärdom (*τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων*). Församlingsläraren har att hålla sig själf och hålla sin församling vid apostlarnes lärdom. Det gamla, goda apostoliska ordet om Guds nåd i Kristus Jesus är den andliga näring, hvarmed han skall föda och fostra sin församling. *Det* är det allra förnämsta uppfostringsmedlet, som han aldrig får försumma. Men vid all det apostoliska ordets förkunnelse bör församlingsläraren veta och besinna, att *han* hvarken är någon *apostel*, ej heller omedelbarligen har den *apostoliska församlingen* framför sig. Att så tro och så handla, som om detta vore förhållandet, är ett stort misstag och ett misstag som äfven åtskilliga församlingslärare göra sig skyldiga till. Väl står den närvarande församlingen i en andlig rapport till den apostoliska och skall lefva af samma nåd samt fostras genom samma nådemedel, men hon skiljer sig därifrån genom en snart

2000-årig historisk utveckling under hvilken hon lefvat sig till erfarenheter, som församlingsläraren icke får kasta bort till skada för både sig själf och församlingen. När fråga är om församlingen såsom sådan, bör församlingsläraren komma ihåg, att han icke har med ett barn att göra, hvars uppfostran skall företagas från första början, utan med en till ganska mogen ålder kommen person, som redan erfarit mycket. Denna erfarenhet, som församlingen under Andens uppfostrande ledning lefvat sig till under förgångna skeden af sitt lif, och som därför i egentligaste mening är en lifserfarenhet, är nedlagd i hennes *bekännelse.* Det ordet bekännelse är nu för många ett obegripligt ord, och när man talar därom, är det som om man talade ett främmande språk. Men för församlingen såsom sådan är hvarken ordet eller saken främmande, och de få ej heller vara det för församlingsläraren. *Bekännelsen är apostlarnes lärdom, sådan församlingen förmått lefva sig till och tillegna sig denna lärdom.* En luthersk församlingslärare har därför att förkunna Guds ord i öfverensstämmelse med luthersk bekännelse; endast om han så gör, kan både han och församlingen blifva stadigt ståndande uti apostlarnes lärdom och är han i stånd till att uppfostra församlingen till självständighet i den kristna läran. Rubbar man och väcker misstro till de lärdomar, som en person genom uppfostran verkligen kommit till, då tager man bort ett stort stycke af samt bryter sönder sammanhanget i denna uppfostran, och där inträder osäkerhet och osjälfständighet i st. f. stadga och självständighet; rubbar församlingsläraren och väcker misstro till församlingens gamla, bepröfvade bekännelse under förmenande och föregifvande att han vill förkunna ordet, sådant det är oss genom apostlarnes lärdom gifvet, ja då uppfostrar han sannerligen icke sin församling till kyrklig självständighet, utan han åstadkommer i stället osäkerhet och osjälfständighet i församlingen, och detta helt enkelt därför, att han ej själf har och då ej heller kan gifva församlingen något att stå på. Den bekännelselösa förkunnelsen af Guds ord har sålunda åstadkommit obotlig skada i våra församlingar. Väl var det kanske i allra bästa fall föregifven biblisk självständighet man ville åstadkomma, men man skapade den sorgligaste osjälf-

ständighet i stället. Våra separatister gå och inbilla sig själfve, att de äro mycket själfständiga i sin lärouppfattning, men de äro i hög grad osjälfständiga, hvilket bäst visar sig af de många andliga saltomortaler, vi nog litet hvar varit i tillfälle bevittna ifrån det hållet. En församlingslärare bör dock ej kunna vara med om att befordra sådant. — Men eftersom församlingsläraren skall *uppfostra* församlingen till själfständighet i läran, så har han att börja därmed icke först då, när det är fråga om ordets *offentliga* förkunnelse i *menighetens församling*, utan han har att börja redan där, hvarest det allra först kan blifva tal om offentlig uppfostran inom församlingen, vi mena i den *kristliga folkskolan*. Den kristliga folkskolan är en dotter af den kristna kyrkan, och framför allt är den *lutherska* folkskolan en dotter af den *lutherska* kyrkan. Har hon också förlorat åtskilligt af sin ursprungliga karakter och ställas numera många andra och flera kraf på henne än ifrån början, hon förråder dock ännu sin härkomst och kan vara församlingslärarens bästa medhjälparinna i hans uppfostringsarbete. Hos oss åtminstone och till lycka för oss så väl som för skolan själf äro församlingslärare och folkskola både historiskt och rättsligt hänvisade till hvarandra, så väl i allmänhet som ock särskildt beträffande kristendomsundervisningen, i hvilket hänseende blott må erinras om § 63 i gällande folkskolestadga. Att denna undervisning skall bedrifvas i bekännelsetrogen anda, och att församlingsläraren, i hvad på honom ankommer, har att vaka däröfver med kärlek och trohet, ligger i sakens natur. När han träder in i barnaförsamlingen i skolsalen, då kommer han också på sätt och vis till sin egen församling och vill, att hans egne skola annamma honom.

Församlingslärarens uppfostringsarbete i folkskolan måste dock i allmänhet inskränka sig till att blifva en *medelbar* uppfostran, och *väl* den församlingslärare, som därvid har goda och trogna folkskolelärare vid sin sida. — Emellertid har församlingsläraren äfven tillfälle till ett mera omedelbart arbete i den delen. Och han står där visserligen icke alldeles med två tomma händer blott. Han har åtminstone två starka, bepröfvade häfstänger, som han ej får försumma att bruka med klokhet och kraft. Den ena är *konfirmationsundervisningen*, den andra

är *husförhörsinrättningen.* Den senare håller väl på att mångenstädes falla församlingsläraren ur händerna, och detta beror kanske icke endast därpå, att så många krafter enas om att *vrida* honom den ur händerna, utan lika mycket därpå, att församlingsläraren kanske handterat den på ett försumligt eller oskickligt sätt. Konfirmationsundervisningen har han dock temligen oantastad qvar ännu, och med tillhjelp däraf är honom en möjlighet beredd att äfven bibehålla eller återupplifva husförhörsinrättningen. Båda äro de omistliga medel till församlingens uppfostran till kyrklig själfständighet, och *ve* den församlingslärare, som ej troget brukar dem; hans uppfostringsarbete måste ovilkorligen misslyckas. Tager icke församlingsläraren hand om barnen redan i konfirmationsundervisningen och söker göra deras kristendomskunskap säker och lefvande och själfständig på bekännelsens grund, och leder han icke fortfarande yngre och äldre i densamma riktningen vid husförhör eller andra däremot svarande tillfällen, då taga snart andra beställsamt hand om deras uppfostran på sitt vis; men hvad följden däraf än månde blifva, icke blir det *själfständighet* i den kristna läran.

Och icke heller blir det kyrklig själfständighet på *författningslifvets* område. Svaghet och osäkerhet på det ena området måste föda af sig svaghet och osäkerhet på det andra. — Om den första pingstförsamlingens kristne heter det på det förut anförda stället, att "de voro stadigt ståndande äfven i *delaktighet* (*τῇ κοινωνίᾳ*)". Huru man nu än vill fatta och utlägga det ordet "*κοινωνία*", alltid måste det vara uttryck för den andans enhet, den gemensamhetskänsla, som besjälade de första kristne, och som gjorde, att de kände sig solidariskt förbundna med hvarandra i både inre och yttre måtto. Denna solidaritet framlyser ofta i A. G. så väl som i de apostoliska brefven, och särskildt säges det ju på ett ställe (A. G. 4: 32), att "uti hela hopen, som trodde, var *ett* hjerta och *en* själ; och ingen af dem sade något vara sitt af det han egde, utan allting voro dem menlig" (*ἅπαντα κοινά*). Låt

vara, att detta var socialism, men det var dock en socialism af allra bästa och ädlaste slag, en den kristliga frihetens och kärlekens socialism, född och fostrad af det medvetandet, att de alla voro lemmar i samma andliga lekamen och på den grund alla arfvingar till evinnerligt lif efter hoppet. Denna gemensamhetskänsla var det som sammanhöll församlingen, som gjorde henne stark både invärtes och utvärtes och satte henne i stånd till att med sin tro öfvervinna världen så väl inåt som utåt. Denna "κοινωνία" var det som gjorde församlingen självständig gent emot alla de krafter, som arbetade på att beröfva henne denna självständighet. — Det hör ej hit att redogöra för de olika faserna i kyrkans författningshistoria eller tälja de strider, hon kämpat för sin självständighet som kyrkligt samfund. Blott *det* må anmärkas, att kyrkan *fortfarande* i denna del har en självständighet att hålla på och uppfostras till, och att församlingsläraren äfven här har ett stycke uppfostringsarbete att utföra i sin församling. — Han skall då först och främst hålla vid makt det medvetandet, som på så många håll håller på att försvinna, att Jesu Kristi församling dock är ett samfund och därtill ett samfund af väsentligen annan art än t. ex. det borgerliga, med både annat ursprung och annat mål. Hon är ej någon blott statsinrättning, ehuru hon och staten hafva och böra hafva så mycket gemensamt. *Här* kan blott antydas, att den lutherska kyrkan från början kommit i en något oklar och ogynnsam ställning till staten, och att detta förhållande, som väl haft sina olägenheter, men dock varit bättre än separation och i alla fall haft en stor pedagogisk betydelse, i det hela fortfar. — Men är kyrkan ej någon blott statsinrättning, som då också skulle kunna afskaffas såsom hvarje annan möjligen som öfverflödig befunnen statsinrättning, utan är hon ett samfund med självständig existensrätt, ja t. o. m. med en sådan existensrätt, att enligt Herrens löfte icke ens helvetets portar skola vara henne öfvermäktige, då har hon också rätt, och då bör staten medgifva henne den rätten, att för sitt lif inrätta sig efter sina egendomliga kraf och behof, och då har församlingsläraren både rätt och plikt att i sin mån värna om församlingen och söka uppfostra henne till kyrklig självständighet äfven på författningslifvets om-

råde. Sant är nu, som sagdt, att denna sida af församlingslifvet är den svagaste inom den lutherska kyrkan, men just därför behöfver det särskildt stärkas och befästas i denna punkt. Församlingsläraren får ej stå rådlös eller overksam. Först och främst har han att i sin församling inskärpa, att hon är en kropp med många lemmar, för hvilken Kristus är hufvudet, att dessa lemmar väl hafva mycket olika förrättningar, allt efter den plats som är hvar och en anvisad i samfundskroppen, men att dock emellan alla bör råda en inbördes "κοινωνία", i kraft af hvilken de skola känna sig solidariskt förbundna i kärlek och ansvar. — På grund af denna "κοινωνία" bör han så småningom få till stånd en kyrkotukt, som inåt värnar om församlingens självständighet gent emot sådana medlemmar, som genom synder och laster göra både sig själfva och församlingen osjälfständiga. Att öfva kyrkotukt är nu i allmänhet en af församlingslärarens svåraste och vanskligaste uppgifter, särdeles i vår tid. Utan kyrkotukt gifves det dock ej någon kyrklig självständighet. Församlingsläraren måste därför söka åstadkomma en sådan. På egen hand skall han visserligen aldrig lyckas. Men med församlingens tillhjelp kan han det. Församlingen måste han dock i sådant fall *uppfostra* därtill just på basis af den nämnda *κοινωνία*, hvilken skall gifva honom kraftigare handtag vid detta arbete än alla torftiga kyrkolags- och kyrkotuktsbestämmelser tillhopa. — Men äfven på ett mera positivt sätt skall församlingsläraren kunna väcka och befordra den kyrkliga självständigheten. Han skall börja med sin egen församling och visa henne, att hon just *såsom församling*, d. v. s. såsom *kyrkligt* samfund, intager en annan ställning samt har andra behof och uppgifter, än hon har t. ex. såsom kommun. Så många beröringspunkter *kyrklig församling* och *världslig kommun* än hafva, de äro dock icke omedelbarligen *ett*, utan bilda olika områden. Församlingar finnas, hvarest denna skilnad nästan försvunnit för det allmänna medvetandet; och att detta skett till stor skada för den kyrkliga självständigheten, behöfver ej sägas. Att *församlingsläraren* t. ex. just i *denna* egenskap är ordförande i kyrkostämma så väl som i kyrkoråd och skolråd, och att han med dessa institutioner dock arbetar för andra ändamål än rent ekono-

miska, är någonting som på många ställen råkat i total förgätenhet. Här gäller det, att församlingsläraren försöker väcka, stärka och befästa *församlingsmedvetandet* och därmed äfven den kyrkliga självständigheten, visserligen icke i opposition till utan i bästa samförstånd med de kommunala myndigheterna och de kommunala intressena. — Men tillika skall församlingsläraren söka bringa sin församling till medvetande därom, att hon icke i sig utgör ett afslutadt helt, utan att hon tillsamman med andra församlingar bildar t. ex. en landskyrka, i hvilken hon med dem ingår såsom led, och att landskyrkans behof och intressen äro hennes egna. Landskyrkans väl eller ve är församlingens väl eller ve; den förras självständighet eller osjälfständighet är den senares självständighet eller osjälfständighet. Gäller det då landskyrkans representation, så bör församlingsläraren vara mån om, att hans församling icke är likgiltig för ombudsvalen, utan i sin, om ock *lilla*, mån deltager däri med intresse och urskiljning.

Slutligen heter det om den första pingstförsamlingens kristne, att ”de blefvo stadigt ståndande i bröds brytelse och i böner (*τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς*)”. Hvem märker icke, att här är fråga om den första kristna ***kulten*** under det gemensamma firandet af de s. k. agaperna eller kärleksmåltiderna med Herrens nattvard och de gemensamma församlingsbönerna? Ur och omkring dessa grundelementer — Herrens hel. nattvard och församlingsbönen såsom å ena sidan det sakramentala och å andra sidan det sakrificiella momentet — har sedermera under kyrkans utvecklingshistoria den kyrkliga kulten utbildat och utformat sig till en mer eller mindre rik gestaltning. Mer eller mindre rik, men alltid en ***nödvändig*** uppenbarelse af församlingslifvet. Hvarhelst kristligt och kyrkligt lif lefves i själarna, där måste det på något sätt gestalta sig till kyrklig kult, d. v. s. till gemensamt gudstjänstfirande i menighetens församling. Ja, vi måste väl säga, att just här i kulten kommer församlingslifvet till *full* uppenbarelse, känner sig försam-

lingen rätt egentligen såsom församling, omkring Guds ord och de hel. sakramenterna under bön och tack och lof församlad till omedelbart möte med sin himmelske brudgum. Evighetslifvet genomlefves här likasom på förhand, så mycket det nämligen kan genomlefvas under timlighetens vilkor och former. Men äfven såsom *kult-lif* måste det vara ett *personligt* lif, och såsom personligt lif måste det vara ett *själfständigt* lif. Församlingsläraren har att uppfostra sin församling därtill, särskildt den lutherske församlingsläraren. Inom den katolska kulten kan det ej gerna vara tal om någon själfständighet å lekmannaförsamlingens sida och följaktligen ej heller om någon uppfostran därtill. Lekmannaförsamlingen är utesluten från det aktiva deltagandet i kulten, eller åtminstone är detta deltagande inskränkt till ett minimum. Hon är tillstädes endast såsom en stum och overksam åskådare, och kulten blir för henne ej annat än en enda stor ceremoni med magisk innebörd, beroende på liturgens i kraft af embetet mystiska helighet. Inom den reformerta och öfver hufvudtaget ultraprotestantiska kulten råder en motsatt ytterlighet: där är puritanism i st. f. ceremonialism, och icke heller här kan tal egentligen vara om uppfostran till kyrklig själfständighet i afseende på kulten, emedan det finnes så litet af kult att uppfostra till och församlingsläraren här egentligen ej kommer till *sin* rätt såsom *liturg*. Enligt luthersk åskådning och ritus däremot är kulten en fortgående vexelverkan emellan liturg och församling, därvid såväl liturg som församling bevaras i sin själfständighet. — Därom har nu församlingsläraren att undervisa sin församling, och från den synpunkten har han att utföra de liturgiska handlingarna. Särskildt bör han vinnlägga sig om att bibringa nattvardsungdomen en om ock kort insigt i gudstjänstens art och sammanhang. Allt mystiskt och magiskt sken skall han bemöda sig om att aflägsna. Lutherdomen *tål vid* klar dager äfven i det stycket. Med värdighet och högtidlighet och sanning skall han utföra de liturgiska handlingarna, men på samma gång skall han lemna församlingens deltagande allt rum. I detta stycke har man kanske äfven inom den lutherska kyrkan felat allt för mycket. Gudstjänsten har för många blifvit ett obegripligt skådespel, hvars egentliga mening

man ej lyckats komma under fund med, så ofta man än bevistat det; på sin höjd har man känt sig hafva haft någon behållning af predikan, om hon annars någorlunda varit, hvad hon bort vara. Och så har man från separatistiskt håll kunnat få höra yttranden sådana som detta: ”Hvad skall man i kyrkan? Där undfägnas man bara med meningslösa ceremonier”. Hvad beror sådant på, om ej, åtminstone till en dryg del, därpå, att församlingsläraren försummat uppfostra sin församling till kyrklig själfständighet i kulten? När man kommit i menighetens församling, har man likasom känt sig främmande för hvad som där försiggått. *Därför*, först och sist: *menighetens deltagande så mycket som möjligt i gudstjänsten*, ju kraftigare och lifligare desto bättre. Särskildt gäller detta *den gemensamma församlingssången*, som är gudstjänstens själ och gifver andakten vingar till flygt mot höjden. I en samfäld, kraftig församlingssång, som icke just därför behöfver vara någon konstsång, känner sig den enskilde såsom *ett* med församlingen och på samma gång bekräftad i sin själfständighet i och med församlingen. Församlingssången är det kraftigaste uppfostringsmedlet till kyrklighet och kyrklig själfständighet. I samråd med församlingen och församlingens kantor har därför församlingsläraren att äfven sörja för dess vidmakthållande och höjande.

H. Olai.

Passionshistoriens homiletiska behandling.

II.

Första akten.

Första akten utgör, såsom vi i det föregående anmärkt, en prolog eller inledning till den egentliga lidandeshistorien, hvilket också antydes genom öfverskriften till densamma: *Hvad Kristus, medan det stämplas efter hans lif, gör och lider hos sina lärjungar i Jerusalem och på vägen till Örtagården, före sin blodiga dödskamp.* Vi se i denna akt, huru förberedelser göras till lidandets stora drama, förberedelser från Jesu fienders sida såväl som från Frälsarens egen. Hvart vi vända oss möta oss tillrustningar i de olika lägren. Den osynlige härföraren i det fiendtliga lägret, Satan, rustar sig, såsom Luther sjunger, ”med våld och argan list”. Han ställer i ordning förrädaren och förräderiet, som af honom skall utföras. Öfversteepresterna och de skriftlärde församla sig i öfversteprestens palats för att uppgöra stridsplanen. Å den andra sidan församla sig Jesus och hans lärjungar uti den för detta ändamål utsedda salen i Jerusalem. Här se vi, huru Jesus bereder sig till lidandet, i det han styrker sin kärlek genom instiftandet af nattvarden. När han säger: ”Jag hafver med mycken åstundan begärat äta detta påskalammet med eder, förrän jag lider”, så tänker han därvid framför allt på den nya måltid, hvilken han i sammanhang med påskamåltiden ville hålla med sina lärjungar. Han visste, att det var hans faders kärleksvilja, att denna måltid skulle instiftas, ty sonen

gör intet, utan det han hört af sin fader. Därför hade det ordet här sin tillämpning: "Min mat är det, att jag gör hans vilja, som mig sändt hafver och fullbordar hans verk", Joh. 4: 34. Därför vederqvickte och styrkte Jesus i nattvarden icke blott sina lärjungar, utan också sig själf för den stundande striden. Till förberedelsen för denna hörer också, att han afskiljer förrädaren från den öfriga lärjungahopen, att han öppnar för lärjungarne utsigten till det rike, hvilket han går att beställa åt dem genom sitt lidande; varnar och förmanar dem att omgjorda sig med de rätta andans vapen, samt med dem uppstämmer den lofsång, hvilken utgör den kraftigaste krigs- och segersång.

Men lidandet icke blott förberedes i denna akt. Till sin inre sida tager det redan här sin början. Med rätta talas uti den innehållsrika öfverskriften till denna akt ej blott om hvad Kristus *gör*, utan också om hvad han *lider* hos sina lärjungar. Först och främst hvilar närvaron af förrädaren i den förtroliga vänkretsen såsom ett tungt och tryckande moln öfver Frälsaren. Om denna närvaro i sammanhang med Jesu ord om förrädaren hos lärjungarna framkallar en mörk och dyster aning, hvad skall den icke åstadkomma hos Mästaren själf, som blickar ned i förräderiets mörka djup och bakom Judas ser sin och hela människoslägtets urfiende, mot hvilken den afgörande striden nu skall upptagas och utkämpas. Vi finna i de orden, hvilka Jesus uttalar, då Judas aflägsnat sig: "Nu är människones son förklarad" o. s. v. ett uttryck för den lättnad i sinnet, Herren Jesus härvid erfor. Men äfven de ellofva räcka åt Jesus några droppar af den bittra kalk, hvilken han snart skulle tömma i bottnen. Deras tvist om företrädet dem emellan i en sådan stund som denna; Petri oförstånd och självförtroende; tanken på det öfvergifna tillstånd, i hvilket hans lärjungar snart skulle komma att befinna sig; allt detta hvilar tungt öfver Jesus och förbittrar denna afskedsstund, efter hvilken han så innerligt längtat. Men dervid uppenbara sig det oaktadt heliga drag af det tålamod, hvilket utmärker Jesus såsom Guds lamm. Den tålamodskamp, som sträcker sig genom hela Frälsarens lidande, börjar här under samvaron med hans lärjungar. Lärjungarne fingo redan då räkna detta Jesu tålamod

för sin salighet. Det är troligt, att Petrus tänkte härpå, då han skref: "Vår Herres Jesu Kristi tålamod räkner för eder salighet", 1 Petr. 3: 15. Det är skrifvet äfven för vår räkning.

Predikningar öfver akten kunna behandla antingen akten i dess helhet eller de särskilda afdelningarna (scenerna) af densamma. Vi följa först det sistnämnda sättet, och anmärka härvid, att vi till största delen förbigå den exegetiska utredningen, enär denna tidskrift icke lemnar rum för en sådan. Vi hänvisa med afseende på den exegetiska behandlingen till en känd Tysk författare [1]).

Första stycket (**scenen**). **Stämplingarne efter Jesu lif i det stora rådet.** "Då sötebrödshögtiden tillstundade — — — utan buller".

Vi påminnas vid genomläsandet af detta stycke om åtskilliga ställen i G. T:s heliga skrifter, såsom t. ex. 1 M. B. 49: 5, 6. "Simeon och Levi, de bröder. Våldets vapen är deras svärd. Min själ komme icke i deras råd; med deras samqväm förbinde sig icke min ära" Melin. Här möta oss uti öfverstepresterna och de skriftlärda sorgliga representanter af stamfadren Levis styfva och grymma sinne, och på dem må väl tillämpas orden i 7 v.: "Förbannad vare deras vrede, att den så styf är, och deras grymhet, att den så hård är". Vi erinra oss äfven sådana ställen som Ps. 1: 1; Ps. 26: 4, 5 o. s. v. Förträffligt säger Spegel uti sin Passionsandakt rörande sammanträffandet mellan det stora rådets och Judas' rådslag: "Vi lemna nu det stora rådet, som bestod af prester, skriftlärda och folket, och vända istället vår uppmärksamhet till det lilla rådet, som endast bestod af tvänne: Satan och Judas. Äfven dessa båda stämde öfverens, innan de grepo sig an med det förrädiska företaget. Presterna ville gripa Jesus med list. Judas ville fånga honom med list. De ville köpa honom; och han ville sälja honom. Mörkrets makt hade så väl beställt, att dessa beslutit samma sak, utan att veta om hvarandras mening".

---

[1]) Die Leidens-geschichte unsers Herrn Jesu Kristi nach den vier Evangelien ausgelegt von A. Nebe, Wiesbaden 1881.

I öfverensstämmelse med hvad vi yttrat nu och förut beträffande akten i dess helhet, kunna vi tänka oss ett utkast till predikan öfver detta stycke så lydande: *Förberedelserna å Jesu fienders sida till den stundande kampen mot vår Salighetshöfding.* 1. Anföraren, mörkrets furste, samlar sin styrka, nemligen öfverstepresterna, de skriftlärde och äldste, samt förrädaren. 2. Han väpnar sina stridsmän med våld och list. 3. Uppgör plan för striden, med afseende på tiden och sättet för densammas utförande.

Orden i Sv. Psalmboken: "Och när den fromme skall bli snärd, de eljest så ej sämjas", Ps. 121 v. 2, hvilka här hafva sin tillämpning, kunna gifva uppslag till ett sådant ämne som: *De ogudaktigas enighet vid den rättfärdiges snärjande.*

Då allt för denna de orättfärdigas församling synes gå väl i händerna, när Judas kommer, såsom var han skickad, såsom han också var af honom, som höll tråden i detta mörka dåd i sin hand, kan man tala om: *Huru det stundom ser ut, som kunde det sägas om de ogudaktiga: Allt hvad de göra, lyckas väl.* Vill man redan här tala om Judas särskildt, så ligger det nära att använda orden i texten: *En af de tolf,* eller tala om *Girigheten såsom en rot till allt ondt.* Här passar det också att med ledning af Zacharia 11: 12 betrakta: *Det ringa värde, hvartill Jesus uppskattas af världsbarnen.*

Andra stycket (scenen). Förberedelserna för påskalammets ätande. "Men på första sötesbrödsdagen — — — tillredde påskalammet".

Berättelsen om dessa tillredelser visar oss, huru Frälsaren sörjde för allt, äfven för det, som kan synas obetydligt. Allt vittnar om den största själsnärvaro och den trognaste herdevård hos Herren under det att han är upptagen af tanken på det stora verk, som skulle af honom utföras och det bittra lidande, som skulle af honom genomkämpas. Allt vid den tillämnade måltiden skulle tillgå på ett passande sätt, ett sätt, som öfverensstämde med den heliga handlingens beskaffenhet. Vi lära äfven det af berättelsen om förberedelserna, att den himmelske Fadern för sin son, liksom för oss, låter det

som kan synas tillfälligt tjena till det bästa, såsom t. ex. sammanträffandet med mannen, som bär vattenkrukan. För lärjungarna innebar det en trospröfning att gå åstad och fullgöra sin Mästares uppdrag med ett, som det kunde synas, så ofullständigt besked. Men emedan de därvid visade troslydnad, redde sig snart allt, och det blef klart för dem, att Jesus visste hvad han gjorde. När Herren sänder oss i ett eller annat ärende, kan det ofta synas som hade vi råkat in i en labyrint, ur hvilken vi finna det omöjligt att finna någon utgång, men tron på Herrens ord är tråden, som förer oss ut ur densamma.

Den sal, i hvilken Herren höll den första nattvarden, finnes ej mer. I det stället hafva tusendetals tempel blifvit uppbyggda och tillredda för samma bruk, hvartill den vid detta tillfälle användes, nämligen att Jesus där må hålla nattvard. Allt i denna sal befann sig i en skön ordning, ty det heter hos Markus, utom det att den var stor, att den därjämte var beredd och tillpyntad. Det är därför med full rätt vi pryda våra tempel och låta samma sköna ordning i dem framträda, ehvad det är fråga om själfva tempelbyggnaden eller om inredningen i densamma. En så hög gäst som Jesus, den täckeligaste bland människors barn, är väl värd att mottagas i ett skönt hus. Därför bör äfven själfva nattvardshandlingen ikläda sig en skön form. Af berättelsen i vår akt om påskamåltidens hållande finna vi, huru noggrannt Jesus iakttog de ceremonier och bruk, hvilka hörde till firandet af Judarnas påskamåltid. Till denna ordning hörde också bön och sång, bruket af en silfverbägare o. s. v. Allt detta gifver oss rätt att så mycket som möjligt göra nattvarden och de nattvarden omgifvande handlingarna, hvartill kan räknas hela den öfriga gudstjänsten, till en skön Herrens gudstjänst; blott att formen, ceremonien icke växer öfver själfva innehållet eller undanskymmer detta. Den blifver då ett — kanhända vackert — men skadligt ogräs.

Akta vi närmare på hvad som föregår i denna sal, då se vi, huru hela den kristna gudstjänsten här till sina grunddrag är förebildad. Här möter oss: *Rummet*, beredt och smyckadt för sitt heliga ändamål; *Tiden*, påskens heliga tid, af hvilken hela det kristna kyrkoårets inrättning bestämmes; *Nattvarden*, med sitt liturgiska

handlande; *Predikan*, förebildad af de Kristi tal, som i sammanhang med nattvarden höllos i denna sal; *Skriftermålet*, inneslutet uti Jesu samtal med lärjungarne om förrädaren och hans öfriga varningar och förmaningar till dessa; *Bönen*, den öfverstepresterliga i Joh. 17 Kap.; *Sången*, som uppstämdes af Jesus och lärjungarne; och framför allt möter oss *Herren Kristus själf midt ibland den första lärjungaförsamlingen*. Från denna synpunkt kan detta stycke också homiletiskt behandlas, t. ex. med ämnet: *Huru Jesus håller gudstjänst med sina lärjungar före sin död,* hvarvid betraktas *Rummet*, *Tiden* o. s. v., eller under en annan form, med tanken fästad därpå, att Jesus och hans lärjungar ej hade något eget hus eller hem, där de enligt judisk sed kunde fira påskamåltiden, och med tanken på den stillhet, som råder i denna sal i motsats till den oro som snart stundar därutanför: *Herrens hus, en ljuflig tillflyktsort för de husvilla och hemlösa.*

Tager man i betraktande det ärende, hvilket Jesus gaf sina lärjungar att utföra, svårigheterna därvid och lösningen af dessa, då väckes tanken på: *Herrens omsorg om dem, som sändas att utföra hans ärende.* Här har det sin högsta fullbordan, som skenbart kan synas inträffa med de ogudaktigas rådslag; ”Allt hvad de göra lyckas väl”. Både i detta och i flera andra hänseenden kan församlandet i öfversteprestens palats och församlandet i den nämda salen ställas mot hvarandra. Man kunde därför betrakta de båda församlingarna i detta ljus under ämne: *De ogudaktigas och de rättfärdigas församling.* Den omständigheten, att mannen, som bär vattenkrukan, var, åtminstone med hänseende till Jesu allvetenhet, känd af Frälsaren, och att mannen välvilligt öppnade sitt hus för Honom, lärer oss: *Huru Herren känner sina, och de känna honom.*

Tredje stycket (scenen). Påskamåltiden och nattvarden. ”Före påskhögtiden — — — drucko deraf alle”.

Frågan kan här väckas om den plats, hvilken de särskilda händelser och handlingar, hvilka stå i sammanhang med denna måltid, böra uti passionshistorien in-

taga. Meningarne äro härom delade. Vanligen förlägger man tvisten om företrädet mellan lärjungarne till början af måltiden. Tvisten skulle uppkommit strax efter lärjungarnes och Herrens inträde i salen och haft sin anledning i frågan, hvilken plats hvardera af dem skulle intaga. Därefter skulle följa fotatvagningen, genom hvilken och det med densamma åtföljande talet Herren ville bestraffa den äregirighet, som uppenbarade sig hos lärjungarne. Därefter, under det Jesus tog den första kalken, som af husfadren brukade utdelas vid påskamåltiden, egde samtalet om förrädaren rum, och sist, då denne var utgången, instiftades nattvarden. Denna ordning följer t. ex. Besser i sin förklaring öfver lidandeshistorien, och den synes böra följas, i händelse en ny redaktion af passionshistorien skulle företagas. Emellertid äro icke alla öfverens om denna ordning. Så förlägger Godet tvisten mellan lärjungarne, fotatvagningen och förhandlingarna om Judas' förräderi, dels till själfva måltiden, dels till tiden efter densamma.

De ord, med hvilka detta stycke börjar, förekomma hos Johannes och gå hos honom näst före fotatvagningen, men lämpa sig väl att ställas som öfverskrift till den tafla, som möter våra blickar, då vi träda in i salen, där Jesus är församlad med sina lärjungar, och se honom redo att instifta Nya Testamentets stora och heliga kärleksmåltid. En kärlek, som härdar ut; en kärlek, som icke tager blott de första stegen i den första kärlekens högtids-stämning, utan också de steg, hvilka föra in i kärlekens svåraste eldsprof — det är en sällsynt pärla, hvilken endast hos Jesus strålar, utan att fördunklas af någon skugga. På Jesu kärlek äga derför orden i Höga Visan om kärleken, hvilken inga strömmar kunna utsläcka, sin högsta tillämpning. Huru passande därför, att liksom Söndagsgudstjänsterna i Fastan inledas med, hvad vi kunna kalla kärlekens Höga Visa i N. T., nämligen episteln på Fastlags-söndagen, 1 Kor. 13, veckogudstjänsterna under samma tid strax i början anslå samma ton med de orden: ”Såsom Jesus hade älskat sina, som voro i verlden, så älskade han dem intill ändan”. Ställas nu, såsom det sker i vår akt, vid sidan af dessa Jesu ord från Johannes de från Lukas hemtade: ”Jag hafver med mycken åstundan begärt äta detta påska-

lammet med eder, förrän jag lider", så må vi väl vid inträdet i passionstiden göra Pauli önskan till vår, att vi måtte begripa med alla helgon, hvad bredden och längden, och djupet och höjden är och därmed känna Kristi kärlek, den all kunskap öfvergår. Från hvilken sida vi betrakta nattvarden, framstår den såsom en kärleksmåltid. Det är kärleken, som beveker Jesus att instifta nattvarden. De gåfvor, han gifver, hans lekamen och blod, äro kärlekens offergåfvor, hvilka Jesus till försoning för våra synder på korsets altare framburit. Ändamålet med nattvardens instiftelse, uttaladt i orden: "Görer det till min åminnelse" är att hålla kärleken vaken och lefvande samt att för ögonen ställa den lidande Frälsaren, och att upptända, bevara och föröka den inbördes kärleken emellan Jesu lärjungar.

Så har Jesus i nattvarden upptändt en helig eld, som på kyrkans altare skall brinna ända till dess han kommer. Det var denna eld, som verkade den kärlekens enhet, hvilken gjorde den första församlingens medlemmar till ett hjärta och en själ. Och det är från denna heliga härd, den enhet skall upptändas, om hvilken Frälsaren talar i sin öfversteprésterliga bön i Joh. 17: 22, 23. Ett passande ämne, med ledning af berättelsen i akten om nattvardens instiftande, är därför: *Nattvarden, en kärleksmåltid;* när vi betrakta 1. Instiftaren. 2. Gåfvorna. 3. Ändamålet.

Uti instiftelseorden står icke lika uttryckligt, att syndernas förlåtelse gifves, som att Kristi lekamen och blod gifvas. Men då Kristus utgifvit sin lekamen och sitt blod till syndernas förlåtelse, så följer däraf, att vi blifva delaktiga af denna senare, på samma gång som vi blifva delaktiga af de förra. Icke får nådegåfvan, som gifves, inskränkas till syndaförlåtelse, ty då blir icke någon specifik åtskilnad mellan dop och absolution å den ena, och nattvarden å den andra sidan. Syndaförlåtelse är det vilkor, utan hvilket Herren icke kan gifva någon af sina gåfvor, icke en smula, icke en droppe. Ty det står fast, att våra synder åtskilja oss och Gud från hvarandra inbördes, så att förr än denna mur genom syndaförlåtelsen faller kan ingen kärleksgemenskap uppstå mellan Gud och oss. Men med syndaförlåtelsen följer ej blott *en,* utan *alla* gåfvor. Och vill man sam-

manfatta dem alla uti ett ord, så heter detta *Lif.* Till lif hör kärlek, frid, fröjd, kraft o. s. v. Alla äro de icke annat än olika yttringar af lif. Hjärtats lif är kärlek, samvetets lif är frid, känslans lif är fröjd, förnuftets lif är ljus, viljans lif är kraft. Men lifvet genom dop och nattvard gifves under en hvartdera sakramentet motsvarande egendomlig bestämning, i öfverensstämmelse med arten af de lekamliga elementer, hvilka äro bärare af lifvet. I dopet grundlägges, sättes lifvet; i nattvarden fortsättes, näres och stärkes lifvet. På grund häraf kan man framställa till betraktelse: *Nattvardens gåfvor:* 1. *Kristi lekamen och blod;* 2. *Syndaförlåtelse;* 3. *Lif.* Jesu första lärjungar hade ett särskildt behof af nattvardens spis med hänseende till den lidandesväg, som de under den närmast stundande tiden hade att vandra. Man kan därför betrakta: *Nattvarden, såsom en resekost på vägen*, med anslutning till orden uti 1 Kngb. 19: 7: "Statt upp och ät; ty du hafver en stor (lång) väg för dig". Väl kan det synas, när man besinnar, huru lärjungarne förhöllo sig i pröfningens stund, såsom om de icke hemtat af nattvarden den kraft, som där gifves. Men säkerligen skulle utan denna kraft denna pröfning tagit en mycket farligare utgång, än den nu gjorde. Det var nattvardens kraft, som hjälpte Petrus att uppstå ur sitt fall. Blicken från Jesu öga väckte denna kraft till lif. Vi påminna oss här några ord af Roos: "Hvad godt hafva Nya Testamentets trogne framför andra, eller hvad dägeligt hafva de framför andra? De hafva korn, det är, ett bröd, som föder ynglingar, och must eller vin som jungfrur föder. Zach. 9: 17. Andekraft och renhet skall man således få genom Jesu lekamen och blod. Åt de trötta skall derigenom skänkas ny kraft".

Nattvarden instiftades i sammanhang med Judarnas påskamåltid. Därmed har Herren ställt det Gamla och Nya Testamentet i lefvande förbindelse med hvarandra, men också tillkännagifvit det företräde, som tillkommer det senare. Detta företräde visar sig ingenstädes så i ögonen fallande som just i nattvarden. Här har skuggan och förebilden, sådana dessa framträdde i påskamåltiden, lemnat rum för den fulla och lefvande verkligheten. I nattvarden gifvas nämligen Kristi lekamen och blod, i hvilka allt hvad helig realitet heter samlar sig såsom

uti en brännpunkt. Vi anföra återigen några ord af Roos: ”Nu åtskiljer sig Nya Testamentet deruti från lagen eller Gamla Testamentet, att man i det nya har sjelfva varelsen. Vi äte således i N. T., såsom Jesu egna ord lyda, Kristi förklarade och af gudomens krafter uppfylda kropp, till dess väsende, och dricke äfven hans förklarade blod, till dess väsende”. Om vi uti nattvarden hade endast en symbolisk handling, då hade vi icke kommit öfver Gamla Testamentets skuggvärld. Emellertid hvilar ännu en skugga öfver N. T. och öfver nattvarden, när vi se fram till den högre fullbordan, hvilken skall inträda i härlighetens rike. ”Vi se nu genom en spegel på ett dunkelt sätt, men då ansikte mot ansikte; nu känner jag endels, men då skall jag känna fullkomligt, såsom jag ock blifvit känd” 1 Kor. 13: 12 (N. Ö.). Vår Frälsare förer tanken på den slutliga fullbordans måltid, då han säger: ”Jag säger eder, att härefter skall jag icke äta däraf, till dess det fullkomnadt varder i Guds rike”. Detta förhållande mellan Gamla förbundets och Nya Testamentets heliga måltid å den ena, och mellan denna senare och härligheten å den andra, kan framställas under följande ämne: *Lammets måltid; 1. I Gamla Testamentet. 2. I Nya Testamentet. 3. I härlighetens rike.*

Fjerde stycket (scenen). Fotatvagningen. ”Då nu nattvarden — — — om I det gören”.

Tvänne inledande anmärkningar till denna handling möta oss hos Johannes, som ensam berättar om densamma. De utgöra en bakgrund till taflan, mot hvilken handlingen framträder i sin rätta belysning. Den första, att djefvulen ingifvit Judas i hjärtat, att han skulle förråda Jesus. Det kan talas om en dubbel ingifvelse, en demonisk, djefvulsk; en helig och himmelsk. Ett exempel på den förra hafva vi uti 1 Kngb. 22: 20—23. Men den möter oss på ännu närmare håll, icke blott hos Judas, utan också på andra punkter i mänsklighetens historia, och den skall uti den yttersta tiden visa sig kraftigare än någonsin. I motsats till denna demoniska ingifvelse står den heliga ingifvelsen. Ett exempel på denna gifves oss, då hos Jesus den tanken uppstiger,

att han skall två sina lärjungars fötter. Det som gjorde Judas mottaglig för den demoniska ingifvelsen var kärleken till penningen, "sacra auri fames"; hos Jesus öppnade den allt försakande kärleken vägen för den himmelska ingifvelsen.

Den andra inledande anmärkningen hos Johannes säger, att Jesus visste, att fadern hade gifvit honom allt i händer och att han var utgången af Gud och gick till Gud. Den visar oss fotatvagningen i belysning af Jesu höghet; högheten i Jesu person, att han var utgången af Gud och gick till Gud; högheten i hans makt, att fadern hade gifvit Jesus allt i händer, världsherradömets konungsliga spira. Han, som var utgången från Gud och gick till Gud, går nu till lärjungarnas fötter för att två dem. Han, som har fått allt i händerna af sin fader, som bär i sina händer spiran öfver världen, han tager i sina händer ett bäcken för att förrätta denna ringa tjänst. Hvilken ödmjukhet! Hvilken lefvande förklaring till orden i Fil. 2: 6—8. Här möter oss: *Fotatvagningen såsom ödmjukhetens högtidsfäst,* när vi betrakta: 1. *Honom, som förrättar fotatvagningen*; 2. *Dem, som äro föremål för densamma,* och 3. *Ändamålet med fotatvagningen.* Hvarje högtid hvilar på den förutsättningen, att idealet förverkligar sig redan här i tiden. I högtiden höjer sig tiden öfver sig själf och blir delaktig af evighetens härlighet. I fotatvagningen se vi, huru ödmjukhetens ideal förverkligas. Den högste förrättar en tjenares syssla, och detta till och med gentemot förrädaren:

"Du, så stor i makt och ära,
Oss i ringhet föregår,
När du andras fötter tvår".

Det heter, att "Jesus tog ett linnet kläde och bandt om sig". De hvita kläderna, det hvita linnet, har i skriften en rik symbolisk betydelse, såsom en bild af helighet, renhet och oskuld; det utgör den prästerliga drägten. När öfversteprästen i gamla förbundet på den stora försoningsdagen skulle ingå uti det innersta af helgedomen, borde han vara klädd i en helig lifrock af linne, benkläder af linne och en hufvudbonad äfvenledes af linne. "Det äro de heliga kläder" 3. M. B. 16: 4. Här ikläder sig Nya Testamentets store öfverstepräst,

innan han ingår i det heliga att offra sig för världens synder, ödmjukhetens hvita linne. Vi kunna därför till betraktelse framställa: *Ödmjukhetens prästerliga drägt:* 1. *Hos Jesus.* a). Huru och när han ikläder sig den, vid sitt människoblifvande, under sin vandring på jorden och i sitt lidande. b). Huru han använder denna drägt till vår tjänst. 2. *Hos oss.* a). Huru och när vi ikläda oss ödmjukhetens prästerliga drägt samt b). Huru vi böra använda den till våra medbröders tjänst.

Petri förhållande vid fotatvagningen öfverensstämmer väl med hans lynne och karaktär: hastighet, liflighet och obetänksamhet, men derunder djup och stark tillgifvenhet för Herren. Innan djupet och styrkan i hans tillgifvenhet hunno segra öfver bristerna i hans temperament, så att de förre blefvo karaktär, måste han genomgå flera prof. Temperamentsynderna äro ett slagg, som måste förbrännas i pröfningens eld, innan karaktärens guld kan träda i dagen. Gripen af det stora afståndet mellan honom och hans Mästare, vill han till en början undandraga sig fotatvagningen. När han då får höra, att han utan tvagning icke har någon del i Kristus, går han till en annan ytterlighet. Man kan icke förneka, att under den blygsamhet, Petrus visar, låg en falsk ödmjukhet fördold. Man kan därför såsom en motbild till Jesu ödmjukhet framställa: *Den falska ödmjukheten hos en Jesu lärjunge.* 1. *Att taga mindre än Herren vill gifva.* 2. *Att vilja göra mer än Herren fordrar.* När Herren bjuder mycket, skola vi taga emot mycket. Därmed göra vi Herren en ära och lyda hans förmaning: "Låt din mun vidt upp, att jag må uppfylla honom". All egenrättfärdighet, gröfre såväl som finare, har sin grund däri, att vi ej vilja taga emot, när Herren gifver, och så mycket han gifver, samt innebär ett förringande af hans ära. Vi behöfva icke skona Gud. Äfven det att vilja göra mer än Herren fordrar kan synas som ett bevis på ödmjukhet. Petrus vill göra ett öfverflödsverk. Alla försök att åstadkomma öfverflödsverk, vore dessa förenade med än så stor försakelse, visa brist på ödmjukhet. De båda här vidrörda slagen af falsk ödmjukhet stå i nära samband med hvarandra. När en människa tager mindre än Herren gifver, då vill hon gärna göra mer än Herren fordrar. Det visar t. ex. den

romerska kyrkans uppfattning af rättfärdiggörelsen å den ena sidan, vid hvilken denna kyrka icke låter syndaren ensamt taga eller taga allt, och hennes uppfattning af öfverloppsgärningar å den andra, vid hvilka människan söker öfverbjuda Herren i hans fordringar.

Då Herren säger: ”Den som tvagen är, honom görs icke behof, utan att två fötterna, men han är all ren”, så syftar den första reningen på den, som vederfors lärjungarna vid deras upptagande i Jesu gemenskap, motsvarande den, som eger rum med oss i dopet. Tvagningen af fötterna betecknar däremot den dagliga syndaförlåtelsen och helgelsen. I dessa tvänne betydelser tages nämligen i skriften rening i andlig mening; den betecknar dels ett borttagande af syndens skuld i samvetet och inför Gud, dels ett borttagande af syndasmittan i sinnet och lefvernet. Båda dessa slag af den dagliga reningen äro lika nödvändiga som den första reningen i dopet. Utan dem har man ingen lott med Kristus eller del i hans rike. Det ligger därför nära att vid fotatvagningen betrakta: *Den första och den förnyade reningen från synden.* 1. Den första; 2. den förnyade. 3. Sambandet mellan båda.

Vi gå nu öfver till betraktelse af fotatvagningen såsom *förebild*. Lärjungarna hade säkerligen både under förberedelserna till fotatvagningen och under densamma tänkt: ”Hvad skall detta betyda”? Så mycket förstodo de väl, att det var en synnerlig ödmjukhetsgärning, Jesus bevisade dem; men hvad betydelse den hade med hänseende till deras förhållande mot hvarandra, var ej lika lätt för dem att fatta. I den betydelsen låg inneburet, att de skulle försaka såväl de höga tankar, de hade om sig själfva, som mycken annan själfviskhet. Detta vill människan icke gärna förstå. Därför anställer Frälsaren, om vi så få säga, ett katekesförhör med lärjungarna. De svara icke; därför svarar han själf. Den förebildande betydelsen i fotatvagningen sammanfattas uti dessa orden: ”I skolen två inbördes hvarandras fötter”. Detta äger en vidsträckt tillämpning. I allmänhet betecknas härmed, att lärjungarne skulle bevisa hvarandra ödmjukhetens tjänst; ”räkna hvar den andre yppare än sig”; vidare att tjena hvarandra, hvar och en med den gåfva, han undfått; samt slutligen att ömsesidigt förlåta hvar-

andra, Col. 3: 13. Luther säger uti en af sina passionspredikningar härom: ”Vill du efterfölja Kristi exempel och två din nästas fötter, så se till, att du ödmjukar dig af hjärtat; icke brukar de gåfvor och den nåd, du hafver, till din egen ära, utan din nästa till nytta och gagn; att du föraktar ingen, ja, ursäktar hvar och ens svaghet och hjelper till att han må bättra sig”. Luther tillämpar denna efterföljd af Jesu exempel också på de särskilda stånden. Först och främst på dem, som i kyrkan äro satta att förestå något embete. ”Vi äro icke predikanter och kyrkotjenare därför, att vi skola vara stora herrar, utan saktmodiga och ödmjuka, troligen förestå våra kyrkor, tjena vår nästa med alla de gåfvor, vi hafva”. I fråga om hushållsståndet: ”I lägre och ringare stånd skulle det så tillgå, att man och hustru i huset borde två sina barns och sitt tjänstefolks fötter och icke skicka sig som tyranner mot dem; utan gå dem ordentligen före, vänja och hålla dem till Guds ord. Således kan ock kristligt äkta folk den ene dagligen två den andres fötter, när den ene håller den andres svaghet tillgodo. Tjänstefolk kunna två deras husbönders fötter, när de äro fromma, trogna, lydiga och flitiga i deras arbete, och icke knorra eller morra” o. s. v.

Huru litet eger ett sådan tvående inbördes rum! Huru saknas icke ofta hos oss, som bära prästdrägt, under denna drägt ödmjukhetens hvita linnekläde. Hvilket förträffligt medel mot afunden öfver embetsbröders företräden, större gåfvor och större framgång skulle det icke vara, om vi flitigare än nu sker tvådde hvarandras fötter. Såsom ämne för predikan öfver detta stycke af första akten kunde man välja: I. *Ödmjukhetsprof.* 1. *Mästareprofvet, aflagdt af Jesus sjelf.* 2. *Lärjungaprofvet,* aflagdt af oss. II. *Vägen till nästans fötter en kort, men svår väg. Kort,* ty vägen är kort mellan den ena makan och den andra; den ene brodren och den andre o. s. v.; en *svår* väg, ty den går öfver själfviskhetens berg, ned i försakelsens dal. III. *Ödmjukhetens salighet.* 1. Det är saligt, att skåda ödmjukhetens mönster (ideal) i Kristus, och att med sin betraktelse fördjupa sig i ödmjukhetens skönhet, eller kortare: *Det är saligt att se ödmjukheten.* 2. Det är ännu saligare att hafva *ödmjukhetens sinne.* 3. Saligast är att *öfva ödmjukhet.*

Jesu ord: ”Sannerligen, sannerligen säger jag eder: Hvilken som undfår den jag sänder, han undfår mig, men hvilken som undfår mig, han undfår honom, som mig sändt hafver”, hvilka i vår akt följa efter Jesu antydan om förräderiet, höra till fotatvagningen. Man kunde med ledning af dem betrakta: *Huru vi af Jesu ord: Hvilken som undfår mig* o. s. v. *uppmuntras att två deras fötter, hvilka Jesus sänder*. 1. Den som tvår deras fötter, hvilka Jesus sänder, såsom t. ex. lärare, troende lärjungar, nödlidande o. s. v., han undfår Jesus. 2. Den som undfår Jesus, han undfår också fadern.

S. L. Bring.

1.

Så blifver dock allt väl beställdt,
Fastän mig Gud bedröfvar
Och på de öde törnefält
Mitt tålamod bepröfvar.
Jag går min väg helt oförsagd:
Af nöd och lust, mig förelagd,
Han kärleks-snören binder.

Hvad helst Gud gör, det gör Han väl.
När han i öknen leder,
Han skaffar näring åt min själ
Och must ur berg bereder.
Han spisar mig med himmelskt bröd
Och ändtligt ur all jordens nöd
Till löfteslandet förer.

Guds verk är alltid godt och rätt;
Ehuru Han mig sårar,
Så kan Han det dock läka lätt.
Ett ymnigt mått af tårar,
Väl fullt, Han skänker in åt mig,
Jag dricker deraf flitelig:
Mitt tålamod sist vinner.

Af Gud är allting väl beställdt,
Om ock Hans hand mig trycker;
Med hast Hans hjerta blir försmält,
Han famnen ej tillycker.
Han ser väl hvad min svaghet tål
Och rågar icke så mitt mål,
Att jag det ej kan bära.

Allt väl beställdt af Herren är
Och slutet blir min nytta,
Ty jag ur jemrens hydda här
Till himlens sal får flytta.
Hvem skulle då ej gerna gå
På törnestigen för att få
En oförgänglig krona?

2.

Herre, du min gode herde,
Du min bäste följesman,
Om mig tusen snaror snärde
Jag dock ej förderfvas kan,
Ty jag är ditt eget får.
När jag följer dina spår
Skall mig aldrig något fattas:
Må jag då ej lycklig skattas?

Du mig, Herre, dagligt betar
På din blomsteräng så grön
Och mig väg till källor letar
Som mig skänka läska skön:
Så du, min Immanuel,
Vederqvicker rikt min själ,
Att jag njuter ymnig fägnad
I din vård och nådeshägnad.

Om jag råkar vilse fara
Från din hjord och herdevakt,
Skall du ingen möda spara,
Förr än du mig återbragt.
Ja, du är så nådefull,
Att du för din äras skull
Mig på jemnad väg ledsagar
Och allt mig till godo lagar.

Fast ock vägen stundom bugtar
Ned i sorgens mörka dal,
Jag dock ingen fara fruktar
Eller rädes något qval;

Ty du, Herre, med mig går,
Af din käpp jag styrka får,
Med din staf jag vägen rödjer
Och vid honom trygg mig stödjer.

När min ovän ondska brukar,
Och förgöra vill min själ,
Du ett härligt bord mig dukar
Och mig plägar ganska väl,
Spisar mig med lifsens bröd,
Skänker vin till öfverflöd,
På mitt hufvud balsam gjuter —
Det är andens tröst, jag njuter.

Gud! din godhet må mig följa
Till min vandrings säkra stöd,
Och din nåd mig öfverhölja
Likt en sköld mot all min nöd.
Då min väg jag vandrat ut,
Låt mig vid min lefnads slut
I din boning evigt blifva,
Der du himmelsk fröjd vill gifva.

Ur Olof Kolmodins:
"Andelig Dufvoröst och Rökelsekar"
bearbetade
af
FRIDOLF NATH. EKDAHL.

Inledning till Kyrkohistorien.

(Utkast.)

I.

Alltsedan den pingstdag, hvarom Apostlagerningarnas II kapitel förtäljer, gifves det i verlden ett religionssamfund, som klart skiljer sig från och underbart höjer sig öfver alla andra. Detta samfund är den kristna kyrkan, den kristna religionens samfund.

Många äro de egenskaper som utmärka kristendomen gentemot och framför andra — verkliga eller tänkbara — religioner. Men ingen är förnämligare än denna, att kristendomen är kärlekens religion, **den fullkomliga kärleksreligionen**.

Denna egenskap har ej blott en klang, som mägtigt verkar på alla ädla sinnen; denna egenskap är ock — om den eljes blifver rätt förstådd och till hela sitt djup uppfattad — af sådan innebörd, att den förutsätter eller innesluter alla andra företräden, som kunna nämnas.

1. Den fullkomliga kärleksreligionen vet, för det första, alls icke af någon splittring mellan två eller flera gudamakter, utan hänvisar till en enda Gud, att hos honom söka och finna all hjelp. M. a. o. kristendomen är **monotheistisk religion**.

Väl är för kristendomen denne ene Gud platt intet tillfinnandes utom der, hvarest pingstsamfundets helige Ande, som är Guds egen Ande, lär oss att hylla Jesus, Marias son, som vår Herre, och att i Jesu namn åkalla Gud, Gud Fader allsmäktig, himmelens och jordens skapare, såsom vår fader. Men just häruti visar sig kristen-

domen såsom den fullkomligt monotheistiska religionen; och just härigenom höjer sig kristendomen öfver alla såväl *uppenbart dualistiska* eller *polytheistiska* som öfver blott *skenbart* eller mera *ofullkomligt monotheistiska* religioner.

Så höjer sig kristendomen öfver t. ex. den persiska religionen, Zoroasters religion, med dess eviga och oförsonliga motsats mellan ljusets och mörkrets gudamakter; och sammaledes öfver den gamla helleniska, den olympiska religionen med dess många mer eller mindre stridiga gudamakter.

Ej mindre höjer sig kristendomen öfver den förment allra fullkomligaste men i grunden blott skenbara monotheism, som möter i den indiska religion, hvilkens gudom väl också kallas för *"ett och allt"*, men ännu rättare heter — *intet*. Och — muhammedanismen är ju blott en vrångbild af den mosaiska monotheismen, hvilken å sin sida sjelf visar hän till kristendomen som sin fullkomning. — Så länge religionsstiftaren blott är en profet och ej den enfödde Sonen, och så länge religionssamfundets ande ännu är oskiljaktigt bunden vid ett folk och derigenom i någon mån är en verldsande och icke den öfververldslige Gudens egen Ande, — så länge är den fullkomliga monotheistiska religionen icke uppnådd: splittringen hotar alltjemt att frambryta; den ene och ende Guden hotar alltjemt att undslippa oss.

2. Den fullkomliga kärleksreligionen är, för det andra, all menskligketens religion, m. a. o. den mest **universalistiska** religionen, en samfundsreligion af den mest vidsträckta omfattning.

Kristendomen har väl sin rot i den gammaltestamentliga familje- och folkreligionen; och ej mindre innebor i kristendomen en drift att taga familje- och folklifvet i sin tjenst. Å andra sidan förstår kristendomen att värdera stilla andakt i igenlyckt kammare; och jemväl kräfver kristendomen för sin fulla tillegnelse ett reflekteradt, utveckladt menskligt medvetande. Men på samma gång är kristendomen likväl till sitt väsende den utan all inskränkning mest fulländadt universalistiska religionen. Kristendomen höjer sig derföre öfver alla uppenbart *partikularistiska* religioner, liksom ock öfver de blott *skenbart* eller blott *ofullkomligt universalistiska*.

Sålunda höjer sig kristendomen öfver alla dessa otaliga lägre religioner, som äro rena folk- och familjereligioner. Den antika verldens religioner voro öfverhufvud sådana. Men ej mindre höjer sig kristendomen öfver de skenbart universalistiska religioner, som ej veta af någon annan upphöjdhet öfver familje- och folkreligioner, än det som gör dem till sekteriska, esoteriska, individualistiska religionsformer, d. v. s. religionsformer af sådan art, att de, för att rätt frodas, kräfva antingen klosterlifvets, eller ordenssällskapets, eller filosofskolans, eller en rent af individualistisk afsöndring. — Kristenheten har plats för greker ej mindre än för judar, för barn och krigare ej mindre än för prester och vise; men kristendomen samlar alla i ett stort, familjer och folk omslutande mensklighetens samfund: all partikularism är utesluten, ej blott den uppenbara utan ock den fördolda.

3. Den fullkomliga kärleksreligionen är slutligen och framförallt **den heliga historiens religion** eller historisk religion af högsta fulländning.

Fullkomligt — till art och grad fullkomligt kärlekslif: kärlek till Gud i tro på hans oförskylda, förekommande nåd, och kärlek till nästan i oegennyttig pligtuppfyllelse i mensklighetens tjenst — bådadera i oskiljaktig förening — detta är kärleksreligionens kännemärke såsom sådan. Men der fullkomligt kärlekslif lefves, der lefves ett historiskt lif och ej naturlif; än mer, der är helig historia, ej blott verlds- och kulturhistoria. Fullkomligt kärlekslif är också ingenstädes tillfinnandes utom i oskiljaktigt sammanhang med den historiska bedrift, genom hvilken Jesus Christus grundat Guds eget kärleksrike i historien.

Den fullkomliga kärleksreligionen är ej naturfiendtlig utan tvärtom. Likaledes är den ej fiendtlig mot kulturlifvet, mot rätt och konst och vetenskap; fasthellre förutsätter eller främjar den en rik och allsidig utveckling af verlds- och kulturhistorien öfverhufvud. Men den fullkomliga kärleksreligionen höjer sig dock öfver allt hvad naturreligion och kulturreligion heter på samma gång den icke mindre höjer sig öfver alla mystiska eller förment öfverhistoriska religionsformer.

Kristendomen utesluter för det första all *naturreligion,* den må framträda i mer eller mindre trolldomsartad (magisk) form.

Likaledes tåler kristendomen för det andra alls ingen sammanblandning med sådana religionsformer, som t. ex. den romerska *stats- och rättsreligionen,* eller den gamla helleniska *konst- och skönhetsreligionen,* eller den alexandrinska *filosof- eller gnosisreligionen.*

Men ej mindre utesluter kristendomen för det tredje alla *förment öfverhistoriska* eller alla *mystiska religioner.* Den mystiska religionen menar sig kunna undvara all helig historia med dennas af kärlekslifvets evighetsinnehåll fylda personligheter, tilldragelser och sakförhållanden. Den sträfvar hän mot ett mystiskt dunkel der alla motsatser äro upphäfda. Der går också kärleken till grund. Derföre bildar den fullkomliga kärleksreligionen en ej mindre skarp motsats till mystisk eller förment öfverhistorisk religion än till naturreligionen och historiska religioner af lägre form.

II.

Att förbereda den kristna religionens framträdande och utveckling, det var hela **den föregående historiens** högsta mål. Dit syftade icke blott *antikens religionshistoria* med dess mångfaldiga olikartade sträfvan att genom gudomlig hjelp vinna välfärd och salighet. Dit syftar också *den förkristliga verlds- och kulturhistorien* med dess rika utveckling af konst, stat och vetenskap.

Bådadera gälla äfven *hedningarnas historia,* hvilka, såsom apostelen säger, Gud lät vandra deras egna vägar. Men endast *Israels historia* har haft en omedelbart förberedande betydelse för kristendomen.

Inom Israels område har den hel. historiens strömfåra haft sitt egentliga lopp. Den hade der gått fram, alltifrån urtiden intill den tidpunkt inträdde, hvilken man plägar kalla tidens fullbordan.

Då — *i tidens fullbordan* — var den förkristliga religions- och kulturhistoriens ädlaste afkastning liksom

uppsamlad i det *romerska kejsarriket*. Då nådde Israel målet för sitt hopp, hoppet om det fullkomliga Gudsriket, om den utlofvade Messias, om Guds egen ankomst till sitt folk. Den himmelske Fadren sände sin enfödde Son, Sonen fullbordade sitt jordiska lopp, *den helige Andens samfund* öppnade sitt modersssköte för alla slägter på jorden.

Den lifliga samfärdseln mellan det romerska rikets skilda delar tillika med judafolkets förskingring åt alla håll, gynnade den till gamla testamentet anknytande verldsreligionens hastiga *utbredning*.

Kejsarrikets höga kultur — det romerska stats- och rättsväsendet, den grekiska konsten och vetenskapen — erbjödo medel och förutsättningar för den kristna verldsreligionens *utbildning* af sin samhällsordning, sitt gudstjenstfirande, sitt lärobegrepp.

Öfverallt kände man ett djupt *behof af en ny och högre religion* än alla dittills varande. Också saknades icke riktlinjer vid sökandet. Man eftersträfvade för det första en religion, som vore *monotheistisk* och icke splittrad mellan flera gudamakter. Man längtade vidare efter en religion som vore *universalistisk*, som icke vore inskränkt till ett visst folk utan omfattade menskligheten ej blott en trängre krets af denna. Man åtrådde slutligen en religion som vore öfververldslig, *supranaturalistisk* till ursprung och art, d. ä. en religion som ledde sin upprinnelse ofvanefter och som förmådde lyfta menniskan upp öfver denna verlden, öfver både naturverlden och kulturverlden.

I tidens fullbordan är det — jemte kristendomen — *särdeles trenne religioner* som draga betraktarens blickar till sig: den ena är den romerska riksreligionen med dess rättsordning och kejsarkult; den andra är den alexandrinska filosof- eller gnosisreligionen med dess mysterier och filosofi; den tredje är den gammaltestamentliga religionen, hvarur kristendomen omedelbart framgick och som just stod inför sin egen historias afgörande ögonblick.

1. Den *romerska riksreligionen* var väl alltifrån urtiden försatt med allahanda fremmande beståndsdelar af så väl lägre som högre art; men i sin kejsarkult och sitt rättsväsende hade den sin egentliga karakter, och

den framstod härigenom såsom en historisk religion af egendomlig art, nämligen en stats- och rättsreligion.

2. Den *alexandrinska gnosisreligionen* var till hälften en religiös filosofi och till hälften en filosofisk religion; den hemtade lika mycket från de grekiska filosofskolorna, särdeles Platos, som från de österländska mysterierna. Medelst bådadera sträfvade den mot ett förment öfverhistoriskt mål. Den ville, liksom den indiska religionen, lemna både historia och natur nedom sig; men den skiljer sig dock från den indiska derigenom, att den sökte förbindelse med å ena sidan den helleniska kulturen, å andra sidan den gammaltestamentliga religionen.

3. Den *gammaltestamentliga Messiasreligionen* befann sig på skiljovägen mer än någonsin tillförene. Den kunde helsa kristendomen såsom sin egen fulländning, och, fortsättande vägen framåt, uppnå den fullkomliga monotheism, universalism och supranaturalism, som från urtiden varit, åtminstone i sitt frö, oskiljaktig från Messiastanken. Den kunde ock inlåta sig på en fullkomlig sammansmältning med filosofi och mysterier i förment öfverhistoriskt syfte. Ett storartadt försök i denna riktning gjordes särdeles af den alexandrinske juden Philo. Men också ett annat val stod öppet, det olycksaliga valet att med kristendomen förkasta all öfververldslig sträfvan, men likväl fortlefva såsom en folkreligion af egendomligt antikristiskt slag: dock alltjemt en mägtig kraft i försynens plan. —

Hvad alla dessa trenne religionsformer i sina ädlaste sträfvanden sökte, det hade *kristendomen* att gifva, ja ännu mera. Kristendomen blef också snart verldsreligion framför de andra. Härtill låg orsaken utan tvifvel också i just det som *omedelbart* gör kristendomen till den fullkomliga kärleksreligionen, till den heliga historiens religion. Men ingalunda var det ensamt eller framför allt denna kristendomens egenskap, som i den tiden starkast verkade på sinnena. Fastmera: kristendomens framgång i denna tid låg icke mindre i något annat. Denna framgång låg deri, att det *allmänna*, *obestämda* sträfvandet åt monotheism, universalism och supranaturalism genom kristendomen syntes hafva vunnit ett säkert stöd och vara bragt närmare sitt mål.

Kristendomens karakter af kärleksreligion och historisk religion i högsta fullkomning, har, ännu den dag i dag är, icke på långt när trängt igenom. Fasthellre visar hela kyrkans historia öfverhufvud *blott ett framåtskridande* i denna riktning, och endast långsamt skrider det framåt och med mycken lämpelse, ja icke utan mycket motstånd, många irringar: det är en verklig historia, d. ä. en frihetsutveckling, ej en naturutveckling.

I den grekiska kristenheten, som kallar sig den orthodoxa och som firar bilderdyrkans seger såsom orthodoxiens seger, qvarlefver alexandrinska gnosisreligionen med mysterieartad lära och mysterieartad kult.

Under påfvekyrkans gestalt är den romerska stats- och rättsreligionen ännu en stormakt bland stater och religioner: jag behöfver blott peka på den ofelbare påfven och det medlande prestämbetet med dess messoffer och biktväsende. I den germanska medeltidskyrkan och dess fortsättning i nyare tid röja sig spår af qvarlefvande germansk bedendom. Qvarlefvor af både alexandrinsk gnosisreligion och romersk rättsreligion spåras jemväl i den protestantiska germanska kristenheten. Dessutom torde ock rundt omkring kunna förmärkas drag af fortlefvande gammaltestamentlig religion. —

Att i öfverensstämmelse med verkliga förloppet, sådant det styrkes af urkunder och andra vittnesbörd, men jemväl i en omfattande öfversigt, teckna kristendomens framåtskridande till allt större verldseröfring, till allt större utveckling af sin inneboende art, det är kyrkohistoriens förnämligaste och på sitt sätt enda uppgift: det gäller sjelfva religionens historia framförallt, ej blott de kyrkliga utanverkens; och det gäller en omfattande öfversigt, ej blott en mängd notiser.

III.

Att såsom **kyrkans födelsedag** räkna pingstdagen, derom är man allmänt ense, änskönt man ännu ej lärt sig att i pingstundret företrädesvis se ett stort ethiskthistoriskt under: apostlahöfdingens och pingstmenighe-

tens evighetsklarhet öfver det närvarande och förflutna och evighetsvisshet för det tillkommande.

Uppdelningen af den efterföljande kyrkohistorien är ännu en svår uppgift, om hvars lösning alltjemt tvistas. Två tidpunkter äro dock oomtvisteliga märkespunkter framför andra.

1. Den ena af dessa infaller vid pass år 80 eller 100. Då var bandet löst, som i yttre måtto fastknöt kyrkan vid det gammaltestamentliga Gudsfolkets historia. Kyrkan hade nu icke längre apostlarne och de öfriga medlemmarne af den första pingstmenigheten i sin midt. Hon måste nu sakna den personliga och omedelbara ledningen af dem, som vandrat med Herren i hans kötts dagar. Men uppgiften gjorde sig förnummen att inom kyrkan uppsamla och med kristendomens förmåner lyckliggöra den grekisk-romerska folkverlden. Denna uppgift löstes äfven. Den grekisk-romerska kulturverlden eröfras, och samtidigt utbildar kyrkan de fasta former för lära, kult och författning, förutan hvilka kristendomen icke skulle kunnat såsom verldsreligion, såsom katholsk d. ä. allmännelig religion, i den tiden utbreda sin välsignelse. Allt detta försiggick under lifligt vexelförhållande ej blott till den grekisk-romerska kulturen, utan jemväl till den alexandrinska gnosisreligionen och den romerska rättsreligionen. Bådadera hafva gjort sina insatser i den utveckling, som nu timade. Det skede af kyrkans historia, som slutar vid pass 80 eller 100, kallar man det **apostoliska tidehvarfvet**, det skede, som begynner vid samma tid, kallar man det katholska, närmast det **gammalkatholska**. Ty så nämner man det äldsta i motsats till ett dels byzantinskt-katholskt dels romerskt-katholskt. Den katholska, äfven den gammalkatholska, kyrkan bildar strax eller snart nog en ganska bjert motsats till den apostoliska urtiden. Den apostoliska urtiden är i lika grad präglad af sin gammaltestamentliga, sin israelitiska upprinnelse, som den senare katholska tiden bär drag af Hellas och Rom, af den klassiska forntiden.

2. Den andra oomtvisteliga märkespunkten i kyrkans historia ligger vid tiden för den stora kyrkoförbättringen eller **reformationen** i början af 1500-talet. Kristendomens ursprungliga art, särskildt dess karakter af att vara kärlekens religion, begynte nu att med makt göra

sig gällande; man började undanskaffa allahanda missbildning, som i den katholska tiden tagit öfverhand, särdeles i följd af qvarlefvande alexandrinsk gnosisreligion och romersk stats- och rättsreligion. Kyrkan begynte nu också dana sig nya former för kristendomens framträdande såsom verldsreligion inom en annan folkverld, den germanska menskligheten. Denna germanska folkverld hade nu just, och det genom kyrkans uppfostran, förhulpits derhän, att den med myndig sjelfständighet kunde börja göra sin stora insats i historien. På religionens område blef denna insats just en djupare tillegnelse och lifligare omsättning af kristendomen såsom fullkomlig kärleksreligion; dock endast så småningom och ej strax så, att dess karakter af historisk religion framträdde med större klarhet.

Den apostoliska tiden, sammanfattad med tiden för Herrens jordelif, kallar man kyrkans grundläggningstid.

Det tidehvarf som begynner med reformationen kallar man kyrkohistoriens nyare tid.

Den mellanliggande kyrkohistorien — mellan apostoliska tiden och reformationstidehvarfvet — plägar man dela i två hälfter: gamla tiden och medeltiden.

Den **gamla tiden** är kyrkans grekisk-romerska period. Samhällsordningens, gudstjenstfirandets och lärobegreppets utbildning i fasta former hålla ännu i sin mån jemna steg. Men för kristenheten i dess helhet träder likväl under denna tid den gemensamma läroutvecklingen i förgrunden. Ortodoxien är den starkast sammanhållande kraften. Kristi rike framträder derigenom såsom företrädesvis ett sanningens rike. Dock har redan alltid från den gammal-katholska tidens allra första begynnelse dels en grekisk-katolsk dels en romersk-katolsk riktning låtit sig förmärka. I de företrädesvis grekiska delarne af kristenheten lade man en jemförelsevis större vigt vid gudstjenstfirandet och den känsla af njutning, salighet, som en halft mystisk, halft magisk gudstjenst erbjöd. I de företrädesvis romerske delarne af kristenheten var deremot den kyrkliga samhällsordningen och dess uppfostrande tukt af jemförelsevis mycket större betydelse. Dock är under hela gamla tiden ännu det mellan östern och vestern gemensamma starkt nog för att hindra en söndring.

I **medeltiden** åter stå kyrkans grekiska och romerska, hennes östra och vestra delar skarpt emot hvarandra. Orsakerna voro gifna i det föregående. Men till dem kommo ännu andra omständigheter. En i sin mån obildad germanisk folkverld upptages i den romerska kyrkan. En ännu mycket mera obildad slavisk folkverld upptogs i den grekiska. Inom det grekiskt-slaviska området nästan alldeles afstannar den kyrkohistoriska utvecklingen; ett stillastående inträder. Inom det romerskt-germanska området åter äger ett lifligt framåtskridande rum. En ny allmän-mensklig bildningsform uppstår här. Den plägar kallas den romanska, den för de halft germanska, halft romerska folken egendomliga.

Gränsen mellan kyrkohistoriens gamla tid och medeltid är ej så lätt att bestämma, i synnerhet om man skall sätta den vid ett för hela kristenheten betydelsefullt årtal. Lättast torde man enas om att räkna sju sekel till gamla tiden och sju till medeltiden, och således sätta gränsen ungefär vid år 800. Vid denna tid var det nämligen icke längre det grekiskt-romerska kejsaredömet i Konstantinopel, utan en germanisk stat, den karolingiska Frankerstaten, som bildade kristenhetens värn mot yttre fiender och hägnade kyrkans inre utveckling. Frankiska furstar inrista vid denna tid sina namn i kyrkohistorien. Ungefär vid samma tid hölls också det sista, för östern och vestern gemensamma kyrkomötet i Nicæa, der bilderdyrkan afhandlas. Det träder här i öppen dag, att östern och vestern icke längre sammanhållas af den gemensamma månhet om samma lärobegrepp, hvilken förut hotat att förvandla kyrkan till likhet med en skola. Den grekiska kristenhetens hufvudintressen upptagas nu af att bevara det bestående mystiskt-magiska gudstjenstfirandet med dess konstnärliga utstyrsel: bilddyrkans seger var ortodoxiens högsta triumf. Den romerska å sin sida har alltmer lagt hufvudvigten på samhällsordningen och i sin mån tagit gestalt af en stat. Den frankiske kejsaren mottager sin krona af påfven.

Den efterapostoliska kyrkohistorien låter sig sålunda uppdela i tre stora tidehvarf, och hvartdera af dessa tidehvarf har sin utpräglade egendomlighet. I tvåfaldigt afseende låter sig denna egendomlighet beskrifva. Det

är, för det första, olika delar af den i kyrkan upptagna menskligheten, som åt den historiska utvecklingen gifva dess skaplynne: i gamla tiden *den antikt klassiska* eller *den grekiskt-romerska;* i medeltiden *den germanskt-romerska* eller *den romaniska;* i nyare tiden *den rent germanska.* Det är, för det andra, olika sidor af kristendomens fullkomlighet som under de olika tidehvarfven träda i förgrunden, med undanskjutande eller med förgätande af de andra: gamla tidens religiösa grundbegrepp äro **ljus och lif**, med hela rikedomen, men också med hela obestämdheten af dessa begrepp; en mystisk fysisk eller en mystisk theoretisk eller en æstetisk uppfattning har bredt utrymme, ja ligger ofta närmast; medeltidens religiösa grundbegrepp är **rättfärdighet**, i klar motsats till de föregående obestämda begreppen ljus och lif, men å andra sidan med utrymme för en juridisk uppfattning; nyare tidens religiösa grundbegrepp äro: **kärlek helig och historia**.

P. Eklund.

Lunds Domkapitels till Kongl. Maj. i underdånighet afgifna utlåtande öfver af därtill i nåder utsedde kommitterade uppgjordt förslag till revision af svenska kyrkans nu antagna psalmbok.

Det uppdrag, som Domk. går att i underdånighet fullgöra är i mer än ett afseende grannlaga.

Domk. finner uppdraget särskildt från tvänne sidor synnerligen grannlaga och känner ett lifligt behof att strax från början härom något yttra.

Skulle omdömet komma att blifva helt eller halft tillstyrkande, så skulle Domk. göra sig ansvarigt för något, som kunde hafva ödesdigra följder för sekellång framtid. Skulle åter omdömet gå i annan rigtning och blifva ett mer eller mindre skarpt ogillande af det framlagda förslaget, så komme detta lätteligen att smärtsamt beröra högt aktade män inom vår kyrka, hvilkas ärliga nit om denna kyrkas välfärd och oförtrutna bemödande att göra sitt bästa är icke mindre höjdt öfver allt tvifvel än det för Domk. är otvifvelaktigt, att bland de krafter, som kunnat stå Kongl. Maj:t till buds för användning i en psalmbokskomitté, knappast någon torde vara att finna, som i högre grad varit dertill egnad. På sin höjd skulle det kunna sättas i fråga, huruvida icke gransknings-nämndens män bort vara sjelfve medlemmar af komittéen samt möjligen deri ytterligare något element bort upptagas.

Domk. anser sig knappast behöfva framhålla, att Domk. *icke* fattar sin uppgift *så*, som skulle den ålagda

granskningen framför allt söka uppnå en större fullständighet i anmärkningar rörande förslagets enskildheter. Detta skulle nemligen med de anspråk, som Domk. dervid måste ställa på sig sjelf, leda till allt för stor vidlyftighet, ja, på sitt sätt blifva ett nytt komittéarbete. Ty det gifves i förslaget näppeligen någon ny eller ändrad psalm, dervid Domk. icke skulle hafva något tänkvärdt att åtminstone påpeka — alltifrån psalmen 1, deri i förvånande grad det rika poetiska innehållet synes utan tillräcklig grund vara gifvet till spillo, då det ursprungliga: "Kom, Israel! att dyrka" ändrats till: "Kom, du Guds folk! att dyrka"; — allt intill den sista psalmen, 527, deri det ursprungliga: "O, Gud Fader, Son och Ande, dig ske pris i allo lande" ändrats till: "Fader, Son och Ande käre, dig nu hela verlden äre", oaktadt i förslaget orden "allo lande" qvarstår på andra ställen, och oaktadt uttrycket: "Ande käre" är något nyuppfunnet. Ja, icke ens sjelfva den nya psalm, inför hvilken Domk. med beundran och bifall stannat som för ett verkligt mästerstycke och af behofvet väl påkallad, neml. Runebergs passionspsalm: "Han på korset etc.", skulle gå helt fri från anmärkning, i det komittéen ändrat en strof deri och infört tanken, att en jordisk fader i kärlek till sitt barn ej kan rymma ens en droppe af den kärlek, hvarmed Herren Kristus älskat oss, när Han gick i döden för oss. (Det skulle möjligen endast vara det s. k. neutralt tarfliga, som ginge fritt från anmärkning.)

I stället för att sätta sig fullständighet i enskildheter eller ens ett vidlyftigare sysslande med dessa till uppgift, fattar Domk. fastmera sitt åliggande såsom detta, att inför Kongl. Maj:t afgifva ett i fullaste mening allmänt omdöme om värdet af det nu framlagda förslaget till reviderad psalmbok samt om önskligheten af dess antagande eller förkastande.

I öfverensstämmelse härmed vill Domk. närmast angifva den allmänna ståndpunkt, från hvilken Domk. tager i betraktande ett sådant företag, som det framlagda förslaget åsyftar, hvilkets karakter strax presenterar sig mindre såsom en blott revision af den med rätta s. k. Wallinska psalmboken än som ett försök att aflösa denna med en ny.

Ett företag af denna art synes på goda grunder kunna och böra jemföras med ett ombyggande af en kyrka eller annan monumental byggnad, som i regeln ständigt behöfver brukas. Särskildt från trenne synpunkter synas här analogier förtjena att påaktas.

I hvarje tid stå helt säkert verkmästare till finnandes, hvilka om de också icke äro raktfram hugade för saken, dock icke anse sig hafva rätt att skjuta den ifrån sig. Likväl är det icke alltid säkert, att de verkmästare, som stå till buds, tillika äro så utrustade för sin gerning, att icke redan från denna sida ett uppskof skulle framställa sig såsom önskligt.

För det andra skall sannolikt också i de flesta tillfällen det vara möjligt för dem som speja efter brister, att lätt nog framleta allahanda, som, äfven om det icke är af sådan art, att det direkt medför skada, likväl icke kan frånkännas karakteren af ett mindre godt än tänkas kunde och derigenom göra önskligt, att det sämre måtte aflösas af ett bättre. Men likväl kan det inträffa, att man förhastar sig, om man låter bestämma sig häraf.

Hvad slutligen angår deras välfärd, som genom en om- eller nybyggnad för längre eller kortare tid bringas närmre eller fjermare gränsen af att vara om icke husvilla, dock mindre hemmastadda, så kan det förvisso icke nekas, att sällan någon tidpunkt är så gynsam, att den utesluter alla olägenheter af denna art, men lika litet kan det förnekas, att somliga tidpunkter måste sägas vara i synnerlig grad ogynsamma.

Medgifvas måste emellertid, att bristfällena kunna vara så stora, att man icke kan längre dröja med att något företaga, trots hvarken de bäste byggmästare stå till buds ej heller tiden är på långt när så gynsam som önskligt vore.

Det torde utan vidare utförande lätt kunna inses, hvad värde denna jemförelse eger, helst om den tillika utsträckes derhän, att den innevarande tidpunkten i vår svenska kyrkas lif, då nu 1889 års förslag framlägges och den tanken framskymtar, att det stundande jubelåret 1893 skulle bringa ett stort företag till afslutning, blefve jemförd med motsvarande märkliga tidpunkter i vår kyrkas förflutna lif. Vid alla dessa sist nämnda måste historien konstatera ett underbart sammanträffande

af å ena sidan trängande behof af nydaning och å andra sidan rik tillgång på krafter, hvilka ega så stor utrustning för sitt kall, att de må sägas vara gudasände till detta. Bröderna Olaus och Laurentius Petri, Håkan Spegel och Jesper Svedberg, Johan Olof Wallin och Frans Michael Franzén, hvilka hafva gifvit namn åt dessa tidpunkter, bevisa med detsamma, att vår svenska psalmboks historia har att framte män, hvilka genom sina bästa produkter stå i linie med psalmsångens allra ypperste från alla tider och alla delar af kristenheten.

Detta underbara sammanträffande egde i sanning rum icke minst vid det tidsskede, då vår nu gällande psalmbok kom till stånd. Den omfattande nyskapning af det svenska språket och den svenska litteraturen, som har sin utgångspunkt i vår store Andreas Rydelius, Olof von Dalins med fleras berömde lärare, hade medfört, att det särdeles bland de bildade samhällsklasserna förnams såsom ett oafvisligt behof att snarast möjligt vinna en omgestaltning af den svenska psalmboken; och att man icke behöfver i minsta mån vara besmittad af neologi och rationalism, om man erkänner det sanna och träffande i Tegnérs ord om Wallin, när han kallar honom "Davidsharpan i norden, stämd till Luthers koral", det framgår af det sätt, hvarpå den Wallinska psalmboken kunnat blifva mottagen och bedömd af män sådana som Henric Schartau och Pehr Wieselgren.

Domk. behöfver väl knappast säga, att Domk. för sin del ingalunda gör gemensam sak med dem, hvilka i beundran för den Wallinska psalmbokens höga värde gå ända derhän, att de anse den knappast behöfva någon förbättring. Fastheldre erkänner Domk. på det lifligaste, att denna psalmbok innesluter en hel del psalmer, hvilka kunna tänkas göra skada, ja, ganska stor skada, så framt icke den möjliga skadan motverkas af en sund ledning till rätt förstånd af det olika värde, som tillkommer denna psalmboks särskilda delar. Mycket är för visso försummadt i denna punkt, men Domk. inser icke annat än att denna skada i sin mån är jemförlig med och kan afhjelpas på samma sätt som den skada, hvilken kan vållas deraf, att apokryferna qvarstå i vår bibel; för att icke tala om den missuppfattning af kristna religionen, som i allmänhet måste blifva en följd, ifall icke en sund

ledning bibringar ett rätt förstånd på åtskilnaden mellan den kanoniska skriftens allra yppersta delar och dess öfriga innehåll. Om prestbildningen och kyrkostyrelsens ledning af presterskapets verksamhet kunde inhemta hvad i denna del är försummadt — hvilket ju kan sättas i verket oförtöfvadt och utan att vålla hinder för något framtida helsosamt företag —, så skulle kanske häri vara funnet ett säkrare botemedel mot den Wallinska psalmbokens brister än genom att antaga första bästa förslag till en förbättring i denna punkt.

Att den närvarande tiden, med sin oöfverskådliga splittring och mångfaldiga osäkerhet å det religiösa området, är i starkt behof af lugn och ro på sådana punkter som den nu i fråga varande, det står för Domk. såsom en afgjord sak. Andra områden gifvas, der nya grepp till förbättring kunna vara på sin plats, äfven om kontinuiteten i någon mån skulle brytas. Men på intet område är det för den stora församlingen vådligare att en längre eller kortare tid icke finna sig hemmastadd än på det liturgiska öfverhufvud och i sanning icke minst på det psalmodiska, enär just här framför allt församlingens deltagande påkallas.

Från denna ståndpunkt har Domk. skridit till sin granskning af det förelagda förslaget.

Med synnerlig glädje antecknar Domk. det intryck af tillfredsställelse, hvarmed Domkapitlet stannat inför ett visserligen icke mycket stort, men dock icke heller så ringa antal nyinförda psalmer.

Hit höra psalmer med författarenamn sådana som Thomas ab Aquino och Mårten Luther.

Hit hör framför allt den redan omnämnda: "Han på korset, Han allena".

Sedan man en gång sett dessa införda i en svenska kyrkans psalmbok, om också blott förslagsvis, har man svårt att icke önska dem för all framtid införlifvade med denna kyrkans urkund, om också närmast i form af ett supplementhäfte. Af de nämnda psalmerna kan Domk. icke underlåta att med afseende på den sistnämnda framhålla dess egenskap af att på ett synnerligt sätt gifva uttryck åt en äkta luthersk konfessionel ståndpunkt med Concordieformelns obedientia activa, d. ä. försoningsverkets alltigenom positivt-etiska karakter, till rigtlinie, och med

en klar äkta protestantisk motsats till allt hvad St. Bernhard-Zinzendorffsk karakter heter. Domkapitlet kommer till baka till denna vigtiga synpunkt, men vill redan här hafva bragt den på tal.

Tilltalande har det jemväl befunnits, att från psalmbokens första 20- eller 30-tal icke längre mötas af samma rad af psalmer, som i den gällande psalmboken, hvilka icke blott i följd af presters och skollärares oförstånd, utan framför allt i följd af sin framskjutna plats i den svenska psalmboken vållat känbar skada i församlingen. Denna ändring sammanhänger med införandet af en ny plan för psalmernas anordning i det hela, som emellertid visserligen har ganska mycket för sig, särdeles om den blefve mera fullständigt genomförd, men dock icke säkert vid en närmare pröfning befinnes i lika mått vara öfverlägsen 1819 års plan, som detta vid första påseendet synes vara fallet. Hvad angår brister i planens genomförande synes böra anmärkas önskligheten af, att psalmboken innehölle en ledning för psalmvalet äfven under Trinitatistiden, en korrektare ordning för passionspsalmerna samt till sist och framför allt, att icke sådant kunde förekomma, som måste väcka föryåning hos ett äkta protestantiskt medvetande, neml. att väl ett nummer finnes för fredags morgon, men intet för reformationsfest. Jemväl må här inflyta den reflexionen, att mången kanske vid t. ex. en skolfest skulle finna sig bättre vid något mera allmänt ur ett mästerverk än ett mera specifikt, men mindre mästerligt. Man erinre sig tillfällen från de gamla promotionerna och det mäktiga intryck, som psalmen: "min gerning nådigt skåda" förmådde framkalla.

Tilltalande har ytterligare befunnits, och det icke i ringare grad, att en större skonsamhet mot den Wallinska psalmboken är utmärkande för detta komittéarbete än man kunnat hafva anledning att vänta, då man icke ens i förordet till det framlagda förslaget finner något väsentligt vara taget tillbaka af det mångenstädes med jubel helsade, men af Domk. till det mesta ogillade anfall mot den Wallinska psalmboken, hvilket gjorts af den ene bland komittéens tre återstående medlemmar. Skonsamheten mot den Wallinska psalmboken går t. o. m. längre än Domk. skulle kunna vilja vara med om,

för den händelse det en gång hade kunnat besluta sig för en så omfattande nydaning, som i förslaget föreligger.

Det är emellertid endast vid en hastig blick på förslaget, som detta uteslutande eller företrädesvis väcker känslor af tillfredsställelse. Ju närmare man skärskådar det och ju djupare man intränger deri, desto mer öfverraskas man af sådant, som vållar en viss misstämning.

Domk. vill icke uppehålla sig vid den mängd inkonseqvenser, som förekomma, förekomsten af origtiga författarenamn, svagheter vid korrekturläsningen o. d.

En annan öfverraskning deremot måste Domk. utförligare uppehålla sig vid, den neml., att antalet ur Wallinska psalmboken utmönstrade psalmer belöper sig ända till ett 70-tal. Domk. vill härvid icke inlåta sig på en utförlig jemförelse mellan det kanske alltför beskedligt skonade och det skoningslöst utmönstrade, men vill endast framhålla tvänne ganska allvarsamma punkter, den ena den, att komitéen härvid synes hafva brustit i tillmötesgående emot en blifvande granskning, då den icke sjelf angifvit, huru många och hvilka psalmer den utmönstrat, den andra den, att bland de utmönstrade förekomma sådana som Geijers psalm: "På krubbans strå man lade dig", hvilken, som bekant, af Schartau är satt i den andra af hans fem grupper, hvilken grupp har till öfverskrift den hedrande karakteren: "Drag af andelig kallelsespoesi". Vid den första af dessa punkter är det svårt att undertrycka en jemförelse med Wallins sköna hållning i sin tid. Vid den andra af dessa punkter har Domk. dess mer grund att dröja, som den berör frågan om komittéens konfessionela ståndpunkt och det från samma sida, som varit tal om vid omnämnandet af Runebergs psalm: "Han på korset, Han allena". Det synes svårfattligt, att någon verkligen till fullo skattat den Runebergska psalmen, men likväl kan förmå sig till att utmönstra den nämnda psalmen af Geijer i stället för att bibehålla den eller helst, om möjligt, i någon mån förbättra den. Komittéens förmåga på denna punkt har från början varit ett ögonmärke för denna granskning.

Om komittéens utmönstring af gamla psalmer icke kunnat vinna Domk. bifall i ett och allt, så gäller detta ej mindre det skaplynne, som komittéen lagt i dagen vid företagna ändringar af bibehållna psalmer. Hvarken från

synpunkten af det poetiska krafvet ej heller från synpunkten af det protestantiska lärobegreppet och icke heller från hvad man kanske skulle kunna kalla en kyrkopolitisk synpunkt förråda dessa ändringar ett ursprung ur så solida förutsättningar, som önskligt vore.

För ådagaläggande af hvad som åsyftas med den första af dessa trenne synpunkter behöfva vi blott än en gång påminna om ändringen i psalmen 1, der orden "Kom, Israel! att dyrka etc." fått lemna plats för: "Kom, du Guds folk! att dyrka", hvilken ändring synes skola hafva varit desto mer svår att medgifva, ju mer lefvande och kraftigt det poetiska sinnet varit: man förlorar ju den sköna anknytningen för de efterföljande orden: "på hvarje tid och ort" samt det senare följande: "ett heligt rum och himlens port", om Guds folk upphör att nämnas efter stamfadren, patriarken.

För ådagaläggandet åter af hvad den sista af ofvannämnda trenne synpunkter åsyftar, torde det göra till fyllest att påpeka den ändring, som företagits med den gamla psalmen 63. Det synes neml. icke förråda en öfverlägsenhet i klokhet och sund takt att blott för vinnande af en större öfversättningstrohet låta vår sjungande församling förgäfves söka efter en sådan strof som — nästan hvilken som helst af de här förändrade. Klokheten och den sunda takten synes åtminstone hafva bort låta den Wallinska redaktionen qvarstå jemte den nya öfversättningen.

Den mellersta af dessa synpunkter hafva vi sparat till sist derföre, att den berör det allra vigtigaste, som i förevarande sammanhang kan komma i fråga, neml. det nya förslagets förmåga af ett klart och kraftigt häfdande af det protestantiska evangelium, med dess alltigenom positiva och alltigenom etiskt-religiösa karakter i motsats till den helt eller halft romerska ståndpunkt, som alltid gynnas, när det negativa skjutes fram i stället för det positiva, när det reelt etiskt-religiösa får gifva plats för ett blott formelt religiöst. Bland intressanta exempel, som hit höra, må framför andra nämnas ändringarna i gamla psalmen 199, eftersom denna psalm är så mycket brukad och högt älskad. I första versen af denna psalm återfinner man icke: "Du har åt den förvarat, Som from och ren, I nådens sken Ser himlens råd för-

klaradt”, utan denna positiva och etiskt religiösa teckning af det kristna idealet har utbytts mot en mera negativ och formalistisk så lydande: ”Du låter den förmärka, Hvars själ åt dig Helt lemnar sig, Att Anden der får verka”. I strofen 6 äro orden: ”Sig för allt godt bemöda” ändrade till ”allt mera köttet döda”. Är det icke munkreligionens helgonbegrepp, som på detta sätt får skjuta åt sidan det evangeliskt-lutherska?

Hvad till sist angår de nya psalmerna, som lika mycket som något annat gifva åt förslaget dess karakter, så torde Domk. kunna påräkna bifall, om Domk. uppställer såsom grundregel, att ingen psalm i våra dagar bör vinna plats i den svenska psalmboken, derest det icke om densamma kan sägas åtminstone ettdera af dessa två, helst bådadera: *den är af behofvet starkt påkallad* och: *den är i sitt slag ett mästerverk.* Med denna grundregel för ögonen kan det icke annat än väcka förvåning, då man ser komittéen hafva vågat så väl i adventscykeln som i julcykeln och pingstcykeln, oaktadt dessa i gällande psalmbok äro rikligt försedda, införa nyheter af sådan halt som t. ex. N:o 7. I denna nya psalm presenterar sig komittéens diktargåfva med de begynnande orden i första strofen: ”Hur skall jag rätt mottaga” och de begynnande orden i andra strofen: ”med gröna qvistar, palmer”. Om det synes som ett vågstycke att begynna med denna nyhet och låta den följa näst efter psalmerna: ”Gör porten hög” och nära före: ”Bereden väg för Herran”, så synes det vara icke mindre vågadt att låta N:o 21 träda närmast före och dermed blottställas för ögonblicklig jemförelse med: ”Var helsad, sköna morgonstund”; — eller att i pingstcykeln låta ”helige Ande, sanningens Ande” omedelbart efterföljas af psalmen 99. Särskild uppmärksamhet måste förslagets nyheter uti passionscykeln ådraga sig, enär här just föreligger en punkt, der förbättring var i många afseenden påkallad. Men här just bekräftar det sig, hvad vi förut antydningsvis anmärkt, att den evangeliskt-lutherska uppfattningen af vår Herres person och verk (sådan den löper ut i Concordieformelns satser: ”nec logos extra carnem” etc. och satsen om ”obedientia activa” med den deri inneburna fordran på en alltigenom etiskt-historisk uppfattning af försoningsverkets religiösa värde) icke i

samma grad verkat bestämmande, som sympatier röjt sig för den Bernhard-Zinzendorffska "Blut- und Wunden"-teologien med dess medeltidsdevotion.

På grund af hvad Domk. härmed anfört vågar Domk. icke tillstyrka nådigt bifall till det framlagda förslaget. Domk. tilltror sig icke ens under förutsättning af en omarbetning på enstaka punkter tillstyrka dess antagande, utan inskränker sig till att i underdånighet hemställa, det Eders Kongl. Maj:t i nåder täcktes ombesörja ett supplementhäfte att tills vidare vidfogas nu gällande psalmbok. Utdrag af det i Domkapitlet vid ärendets handläggning förda protokoll, utvisande skiljaktiga meningar, bifogas. Lunds Domkapitel den 27 December 1890.

En afbildning af den hel. Katarina af Alexandria.

Såsom ett tillägg till docenten Paulsons afhandling om den hel. Katarina af Alexandria i föregående häfte meddelas här en afbildning af detta helgon.

I universitetets historiska museums värderika samling af kyrkliga fornsaker från medeltiden finnas tvenne processionsfanor, hvilka fordom tillhört Lunds domkyrka.

Dessa fanor hafva formen af standarer; tvärstängerna äfvensom remmarna, med hvilka de varit fästa vid fanstängerna, äro ännu bevarade. Tyget är blått lärft och figurer och ornament äro målade i olja. Den ena fanan, hvars nuvarande utseende åskådliggöres genom ofvanstående teckning, har haft en bredd af 1.10 meter och en längd af minst 1.25 meter. Men af densamma är nu endast ett omkring 20 cm. bredt stycke och några smärre remsor qvar. Af dessa remsor finner man att fanan på tvären varit afdelad i två afdelningar genom silfverfärgade band och dylika band hafva äfven bildat ramar omkring figurerna. På öfre delen af fanan hafva funnits fyra figurer, två på hvarje sida. Två af dessa finnas på det bevarade stycket, nämligen på ena sidan, hvilken man ser i ofvanstående teckning, en biskop i full skrud, på den andra den hel. *Katarina af Alexandria*, hvilken bild är återgifven på bifogade helsideplanche.

Det har tydeligen varit konstnärens afsigt att framställa Katarina som en ung mö (hon var enligt de allmännaste legendredaktionerna 18 år vid sin martyrdöd). Det ned öfver ryggen svallande yfviga håret är gult. Hon är klädd i en fotsid, vidärmad klädning af silfvertyg med gröna ornament. Öfver axlarna hänger en lång mantel af guldtyg med högrödt foder. De attributer, hvarmed helgonet är utrustadt, syfta på moment i legenden (se Paulsons afhandling sid. 54 ff.). Med ringen, som hon håller i högra handen, utmärkes, att hon var Kristi brud. På detta samma förhållande eller på hennes kungliga börd syftar kronan på hennes hufvud. Med hjulet vid fötterna betecknas det pinoredskap, bestående af fyra med taggar försedda hjul, som kejsaren lät uppfinna för att rådbråka henne till straff för det hon ej ville offra till de hedniska gudarna [1]); på Katarinas bön kom en ljungeld från himlen och krossade pinoredskapet, hvars kringflygande spillror ihjelslogo 4,000 af de kringstående åskådarna. Svärdet, som ses i bildens ven-

---

[1]) Hjulet är på afbildningar af den hel. Katarina i öfverensstämmelse med legenden försedt med många taggar eller spetsar. Äfven på fanan har hjulet taggar, men bilden är på detta ställe mycket skadad och otydlig, hvilket är orsaken att hjulet på den här meddelade teckningen saknar taggar.

stra hand, är ett stående attribut för de helgon, som i likhet med Katarina lidit döden genom halshuggning.

Katarina af Alexandria var i Norden liksom i andra länder mycket populär under medeltiden och vi ega många afbildningar af detta helgon. Vanligen är hon afbildad med hjulet i ena handen och svärdet i den andra. I stället för svärdet har hon ofta en palmqvist, som är ett allmänt attribut för helgon, som lidit martyrdöden.

Den andra fanan, som varit mindre än den redan beskrifna, är något bättre bevarad. Den har en bredd af 90 cm., längden har varit minst en meter. Äfven denna har varit på tvären afdelad i två afdelningar; af dessa är den öfre delen nästan fullständig, medan af den nedre endast smala remsor återstå. På det bevarade stycket finnas två under den senare medeltiden ofta förekommande bilder, nämligen på den ena sidan en framställning af treenigheten: Gud Fader på en tron håller i sina armar den korsfäste, öfver hvars hufvud den hel. ande sväfvar i form af en dufva; på den andra den hel. Anna (jungfru Marias moder): en matronaliknande qvinna har i knät jungfru Maria, som håller barnet på armen. Mariabilden på denna fana liknar både i afseende på anletsdrag och drägt Katarinabilden på den andra fanan så mycket, att det är otvifvelaktigt, att begge bilderna härröra från samma konstnär. — Fanornas ålder kan bestämmas till slutet af medeltiden, eller närmare till tiden efter 1450.

Processionsfanor äro mycket sällsynta antiqviteter. Det lär finnas endast fyra i hela Norden. Ingen är känd i Danmark. I Sverige skall det utom de här beskrifna finnas en i en kyrka i Upland, om hvilken likväl ingenting närmare är bekant. I Norge är en bevarad, hvilken fordom tillhört en kyrka i Vestlandet, men nu förvaras i Bergens antiqvariska museum. Denna fana, som nyligen blifvit beskrifven af en bekant arkeolog, rektor B. E. Bendixen i Bergen [1]), är fullständig och särdeles väl

[1]) B. E. Bendixen: Aus der mittelalterlichen Sammlung des Museums in Bergen, separataftryck af "Bergens Museums Aarsberetning" 1889.

bevarad. Den är målad i olja, på tvären afdelad i två hälfter, af hvilka den nedre är delad i fem tungor. På den öfre delen är på ena sidan Norges skyddspatron, Olof den hel., afbildad, på den andra den hel. Martin af Tours. Äfven denna fana tillhör slutet af medeltiden.

S. S.

Nyutkommen literatur.

Tidskrift för kristlig tro och bildning, som genom sitt rikhaltiga och intressanta innehåll och sin omsorgsfulla redigering förvärfvat sig allmänhetens förtroende, utkommer i år i vidgad form och har utsändt 2 häften. Utgifvaren af tidskrift för teologi betygar ock härmed sin tacksamhet för den förtroendefulla vänlighet och välvilja, med hvilken tidskrift för kristlig tro och bildning hälsat den sydsvenska teologiska tidskriften välkommen.

Ny Ecklesiastik-Tidning, hvars utgifvande börjat med detta år, utkommer med ett nummer i veckan. Den redogör för ecklesiastika mål samt meddelar underrättelser från kyrka och skola. Utmärkande sig för innehållsrikhet och korrekthet, synes den äfven i öfrigt på ett lyckligt sätt lösa den uppgift den föresatt sig. Ett önskemål för framtiden vore emellertid, att rubrikerna öfver de i tidningen refererade ecklesiastika målen måtte väljas mera med hänsyn till hufvudsaken än hvad hittills stundom varit fallet.

Oscar Bensow. Anthropos. Dramatisk dikt. Stockholm. R. Blædel & C:o. Pris: 1 krona. Det är en om fin poetisk begåfning vittnande dikt, som från ståndpunkten af en kristlig historiens filosofi i dramatisk form tecknar antikens outsläckliga, men otillfredsställda längtan att förena konsten och det mänskliga idealet.

Om Gudsbegreppet, ur biblisk-filologisk grund uppfattadt.

(Forts. fr. Andra häft. s. 130.)

Apostelens *πρό* i *προέθ.* synes visa, att i Exod. sågs framåt (jfr *πρόθεσις*). Fästa vi nu en närmare blick på de Paulinska orden, och jämväl på hans *μαρτυρουμένη* (v. 21.) och *ἔνδειξις*, hvem ser icke i sjelfva den pregnanta sammanställningen, att apostelen förbereder ett nytt ljus öfver Gudsbegreppet, sådant det uppgår i återlösningen (*ἀπολύτρωσις*) eller, så att säga, *ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι* (25.), som är den nytestamentiska lifskälla ("lifvet är i blodet"), der *ἐν τῷ φωτὶ τοῦ θεοῦ ὀψόμεθα φῶς*, (ps. 36, 10). Och hvilket är detta nya ljus? Det, som uppgår *εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ* v. 25. hvilket till yttermera visso upprepas v. 26. med det för både den obiectiva och subiectiva försoningen så betydelsefulla uttrycket *εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον καὶ δικαιοῦντα* (jfr *δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων*, och Jes. 53, 11. der denna fras är förbunden med *δεῖξαι αὐτῷ φῶς*) *τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ*. Och i sjelfva verket öfverensstämmer grundbetydelsen af *δικαι.* med den af *τίθεσθαι* så, som צדק och ישר och som 1 Tim. 1. att den rättfärdiga är ingen lag satt och dyl. visar, och dessutom Am. 5, 7. uttryckligen sättes

δικαιοσύνην ἔθηκεν. Dessutom lika visst i orden *δικ. κ. δικ.* framlyser en bestämd apostelens afsigt, måste det äfven ega rum med sammanställningen af *προέθ.* och *θεός*, näml. att visa detta namns ursprung. Vidare är att såsom något nytt med afseende på Gudsbegreppet betrakta det svar apostelen på frågan *ἢ ἰουδαίων ὁ θεός μόνον; οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν?* gifver: *ναὶ καὶ ἐθνῶν*, när vi jämföra Jes. 42, 6. (*ἔδωκά* [נתן, *ἔθηκα*] *σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν*) och 61, 8. 9. i spitsen för hvilka båda ställen sättes *ἐγὼ Κύριος ὁ θεός* a) *ἐκάλεσα σε ἐν δικαιοσύνῃ*, b) *ὁ ἀγαπῶν δικαιοσύνην;* märk ock apostelens slutledning af Guds enhet: *ἐπείπερ εἷς ὁ θεὸς ὃς δικαιώσει* etc. Slutligen det svar, han på frågan *νόμος οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστεωσ* (v. 31.) ger: *ἀλλὰ νόμον ἱστῶμεν*, som innebär *ἐν πίστει ἡμ. τέθεικε*, helst *πίστις* sjelft = אמת betyder den grundval, på hvilken något uppföres, jfr 10, 3. För öfrigt är sagdt, att en ellips af *ἐπίθεμα* är att antaga vid *ἱλαστήριον*, såsom ock LXX gjort (Exod. v. 17.) [1]). Huru innehållstungt detta verb är, visar sig bl. a. af Luc. 9, 44. der det användes om den vigtigaste sak i historien, nämligen om förkunnelsen af Jesu lidande, då Han säger: *θέσθε ὑμεῖς εἰς τὰ ὦτα ὑμῶν τοὺς λόγους τούτους*, resp. *μεγαλ, τ. θεοῦ* (43.), och vigten deraf är lika stor som den, der faller på *ὑμ. ὑμ.*

---

[1]) Detta finner *Usteri* (Entwickel. d. paul. Lehrbegriffes, 5. Aufl. s. 116.) hart und gezwungen, ja, wenn man damit eine sonst niemals indicirte Anspielung auf den vom Hohenpriester jährlich mit Blut zu bespritzenden Deckel der Bundeslade hereinbringen wolle; men icke om, som vi kunna antaga, ett *ἐπίθεμα* underförstås för *προέθετο* skull. Jfr *Deyling*, II, 484. apostolum ad *ἱλαστής*. arcæ *ἐπίθεμα* respexisse et ad eorum imitationem "proposuerit".

Vi upptage härvid 1 Tim. 2, 5. der oss möter nyss anförda *εἷς: εἷς θεός, εἷς καὶ μεσίτης τ. θεοῦ κ. ἄνθρωπος* X. I. *ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων*. Likasom Rom. a. st. *ἀπολύτρωσις* (v. 24.) går förut, följer *ἀντίλυτρον* här efter såsom orsak, hvarför Gud satt Christus till en nådastol och medlare, och den betydelse, vi så ofta sett vindicerad åt *δοῦναι = θεῖναι,* synes här styrkt af ett efterföljande *ἐτέθην* (v. 7.), quasi: likasom Christus är satt till en *ἀντίλυτρον,* så är jag satt till att förkunna evangelium derom eller meddela den *ἐπίγνωσιν ἀληθειασ,* som derur flyter . . . jfr Jer. 61, 8. 9. [1]). Dertill kommer, att *σωτῆρος θεοῦ* v. 3. synes satt med samma eftertryck intill hvarandra, som dels *ἀνθρώπων, ἄνθρωπος*, dels *μεσίτης θεοῦ* och *Ἰησους*. Ty hvad är egentliga betydelsen af *ιησοῦς, σωτήρ*? Vi drista, med särskild blick på Ps. 31, 10. jfr 40, 3. svara: den som sätter oss (ur trångmål) på ett vidt rum, likasom, så att säga, Gud satt honom i trångmål för att fria och frälsa oss [2]).

---

[1]) Huruvida *ἀληθείας* är tillsatt för att höja, äfven det, begreppet af *θεός*, lemna vi åt andra att afgöra; vid betraktandet af Ebreernas kända förkärlek för allitterationer är det åtminstone ej otänkbart, och visst är, att *ἀληθ.* såsom ursprungligen = אמת starkt attraherar tanken på *θεῖναι* eller *προέθετο*.

[2]) Denna grundbetydelse måste åt namnet *ιησοῦς* vindiceras, då יָשַׁע egentligen är spatiosus, amplus fuit och "spatii ampli significatio apud Hebræos transfertur ad libertatem, liberationem a periculis et angustüs (cfr רחב), ut contra spatium angustum de angustüs et periculis frequentatur, cfr צרה" (Gesen.). Så är a. ps. bönen: war mig till en צוּר, klippa, v. 2. *τοῦ σῶσαι* (märk: לְהוֹשִׁיעֵנִי), hvarmed vi sammanställa צרות, ur hvilka frälsningen sker, v. 8. och derpå följer såsom svar (v. 9.): *ἔστησασ* (jfr *παραθήσομαι* och *ὀλυτρώσω με K. ὁ θεὸς τῆς ἀληθείας* v. 6.) *εν εὐρυχώρῳ* (במרחב) *τοὺς πόδάς μου*. Jfr *ἔστησεν επὶ πέτραν τ. ποδάς μου,* 40, 3. hvarpå följer (märk: Gudsbegreppet!) så väl

b. Det andra ej mindre karakteristiska stället, 1 Th. V, 9. *ὅτι οὐκ ἔθετο ἡμας ὁ θεὸς εἰς ὀργὴν ἀλλ' εἰς περιποίησιν ἡμ.* I. X. åskådliggör och om än negativt angifver Gudsbegreppet ur hoppets, likasom det förut anförda ur trons, och 1 Tim. derhos epexegetiskt a. st. torde kunna sägas ur kärlekens synpunkt, hvilka tre, som "förblifva" och utgöra Pauli älsklingstrias, mellertid äfven här framträda (v. 8.). Märkvärdigt är ock, att på alla de tre an-

---

τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημα σου ὁ θεός μου ... (v. 9.), som תשועה jämte *ἀληθεία,* v. 11. upprepadt v. 17. hvilket är bevisande genom vb אמרתי. Se ock Ps. 12, 6. *θήσομαι ἐν σωτηρίῳ,* בישע אשית ("ich versetze in sicherheit, securum præsto oppressum"). Det bevisar sig ock i Josuas krigshistoria, såsom vi vänta af hans namn. Krig äro i synnerhet צרות. Vi erinre oss det vid Gibeoniternas bön till Josua מהרה הושיעה לנו jfr Dom. 3, 9., och hela Jos. 24 c. framhåller både berättelsen om frälsningen ur föregående betryck, hvarvid han längst uppehåller sig vid utgången ur Egypten (och vi påminne oss, att mizraim flerstädes nämnes så som om det deriverades af צר, t. ex. Jer. 46, 8. 10. ja, מצור, angustiæ, är ock Egyptens namn, Jos. 19, 6. etc.), prisar det nya ljus, som Gudsbegreppet vunnit genom frälsningen ur alla dessa strider, v. 17. fj. och upprättar å nyo förbundet (*κ. διέθετο Ιησοῦς διαθήκην* etc. (v. 25.). Dessutom, då han fört Israel ın i hvilans land (מנוחה), så har han i sjelfva verket satt dem *ἐν εὐρυχώρῳ* och sålunda tillika med den stora stenen, hvilken han uppsatte *εἰς μαρτύριον* (adde: de stenknifvar, hvilka de, v. 30. enl. LXX, *ἔθηκαν* med honom i den *μνῆμα, εἰς ὁ ἔθαψαν αὐτὸν ἐκεῖ,* jfr Act. 7, 16.) för evärdlig tid fästat sitt Josuanamn (*μνήμην τίθεσθαι τ.* Eur. Phœn. 1579; *ὄνομα τίθ.* Od. 19, 403. 406.) och dermed betydelsen af Guds namn. Ebr. 4, 8. fj. Tilllämpningen af allt detta på N. T:ts Josua, Jesus *ὁ μεσίτης,* Tim. a. st. gör sig sjelf, så mycket mer, som vi kunna hit anföra Ebr. 8, 6. *ὅσῳ κ. κρείττονός ἐστι διαθήκης μεσίτης, ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νεμοθέτηται.* Ty i Jesu graf kan lagen, specifikt omskärelselagen (jfr Rom. 6, 4. fl.), anses blifven med honom, vår *ἱλαστήριον,* lagd, likasom vitnesbördets taflor i arken, och i hans uppståndelse är det, som det ordet fått sin fulla giltighet: *ὃν προέθετο ὁ θεός.*

förda ställena talet är om *ἀπολύτρωσις*, i så måtto som vi på det förevarande starkt påminnas om Eph. 1, 14. *εἰς ἀπολύτρ. τ. περιποιήσεωσ;* och för oss anmärkningsvärdt äfven derför att *τίθημι* och *ποιέω* ofta nog användas om samma hithörande grundord (sc. נתן) och *περιποίησις* (*περιούσιοσ*, LXX) sättes i närmaste samband med *διαθήκη* (Exod. 19, 5.) likasom på de två senare om *σωτηρία*, jämväl på bådadera dupliceradt. Derhos beror *ἔθετο* i så måtto af *ἐνδυσάμενοι*, som detta vb remplacerar LXX *περιέθετο*, Jes. 59, 17. såsom detta ställe ligger helt och hållet till grund för vårt: *περιέθετο περικεφ. σωτηρίου κ. τ. λ.* en omvexling, som ock tydligen framträder Jes. 50, 3. (*ενδύσω . . . θήσω*). *Ὀ'ργή* (jfr Jes. 60, 10.) tillfogadt dels med afseende på "Herrans dag" (v. 2.) såsom wredens dag, för dem, som äro *ἐν σκότει* (v. 4.) o. s. v. dels i motsats till *ἐλπίσ* v. 8. jfr 4, 13. *οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα*, fastän den egentliga motsatsen är fruktan. Jfr nu Eph. 2, 12. *ξένοι τ. διαθηκῶν τ. ἐπαγγελίας* (här resp. *ἔθετο* och *περιποι.*), *ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, κ. ἄθεοι.* Ty för dessa är begreppet af אלהים (af איל, frukta) fruktan (jfr Jes. a. st. v. 19.), med bibegreppet af vrede. Men helt annat är Gudsbegreppet för dem, som tro: Gud har satt oss, icke till (föremål för) wrede, utan till *περιποι. σωτηρίασ* genom vår Herre *Jesus* Christus. Derföre förmanas de: *παρεκάλετε ἀλλήλ.* (såsom 4, 18.) *κ. οἰκοδομεῖτε*, hvarvid vi erinre oss Syr. öfvers. af dessa eljest olika begrepp: ܒܢܝܐ och ܒܢܘܗܝ (baiav och banav) helst till det senare hörer בני *υἱοί* (*φωτός κ. ἡμέρασ*) v. 5. Jfr ock Eph. 1, 5. *προορίσασ εἰς υἱοθεσίαν*, Rom. 8, 15., icke *πνεῦμα πάλιν εἰς φόβον*, utan *πν. υἱοθεσίασ*, och *ἐλπίδα ὑποθεῖναι* Eur. Or. 1184. o. s. v.

Härtill kan nu läggas dels i allmänhet, att den gode Herden *ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπερ* etc. (Joh. 10, 11. 18.), *ὅτι ἐκεῖνοσ ὑπ. ἡμῶν τῆν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκεν* (1 Joh. 3, 16. o. fl.), dels såsom högsta lidandes och försoningsuttryck Jes. 50, 6. *τὸν νότον μου ἔδωκα εἰς μάστιγασ* ... v. 7. *ἔθηκα τὸ πρόσωπον μου ὡς στερεὰν πέτραν* (jfr Thren. 3, 12. 52.) och då både Matth. och Joh. vid öfverskriften på korset hafva *ἐπέθηκαν* och *ἔθηκεν,* den senare med uppgiften *ἑβραιστὶ, ἑλληνιστὶ, ῥωμαϊστί,* så tveka vi ej att med de gamle i denna "diplomatisch genaue Aufgabe der Aufschrift des Pilatus" (Meyer) se Guds finger (jfr Act. 2, 23.), såsom sjelf subiectet i detta *ἔθηκε* [1]), och med detsamma ett mäktigt bidrag till det nytestamentiska Gudsbegreppet, alldenstund hon tjenar till en öppen signatur för den universalism, som sätter Guds nåd förvärfvad och tillgänglig för alla, att *ἔθετο ὁ θεὸς* oss alla dertill, icke till wrede; jfr 1 Joh. 2, 2. Vidare anföre vi, lemnande LXX öfversättning för öfrigt i sitt wärde, Jes. 53, 9. 10. *καὶ δώσω τ. πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ* ... och *ἐὰν δῶτε* (תשים) *περί ἁμαρτίασ ἡ ψυχὴ ἡμῶν, ὄψεται σπέρμα μακρόβιον.* Slutligen, med en sidoblick på alla synoptikernas *περιθεὶς* (*περιθέντεσ*) i fråga om ättiksvampen, vigtig dessutom, äfven denna, för Gudsbegreppet, i det dess ombestyrande, enär syr. ilå betyder ättika, tvifvelsutan föranleddes af ny missuppfattning af Eli, Eli, Jesu sista ord på korset Luc. 23, 46. *πάτερ, εἰς χεῖρασ σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμα μου* (Joh. 19. *παρέθηκε τὸ πν.*), den sublimaste återklang af

---

[1]) Detsamma kan sägas om *ἔκθετα* och *ἐκτεθέντα* Act. 7, 19. 20. (*τῷ θεῷ*). 21. och kunde anförts ofvan till Moses såsom *θεός* (*τοῦ*) *φαραώ*,

Ps. 31, 6. endast att *ϑεός* är omsatt till *πατήρ*, hvilket väl må markeras i fråga om det i den stunden och efter ordet *τετέλεσται* evigt nyvunna Gudsbegreppet. Hit kan ock med all rätt hänföras Ap. 21, 5. si jag gör all ting ny, helst då vi för *ποιεῖν*, hvilket så ofta blifvit satt lika med ps. 22, 33. עָשָׂה såsom motsvarande *τετέλεσται*, lika ofta finna *τίϑεσϑαι* sättas; ty då Xen. (Mem. 3, 14.) säger *τὶ εἰς κοινόν τιϑέναι* (zum Gemeingut machen), hvarför skulle icke vi kunna säga *εἰς καινόν*, på samma grund som det heter *καινὴ διαϑήκη*, hvilket är gjordt eller satt (*διέϑετο*) genom Jesu död och gjordt för att *εἰς κοινον τιϑέναι*? I sanning, då vi härvid jämföra sådana ställen, som 1 Joh. 1, 3. och 1 Cor. 10, 18. kunna de paulinska ord, vi anfört, tänkas omsatte till: *κοινωνοὺς τοῦ ϑυσιαστηρίου ἔϑετο ἡμᾶσ ὁ ϑεός*.

Om Christi uppståndelse från de döda, som måste vara sjelfva punctum saliens, från hvilken det nytestamentiska Gudsbegreppet bringas till plerofori, hafva vi ur synpunkten af den verbala grundsats, vi uppställt, knappast mer än ett uttryckligt vitnesbörd, som omedelbart hänför sig derpå, men medelbart desto flera. Detta är Act. 10, 40. *τουτον ὁ ϑεὸς ἤγειρε . . . καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσϑαι*[1]). Men oberäknadt det vi anfört om vexelförhållandet af *τίϑημι* och *ἐγείρω* särdeles der *κριτὰς* är obiect, säger i sjelfva verket Act. 17, 31. detsamma, då vi sammanföra dels *ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε* med *ὁροϑεσίας* v. 26. dels *ἔστησεν* med *ἀνάστασις*, äfvensom hvad ofvan anförts t. ex. vid Luc. 2, 24. om *κεῖται* och *τίϑεται* (hvilka ords förr antydda

---

[1]) Jfr motsatsen, liksom gifven på korset: *ἔϑετο με ἠφανισμένην*, Thr. 3, 11.

identitet bäst visar sig 1 Cor. 3, 11.) och vid Rom. 4, 17. om sist sagda vb och ζωοποιοῦν. Joh. XI. ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις κ. ἡ ζωή. Se vi vid Joh. 20, 28. mera på innehåll än på form, blott i förbigående erinrande om φέρε eller βάλε i. q. ϑὲσ τὴν χεῖρά σου (jfr χειροϑεσία, och ὁ αἱ χεῖρεσ ἐψηλάφησαν, 1 Joh. 1, 1.) och sluta med afseende på Gudsbegreppet a minori, såsom Paulus påvisar det Act. 17, 26. fj., ad maius, hvilket han sätter i Christi uppståndelse, v. 31. fj. så måste vi finna detta maius, ja maximum af Gudsbegreppet uttaladt i Thomas' bekännelse: ὁ κύριός μου κ. ὁ ϑεός μου (min Jehovah och min Elohim! jfr Jes. 40, 9. 10.). Med sättandet af hans hand i Christi sidosår sattes den frid i hans hjerta, som var Christi helsningsord. Lif och frid sätter ock ibm Johannes (20, 21.) såsom frukten af Christi uppståndelse. Att bådadera helst förbindas med נתן i detta vbs vanliga betydelse af gifva, säger sig sjelft; ehuru exempel af τίϑημι äfven förekomma, såsom ζωοϑετεῖν, Antig. Car. c. 23. detsamma som Skriftens ζωοποιέω, och εἰρήνην ϑεῖναι Aesch. Pers. 755. Desto oftare träder den senare förbindelsen in uti lifs- och fridsordets combination med rättfärdighet, såsom hvars frukt de framställas, och det vb som användes om det förra, såsom säden, måste vara gemensamt för det senare, fruktsättningen, hvarvid vi erinra om σπερματική διάϑεσις Theophr. fr. 7, 16. och σπ. ἐκτιϑέναι Clem. Alex. Pæd. 3, 12. Öfver hufvud kan det sägas, att det Christus förvärfvat, är rättfärdighet och frid, den hos Paulus oftast (t. ex. Rom. 5, 1.) framhållna syzygien såsom frukt af den πρόϑεσις Rom. 3. framställt. Här kommer oss constructionen med τίϑημι särdeles till godo, i det δικαιοῦν (δικαίωσις ζωῆς

5, 18.) säger detsamma, som *θεῖναι τὸν δίκαιον* [1]); *δικαιοσύνη τ. θεοῦ* (Rom. 10, 3.) etc. och redan såsom motsats till *τίθ. ἔχθραν* (Gen. III, 15. protevangeliets *θήσω ἔχθραν,* jfr med Eph. 2, 16.) får betydelse såsom i Christi mandomsannamelse, så i hans uppståndelse (jfr *πρωτότοκος ἐκ τ. νεκρῶν* Col. 1, 18.). Den utomordentliga vigten af båda visar sig ock deri, att Herren ej blott *sätter* utan ock *är* (alltså sätter sig sjelf såsom) vår rättfärdighet, Jer. 33, 16. och icke blott gifver utan *är* vår frid, Eph. v. 14. Och på samma gång vi härvid tänka på förlottens remnande och märke Exod. 26, 32. 33. *ἐπιθήσεις αὐτὸ . . . καὶ θήσεις τὸ καταπέτασμα,* träder det, som Ps. 147, 14. säges om ett nytt Jerusalem, för våra ögon: *τὸν θεὸν . . . ὁ τιθέις τὰ ὁριά σου εἰρήνην* (resp. שלום, i Jerusalemsnamnet, likasom Luc. 19, 42. jfr v. 38.).

Det sammanhang med det närmast föregående (Christi uppståndelse!), hvari vi nu öfvergå till talet om Christi *konungsliga* embete (jfr till förr anmärkta bibliska vitnesbörd för språkbruket äfven Pind. Ol. 13, 21. *θεῖναι τινα βασιλῆα*), är detsamma, som ap. Petrus fattar Act. 2, 32—36. der vi strax märka identiteten mellan *τίθημι* och *ποιέω: κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθροὺς ὑποπόδιον τ. ποδῶν σου* (på alla de ställen, der ps. 110, 1. anföres, återkommer vb *τίθ.* (Ebr. 10, 13. *ἐκάθισεν ἐκ δεξ. τ. θεοῦ . . . ἕως τεθῶσιν οἱ* etc.), och *κύριον καὶ χριστὸν αὐτὸν ὁ θεὸς ἐποίησε* (*τίθησι· ποιεῖ,* Suid. *ἔθηκεν· ἐποίησεν,* Hesych.), hvilket noga

---

[1]) Dem. 12, 8. Soph. El. 361. etc. motsats: *θήσω δὲ ἀδικοῦντα,* Dem. p. 645, 22. *θήσοντας ἐν ἀδικήματι,* Thuc. 1, 35., och *θεῖναι εἰρήνην* och *συνθήκας,* Pol. 1, 11. 7. 5, 4. 7. *πᾶσιν εἰρηνην φίλοις θεῖναι,* Aesch. a. st.

stämmer med δοῦναί σε ἐπὶ θρόνου Ἰσραήλ och ἔθετό σε βασιλέα . . . 1 Reg. 2, 24. (ἔθετό με ἐπὶ τ. θρόνον Δαβίδ) 10, 9. 2 Par. 9, 8. o. a. jfr Apoc. 1, 6. hvarvid är att märka, att det genom Christi uppståndelse vunna Gudsbegreppet stärkes ej mindre genom det dubbla κύριος ps. 110. än genom det dubbla θεός (med ἔχρισε) ps. 45, 8. Till ytterligare styrka derför anföra vi det som hör till Christi konungsliga embete i trenne hufvudmomenter.

Det första gifves oss med Ebr. 1, 2. ὃν (ὁ θεὸς subj. från v. 1.) ἔθηκε κληρονόμον πάντων. Vi hafva icke här att inlåta oss på frågan, om här med Sonen förstås den förhistoriske (vorweltliche) Christus [1]), utan framhålla blott att såsom ὁ κληρονόμος förhåller sig till υἱῷ v. 1. så förhåller sig ἔθηκε till ἐκάθισεν v. 3. å ena sidan, och å den andra till ἐποίησεν [2]). Det förra ha vi redan sett af citaterna ur ps. 110. och det senare ha vi lärt att förstå genom så många ställen, der de båda verberna täcka hvarandra [3]). Derhos upptage vi hvad Lünem. säger

---

[1]) Vi hänvisa till hvad Lünemann (Mey. Kommentar. Hebr. br. 3. Aufl. s. 64. 65. säger: Wenn Riehm ferner meint... das Nomen in der Verbindung mit τιθέναι schwerlich anders vorkommen könne als in Beziehung auf einem Besitz, den der κληρονόμος einmal *nicht* hatte, so etc.

[2]) Bland andra ställen, som visa dessa verbers vexelbegrepp anm. Ps. 50, 20. καθήμενος.., ἐτίθεις, det sist nämnda uprepadt från v. 18. Att så sitta och sätta sig är, som contexten visar, att sätta sig i Guds ställe som domare.

[3]) Rosenm. anför till bevis Aelian H. V. 13, 6. ὁ οἶνοσ τὰσ γυναῖκασ τεκνοποιοὺς τίθησιν. När Lünemann (s. 63) erinrar, att τιθέναι mit doppeltem Accusativ im Sinne von ποιεῖν τινα τι ist kein Hebraismus (שׂוּם, שִׁית — hvarför, fråga vi, ej snarare נתן?), sondern auch bei den Classikern sehr gewöhnlich, så instämma vi, blott icke negationen sträcker sig dertill, att ej för användandet af sagda vba de motsvarande ebraiska skulle ligga till

zum Erben, d. h. zum Besitzer und Herrn *von allem*, nähmlich der Welt, och tillägga, att *ποιησάμενος* v. 3. syftar tillbaka på *ἐποίησεν*, så nämligen som *δι' ἑαυτοῦ* på *δι' οὗ* v. 2. d. ä. att hans konungsliga embete grundar sig på hans öfverstepresterliga, då i *ποιησάμ.* visar sig "Fortschritt zur Hoheit des Sohnes als des *Mensch* gewordenen Logos oder des historisch auf Erden aufgetretenen Erlösers"; att såsom Han är medlaren i skapelsen, så ock i återlösningen och derför upphöjd på Fadrens högra hand; att han såsom *καταρτισμὸν ποιησάμ. τῶν ἁμαρτιῶν ἡμ. ἐκάθισε* ... och Gud *ἔθηκε αὐτὸν κληρονόμον;* ty antagandet oförkränkt, att detta hör till hans Vorweltlichkeit, måste erkännas, att det i sjelfva verket ock hör till Charakteristik der Hoheit des Sohnes *nach* vollbrachtem Erlösungswerk in der auf die Periode seiner Selbsterniedrigung gefolgten Periode seiner Rückkehr zum Vater; ty jfr Joh. 17, 24. Detsamma säger ock v. 4. *κεκληρονόμηκεν ὄνομα* hvarvid vi tro att den starka alliterationens — *ὄνομ* — vigt ger styrka åt saken, som äfven uttryckes i just hithörande ställen 2 Sam. 7, 9. 23. (jfr v. 14.) med *ὄνομα θέσθαι*, שׂוּם לוֹ שֵׁם, *ὄνομα, ὀνομαστὸν;* likasom *νόμοσ* och *κληρονὸμος* Rom. 4, 14. [1]). Bland

---

grund eller föresväfvat författaren, helst i ett bref ställdt till Hebreer. Emellertid erkänner Lünemann här jämlikheten af samma vba på samma gång han för den grekiska sjelfständigheten af bruket af *τιθέναι* anför Herodian, hist. 5, 7. 10. ... *θέμενος αὐτὸν υἱὸν κ. κοινωνὸν τῆς ἀρχῆς* och Xenoph. Cyr. 4, 6. 3. *ὥσπερ ἂν εὐδαίμονα πατέρα παῖς τιμῶν τιθείη*, m. fl.

[1]) Od. 19, 403. 406. *ὁ τὰ ὀνόματα τιθείς*, Plat. Crat. 416. i d. Soph. 244. D. Eur. Phœn. 12. många andra exempel att förtiga. Likaledes se vi härvid på Ph. 2, 9. 10. *ὄνομα τὸ ὑπερ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ον. ιησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ* — *γόνυ τιθέναι*, Matt. 15, 19. Act. 7, 60. (der vi särskildt märka på motsatsen *θεὶς γόνατα* och *μὴ στήσῃς α. ἁμαρτ.*) och öfriga ställen, der *γόνατα τιθέναι*

variationerna af detta konungsliga thema fäste vi särskild uppmärksamhet på v. 7. jfrd med Ps. 104, 3. 4. (jfr 2 S. 22, 12.) *ὁ τιϑεὶς νέφη . . . ὁ ποιῶν ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα,* och v. 13. är i sjelfva verket intet annat, än en recapitulation af *ἔϑηκε* och *ἐκάϑισ.* v. 2. 3. helst som *κληρονομεῖν* tillkommer v. 14. Vi märka dervid objektet *σωτηρίαν* = *εὐλογίαν* enligt 1 Pet. 3, 9. och 1 Th. 5, 9. (motsvarande ירשׁ, likasom *περιποι. σωτηρ.* רכשׁ), såsom ock Ps. 21, 7. (du setzest ihn zum segen, *δώσεισ* = *ϑήσεις,* enligt v. 4. och Apoc. 2, 26.; *ἔϑηκασ . . . στέφανον,* och v. 6. jfr Ebr. 2, 7.).

Det andra beviset gifves vid handen med utsagan 1 Pet. 2, 6. såsom begreppen arfving och hus höra tillsamman med och följa på hvarandra. Denna lyder: resp. *τῷ ϑεῷ* v. 5. *ἰδοὺ τίϑημι ἐν σιὼν λίϑον* etc. om hvilken utsaga Petrus säger *περιέχει ἐν τῇ γραφῇ,* d. ä. att hon förekommer på jämförelsevis många ställen kringströdda, mer än andra, såsom Jes. 28, 16. Ps. 118, 22. och ännu mer än någon annan i N. T. (jfr dock ps. 110, 1.), som öfver allt fixerar *τίϑημι,* ehuru LXX öfversatt Jes. a. st. *ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς τὰ ϑεμέλια* cet. Men på samma jesaianska hufvudställe kan hufvudtanken sägas vara emballerad i vb. *τίϑεσϑαι* och dermed beslägtade ord: så v. 15. med *διαϑήκη* och *συνϑήκη, ἐϑήκαμεν* (*ψεῦδος*), v. 17. *ϑήσω κρίσιν,* jfr v. 18.

är förbundet med *προσεύχεσϑαι,* bland dem Luc. 22, 41. (om Jesus i Gethsemane), då knäböjandet är symbol för det djupaste erkännande af Guds majestät. Stående lofvade man; eljest skulle vi ock Ph. a. st. erinra om *ἐξομολην.* såsom stundom detsamma som *εὐλογεῖν,* (t. ex. just ps. 104, 1.), i hvilket fall de båda orden (*γόνυ* och *ὁμολ.*) mötas i בָּרַךְ, hvilket ock stämmer med uttrycken för det nya Gudsbegreppet *ὅτι* K. I. X. *εἰς δόξαν ϑεοῦ πατρός.*

Att Petrus med förkärlek citerar detta ställe, följer af hans namn, då *πέτρα σκανδάλου* v. 7. betecknar på en gång hvad han sjelf varit Mat. 16, 23. och hvad Christus alltid är. I förbigående anmärkes, att något sammanhang eger rum mellan detta *τίθημι* och *ἀποθέμενοι* v. 1. ehuru utrymmet nekar oss att närmare visa det. Ännu påtagligare eger ett sådant rum med *εἰς ὅ καὶ ἐτέθησαν* v. 8. ehuru förklaringen af dessa ord är svårare. Sannolikt den, att *ὁ θεός* är subjectet för handlingen på bådadera stället, ehuru *ἐτέθ.* närmast hänför sig till *προσκόπτουσι,* och *εἰς ὅ* har samma vigt, som *εἰς πτῶσιν* vid *κεῖται* Luc. 2. och får sin förklaring af Jes. a. st. v. 12. 13. På de många ställen *λίθον θεῖναι* förekommer i Skriften är hufvudsakligen fråga om minnes- och om grundstenar. Christus är den grundsten, hvilken *ὅ θεὸς τίθεται,* att hvar och en, som icke tror på honom, skall komma på skam, som en bofällig byggnad (ehuru här ordet väl egentl. sättes i motsats till *τίμιος* och *τιμή;* och när det heter *ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ,* så kommer det deraf att *πιστεύειν,* האמין, egentl. betyder bygga); den *πέτρα,* på hvilken han skall bygga sin församling, och det är märkvärdt att *οἰκοδομεῖν* omsättes af Luc. 6, 48. till *ἔθηκε θεμέλιον . . . τεθεμελίωτο,* likasom Petri anförande utan tvifvel sker vid minnet af det Herren uttryckt i slutet af sin bergspredikan; den *θεμέλιον,* än hvilken ingen annan kan läggas, än den lagda, I. X., hvarom orden 1 Cor. 3. äro a) *κατὰ τ. χάριν τοῦ θεοῦ . . . ὡς σοφός ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα* v. 10. och b) *θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον,* hvadan de, som bygga på den, kallas *θεοῦ γεώργιον, θεοῦ οἰκοδομή, ναὸς θεοῦ,* allt med det eftertryck, som det nya med *ὁ στερεὸς θεμέλιος*

τ. ϑεοῦ (2 Tim. 2, 11.) förbundna Gudsbegreppet får. Hvilken vidgad synkrets vinner icke detta begrepp, när vi erinra oss, att samma *ϑεμελιοῦν,* som är vb för verldsskapelsen, äfven är det för den återlösta församlingen, att samme Gud, som har satt (*τέϑεικε*) makro-, äfven grundat (*ἐϑεμελίωσε*) mikrokosmen, som är den ur verlden uttagna kyrkan och det allt i Christo Jesu!

Det tredje hufvudstället, som länder till bevis, står det föregående så nära, som det blott berör samma kyrkans organism, sedd från en annan sida och det ur en, om man så vill, ännu högre synpunkt, hvarom mera på sitt ställe längre fram. Det är det Eph. 1, 17. 21. eminent sagda: *ὁ ϑεός,* vår Herres Jesu Christi Fader, *αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ* (jfr Deut. 28, 13. *καταστήσαι σε κύρ. ὁ ϑεὸς εἰς κεφαλήν*); ty vi minnas åter, att *ἔδωκε,* hvilket Paulus i denna epistel företrädesvis nyttjar, är ett med *ἔϑηκε,* på hvilket eljest eftertrycket faller, likasom han i denna epistel företrädesvis framhåller det att Christus är kyrkans, sin församlings, hufvud (4, 15. 5, 23. så ock Col. 1, 18.). Redan det första parallella membrum säger oss hvad det andra uttrycker: *πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τ. πόδασ αὐτοῦ ... καὶ ἔδωκεν κεφαλήν.* Ty tanken i det förra uttryckes, såsom vi sett, lika ofta med *τίϑημι,* t. ex. 1 Cor. 15, 26. der på *δεῖ γάρ αὐτὸν βασιλεύειν* följer det så ofta upprepade *ἄχρις οὗ ἂν ϑῇ πάντας τοὺς ἐχϑροὺς ὑπὸ τ. πόδασ αὐτοῦ.* Detta åter grundar sig derpå, att *ἀνακεφαλαιώσασϑαι τὰ πάντα ἐν τῷ χριστῷ, τὰ ἐν τ. οὐρανοῖς* etc. detta åter derpå, att *ἐν αὐτῷ, ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώϑημεν προορισϑέντες κατὰ πρόϑεσιν τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος* etc. (1, 10. jfr 9. *προέϑετο* v. 11.). I Col. 1, 20. remplaceras (ty märk *τὸ πλήρωμα* förut

på båda ställen) *ἀνακεφ. τὰ πάντα κ. τ. λ.* af *ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτὸν,* hvilka ord Chrysost. förklarar så: *μίαν κεφαλὴν ἅπασιν ἐπέθηκε;* bene, säger Schleussn., nam *κεφαλὴ* haud raro in N. T. is dicitur, penes quem est summum imperium & dominium. Detta vinner ock styrka af det, som går förut i samma capitel. Såsom Gud satt början, så sätter han ock slutet i allt, sjelf A och O, *ἀρχὴ κ. τέλος.* Detta öfverensstämmer nu med hvad här säges om Christus: *καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τ. ἐκκλησίας·* och Col. 1, 18. *ὅ ἐστιν ἀρχή, πρωτότοκος ἐκ τ. νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων,* enär det öfverensstämmer med רֵשִׁית, så denominativ af ראשׁ, som christna kyrkan med dess *χρίσμα* af Christus och, hade vi nästan sagt, som det att han är sin *σώματος σωτὴρ* af det att han är *ἡ κεφαλὴ τ. εκκλησίας.* Slutligen erinras om den sista utöfningen af hans domsmakt, således om den dag, hvilken Gud bestämt derför (Act. 17, 31.), dels emedan *ἔστησε* och *ἀναστήσας* förhåller sig till hvartannat såsom verkan till orsak, dels emedan *ἡμέραν στῆσαι* kan omsättas till *ἡμέραν τίθεσθαι,* Dem. p. 1042 o. fl. och kan till a. st. Jes. 13, 9. (*ἡμέρα κυρίου ἔρχεται. θεῖναι τὴν οἰκουμένην ἔρημον*) nästan tjena som ett prognosticon. Så kommer *τὸ τέλος* (1 Cor. 15, 23. hvarmed, märk, förbindes *ἀπαρκή*) och dymedelst slutfulländningen af Gudsbegreppet, enär, sedan först Christus är allting underordnadt, *πάντα ὑπέταξεν ὁ θεὸς,* detsamma som *ὑπέθησε* (ty märk *θῇ ὑπό* ib. v. 25. och Eph. 1, 22.) *ὑπὸ τ. πόδας αυτοῦ* och han, Sonen, sjelf skall underordna sig (alltså *ὑποθήσεται*) den honom allt underordnande, *ἵνα ᾖ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν.*

3. I andens ekonomi se vi förnämligast, huru Guds begrepp är inväfdt i kyrkans begrepp. Huru den hel. Ande konstituerar kyrkan, ordnar hennes embete och leder henne till hennes mål, eller huru han, så att säga, skapar, uppehåller och styrer henne, är hvad vi hafve att betrakta, allt med det hufvudverbum, vi uppställt för det hela, till utgångspunkt.

a. Vid fråga om kyrkans constitution eller skapelse hafva vi naturligtvis det stora factum, som skedde på pingestdagen, först för ögonen, Act. 2. Här jämföre vi, till att börja med, *καθήμενοι* och *ἐκάθισε*, likasom *ἐπλήρωσεν* med *ἐπλήσθησαν*. Ty *οἶκος οὗ ἦσαν καθήμ.* skall förebilda kyrkan (*ναὸς θεοῦ, ἐν ᾧ τὸ πνεῦμα τ. θεοῦ οἰκεῖ,* 1 Cor. 3, 16.) och *ἐκάθισε,* detta, som har sin grund i det med *ἔθηκε* sammanställda om Christus Ebr. 1, 2. 3. (*γλῶσσαι ἐφ' ἕνα ἕκαστον*) motsvarar *θήσω τὸ πνεῦμα μου επ' αὐτὸν,* Matth. 12, 18. *πλήρωμα τοῦ πνεύματος* motsvarar *τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος,* Col. 2, 9. som *κατοικεῖ ἐν αυτῷ* (Christo), likavisst som *σῶμα* om kyrkan kan sägas motsvara *σωματικῶς* om Christus, hvilket för öfrigt har sin motsvarighet i *πνευματικῶς* om anden. Alltså anden, som är satt (*τιθέν*), sätter, och såsom Gud satt allt i den allmänna skapelsen, så sätter han allt i den nya, som i detta sammanhang är kyrkan, sätter han henne i tillvaro. Att så kan sägas och så är, se vi ock af det, som säges om kyrkans tillväxt, nämligen *προςτίθεσθαι* v. 41. och huru vigtigt detta ord härvid är, finna vi deraf att det gång på gång om samma sak upprepas (v. 47. 5, 14. jfr 9, 31.), hvarmed vi böra märka samma ord i enahanda syfte och nästan prolusoriskt upprepadt Jes. 14, 1. Härom mera sedan vi besvarat frågan, huru detta sker, d. ä. huru anden verkar det att kyrkan blir till och kan

betraktas som hans verk. Det är att beröra grunden, på hvilken, medlet, genom hvilket, och ordningen, i hvilken han verkar till kyrkans tillvaro.

Om *grunden* är redan förhandladt, då vi framhöllo den *θεμέλιον,* som en gång för alla är lagd, såsom till menniskoslägtets upprättelse, så till kyrkans byggning, om hvilket Christi löfte, futuralt (*οἰκοδομήσω μου τ. ἐκκλησίαν,* Mat. 16, 18. jfr *τεθεμελίωτο ἐπὶ τὴν πέτραν,* 7, 25.), nu uppfylles och blir præsent, i det Anden prisar Christum, Joh. 16, 14. (*ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει,* cfr 7, 39.). På denna bevisning går hela Petri pingestpredikan ut, specielt genom Act. 2, 21. det är, så att säga, hans *θέμα* (= *θεμέλιον,* Tob. 4, 9.). Derföre heter det Eph. 2, 20. fj. ej blott *ἐποικοδομηθέντεσ ἐν τῷ θεμελίω τ. ἀποστόλων ... ἀκρογωνιαίου* I. X. utan ock *εἰς ναὸν ἅγιον κυρίου, ἐν ᾧ ... τ. θεοῦ ἐν πνεύματι;* jfr *οἶκος πνευματικός* 1 Pet. 2, 5. (och v. 6. *τέθεικα*).

Hvad *medlet* vidkommer, så märke vi först det som 2 Cor. 5, 18. 19. säges om ordet: *ὅτι θεὸς ἦν ἐν* X. *κόσμον καταλάσσων ἑαυτῷ ... καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τ. λόγον τῆς καταλλαγῆς,* hvilket *καταλ.* lika mycket som Rom. 5, 10. visar tillbaka till *προέθετο* 3, 25. *τὸν λόγον* alltså *τῆσ χάριτος τοῦ θεοῦ* och *τ. ἀληθείασ* och *τ. σωτηρίασ* (Act. 13, 26. 46. fj. 14, 3.), hvilket nådens och sanningens ande förkunnar och gör till insats i menniskors hjertan, enligt Jesu ord Joh. 16, 13. 14. Jfr 2 Pet. 1, 19. 21. Derföre heter det så ofta, att *ὁ λόγος τ. θεοῦ ηὔξανε,* Act. 6, 7. (der det talas af Stephanus, en man, full af ande och tro), 12, 24. 19, 20. likasom det säges om kyrkan, att hon derigenom *αὐξάνει,* såsom Eph. 4, 15. 17. Col. 1, 10. Särskildt är dopet medlet för denna tillväxt, således ock för kyrkans grundläggning som organism, såsom af Act. 2, 38. 39.

och så många ställen för öfrigt, der talet är om döpelsen i vatten och anda (t. ex. 11, 16.) framgår [1]).

Anförandet af nästa vers i nyss anförda st. (11, 17.) förbinda vi med frågan om *ordningen*, näml. såsom öfver hufvud nådens, bättringens och trons ordning, i hvilken anden grundar och bygger kyrkan. Bättring och tro utgör nämligen denna ordning i kyrkans grundläggning, likasom i dess förberedande af Joh. döparen, hvarför hans döpelse uttryckligen releveras i detta sammanhang, a. st. v. 16. Men nu skola vi se, huru *τίθημι* och med detsamma *θεός* utgör grundordet för båda. V. 17. läsa vi: *καὶ κ. ἔθνεσιν ὁ θεὸς τ. μετάνοιαν ἔδωκεν εἰς ζωήν;* huru för öfrigt *μετάνοια* förbindes med eller förutsättes för dopet, se vi af 3, 19. [2]). Egna vi härvid särskild uppmärksamhet åt förbindelsen af *μετανοεῖν* och *ἐπιστρέφειν ἐπὶ τ. θεόν,* 26, 20. märkande, att det senare är *ἀπὸ σκότους εἰς φῶς,* v. 18. så drages tanken lätt på subiectet derför så som det skildras Jes. 5, 20. *οἱ τιθέντεσ τ. σκότος φῶς καὶ τ. φῶς σκότος, οἱ τιθέντεσ τὸ πικρὸν γλυκύ* och vice versa. Om emellertid så är, som ofvan vid Act. 3. anfördes, hindrar intet men bjuder mycket, att vi äfven med afseende på dopet taga fasta på innehållet af v. 25. *κ. τῆσ διαθήκησ ἧς*

---

[1]) Hit hör så väl *ἐγκεντρίζειν,* Rom. 11., som *σύμφυτοι* 6, 3. 5. hvarvid osökt underförstås ett *ἐγκατατίθημι* enl. Orph. h. 24, 6. (*ἐν … φύσις ἐγκατέθηκεν*). Märkom och Act. 11, 17. (*κωλῦσαι τὸν θεόν*) jfr 8, 36.

[2]) Nämligen af *ἐξαλειφθῆναι,* som sker genom dopets vatten (se Bengel till d. st.), och vba *ἐπιστρεψ.* och *ἀνάψυξις* mötas i samma שׁוּב resp. הֵשִׁיב, hvilket senare (*αναψυξ.*) åter hänför sig till dopet såsom ett "lifsens vatten". Huru strängt det af gammalt togs med *μετάνοια* kunna vi, i förbigående sagdt, finna af frasen *ἐπιθεῖναι σάκκον ἐπὶ* etc. Gen. 37, 34.

διέθετο ὁ θεός πρός etc. emedan det går ut på "döpelsens förbund". Men att för ἔδωκε (v. 17.) kan substitueras ἔθηκε, torde kunna förstås äfven af 2 Tim. 2, 25. och af motsatsen der mellan ἀντιδιατίθ. och δῶ... ὁ θεὸς μετάνοι. εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείασ; jfr ἀντιθέσεις τῆς ψευδων. γνώσεωσ, 1 ep. 6, 20. Dertill kommer, att dopet är ett nya födelsens (παλιγγενεσίασ) bad. Ty om, såsom från början är visadt, den första skapelsens genesis bestod deri att Gud sätter allt som är utur det som intet var [1]), så måste det gälla om denna, genom hvilken man insättes i kyrkan och alla de henne tillerkända nådesförmåner, d. ä. Gud försätter henne i sin kärleks sons rike, Col. 1, 14. och hon blir en καινὴ κτίσις, 2 Cor. 5, 17. Det dermed nära förknippade ordet om helgelsen uttryckes jämväl med καθαρὰν τίθεσθαι τ. καρδίαν, såsom Job. 11, 13. Bådadera äro under, som Gud sätter (ἔθετο τέρατα, Ps. 46, 3. 9. Act. 2, 19.).

Att enahanda härledningsförhållande eger rum vid det så öfvermåttan vigtiga ordet πίστις, kan en blick på Luc. 17, 5. säga oss: πρόςθεσ ἡμῖν πίστιν, hvilket böneord omedelbart följer på talet om μετάνοια, v. 5. Ty det förutsätter, att man lika visst kan säga θέσθαι πίστιν (såsom det i sjelfva

[1]) Då detta särdeles releveras Rom. 4. vid τέθεικα i Abrahams historia, må här erinras om den, som oss synes, påtagliga anslutningen till det första grundstället vi anfört rörande detta verbs förbindelse med Gudsbegreppet. Ty likasom det der förekom om stjernorna, så äfven här, i det Abraham fick den tillsägelse, som hugfästes med hans nya namn, sedan han fått uppmaningen att räkna stjernorna. Alltså, såsom Gud satt dessa på naturens himmel, så sätter han dem på den för Abrahams trosblick öppnade nådens. "Så skall din säd vara", en stjernesäd utsådd i menskligheten.

verket säges Pol. 7, 7. 1. *θέσθαι πίστεις*), hvilket senare förhåller sig till det förra, som grund till följd eller såsom fides obiectiva till f. subiectiva, samma förhållande som vi redan sett i *προστίθεσθαι* om kyrkan sjelf, och särdeles Act. 2, 47. 5, 14. (*προσετίθεντο πιστεύοντεσ*). Fides subiect. uttryckes gemenligen med *πείθομαι,* men när vi se på sådana former, som *πέπεικα* (jfr *τέθεικα*), *πεπιθέσθαι, πιθήσασ, πεπιθήσω, πείθεσθε,* och sådana sammanställningar som *πέποιθεν ἐπὶ θεὸν* (Mt. 27, 43.), *πείθω τ. θεὸν* (Gal. 1, 10.) och särdeles *πεποιθότεσ ἐπὶ τῷ θεῷ τῷ ἐγείραντι τ. νεκροὺς* (jfr Rom. 4, 17.); så fattas föga, att vi skulle tro, det *τίθεσθαι* dervid föresväfvat apostelen, liksom vore *τίθ. πίστιν* vid *πείθεσθαι* tänkt. Se vi åter på innehållet, så styrkes det ofvan sagda af mer än ett konstruktionsvitnesbörd, ej minst af Jud. ep. 20. *τῇ ἁγιωτάτῃ ὑμ. πίστει ἐποικοδομοῦντες,* hvilket ju måste förstås om den obiectiva tron, såsom *θεμέλιον,* då *ἐποικοδομούμενοι* och *τεθεμελιώμενοι ἐν τῇ πίστει,* Col. 2, 7. Eph. 3, 17. säges om den subiectiva [1]), och såsom den hel andes verk utmärkes bådadera genom sådana tillägg som *ἐν πνεύματι προσευχ.* Jud. a. st. Det stämmer ock fullkomligt med trons grundbegrepp i האמין, se i synnerhet Jes. 7, 9. ("utan tro ingen ro", — utan att bygga, obiective på, subiective i tron, — varda vi ej trygga), såsom ock med *ἐπ' αὐτῷ* (*λίθῳ*) *πιστεύειν,* 1 P. 2, 6. Likaså med *στῆναι ἐν πίστει* (R. 5, 2.), hvilket

---

[1]) Den omskrifves ock med sådana *τίθημι*satser, som: *προέθεντο τ. θεὸν ἐνωπ. αὐτῶν,* Ps. 54, 5. *ἔθετο τ. θεὸν βοηθὸν αὐτοῦ,* 52, 9. (jfr 54, 6.). Och hvilket starkt vitnesbörd om Guds allt sättande makt ligger det icke i det, som säges om den tron tillerkända kraften ända till att försätta berg (1 Cor. 13, 2. *μετατίθεσθαι ὄρη* Ps. 46)!

vb ock så ofta omvexlar med *τίθεσθαι* (jfr t. ex. *στήσεις* och *θήσεις* Exod. 40, 2. 3. Ps. 148, 6. etc.). Korteligen tron är så ett byggnads- och positions-ord, att *οικοδομεῖσθαι* och *τίθεσθαι* blifva vexel-begrepp. Detta visar sig nu ock deruti, att såsom båda sägas om individen, hos hvilken den h. ande verkat eller satt tron, så sägas de ock om det hela, om kyrkan, i det hon är *θεοῦ οἰκοδομή* och *οικοδομὴν λάβῃ,* 1 Cor. 3, 9. 14, 5. Act. 19, 31. (*αἱ ἐκκλησίαι οἰκοδομούμεναι*) så väl som *τίθεσθαι* och *προστίθεται.* Och nu återkomma vi till detta senare ord så vigtigt i kyrkans grundläggning genom den h. ande, i det vi höra 1) att *προσετέθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ψυχαὶ ὡσεὶ τρισχίλιαι,* 2) att Herren *προσετίθει τοὺς σωζομένους καθ' ἡμέραν τῇ εκκλησίᾳ,* 3) *μᾶλλον δὲ προσετίθεντο πιστεύοντεσ τῷ κυρίῳ, πλήθη ἀνδρῶν τε κ. γυναικῶν,* 4) *προσετέθη ὄχλος ἱκανὸς τῷ κυ.* (Act. 11, 24 resp. *τῇ προθέσει τῆσ καρδίασ,* v. 23.), och tänka dervid på kyrkans utbredande allt framgent, och såsom på hennes *πρόσθεσις* bland folken, så på Guds lofs ibland dem (Ps. 66, 8. 9. *ευλογεῖτε ἔθνη τ. θεὸν ἡμῶν . . . αἰνέσεωσ αὐτοὺ, τοῦ θεμένου τ. ψυχήν μου εἰς ζωήν κ. μη δόντος* etc.) Jfr 2 Sam. 7, 10. såsom ett talande ord om kyrkans fasthet (*θήσομαι τόπον . . . κ. οὐ προσθήσει υἱὸς ἀδικίασ* . . . Upgift om ett annat slags folkräkning, fästad med samma vb, se ibm 24, 1. 3) Vi kunna omsätta dessa tankar så, att kyrkan har sin thesis, antithesis och synthesis: 1) sin *θέσις* i Christi evangelium och försoning (jfr 2 Cor. 5, 19. *θήσω τὸ ἐναγγέλιον,* 1 Cor. 9, 18. och *ἀνεθέμην α. εὐαγγ.* Gal. 2, 2.) och, för att låna ett uttryck af Plato, *θέσις λίθων* (Pol. 33.), i de lefvande stenar, af hvilka hon bygges, således framför allt i den *λίθον ζῶντα,* om hvilken

ὁ θεός sagt sitt τίθημι (1 P. 2, 4.); 2) sin ἀντίθεσις i de många motståndare (ἀντικείμενοι), mot hvilka hon från början och allt framgent har att kämpa, såsom 1 Tim. 6, 20. redan sagt oss (ἀντιθέσεις τ. ψευδονύμ. γνώσεως) och som särskildt säges gent emot dem, som τὴν πίστιν ἠθέτησαν, 1 T. 5, 12. [1]) samt 3) sin σύνθεσις i tron, som gör hennes troende medlemmar till ἡ καρδία κ. ἡ ψυχὴ μία, Act. 4, 32. i det de uppfyllas af den h. ande, v. 31. och vinnlägga sig att hålla andans enhet med fridens συνδέσμῳ (Eph. 4, 3.), alltså icke minst i sin trosbekännelse, såsom Chrysost. säger: τῆς ὁμολογίας τουτέστι τῆς πίστεως ἡμῶν (= ὁμολογ. τῆς ἐλπίδος, Ebr. 10, 23. [2]). Härtill knyter sig tanken derpå, att han gör oss till υἱοὶ θεοῦ och är eller gifver oss πνεῦμα υἱοθεσίας (märk Gudsbegreppet i dess nådefulla höjdpunkt!), ἐν τῷ κράζομεν ἄββα πατήρ [3]), derpå, att då han födt oss på nytt och genom dopet låtit oss ἐνδύσασθαι (d. ä. περιτίθεσθαι, Ruth. 3, 3. Lev. 8, 13. Mat. 27, 28. fl.) τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατά θεόν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ . . . ἀληθείας, Eph. 4, 24. så skola vi ἀποτίθεσθαι (d. ä. ἀπεκδύσασθαι, Col. 3, 9.) τ. παλαιὸν . . . τὸ ψεῦδος, cet. v. 25. och derpå, att han, som i dopet gifvit oss σφραγῖδα τ. δικαιοσύνης, Rom. 4, 11., såsom vi i dopet blifvit iklädde Christum och dymedelst υἱοὶ θεοῦ, Gal. 2, 26. 27. och då ὁ στερ. θεμέλιος τοῦ θεοῦ ἔχει τ. σφραγῖδα ταύτην etc.

---

[1]) Jfr Chrysost. förklaring härvid: παρέβησαν τ. συνθήκας, och samma uttryck hos Polyb. 11, 27. 15. och flerstädes

[2]) Jfr Thom. M. p. 825. ed. Bernard. συντίθεμαι δέ, τὸ ὁμολογῶ.

[3]) υἱόν τινα τίθεσθαι för adoptera, ofta hos Class. såsom Plato, Legg. p. 929. Paus. 3, 7. o. s. v.

(2 T. 2.), är vår arfspant, i hvilken vi äro beseglade intill förlossningens dag (Eph. 1, 14. 4, 30.).

Skulle någon här, eller måhända redan vid talet ofvan om dopet, hafva inskjutit frågan om det andra eller nattvardens sacrament, som ju ock är en besegling, så drista vi svara med en hänvisning till en analogi med skådobrödsbordet [1]). Båda de resp. borden kallas *τράπεζα κυρίου,* Mal. 1, 7. (ty om *θυσιαστήριον* så nämnes med dess *ἐπιτιθέμενα,* så än mer *τράπεζα τῆς προθήσεωσ* Exod. 39, 36. 1 Mak. 1, 23.) 1 Cor. 10, 21. det enas bröd *οἱ ἄρτοι τῆς προθήσεωσ,* och Herrans kalk *ἡ καινὴ διαθήκη;* hvarvid ock kan indragas i jämförelse *τὸν καλὸν οἶνον τίθησι* Joh. 2, 10. jfr Hist. Dracon. v. 14. *τὸν οἶνον θέσ* [2]); för både bord och rätter är *παρατίθημι* det gemensamma hufvudvbet (såsom 1 Sam. 9, 24 der ock *παράθες . . . καὶ φάγε*) jfr *παρέδωκα* och *παρεδίδοτο* 1 Cor. 11, 23. 24. och man kan tillägga, att, såsom vi i nattvarden skola förkunna Herrans död, förutsättes att den hel. Ande förkunnar den för oss. Derhos, om det är ett hufvudthema, att "en tjenare sitter till bords med sin Herre", så är det derför att Herrens ande sätter honom der.

b. Vi vända oss nu till den speciella frågan om kyrkans embete och dermed om hennes uppehållelse och styrelse, af hvilka den förra redan inbegripes i det ofvan sagda. Och här hafva vi åter några för Gudsbegreppet, så som det framträdt för

---

[1]) Detta, helst som det vin tillkom, "welcher in dem, neben den Schaubroten gewiss nicht leer stehenden, Trinkgeschirren des Schaubrottisches aufgestellt war". Hoffmann u. Redslob: Bibellex. 1853. II, 533.

[2]) "Sic latini: ponere cibum, mensam"; äfvenså: *τῶ τὸνδε* (*κρατῆρα*) *πλήσασ θῶ,* Soph. OC. 481; *θεῖναι οἶνον ἐν χείρεσι,* "den Wein darreichen", Od. 14, 448.

oss, lika högt, om ej mer, talande vitnesbörd, som redan framlagda.

νυνὶ δὲ ὁ θεὸς ἔθετο τὰ μέλη ἓν ἕκ. αὐτ. ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησεν (1 Cor. 12, 18.).

καὶ οὓς ἔθετο ὁ θεὸς ἐν τῇ ἐκκλ. πρῶτον ἀποστόλους etc. (ib. v. 28.)

καὶ αὐτὸς (*εἷς θεός,* v. 6.) *ἔδωκε τοὺς ἀποστόλους* etc. (Eph. 4, 11.). Jfr *ὁ θεὸς ἔδωκε εἰς* etc. Apoc. 17, 17.

Vi mena, att, om man än skulle vid mången af våra deductioner blott vilja fästa coniecturens vigt eller hålla mången vår thes för hypothes, (och det är nog få fall, der icke ett *τίθημι* i den menskliga tanken utvecklar sig ur ett *ὑποτίθ.*) så synes alldeles påtagligt, att Paulus här, så väl som i de hufvudställen vi anfört i afdelningen om återlösningen, velat åskådliggöra den nära förbindelse, som ej mindre i innehållet, än i formen, eger rum mellan nomen (*θεός*) och verbum, vare sig *τίθημι* eller *δίδωμι,* såsom vi sökt bringa dessa båda vba till enhet i Gudsmedvetandet; med andra ord, åskådliggöra Gudsbegreppet såsom (*καθώς*) det gestaltar sig i kyrkans embete, uppehållelse och styrelse. Och det först den organiska förbindelsen mellan alla membra (*τὰ μέλη*) i den kropp, som utgör kyrkan, i det alla (*ἓν ἕκαστον*) äro organer för den kyrkliga verksamheten och det kyrkliga lifvet, för det helas bestånd [1]). Nu kunna vi, då *μέλος* motsvarar כְּלִי, som construeras med *παριστάνει* och *καθιστάνει* (Rom. 6, 12. 13. Jac. 3, 6.), förstå, hvarför dessa vba promiscue eller epexegetiskt nyttjas för *τίθημι,* hvarvid ock kan erinras, att, då *μέλος* och *μέρος* sammanställas Cor. a. st. v. 27. (ja båda remplacera

---

1) Jfr *τὸ μέλος συγκείμενον*. Plat.

hvarandra Eph. 4, 16.), bägge construeras med samma v. 28. förefintliga vb, såsom τιθέναι μέρος Mat. 24, 51., och enär samma כְּלִי egentligen betyder σκεῦος, hvarför τίθεσθαι äfven återgifves med παρασκευάζειν, vi med mera frihet, än vi kunde förut, göra epexegesen så väl genom dessa, som andra beslägtade ord, såsom προετοιμάζειν, καταρτίζειν, ποιεῖν, gällande, de der alla omkring τίθημι sluta en föreställningskrets, ur hvilken Gudsbegreppet bildar sig. Ja, bland dessa äfven ἐκλέγειν, så att, då det säges σκεύη ἃ προετοίμασεν (εἰς δόξαν ...) "i. q. προορίζω et προτίθημι" (Schl.) och då Paulus kallas σκεῦος ἐκλογῆς (Act. 9, 15.) pro ἐκλεκτόν, detta är detsamma som att han κατεσκευάζεται eller τίθεται till apostel [1]), likasom det om Christus sjelf Ebr. 3. som v. 1. kallas ὁ ἀπόστολος, heter v. 3. att Gud κατασκευάσασ αὐτὸν ("qui cum constituit"). Detta sluta vi ur constructionen både af μέλη och af ἀποστόλους cet. med ἔθετο eller ἔδωκε, det senare användt Eph. a. st. tydligtvis emedan ἔδωκε δόματα går förut (v. 8.) och för öfrigt embetet, vare sig apostlarnes eller profeternas o. s. v., är, ja, embets-

[1]) D. ä. att P. nu blifvit utnämnd till apostel, "electus", men först factiskt tillträdt apostlaembetet, när första ledighet inträffat, såsom genom Jacob d. ä. död. Vanligen nämnes han den "13. apostelen", och ännu Baumgarten vidhåller i sin Komment. till Apgsch. denna mening. Men något orimligare, något mera stridande mot den bibliska talsymboliken, kunna vi knapt tänka oss. Huru constant tolftalet är för apostolatet, se vi både af 1, 20. fj. och deraf att Paulus, medan Jacobus lefde, sättes efter Barnabas, men sedermera och, såsom vi förstå det, straxt efter Jacobi bortgång, sättes han före och nämnd apostel. Baumgartens skäl, att han skulle kallas den 13. apost. såsom "hedningarnes apostel" blir redan derför ogiltigt, att både Paulus predikade för judar, och de öfriga apostlarne för hedningarne; och skäl är snarare att kalla 13 för ett "olyckligt tal", nämligen såsom sådant olyckligt antaget, åtminstone i detta sammanhang.

bärarne sjelfva äro, att betrakta såsom en stor den h. andes *δωρεά* (jfr v. 7.) eller *δόμα,* hvadan *ἔδωκε* här har en dubbelbetydelse, dock på senare stället med eftertryck på den öfverflyttade, lika med *ἔθηκε,* såsom anförda parallelställen tydligen visa. Hit hör nu ock att märka den stora vigt, som vid hvarje embetes tillsättning lägges på *χειροθεσία, ἐπίθεσις τ. χειρῶν, χειροτονεῖν* (*χειροτονήσαντες πρεσβυτέρους κατ' εκκλησίαν,* Act. 14, 23.), såsom äfven Ananias *ἐπιθείς επ' αὐτὸν* (*Σαῦλον*) *τὰσ χεῖρασ;* o. s. v. och huru stor denna vigt är, visas ock genom uppmaningen: *χεῖρασ ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει* (1 T. 5, 22.), ej mindre än genom *ἐνώπιον τοῦ θεοῦ,* såsom hufvudsubiectet för denna *ἐπίθεσις.* Hit ock att erinra om den vigt Paulus lägger på *μὲ θέμενος εἰς διακονίαν* (1 T. 1, 13. resp. *θεοῦ* v. 11.) och *εἰς ὅ ἐτέθην ἐγὼ κῆρυξ κ. ἀπόστολος κ. διδάσκαλος ἐθνῶν* (2 T. 1, 11. resp. *κατ' ἰδίαν πρόθεσιν* a parte ante v. 9. och *παραθήκην μου* a p. post v. 12.). Hit ("a parte ante") *προφήτην εἰς ἔθνη τέθεικά σε* (Jer. 1, 5. jfr *καθέστακά σε ἐπὶ ἔθνη κ. βασιλείασ* v. 10. jfr Jes. 41, 2. och Act. 9, 15.); *καθέστακα ἐφ' ὑμᾶσ σκόπους,* Jer. 6, 17., *δοκιμαστὴν δωδεκά σε ἐν λαοῖς δεδοκιμασμένοις,* v. 27; *κατέστησα φύλακασ,* Jes. 62, 7; *δώσω σε ὡς τεῖχος ὀχυρὸν, χαλκοῦν,* Jer. 15, 20. och ändtligen *ἐν ᾧ ὑμᾶσ τὸ πνεῦμα ἁγ. ἔθετο ἐπισκόπους,* Act. 20, 28. (resp. *τοῦ θεοῦ* v. 27. och 28.) *ποιμαίνειν τ. ἐκκλησίαν τ. θεοῦ*; ergo: *παρατίθεμαι ὑμᾶσ τῷ θεῷ κ. λόγῳ τῆς χάριτος . . . ἐποικοδομῆσαι* (resp. חסד ואמת); samma ord (*παρατίθ.*), som Paulus säger till *Θιμόθεος* (1 T. 1, 18. der vi ock märke *θεῶ τιμή* liksom resp. *τιμόθεω*).

c. För svaret på frågan, huru Gud genom sin ande leder kyrkan till hennes mål eller bevisar

sin styrelse med henne, välja vi ordet *εὐθύνειν*, som är ett hufvuduttryck för styrelsen och i grunden liktydigt med *τίθεσθαι* eller *θεῖναι*. Ty om än icke *εὐθής*, hvilket LXX ofta nog bruka i st. f. *εὐθύς*, t. ex. Ps. 25, 8. der *εὐθὴς ὁ κύριος* (*ὁ θεός μου* v. 2.) förbindes med *νομοθετήσει* och v. 21. ישׁר återgifves med *εὐθεῖς*, 26, 12. מישׁור med *εὐθύτης*; vidare 73, 1. 78, 37. 2 Par. 31, 20. (*τὸ εὐθὲσ ἐναντιον τ. θεοῦ*), m. fl. icke är att härleda från sist nämnda vb. så gäller detta desto säkrare om *εὔθετοι* (*εἰς βασιλείαν τ. θεοῦ*) Luc. 9, 62., med hvilket *εὐθής* har en gemensam betydelse. Med ledning alltså deraf vilja vi tillse, huru Gud styrer och leder kyrkan och dess bärare *i* deras embetsutöfning, *under* de strider, de måste genomgå, och *till* den härlighet, som är deras slutmål.

Bland de *χαρίσματα*, hvilka *ὁ θεὸς ἔθετο* (1 Cor. 12, 28.), är ock *κυβερνήσεις*, och då de alla äro *πνευματικά* (v. 4. fj. jfr 14, 1.), så är den hel. ande att betrakta såsom den högste *ὁ κυβερνήτης*; detta desto mer, när vi se på *τῆς κυβερνήσεωσ* grundbetydelse ("qui ad clavum sedet et navis cursum dirigit") och dermed jämföra *πληροφορία* (latio navium, quæ plenis velis agitantur et in portum feruntur), alldenstund *ἐν πνεύματι ἀγ. καὶ ἐν πληροφορίᾳ πολλῇ* så förbindas, som 1 Thes. 1, 5. i fråga om evangelii framgång sker, hvartill äfven kan läggas embetsnamnet *ὑπηρέτης* (om roddare); kyrkan således betraktad under bilden af ett skepp. Med en annan bild erinre vi om det *καρποφορεῖν*, (i så måtto beslägtadt med *πληροφ*. som detta äfven nyttjas om frukter [1]), som är så väl de christnas allmänna kall, som särskildt lärarenas uppgift, och

---

[1]) *πρὸς τὴν τῶν καρπῶν φοράν*, Theophr. C. P. 3.

den frukt, som skall bäras och i så måtto sättas (*τίθεσθαι?*), som det motsvarar נתן פרי (återgifvet med *δίδωμι* ps. 1, 3. Mat. 13, 8.), är *τῆς μετανοίασ* (Mt. 3, 8.), *δικαιοσύνης* (Ph. 1, 11. Jac. 3, 18.), *εἰρήνη* (ib.), *ζωῆς* (Hos. 10, 12.), *χειλέων* (13, 15.) och ändtligen *τοῦ πνεύματος* (Gal. 5, 22.), Herren säger Joh. 15, 16. *ἔθηκα ὑμασ, ἵνα ὑμεῖς ὑπάγετε κ. καρπὸν φέρητε*[1]. Samma uppgift uppfyller Paulus, när han säger dels 1 Cor. 9, 18. *θήσω τὸ εὐαγγέλιον τ. χριστοῦ* (*τοῦ θεοῦ,* Rom. 15, 16.), gemensamt således för apostlar så väl som för dem, hvilka *ὁ θεὸς ἔθετο* eller *ἔδωκε τοὺς εὐαγγελιστάσ* (Eph. 4, 11.), dels Rom. 1, 13. *προεθέμην πολλάκις ἐλθεῖν* (jfr 14 och 15, 29. *ἐν πληρώματι εὐλογίασ τοῦ εὐαγγελίου X. ἐλεύσομαι*), *ἵνα τινὰ καρπόν σχῶ κ. ἐν ὑμῖν.* Det eftertryck vi hittills låtit falla på *καρπὸν φέρειν* eller *δοῦναι,* låte vi nu falla på *ὑπάγετε* och anföra hvad ett par utom apostlakretsen, Aquila och Priskilla, verkade med evangelium på Apollos: *κ. ἀκριβέστερον ἐξέθεντο αὐτῷ τ. τοῦ θεοῦ ὁδόν.* Äfven här synas orden med flit valda för att uttrycka det högre Gudsbegreppet, än det som Apollos redan hade, hvilket var stort i jämförelse med hvad han haft innan han blifvit *κατηχημένος τ. ὁδὸν τ. κυρίου,* men ringa i jämförelse med hvad det endast blifver genom *πληρώματι εὐλογίασ* (se ofvan). Deraf följer ock, att, helst som han endast visste af Johannes döpelse, deras *ἀκριβέστερον* förhöll sig till hans *ακριβῶς,* som deras andekraft till hans *ζέων πνεύματι,* d. ä. att

---

[1]) Sagdt resp. v. 2. 4. jfr åter *δίδωμι,* och vid Rom. 6, 21. *καρπὸν* och *τέλος* resp. קיץ och קֵץ Am. 8, 2. der ock tillägges, enligt LXX. *οὐ προσθήσω ἔτι* etc. Jfr Luc. 21, 29. fj. der *θέρος* i sjelfva verket påminner om *τέλος,* nästan så mycket som *μέρος* om *μέλος,* ofvan anfördt.

deras *ἐξέθησις* var kraftig genom den h. andes specifika gåfva, den inneboende. Det följer ock deraf, att den h. ande, sanningens ande, skall (erinradt resp. *ὁδὸν θεοῦ*) *ὁδηγήσει εἰς πᾶσαν τ. ἀλήθειαν* [1]). Deras *ἐξέθεσις* var alltså af samma slag, som Petri *ἐξετίθετο καθεξῆς* 11, 4. och af Pauli *ἐξετίθετο διαμαρτυρομένος τ. βασιλείαν τοῦ θεοῦ, πείθων τε αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ,* 28, 23. Om vi dervid markera v. 24. *ἐπείθοντο* (resp. *πείθων,* pro *ἐπιστεύοντο* resp. *ἠπίστουν*), så sker det för att åter erinra, huru det hufvudsakligen är genom trons sättande som kyrkan, såsom ofvan är med flera exempel sagdt, *προςτίθεται,* sättes, förökas, uppehålles och styres af den h. ande [2]). Men likaledes genom den kärlek, som af tron flyter, såsom Col. 2, 7. Eph. 3, 17. uttryckligen säges, likasom Rom. 5, 6. *ὅτι ἡ ἀγάπη τ. θεοῦ ἐκκέχυται ἐν τ. καρδίαις ἡ. διὰ πνεύματος ἁγ. τοῦ δοθέντος ἡ.* [3]). Likaså genom *πληροφορία τῆς ἐλπίδος* Ebr. 6, 11. (*πληροφ. τ. πίστεως,* 10, 22.), der till den dubbla betydelsen af *πληροφορεῖν* syftas å ena sidan med *βοτάνη εὔθετος* v. 7 och å den andra med *ἀγκύρα,* såsom hoppet kallas v. 19. Huru detta hopp både ingår i den h. andes *κατευθύνειν τ. εκκλησίασ* och uppgår på den grund, som angifves af *τίθημι,* samt

---

[1]) Joh. 16, 13. och jfr Hans *λαλήσει* med *ἐλάλει* Act. a. st. och Petri *λαλεῖν* 11, 15.

[2]) Jfr *πίστιν ἐπιτίθ.* och *προςτιθέναι,* Dem. 1196, 17. 1270. o. fl. och jämväl *διατίθ. πίστιν* (= förbund, Neh. 9, 38.)

[3]) Jfr *φιλότητα θεῖναι* Od. 24, 476., och 2 Thes. 3, 5, *κατευθῦναι... εἰς τ. αγάπην τοῦ θεοῦ; ὁδοὺς εὐθείασ,* Act. 13, 10. *κατεύθυνε ἐναντ. τῶν οφθαλμῶν* och *προηθέμην πρὸ ὀφθαλμῶν* Ps. 101 (100), 3. 7. och *καρδία εὐθεία ἐνωπ. τ. θεοῦ* Act. 8, 2. Ps. 104, 15. 143, 10. (*θεός μου εἶ σύ, το πνεῦμα σου τὸ αγαθὸν ὁδηγήσει με ἐν εὐθείᾳ*).

alltså bidrager att kröna Gudsbegreppet (*ὁ ϑεὸς τ. ἐλπίδος πληρώσει ... ἐν δυνάμει πνεύματος ἁγ.* Rom. 15, 13.), se vi ej mindre af a. st. än af Rom. 8. och ej minst af Col. 1, 5. (*ἐλπίδα ἀποκειμένην* (i. q. *ὑποτεϑημ.*) *ὑ. ἐν τ. οὐρανοῖς*), der för öfrigt *ἐλπίς* sättes jämte *πίστις* och *ἀγάπη;* andra att förtiga. Af a. st. Ebr. 6., utom hvad vi redan funnit, dels af v. 4. *μετόχους γεν. πνεύματος ἁγ.* (jfr *τ. ἐλπίδος μετέχειν ἐπ' ελπίδι,* 1 Cor. 9, 10.), dels af det som v. 18. säges *τὸ ἀμετάϑετον τ. βουλῆς τ. ϑεοῦ* och de två *γράμματα ἀμετάϑετα,* genom hvilka den ed (v. 17.) fastställes (*ὅρκον ϑέσϑαι,* Pol. 5, 60.), som "förmedlar löftet" (ib.) och är en fastställning *τῆς προκειμένης,* alltså *προτεϑημένης, ἐλπίδος* [1]). Af Rom. 8. åter, der talet om *ἐλπίς* v. 24. följer på och i sammanhang med det om *πνεῦμα υἱοϑεσίας* vv. 15. 23. likasom ock efterföljes dels af *τὸ πνεῦμα ἀντιλαμβάνεται,* dels af *ὅτι τ. ἀγαπῶσι τ. ϑεὸν πάντα συνεργεῖ ... τ. κατὰ πρόϑεσιν κλητοῖς.* De två här nämnda ord må upptagas till särskildt betraktande, det sista och det tredje förutgående. Det senare, *συνεργεῖ,* då det förer oss till tanken på förhållandet mellan goda gerningar och tron, *ἔργα ϑεῖναι* (Il. 3, 321.), *πίστιν προςϑεῖναι* (som ofvan), eller ock nåden [2]). Det förra, *κλητοῖς,* enär kallelsen är det första den h. andes nådeverk, hvarigenom Guds nådelöften, med andra ord utko-

---

[1]) V. 18. jfr *ἐλπίδα ὑποϑεῖναι,* Eur. Or. 1184. och Ebr. 12, 2. der *προκειμ.* åtföljes af *ὄγκον ἀποϑέμενοι πάντα,* hvarmed jfr 1 P. 3, 5. 1 T. 5, 5; likaså Ps. 73, 28. (*τίϑεσϑαι ἐν τ. κ. ϑεῷ τ. ἐλπίδα μου*) och 78, 7. (*ἵνα ϑῶνται ἐπὶ τ. ϑεὸν τ. ἐλπίδα α.*).

[2]) Jfr *προςϑέσϑαι χάριν* (Soph. OC. 771.), vanligast *δοῦναι* (ib.), *χάριτα καταϑέσϑαι* (Herod. 1. 641.). Hit ock att anmärka *τ. ἀγαϑὴν ἀναστροφήν* (1 P. 3. *ἐν ἔργοις ἀναστρέφεσϑαι,* Sir. 38, 28.) i. q. *τίϑεσϑαι ἐπιστροφήν* (*πρὸ τινος,* Soph. OT. 134.).

relsen i vidsträckt mening, i folk och individer förverkligas till kyrkans fästande och befästande, hvarvid vi märke *κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς* (R. 8.) och *ἡ κατ' ἐκλογὴν πρόθεσις τ. θεοῦ* (c. 9.), och *καλῶ κ. τίθεμαι,* såsom Plato ofta uttrycker sig (t. ex. Theæt. 158.).

Största motsatsen härtill, likasom högsta uttrycket i kyrkans disciplin är *ἀνάθεμα* [1]); dervid vi fäste uppmärksamhet på sammanställningen af detta ord, som eljest i och för sig sjelf talar om sitt till vårt ämne hörande ursprung, med *ἔθηκαν* (och *διεθέμην*) *αὐτὰ ἔναντι κυρίου*, Jos. 7, 12. 23. Anmärkningsvärdt är ock, att sista ordet i G. T. är detta ord (חרם, Mal. 4, 6.), och det egentligen första i N. T. är *χάρις* (*χαίρε κεχαριτωμένη,* Luc. 1, 28. jfr v. 14.) eller, motsatsen närmare markerad, *εὐλογία* (*εὐλογημένη* ib.), och man kan säga, att *ἀνάθεμα* sättes som det sista, det senast använda, i N. T. 1 Cor. 16, 22. jfr Apoc. 22, 19. [2]). På förra

---

[1]) Noga må bemärkas den skilnad, som vanligen upphäfves eller förbises mellan detta ord och *ἀνάθημα,* hvilket omöjligen kan vara detsamma. *Α'νάθημα* är ett byggnadsord, utmärkande de cementfogade och fasta stenarne i templet. Så visst Marci *ποταποὶ λίθοι* svarar mot Lucas *καλοὶ λίθοι,* så visst måste ock Luc. (21, 5.) *ἀναθήματα* svara emot Marci *οἰκοδομαί* eller stenarnes uppställning och fogningar (positio in altum); *κοσμεῖν* betyder ock primo ictu efter konstens reglor sammanbinda. Det var styrkan, icke prydnaden (ehuru detta vb nyttjas för stenarnes skönhet, den de ock hade, *καλοί*), som väckte lärjungarnes häpnad vid Jesu tal om templets förstöring. Se Ödmanns Str. F. 3 (b.) 54.

[2]) Jfr *ελεγχείην αναθήσει,* Il. 22, 100. Att *ἀνάθεμα* (חרם) ursprungligen betraktas såsom något heligt, ja ett det alraheligaste, såsom åt Gud afsöndradt offer, se vi af Lev. 27, 28. i hvilket capitel v. 27. fj. också grundläggningen för denna saks rätta uppfattning förefinnes. På detta ställe synes ock Paulus i ofvan

stället följer strax efter detta *ἀνάθεμα* ... *ἡ χάρις*, och högst påfallande är parallelismen:

εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κυ. Ἰ. Χ. ἤτω ἀνάθεμα μ. α.
ἡ χάρις τοῦ κυρίου Ἰ. Χ. μεθ' ὑμῶν.

Likaså se vi Gal. 1, 8. 9. *ἀνάθεμα ἔστω* föra blicken tillbaka till *μετατίθεσθε α. τοῦ καλέσαντος ὑ. ἐν χάριτι Χ.* v. 6. äfvensom till *εὐαγγέλ. θεῖναι* (ofvan bemärkt) v. 8. 9., (jfr *προσανεθέμην*, v. 17.), och 1 Cor. 12, 3. förbindas motsatserna *ἐν πνεύματι θεοῦ* och *ἀνάθεμα* på det sätt, att den del af Gudsbegreppet, som visar andens verksamhet äfven

---

anförda citater hafva syftat, så att å ena sidan evangelium är ett anathem i den goda bemärkelsen (jfr 2, 2. och Rom. 15, 16. likasom LXX 1 Reg. 7, 48. ha *προσφορά* för *πρόθεσις*), å den andra förkastandet deraf, i ond. Härvid är högst anmärkningsvärdt hvad som säges om egendomsgemenskapen Apg. 4. Ty det visar Gudsbegreppet strängt förknippadt med begreppet af חרם, i så måtto, som detta säger, att såsom Gud satt allting i tillvaro, så sätter han allting såsom sin tillhörighet, och då han afsätter eller afsöndrar det såsom sådant, blir det ett cherem eller *ἀνάθεμα*. Sålunda, då någon nedlade något af sitt *κτῆμα* eller *χρῆμα* för apostlarnes fötter (*ἐτίθουν* eller *ἔθηκε*, v. 35. 37. 5, 2.), så betraktas det såsom nedlagdt för Herrens, alltså såsom ett חרם, alldeles såsom det heter Jos. 7, 23. *ἔθηκαν αὐτὰ ἔναντι κυρίου*, och Act. 5. *τῷ θεῷ*. Deraf ock den stränghet, hvarmed Ananias och Sapphiras brott beifras, likartadt med Achans. Hvilken stor vigt äfven här lägges på vårt Gudsbegreppsverb, kan ses ej blott deraf att det sollenniter upprepas i räfsten med de båda personerna, utan ock i domsutslaget: *τί τὸ ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ* ... *οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ θεῷ*. I förstnämnda punkt lägges samma vigt på *μέρος τι* ... *ἔθηκεν*, och på *νοσφίζειν* likasom Jos. v. 1. *ἐνοσφίσαντο ἀπὸ τῆς ἀναθέματος*; och man kan, vidkommande den stränga disciplinen, säga, att såsom en *μέρος* på sådant sätt undanhålles, så blir den sig så försyndande sjelf såsom en *μέλος* afskuren från församlingen, af hennes ande. Det heter ock, vidkommande den svåra förbrytelsen: *ψεύσασθαί σε τὸ πνεῦμα ἅγιον.*

i fråga om den kyrkliga disciplinen dervid framträder.

Rörande de strider, som de christna hafva att genomgå eller genomkämpa, taga vi fasta på ett nyss användt uttryck, τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα (Eb. 12, 1.)[1]). Såsom Christus för oss τὴν ψυχὴν αὑτοῦ ἔθηκε (jfr Joh. 10, 15. τίθημι, v. 18. θεῖναι αὐτήν: detta budet fick jag af min Fader), så böra de christna för bröderna τ. ψυχὰσ τιθέναι, 1 Joh. 3, 16. liksom ingen har större kärlek, än denna, ἵνα τ. ψυχὴν αὑτοῦ θῇ ὑπὲρ τ. φιλῶν αὑτοῦ, Joh. 15, 13. De hafva dervid att påräkna den inbördes kärlekens medlidande och bistånd, och Paulus säger om Prisca och Aquila, att de ὑπὲρ τ. ψυχῆς μου ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν, Rom. 16, 4. hvarvid vi icke kunna undgå en jämförelse med Homeri (Od. 2, 327. 9, 255.) κεφαλάσ, ψυχὰς παρθέμενοι. Men att de dervid hafva att framför allt påräkna den h. andes hjelp, säger sig sjelft och är mångenstädes framhållet. Så, då de framdragas i synagogorna, skola de ej vara bekymrade om svaret (μὴ προμελετᾶν ἀπολογηθῆναι, då vi dermed jämföra λογοθετεῖν Aesop. fab. 283. λογοθεσία Chrysost. t. 1, p. 530. λόγον θέσθαι Pind. Pyt. 4, 132.), emedan den h. ande skall gifva dem det i samma stund (Luc. 12, 11.), detsamma, som θήσω τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου, Jes. 51, 16. (der ock θεός), 59, 21. (der τὸ πνεῦμα τὸ ἐμὸν är subject), jfr Exod. 4, 15. Num. 22, 38. och θεῖναι λ. εἰς τὸ στόμα motsvaras af θέσθε οὖν εἰς τ. καρδίασ, Luc. a. st. v. 14. Ty deras stridskall är att vitna (μαρτυρεῖν),

[1]) Vi erinra oss dervid τίθεσθαι ἀγῶνα Xen. An. 1. 7. 10. τίθ. κοινοὺς ἀγῶνασ, Aesch. Ag. 819. τὰ ἆθλα τίθεται Thuc. 1, 6. (som vi anföra resp. συναθλοῦντες τῇ πίστει τ. εὐαγγελίου, Ph. 1, 27.).

och när vi sammanhålla Joh. 15, 27. med v. 16. så finna vi, att ἔθηκα ὑ. ἵνα ὑπάγητε är detsamma som Jes. 55, 4. μάρτυρα (ἐν ἔθνεσιν) ἔδωκα αυτὸν, hvarvid ej må förbises det stora eftertryck Gudsbegreppet får genom v. 6. ἕνεκεν κυρ. τοῦ θεοῦ σου τοῦ ἁγίου Ἰσραήλ, jfr ock uttrycket μαρτύρια θέσθαι Herod. 8, 55; och när vi sammanhålla deras vitnesbörd med andens, finna vi, att i andens συμμαρτυρεῖν såsom om deras υἱοθεσία (R. 8.), så i deras ἀγωνοθεσία, är han deras styrka (jfr R. 9, 1. συμμαρτυρούσησ τ. συνειδήσεως μου ἐν πνεύματι ἁγίω, och 1 Joh. 5, 9. ἡ μαρτυρία θεοῦ μείζων, v. 11. ὅτι ζωὴν αιών. ἔδωκεν ἡμῖν ὁ θεός. Så stämmer med först anförda vitnesbörd (Luc. 12, 11. med dess πῶς κ. τὶ), det τὶ och καθὸ R. 8, 26. om hvilket, ὡσαύτως τὸ πνεῦμα ἀντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμ. och εἰς εὔκαιρον (εὔθετον καιρόν Ps. 32, 6.) βοηθείαν (accentueradt liksom fölle de båda θέω i ett begrepp tillsamman), Ebr. 4, 16. Huru detta andeliga "bispringande" betingas af de andeliga vapnens bruk, såsom a. st. af bönen, så af de öfriga mera egentliga så kallade, säger oss i synnerhet en blick på Eph. 6, 10. fj. De skola ock ἐνδύσασθαι i. q. περιτίθεσθαι, såsom förut är visadt och nu ytterligare kan anföras 1 P. 3, 3. (περίθεσις och ἔνδυσις) τ. πανοπλίαν τ. θεοῦ, och särskildt såsom τ. μάχαιραν τ. πνεύματος (jfr περὶ δὲ ξίφος ὀξὺ θετ' ὤμῳ, Od. 2, 3.), så τ. θυρεὸν τ. πίστεωσ, hvilken Gud sjelf är (Gen. 15, 1. eg. Ps. 18, 31. o. a. Hit hör ock Ps. 18, 35. διδάσκων χεῖρας μου εἰς πόλεμον κ. ἔθου τόξον καλκοῦν τ. βραχίονάσ μου, och sällan träder Gudsbegreppet klarare fram, än när på frågan τίς θεὸς πλὴν ... τοῦ θεοῦ ἡμῶν v. 32. följer svaret: ὁ θεὸς ὁ περιζωννύων με δύναμιν κ. ἔθετο ἄμωμον τ. ὁδὸν μου. Be-

lagda med svaghet (*περίκειται ἀσθένειαν,* Eb. 5, 2.), varda de alltjämt beklädde med kraft af höjden [1]). Härtill kommer att, i motsats till stridens oro och rörelsen, Guds ande säges hvila på dem, 1 P. 4, 14. Men om *ἀναπαύ.* säger detsamma, som *μένει* Joh. 1, 33. (jfr 3, 36.), och *μένει επὶ,* som *θήσω ἐπὶ* (Mat. 12, 18.), hvad säger då *τὸ θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶσ ἀναπαύεται* annat, än *τὸ... ανατίθεται?* Vid en blick åter på Rom. 8, 26. der anden betecknas såsom bönens ande, erinras vi om bönens vigt såsom vapen i den andeliga striden, och denna vigt kan knapt åskådliggöras bättre, än med det, som anföres om striden med Amalek, Exod. 17, 11. 12. att, då Moses *καθῆκε τὰσ χεῖρασ,* var Am. mäktig, men tvärtom Israel, sedan de *λίθον ὑπέθηκαν ὑπ' αὐτὸν κ. ἐκάθητο ἐπ' αὐτοῦ,* o. s. v. [2]).

Slutligen såsom Gud, namneligen anden, sätter striden [3]) och vapnen [4]), så sätter han segren [5]); såsom Jesu Christi stridsmän äro satte till en dom af verlden, så sätter Han domen till en seger (*ἕως ἂν θῇ ἐπὶ τ. γῆς κρίσιν,* Jes. 42, 4.); såsom verlden

---

[1]) Näml. med den h. andes, *ἐνδύσησθε δύναμιν,* Luc. 24, 48. 49. jfr *περιτίθεσθαι κράτος,* Herodot. 3, 142.

[2]) Böneuttrycket, naturligtvis gifvet med *δίδωμι,* förefinnes nog så ofta med *τίθημι.* Till redan anförda exempel lägg Ps. 56, 9. *ὁ θεὸς ἔθου δάκρυά μου ἐνόπ. σου.* 61, 6. 7. *ἡμέρας ἐφ' ἡμέρ. προσθήσεις.* 27, 6. *νομοθέτησον με ἐν τ. ὁδῷ σου,* hvarmed kan såsom svar på frågan: *τίς θεὸς...* Ps. 18, 33. jämföras: *ὁ θεὸς... ἔθετο ἄμωμον τ. ὁδόν μου,* och med följ. v. 34. jfr 2 Sam. 22, 34. *τιθεὶς τ. πόδασ μου ὡς ἐλάφων,* hvilket *τιθεὶς* åter ingår i svaret på frågan v. 32. *τὶς κτίστης πλὴν τοῦ θεοῦ;* och Jac. 1, 5. *τοῦ διδόντος θεοῦ* skulle vi nästan vilja anse som en omsättning af Guds begrepp.

[3]) *θέσθαι μάχην,* Il. 24, 402. [4]) *τὰ ὅπλα θέμενος,* epigr. Dem. 322, 8. 561, 21. Thuc. 2, 2. etc. [5]) *νίκην δίδωσιν,* Eur. Supl. 596. *θῆκε νικῆσαι,* Pind. Nem. 10, 48. *εἰρήνην θέσθαι,* Pol. 1, 11. 7. o. fl.

sätter dem till en förbannelse, så sätter Gud dem till en välsignelse (Joh. 7, 49. Ps. 21, 7. eg.); såsom de i verlden beklädas med smälek [1]), så bekläder han dem med ära [2]), ja, med en oförgänglighetens krona [3]). Hvad gäller, att 1 Cor. a. st. jfdt med 2 Cor. 5, 4. och dyl. kan omsättas till *ἃ ... ἀτιμότερα εἶναι τ. σώματος, τούτοις τιμὴν περισσότερα περιτίθεται ὁ θεὸς* i uppståndelsen från de döda, helst som den *υἱοθεσία,* vi vänta, är vår kropps förlossning, Rom. 8, 23? Denna härlighet, såsom yttersta målet för en christens *ἀγωνίζεσθαι,* inneslutes i det *παραθήκη* (resp. *ἐτέθην* v 11.), han har att bevaka intill den dagen, 2 T. 1, 12. och detgenom den h. ande, v. 14; och när det med eftertryck heter 1 T. 6, 20. *ω τιμόθεε τὴν παρακαταθήκην φύλαξον,* så tro vi att samma eftertryck faller på Gudsbegreppet, som deri framlyser och skall i dylika ordasätt framlysa alltintill fullan dag (Prov. 4, 18.), till dess Gud blifver allt i alla (1 Cor. 15, 28. och märk *ἄχρις οὗ ἂν θῇ* ... v. 25.). Icke heller får förgätas, att christendomens höjdpunkt är Guds lof och att de christnas syfte och mål är det, som så skönt uttryckes Ps. 71, 14: 12, 14: *ὁ θεός μου ... καὶ προςθήσω ἐπὶ πᾶσαν τ. αἴνεσίν σου.*

Med förhärligande af Gudsbegreppet på den grund och med de ord, vi alltjämt haft för ögonen, nästan slutar den hel. Skrift, såsom vi sett den nä-

---

[1]) Jfr Ps. 132, 18, och *ἐμοὶ ἀτιμίαν περιέθετε,* Thuc. 6, 89, jfr Ps. 44, 16. och v. 15. *ἔθου ἡμ. εἰς παραβολὴν ἐν τ. ἔθνεσι.* [2]) *τιμὴν θέσθαι* Job. 34, 19. *τιμήν τινι θεῖναι,* Il. 24, 37. jfr *θεὸς δοὺς τιμὴν* 1 Cor. 12, 24. och *τιμὴν περιτίθεμεν,* v. 23. *σοι πολὺ μείζω περιθεῖναι δόξαν,* Isocr. 112. C. etc. [3]) 1 Cor. 9, 25. jfr Mat. 27, 29. (*στέφανον ... ἐξ ἀκανθῶν ἐπέθηκαν*). *στέφανον περιθέσθαι,* Eur. Med. 984. o. många a. st.

stan börja. Dervid må vi först kasta en blick tillbaka på böckerna, af hvilka hon utgöres, då vi finna, att mer än en af dem har ett likartadt slut [1]). Ett sådant är nu här till det egentliga slutet Deut. 4, 2. *οὐ προςϑήσετε πρὸς τὸ ῥῆμα* etc. och äfven Ords. 30, 6. *μὴ προςϑῇσ τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ἵνα* etc. ty dess innehåll är detsamma som apokalypsens summariska slutord, deri mellan det *ἔρχου,* som anden och bruden säga, och det *ἔρχου κύριε Ἰησοῦ,* som

---

[1]) Så nästan sjelfva Genesis (50, 24. fj.), der på upphöjandet af Abrahams, Isaks och Jacobs Guds namn, följer berättelsen om Josefs begrafning *καὶ αὐτὸν ἔϑηκαν ἐν τ. σορῷ ἐν Αἰγύπτῳ,* hvilket, enär vi jämföra den ed af Gud, som uttryckes v. 24., och den, Josef tog af sina bröder att framdeles föra hans ben till löftets, till "hvilans land", jfr Act. 7, 15. (*μετετέϑησαν κ. ἐτίϑησαν*) och enär han tog denna förbindelse af dem i tron (Ebr. 11, 22.), långt ifrån att vara en obetydlig omständighet, tvärtom är så vigtig, som den innebär ett vitnesbörd om odödlighetens hopp (se Mat. 22, 32.) och säger, fastän i oändligt högre mening, detsamma, som så ofta upprepas af Homeros (t. ex. Il. II, 2. 318.): *ϑεῖναι τινα ἀϑάνατον.* Så Deut. i det i dess slut förtäljes, huru Moses *ἐπέϑηκε τὰς χεῖρασ αὐτοῦ* på Josua, v. 9. jfr slutversen (12.). Så Ruths bok: *ἔϑηκεν εἰς τ. κόλπον αὐτῆς* om Obed, denna för Messiastiden och dermed för Gudsbegreppet så vigtiga ättling. Så (enl. LXX) 2 Sam. *κ. ἔϑηκε Σαλωμὼν ἐπὶ τὸ ϑυσιαστήριον* etc. Så Mich. till hvars slut vi räkna ej mindre *δώσει,* v. 20. än *ἐπιϑήσουσι χεῖρασ* etc. desto vigtigare, som det skall besvara den af Michas namn föranledda frågan: *τίς ϑεὸς ὥσπερ συ;* Så Zeph. slut: *δώσω ὑμᾶσ ὀνομαστοὺς* etc. ("och sätta eder till lof och ära") och Hagg. *ϑήσομαί σε ὡς σφραγίδα* ... båda med utsigter till den messianska förlossningen. Den sistnämnda utsagan erinrar starkt om ett slutord i H. Visan (*ϑές με ὡς σφραγίδα ἐπὶ τ. καρδίαν σου*), äfvensom om ett af Siracidens slutord (50, 28.): *μακάριος* ... *ὁ ϑεὶς αὐτὰ ἐπὶ καρδίαν αὐτοῦ;* dessa åter om ett af slutorden i apoc. (v. 12.): *μακάριοι οἱ ποιοῦντεσ τ. ἐντολὰσ αὐτοῦ.* Men en så stark erinran i G. T. af något i N. är detsamma som förebud eller nästan förutsägelse, och det mästa af påfallande vigt i N. saknar aldrig ett visst prognosticon i G. till hvilket det förra är att hänföra.

utgör sagda slut, fylles rummet af detta *μαρτύριον: ἐάν τις ἐπιθῇ ἐπ' αὐτά... ἐπιθήσει ὁ θεὸς ἐπ' αὐτὸν τασ πληγὰσ τὰσ γεγρ. ἐν βιβλίω τούτῳ* [1]).

[1]) Härmed kan i viss måtto jämföras Gal. 2, 2. 6. ty då Paulus sagt sitt *ἀνεθέμην* d. ä. uppsatt eller framställt sitt ord till redogörelse för sin evangeliska verksamhet, så hade moderkyrkans pelarmän intet *πρός* att dervid tillägga: *οὐδὲν προςανέθεντο,* utan tvärtom, full öfverensstämmelse. Hvem kan grant märka derpå utan att hugfästa huru många *πρός* den romkatholska kyrkan gjort till Pauli lära om rättfärdiggörelsen och med dem alla, likasom de *ψευδαδέλφοι* och *ψευδαπόστολοι,* mot hvilka han namneligen i detta bref polemiserar, hårdt sammanbundit det nät af villfarelser, hvari hon sjelf fången söker fånga andra, sjelf ådragen de plågor, som äro åsatta för dem, som göra tillägg till Guds ord, alltframgent sökt att plåga dem, hvilka älska "evangelii sanning"? Jfr hvad ofvan är sagdt om חרם = *No popery!* ty = Gud är den, som sätter allt, och we den, som sätter sig i Guds stad och ställe.

Innehållsöfverblick.

C. W. S.

Om Torgauerartiklarne.

Den Augsburgska Bekännelsen är, som bekant, utarbetad på grundlag af tvänne förarbeten: Schwabacherartiklarne och Torgauerbetänkandet eller de s. k. Torgauerartiklarne. Schwabacherartiklarne hafva redan länge förelegat i original. Men hvilka Torgauerartiklarne äro, är en fråga, till hvilkens besvarande forskningen först i en senare tid funnit vägen. Att framställa, till hvilka resultat man på denna väg kommer, är den uppgift, som denna uppsats söker lösa.

Innan vi inlåta oss på den för nämnda syfte nödiga undersökningen af enskilda aktstycken, måste vi emellertid dels söka klarhet öfver den situation, som föranledt författandet af ifrågavarande artiklar, dels ur de historiska källorna samla de kriterier hvilka äro afgörande vid aktstyckenas pröfning, dels ock taga i betraktande de olika sätt, på hvilka man besvarat frågan: hvilka Torgauerartiklarne äro. Den närmaste uppgiften är sålunda att lämna en historisk redogörelse för frågans förutsättningar samt för dess uppkomst, utveckling och närvarande ståndpunkt.

I.

Historisk redogörelse.

Det sätt, hvarpå kejsaren behandlat de sändebud, som till honom öfverlämnade de evangeliska riksständernas protest mot riksdagsbeslutet i Speier 1529, hade hos Tysklands protestanter framkallat allvarliga bekymmer. Den politiska situationen egnade sig för ett afgörande. Och i hvilken riktning detta skulle komma att gå, syntes ej svårt att beräkna. Kejsarens den 29 Juni 1529 ingångna förbund med påfven beseglades nämligen genom kröningen i Bologna den 24 Februari 1530, vid hvilken han aflade den sedvanliga eden att "efter alla krafter, förstånd och förmåga vara påfvestolens och romerska kyrkans beskyddare" [1]).

Kröningen föregicks dock af förhandlingar, under hvilka kejsaren genom sin kansler Mercurinus Gattinara med stor kraft påyrkade ett koncilium för biläggande af religionsstriderna i Tyskland och för nödiga reformers genomförande [2]). Men lika energiskt afböjdes detta yrkande från påfvens sida, som dels påpekade de anabaptistiska svärmeriernas samhällsvådliga art, dels karaktäriserade vissa reformationens läror såsom beroende af förvirrade föreställningar, dels förklarade vissa andra frågor vara sådana, att de kunde, om det af regeringarne fordrades, af den påfliga stolen afgöras utan koncilium [3]).

Under sådana förhållanden måste kejsaren söka på annat sätt bilägga söndringen. Döljande de pla-

---

[1]) *J. G. Walch.* D. Martin Luthers Sämtliche Schriften, XVI. s. 755.

[2]) *Walch*, XVI, s. 734—741.

[3]) *Walch*, XVI, s. 741—744.

ner till protestantismens undertryckande, han med sin broder Ferdinand uppgjort, utfärdade han en kallelse till riksdag i Augsburg i ordalag, som voro för de evangeliske i hög grad öfverraskande. Redan den 21 Februari anlände samtliga exemplaren af den kejserliga skrifvelsen till det kejserliga regeringskansliet i Speier [1]) för att utdelas till de tyske furstarne. Och den 11 Mars inträffade i Torgau den kejserliga skrifvelsen, som i vänliga ordalag uttalade kejsarens bud och vilja, att kurfursten jämte öfrige kejsarens och det heliga rikets kurfurstar; furstar och ständer skulle den 8 April personligen infinna sig i Augsburg för att rådslå och besluta dels om afvändandet af Turkarnes inträngande i kristenheten dels om biläggande af religionsstriderna. Om den sist nämnda frågan heter det i den kejserliga skrifvelsen: "wie der irrung und zwispalt halben in dem hailigen glauben und der Christlichen Religion gehandelt und beschlossen werden mug und solle: und damit solchs desterbesser und hailsamlicher gescheen muge die zwitrachten hinzulegen: widerwillen zulassen: vergangne Irsal unserm.seligmacher zuergeben: und vleis anzukeren: alle ains yeglichen gutbeduncken:. opinion und maynung zwischen uns selbs in liebe und gutligkait zuhoren: zuverstehen: und zuerwegen: die zu ainer ainigen Christlichen warhait zubrengen und zuvergleichen, alles so zu baiden tailen nit recht ist ausgelegt oder gehandelt abzuthun: durch uns alle ain ainige und ware Religion anzunemen und zuhalten: und wie wir alle unter ainem Christo sein und streiten: also alle in ainer gemainschaft, kirchen und ainigkait zu leben" [2]).

---

[1]) *Förstemann*, Urkundenbuch, I, s. 1.

[2]) *Förstemann*, o. a. a., s. 7, 8.

Den kejserliga skrifvelsen väckte stor tillfredsställelse och glädje vid hofvet i Torgau. Kejsaren hade tillkännagifvit sin vilja att höra och pröfva en hvars mening och åsigt samt att söka till den ena kristliga sanningen återföra dem alla. Hvad än mera var, han hade genom uttrycket: "alles so *zu baiden tailen* nit recht ist ausgelegt oder gehandelt" erkänt behofvet af att en opartisk dom fälldes mellan katoliker och protestanter. Han hade slutligen erkänt, att de alla voro förenade under samma hufvud Kristus, hvarför de ock borde lefva i en enda kyrka.

Lifliga rådplägningar framkallades i Torgau genom riksdagskallelsen. Kurfursten lät snart sina betänkligheter falla och beslöt att personligen infinna sig [1]). Man visste emellertid icke, huruvida predikanterna och särskildt Luther skulle få tillstånd att medfölja och inför riksmötet framställa sin lära. Man betviflade detta. Därför framställde kanslern Gregorius Brück ett förslag i ett betänkande, afgifvet omkring den 14 Mars. Han föreslår här, att enär kejsaren önskade att "en hvars opinion och mening skulle höras", "solche meynung, darauff unsers teils bisanher gestanden und verharret, ordentlich In schrifften zusamen getzogen werden mit

---

[1]) Samma sangviniska förhoppningar hyste däremot icke landtgrefven Filip. I en skrifvelse till kurfursten den 20 Mars skrifver han: "Was aber betrift, das wir personlich solchen Reichstag ersuchen wolten, daruf konnen wir dissmals Ewer lieb kein bestendige antwort geben, dan wir vns des bey vns noch nit endlich endtschlossen, wiewoll wir ursach haben, die uns doran vorhindern mugen, wie dan ewer Lieb selbst wissen, Das die key:e M:t mit Irer vnnd der andern potschaften, vnd sonderlich der vnsern Des vberantworten buchleins halben zu *Barselonia* So vngenediglich vnd geschwindtlich gehandelt hat" (*Förstemann*, o. a. a. s. 62).

gründlicher bewerung derselbigen aus göttlicher schrifft, damit man solchs in schrifften fürzutragen hab, wo man den stenden auch die prediger In den handellungen die sachen furtzutragen lassen yhe [1]) nit würde verstatten wollen, als wir besorgen, schwerlich wirdet zugelassen werden. Das wirdet auch", tillägger han, "zu Fürderung der hendel vnd dohin dienen, auff das deste weniger misverstandts, wo solche opinion vnd meynung durch andere Leuthe, szo der gründe nit gnugsam verstendig, solt angezeigt werden, furfallen muge" [2]).

Antagligen på grund af detta råd afsändes till "die gelerten zu Wittemberg" en den 14 Mars daterad kurfurstlig skrifvelse. Det heter här, sedan den i kejsarens skrifvelse framställda saken blifvit angifven: "So erwegenn wir bey unns, das die hohe vnd vnmeidliche notturfft erfordern wil, weil villeicht solcher Reichstag an eins Concilij oder Nacional versamblung stadt gehaltenn wil werdenn, Das wir aller der artickel halbenn, Darumb sich angezaigter Zwispalt, baide Im glauben vnnd auch In andern euserlichenn kirchen breuchen vnd Ceremonien, erheldet, Zum furderlichsten dermassen gefast werdenn, damit wir vor anfang solchs Reichstags bestenndiglich vnnd grundtlich entslossen sein, ob oder welcher gestalt, auch wie weith wir vnnd andere Stende, so die Rayne leher [3]) bey Inen angenomen vnnd zugelassenn, mit Got, gewissen vnnd gutem fug, auch an [4]) beschwerlich ergerniss handlung leidenn mugen vnd konnen, Dieweil doch die

---

[1]) d. v. s. *je.*

[2]) *Förstemann*, o. a. a., s. 40.

[3]) d. v. s. *Lehre.*

[4]) d. v. s. *ohne.*

sachenn, wie wir vorberurtte ausskundungen des Reichstags nit anderss vorstehenn konnen, uf solchenn wege furgekommen sollenn werdenn, Dass dan von niemandts bass, grundtlicher, noch bestendiger dan euch erwogenn vnnd beratslagt mag werdenn"[1]). Det är därför kurfurstens önskan, att Luther, Jonas, Bugenhagen och Melanchton nu lämna å sido andra saker och göromål för att till näst följande Söndag, Oculi (den 20 Mars), vara färdiga med sina rådslag och nämnda Söndag infinna sig i Torgau. Slutligen tillkännagifver kurfursten sin önskan, att, ehuru man ej visste om predikanterna finge medfölja till riksdagen, dock "Doctor Martin", "Doctor Jonasen" och "Magister Philipssen Melanchton" skulle ordna sina angelägenheter äfvensom föranstalta att deras föreläsningar vid universitetet blefve uppehållna, för att sedan på dag, som skulle tillkännagifvas, åter infinna sig i Torgau och därpå "jämte Magister Spalatin och Eissleben" resa med kurfursten till Coburg. Där skulle de ("vnd sunderlich ir doctor Martinus") förblifva, tills de erhölle närmare besked.

I Wittenberg framkallade den kejserliga skrifvelsens innehåll liknande känslor som i Torgau, och teologerna började skyndsamt sina arbeten för fullgörande af kurfurstens uppdrag. Justus Jonas var stadd på en visitationsresa. Luther skrifver därför redan samma dag (den 14 kl. 12) ett bref till honom, så lydande: "Scripsit Princeps nobis, id est, tibi, Pomerano, Philippo et mihi, communes literas, ut una simus, et, omnibus sepositis aliis rebus, ante Dominicam futuram absolvamus quæ necessaria sunt ad Comitia 8. Aprilis futura. Carolus enim Cæsar

[1]) *Förstemann*, o. a. a., s. 42, 43.

ipse aderit Augustæ amice compositurus omnia, ut scribit in sua bulla. Quare hodie et cras, licet absente te, faciemus nos tres, quantum possumus: tamen et tuum erit, ut Principis voluntati satisfiat, reiectis in socios reliquos laboribus tuis, cras te hic sistere nobiscum. Festinata enim sunt omnia. Christus aspiret, ut omnia in gloriam eius fiant. Amen" [1]).

Oaktadt det ifriga arbetet blef man dock icke färdig till den utsatta dagen. Det framgår med säkerhet däraf, att kurfursten den 21 afsänder en ny skrifvelse, i hvilken det heter: "Nachdem wir euch Jungst haben schreiben lassen Mit genedigen Begern, euch von etlichen Sachen miteynander zu undterreden, vnd alsdan anher zu unss zufugen; Als wollen wir euch nit bergen, Das unns Itzt andere sachen furgefallen, Darzu wir euer auch bedurfftig. Wo Ir euch nuhe [2]) von denselben sachen, wie wir euch geschrieben, mit eynander underredt hettet, Als wir unns versehen, solchs gethan haben, Oder Je zum Furderlichsten thun werdet: So Ist unnser genedigs Begern Ir wollet euch dester ehr [3]) anher begeben, unnd ewere bucher zu der Notturfft mitbringen, Wollen wir euch alsdan die sachen, warumb wir euch Itzt dest furderlicher anher zukomen erfordert haben, anzeigen lassen, unnd thut uns in deme zu gnedigen gefallen" [4]). Den nya anledningen till deras inkallande var efter all sannolikhet, att den anabaptistiske antitrinitariern

---

[1]) *De Wette*, Dr. Martin Luthers Briefe, Sendschreiben und Bedenken, 3, s. 564.

[2]) d. v. s. *nun*.

[3]) d. v. s. *eher*.

[4]) *Förstemann*, o. a. a., s. 112.

Johan Campanus anländt till Torgau och därstädes bekämpade Wittenbergerteologerna [1]).

Huru sakerna nu utvecklade sig, är delvis inhöljdt i dunkel. Blott så mycket veta vi, att Melanchton såväl Söndagen Lætare (den 27 Mars) [2]) som ock följande dag befann sig i Torgau. "Hoc tempore", säger han i ett bref till Andreas Cricius (Krzycki), "hereo hic alligatus multis magnis causis". Och i slutet af brefvet heter det: "Nunc domo aberam. cum hec scribebam obrutus negocijs molestissimis" [3]). Den 31 Mars är han åter i Wittenberg, såsom framgår af hans denna dag daterade bref angående Campanus till kanslern Chr. Beier [4]). Att däremot Luther ej varit med i Torgau framgår med stor sannolikhet af hans bref till Georg Wicel och Anton Herrmann den 1 April [5]). Någon antydan

---

[1]) Det framgår af Melanchtons bref till Fr. Myconius den 27 Mars: "Ille noster *Campanus* huc attulit magnum acervum impiorum dogmatum. Et habet in tanto facinore *Juliacenses* proceres, qui ausint eum commendare principi nostro, ac petere, ut nos vadatos sistat in iudicio. Decrevit enim nobiscum bellum gerere". *Bretschneider*, Corp. Ref., II, s. 33, 34.

[2]) *Bretschneider*, C. R. II, s. 34.

[3]) *Bindseil*, Philippi Melanchtonis Epistolæ etc., quæ in Corpore Reformatorum desiderantur, s. 51.

[4]) *Bretschneider*, C. R. II, s. 34.

[5]) Georg Wicel, en evangelisk pastor i Niemeck, hade jämte en viss Anton Herrmann blifvit kastad i fängelse, emedan de mottagit Campanus. Luther skrifver den 1 April till dem: "Scripsi statim Principi, charissimi fratres, pro vestra redemtione, misso etiam nuntio proprio, mea impensa. Nam in carcerem vos coniectos esse plane ignorabam, præsertim tam gravem et crudelem. Si autem, quid culpæ sit, etiam ignoro, nisi forte Campani hospitium: sed spero hoc facile impetrari. Nam is Torgæ iam fere dies 15 fuit, miseraque monstra dogmatum indicans, quæ mihi tamen nondum visa, sed tantum relata sunt: ut divinare non satis possim, quid alat". De Wette, o. a. a., III,

om att Jonas och Bugenhagen skulle varit med i Torgau vid samma tid som Melanchton fins icke. Däremot afreste Luther, Jonas och Melanchton [1]) Söndagen Judica (den 3 April) från Wittenberg för att med kurfursten anträda resan till Coburg.

Det är i följd af det anförda sannolikt, att aldrig vid ifrågavarande tid något af alla fyra teologerna bevistadt konvent egt rum i Torgau och att således i detta afseende kurfurstens ursprungliga plan i följd af några för oss obekanta hinder ej gått i verkställighet. Det syns äfven sannolikt, att Melanchton ensam såsom Wittenbergerteologernas ombud infunnit sig i Torgau och att han på deras uppdrag ej blott med kurfursten förhandlat om nödiga åtgärder med afseende på Campanus, utan ock för kurfursten framlagt resultatet af deras rådplägningar med anledning af skrifvelsen den 14 Mars.

Äro vi med afseende på nu nämnda omständigheter hänvisade till större eller mindre sannolikheter, så är det däremot höjdt öfver allt tvifvel, att Wittenbergerteologerna fullgjort kurfurstens uppdrag genom att uppsätta en redogörelse för "de artiklar, angående hvilka tvedrägt rådde". Det första beviset härför finna vi i den förteckning öfver aktstycken, som efter en i Weimararkivet befintlig handskrift är aftryckt i Förstemanns "Urkundenbuch" [2]). Enligt denna förteckning medfördes till Augsburg en stor mängd aktstycken i

---

s. 565, 566. Näppeligen skulle Luther, om han såsom Melanchton varit i Torgau, hafva kunnat säga om *Campani dogmata: "quæ mihi tamen nondum visa sed tantum relata sunt"* etc. Jfr *Brieger*, Die Torgauer Artikel, s. 271.

[1]) Bugenhagen skulle qvarstanna i Wittenberg i och för pastoralvården. Jfr *Köstlin*, Luthers Leben, II, s. 193.

[2]) s. 134—138.

trenne lådor, en svart, en hvit och en röd. "Inn der driten Roten beschlagenen laden", heter det här, "lygen nachuolgend hendel" [1]). Bland de därefter uppräknade handlingarne finnas vigtiga dokument angående det kursachsiska kyrkoväsendet. Jämte handlingar rörande kyrko- och klostergods nämnas nämligen följande: "Doctor *Martinus Luther* belangent"; "Ezlich Bedenckenn des heiligen Euangelion halben"; "Der visitatorn ordnung unnd Instruction"; "Appellation sach an kay:e Ma:t vnd abschid aller hendel auf den gehalten tegen zu *Salfelt*, *Rottach*, *Nurmberg*, *Schwabach*, *Schleiez* vnd *Schmalckaldn*"; "Handlung vnnd abschid der gelarten zu *Martburg*, Anno etc. XXIX"; "Der gelerten zu *Witemberg* bedencken, Was kay:r Ma:t der Ceremonien halben vnnd was dem anhengig anzuzaigen sein sold"; "Die Gelerten zu *Witemberg* vnd *Johann Campanus* belangendt" [2]). Det kan ej vara något tvifvel underkastadt, att det aktstycke, som har titeln: "Der gelerten zu Witemberg bedencken" etc. är ett med anledning af kurfurstens skrifvelse den 14 Mars uppsatt betänkande, då det ej kan vara författadt före den genom riksdagskallelsen framkallade situationen.

---

[1]) d. v. s. "liegen nachfolgend Händel".

[2]) Vigten af dokumentet angående de lärde i Wittenberg och Joh. Campanus framgår däraf, att papisterna ej tröttnade att söka göra de evangeliske misstänkta för förbindelse med sådana hæretici som Campanus. Från den då gällande offentliga rättens synpunkt måste Campanus såsom antitrinitarier och anabaptist bära "*hæretici dogmatis infamiam*" med alla dess konseqvenser. Jfr Cod. Iustinianus Lib. I, I. 1 och VI (recogn. P. Krueger, Berlin 1877, ss. 5, 60). Uppsatsen angående Campanus härrör efter all sannolikhet från samma tid som det närmast föregående aktstycket.

Efter att, såsom förut blifvit nämndt, den 3 April hafva brutit upp från Wittenberg, afreste Luther, Jonas och Melanchton med kurfursten från Torgau en af de närmast följande dagarne [1]) och voro följande lördag i Weimar [2]) samt inträffade i Coburg den 15 April. Man afbidade här underrättelser om tiden för kejsarens ankomst och om hans sinnesstämning. Uppehållet begagnades af teologerna till fortsatta öfverläggningar [3]). Och Melanchton uppsatte eller åtminstone påbörjade en *apologi*, som skulle framlämnas till kejsaren.

Med afseende på resans fortsättning beslöt kurfursten, att Melanchton, Jonas och Spalatin, som i Altenburg anslutit sig till dem, samt Agricola ("Mag. Eisleben"), som anländt med grefve Albert af Mansfeld [4]), skulle medfölja till Augsburg, men Luther qvarstanna i Coburg [5]). Den 23 bröt man

[1]) Förstemann uppgifver den 4 April (Urk. s. 141), ehuru detta, såsom Brieger anmärker (o. a. a., s. 271), ej kan bevisas.

[2]) Jfr Brieger, o. a. a., s. 271 och Köstlin, o. a. a., s. 194.

[3]) Antagligen försiggingo äfven här de öfverläggningar, om hvilka Melanchton skrifver till Luther den 27 Juni: "Scripsi tibi, ut mihi significes, si ita res tulerit, quantum cedere adversariis possimus. *Res sunt antea deliberatæ, ut scis*", etc. C. R. II, s. 146.

[4]) *Knaake*, Luthers Antheil an der Augsb. Confession, s. 36.

[5]) Det af *Rückert* framställda antagandet, att Luther qvarlämnats i Coburg, emedan man ansett honom vara ett hinder för en fredlig utgång, beror af missförstånd af enskilda yttranden, särskildt af ett yttrande i Luthers bref till Eoban Hesse den 23 April. Det enda skälet var utan tvifvel, att man ej ville utsätta Luthers person för den fara, som skulle hotat honom i Augsburg. Jfr den utförliga redogörelsen af *Knaake*, Luthers Antheil an der Augsburgischen Confession, ss. 36—44. Det, som varit det afgörande, synes hafva varit ett från rådet i Nürnberg genom Michael von Kaden muntligen meddeladt svar på kurfurstens fråga. Att kurfursten varit tveksam särskildt med afse-

upp [1]), och den 2 Maj inträffade man i Augsburg, dit ännu ingen annan af de mera betydande furstarne anländt [2]).

Den 4 Maj skref Melanchton till Luther, att han då arbetade på att göra inledningen till Apologien "mera retorisk" än han skrifvit den i Coburg [3]), liksom han ock så väl i brefvet till Luther som i ett på samma gång afsändt bref till Veit Dietrich skrifver, att han skulle snart själf till Coburg medföra, eller, om kurfursten ej medgåfve, att han reste, dit afsända Apologien (*"Apologiam, quæ Cæsari exhibebitur"*) [4]).

Den sålunda så godt som färdiga Apologien undergick emellertid en genomgripande förändring under veckan den 4—11 Maj, beroende särskildt

---

ende på Luther, framgår redan af hans skrifvelse den 14 Mars. Och att Luther själf fullt insett skälet härför, röjer sig i hans ord i brefvet till Cordatus den 2 April: "Primum quod ego non sum eo vocatus, sed cum Principe itinire sui dominii tantum ibo, certis de causis" (De Wette, III, s. 568). Att Luther i sitt bref den 18 April till Nic. Hausmann skrifver: "Ego jussus sum a Principe, ubi alii abierunt ad comitia, Coburgi manere, nescio qua de causa" (De Wette, IV s. 1), låter sig, såsom Knaake anmärker, väl förklara, om nämligen kurfursten ej velat meddela Luther innehållet i det dagen förut från Nürnberg anlända svaret. Hvarje ovisshet om skälet måste åtminstone hafva försvunnit för Luther efter ett den 1 Juni skedt meddelande från kurfursten angående kejsarens uttalande om tillämpandet af Wormserediktet (jfr Knaake o. a. a., ss. 40, 41). I sitt bref till Jacob Probst den 1 Juni säger han dessutom själf: "*Non fuit tutum me Augustam trahere*" (De Wette, IV, s. 27).

[1]) Den 22 hade kurfursten från kejsaren erhållit ett budskap med uppfordran att den 1 Maj infinna sig i Augsburg. *Plitt*, Einleitung in die Augustana, I, s. 522

[2]) Plitt, o. a. a., I, s. 524.

[3]) C. R. II, s. 39. 40.

[4]) C. R. II, s. 41.

däraf, att Eck uppträdt i Augsburg och mot de evangeliske utslungat smädliga anklagelser för åtskilliga kätterier [1]). Den 11 Maj afsände kurfursten till Luther den nu omarbetade Apologien, d. v. s. Augsburgska Bekännelsen i dess första skick, för att inhämta Luthers omdöme. Kurfurstens skrifvelse den 11 Maj är af stor betydelse med afseende på frågan om det i Wittenberg uppsatta betänkandet. Det heter här [2]): "Nachdem ihr und andere unsere Gelehrten zu Wittenberg, auf unser gnädiges Ansinnen [3]) und Begehren die Artikel, so der Religion halben streitig sind, in Verzeichniss bracht: als wollen wir euch nicht bergen, dass jetzt allhie Mag. *Philippus Melanchton* dieselbigen weiter übersehen und in eine Form gezogen hat, die wir euch hierbei übersenden. Und ist unser gnädiges Begehren, ihr wollet Dieselben weiter zu übersehen und zu bewegen unbeschwert sein. Und wo es euch dermassen gefällig oder etwas [4]) davon oder dazu zu setzen bedächtet, das wollet also daneben verzeichnen, damit man alsdann auf kaiserl. Majestät Ankunft, der wir uns in Kürze versehen, gefasst und geschickt seyn möge, und uns dieselbigen alsdann bei diesem Bothen wohl verwahret und verpetschaft unverzüglich wiederum anher schicken".

Af denna skrifvelse framgår, dels att teologerna i Wittenberg uppgjort en förteckning öfver de artiklar, som hvad religionen beträffar voro stridiga, dels att Apologien d. v. s. Augsburgska Bekännelsen i det skick, hvari den nu öfversändes till Luther,

---

[1]) C. R. II, s. 45.

[2]) C. R. II, s. 47.

[3]) I handskr. står: *gesynnen* (Förstemann. o. a. a., s. 190).

[4]) I handskr. står: *ichtwas* (Förstemann, o. a. a., s. 191).

utgjorde en af Melanchton gjord bearbetning af samma artiklar. Arten af denna bearbetning finnes angifven i en variant så lydande: "Philippus Melanchton dieselbigen weiter vbersehen haben lassenn, vnnd mit etzlichen zugesetzten wortenn etwas enger zusamen gezogenn hat, wie ir hiebey befind; die thun wir euch hiebey übersenden" [1]).

Den i kurfurstens skrifvelse innehållna uppgiften bör vidare kompletteras genom Melanchtons bref af samma datum [2]), i hvilket han angifver Bekännelsens förhållande visserligen icke till Wittenberger- (eller Torgauer-) betänkandet, men till den först affattade Apologien. Han skrifver: "Mittitur tibi apologia nostra, quanquam verius confessio est. Neque enim vacat Cæsari audire prolixas disputationes. Ego tamen ea dixi, quæ arbitrabar maxime vel prodesse vel decere. Hoc consilio omnes fere articulos fidei complexus sum, quia *Eckius* edidit *διαβολικωτάτας διαβολὰς* contra nos. Adversus has volui remedium opponere. Tu pro tuo spiritu de toto scripto statues". Häraf framgår, att dels för kejsarens skull vidlyftigare afhandlingar uteslutits, dels för Ecks skull en framställning af nästan alla trons artiklar blifvit upptagen. En framställning äfven af de icke "stridiga" artiklarne hade således här blifvit tillagd.

Innan Luthers svar till kurfursten [3]), i hvilket han uttalar sitt gillande af Apologien, hunnit blifva bekant för Melanchton, skref denne den 22 Maj ett nytt bref, i hvilket det fortsatta redigeringsarbetet beskrifves. Han skrifver här [4]): "In *Apo-*

[1]) Förstemann, Urkundenbuch I, s. 191.
[2]) C. R. II, s. 45.
[3]) De Wette, IV, s. 17.
[4]) C. R. II, s. 60.

logia quotidie multa mutamus: locum *de Votis*, quia erat exilior iusto, exemi, supposita alia disputatione eadem de re paulo uberiore. Nunc de potestate clavium disputo. Vellem percurrisses articulos fidei, in quibus si nihil putaveris esse vitii, reliqua utcunque tractabimus. Subinde enim mutandi sunt, atque ad occasiones accommodandi".

Af Nürnbergerlegaternas bref till borgmästaren och rådet i Nürnberg den 3 Juni framgår ock, att i det latinska exemplar af Bekännelsen, som de då afsände, fattades en eller två artiklar [1]. I deras bref den 15 Juni, då de afsände det tyska exemplaret, heter det: "Der Artikel vom Glauben und Werken hinten an den teutschen Begriff gestellt, ist in dem lateinischen Begriffe, den wir E. W. hievor überschickt, nicht. Wir haben auch itzo darum anhalten lassen. So ist der im Latein noch gar nicht gemacht, darum wir E. W. denselben in Latein nicht haben schicken können, versehen uns aber, er soll ungefährlich in zweien Tagen fertig werden [2]).

Den nu gifna historiska framställningen innehåller fakta, hvilka dels bevisa, att på grund af kurfurstens skrifvelse den 14 Mars ett betänkande af Wittenbergerteologerna affattats, dels angifva vissa kriterier på det aktstycke, som skall kunna erkännas såsom det uti ifrågavarande afseende äkta. För att inse, hvilka dessa kriterier äro, sammanfatta vi den föregående historiska framställningen i följande punkter.

[1]) C. R. II, s. 83.
[2]) C. R. II, s. 105.

1) Af kansleren Brücks betänkande omkring den 14 Mars framgår, att man önskade en med bevis ur skriften försedd, korrekt, apologetisk framställning af "den opinion och mening", vid hvilken man hittills framhärdat.

2) I den kurfurstliga skrifvelsen den 14 Mars begäres en sammanfattning af alla de artiklar, om hvilka tvedrägt rådde, så väl hvad tron som hvad yttre kyrkobruk och ceremonier angick; denna sammanfattning skulle vara sådan, att kurfursten och de öfrige evangeliske på grund däraf kunde veta och besluta både om och huru långt de "med Gud, samvete och godt fog utan svår anstöt kunde medgifva förhandlingar" angående religionssaken. Man önskade således en till ledning för kurfursten under riksdagen affattad framställning af de stridiga artiklarne.

3) Af titeln på ett i "den röda lådan" befintligt aktstycke framgår, att till riksdagen medfördes ett af Wittenbergerteologerna afgifvet betänkande, som behandlade hvad man skulle föredraga för kejsaren angående ceremonierna och hvad därtill hörde.

4) Kurfurstens skrifvelse den 11 Maj bevisar, att Augsburgska Bekännelsen i sitt första skick var en af Melanchton gjord bearbetning af den förteckning öfver stridiga artiklar, som var resultatet af förhandlingar, i hvilka äfven Luther jämte de öfrige tagit del, äfvensom att denna bearbetning medfört dels utvidning och tillägg dels sammandragning och uteslutande.

5) Af Melanchtons bref den 11 Maj framgår, dels att vidlyftigare afhandlingar uteslutits, dels att en nästan alla trons artiklar omfattande framställning kommit till.

6) Melanchtons bref den 22 Maj bevisar, att ytterligare ändringar af delvis genomgripande art företogos under det fortsatta redigeringsarbetet.

Kriterierna blifva således följande:

1) att det ifrågavarande aktstycket måste hafva karaktär af en för kurfurstens tjänst afsedd apologetisk framställning af de stridiga artiklarne, framför allt hvad kyrkobruk och ceremonier angår; 2) att det måste vara sådant, att det tydligen visar sig hafva legat till grund för Augsburgska Bekännelsen, ehuru öfverensstämmelsen å andra sidan inskränkes genom de kraf, som situationen i Augsburg både före och efter den 11 Maj ställde på Bekännelsen. I formellt afseende torde man hafva skäl att 3) antaga, att aktstycket har karaktär af gemensamt betänkande. Hvad detta sista kriterium beträffar måste man dock beakta en högst vigtig omständighet, att nämligen i åtskilliga gemensamma betänkanden från den tiden, då redigeringsarbetet utförts af en, stilistiska egendomligheter förekomma, som i första hand ej synas öfverensstämma med aktstyckenas karaktär af gemensamma betänkanden[1]).

Hvilket är nu detta märkliga och betydelsefulla aktstycke? I tre århundraden härskade fullkomligt felaktiga föreställningar därom. För att förklara huru dessa föreställningar uppkommit måste vi taga i betraktande några omständigheter, som vilseledt forskningen.

---

[1]) Brieger har i sin behandling af det tredje kriteriet ej med ett ord hänvisat till denna vigtiga omständighet, på hvilken ej heller någon af hans föregångare fästat uppmärksamheten.

Kort efter kolloqviet i Marburg hölls den 16 Oktober 1529 ett konvent i Schwabach, vid hvilket 17 artiklar framlades, hvilkas antagande af de Zwingliskt sinnade städernas sändebud man gjorde till vilkor för förbund. Dessa artiklar blefvo 1530 mot Luthers vilja utgifna i Coburg under titeln: "Die bekentnus Martini Luthers auff den itzigen angestellten Reichstag zu Augspurg eyn zu legen, in siebentzehn Artickel verfasset" [1]). Kort därefter utkom från papisternas sida en motskrift med titel: "D. Conrad Wimpinä, D. Johann Mensings, D. Wolfgang Redörffers und Lic. Rupert Elgersmä kurzer und Christlicher Unterricht gegen die Bekenntniss D. Mart. Luthers, auf dem jetzigen angestellten Reichstag zu Augspurg aufs neue eingeleget und in XVII. Artikel verfasst" [2]).

Härpå svarade Luther genom att själf utgifva de 17 Schwabacherartiklarne. Såsom inledning härtill satte han en uppsats med titel: "D. Martin Luthers Antwort auf das Schreyen etlicher Papisten über die XVII Artikel". Han säger här: "Es sind neulich siebenzehn Artikel unter meinem Namen gedruckt ausgangen, mit dem titel, als wollte ich dieselbigen auf dem jetzigen Reichstag einlegen; davon ich doch nie keine Gedanken gehabt habe. Wahr ists, dass ich solche Artikel habe stellen helfen (denn sie sind nicht von mir allein gestellet,) nicht um der Papisten willen, noch auf diesen Reichstag einzulegen. Die wissen aber wohl drum, um welcher willen sie gestellet sind. Hätte mich auch nicht versehen, dass sie sollten am Tag kommen,

---

[1]) *Ed. Köllner*, Symbolik der lutherischen Kirche (Hamburg 1837) s. 156.

[2]) *Walch* o. a. a., s. 766.

vielweniger, dass sie mit solchem Titel unter meinem Namen sollten ausgehen. Und wer es gethan hat, hätte mirs lieber gelassen, wie er wohl gewusst, dass er von mir dess keinen Befehl noch Bewilligung gehabt hat" [1]).

Luther tillkännagifver emellertid icke, hvar, när eller för hvad ändamål dessa 17 artiklar blifvit författade. Stor oklarhet rådde därför länge angående desamma. Att de voro de s. k. Schwabacherartiklarne, visste man icke. Däremot leddes man ganska lätt in på ett annat antagande.

Enligt kurfurstens bref den 11 Maj var det nämligen en af Wittenbergerteologerna uppsatt förteckning öfver stridiga artiklar som legat till grund för Augsburgska Bekännelsen. Det var i ögonen fallande, att dessa 17 artiklar legat till grund för de fleste artiklarne i Augsburgska Bekännelsens första del. Trots Luthers bestämda förklaring, att dessa artiklar icke kommit till för papisternas skull, ej heller med syfte på riksdagen i Augsburg, drog man dock den slutsatsen, att just dessa 17 artiklar blifvit af Wittenbergerteologerna öfverlämnade åt kurfursten i Torgau. Sålunda säger redan *Matthesius* († 1565) i sin nionde predikan öfver "Luthers Leben": "Ehe man zu Torgau aufgewesen ist, hat Luther 17 Artikel fein kurz und rund gestellt, daraus hernachmals die Augsburgische Confession sammt der Apologie gesponnen ist" [2]). Och ända till midten af 17 århundradet nöjde man sig med det antagandet, att 17 af Luther uppställda artiklar bildat grundlaget för Augsburgska Bekännelsen. I dem såg man de s. k. Torgauerartiklarne. Om dessas

---

[1]) *Walch*, o. a. a., s. 778.

[2]) Jag har detta citat från Knaake, o. a. a., s. 23.

förhållande till de artiklar, som blifvit uppställda vid det första Schwabacherkonventet den 14 Juni 1528 och det andra Schwabacherkonventet den 16 Oktober 1529 rådde fullkomligt dunkel.

Omkring midten af det 17 århundradet började man söka klarhet i dessa frågor [1]). Men då man saknade aktstyckena själfva, uppställdes blott motsägande förklaringar. Genom upptäckten af originalet till det andra Schwabacherkonventets artiklar 1714 och till det första Schwabacherkonventets artiklar 1733 fick man först klarhet öfver skilnaden mellan dessa. Men vanligen identifierade man nu Torgauerartiklarne med det andra Schwabacherkonventets artiklar, de vanligen s. k. Schwabacherartiklarne. Man menade, att Wittenbergerteologerna på grund af den kurfurstliga skrifvelsen i Torgau på nytt öfverlämnat Schwabacherartiklarne, hvilka de skulle ansett för syftet tillfyllesgörande. Sålunda framställes saken af *Walch*. Han har aftryckt det 1714 funna originalet såsom de ursprungliga Schwabacherartiklarne, med bifogande af de varianter, som förekomma i de af Luther i tryck utgifna, hvilka han anser vara de med de förra i hufvudsak identiska Torgauerartiklarne [2]).

Mot detta okritiska antagande höjde sig i det 18 århundradet blott tvänne röster. *Bertram* i Halle uttalar 1786 i "Hallische Anzeigen" den förmodan, "dass das zu Wittenberg verfertigte Verzeichniss der streitigen Artikel, woraus Melanchton nachher die Confession gemacht, ganz etwas Anderes gewesen sein möge als die Schwabachischen Artikel des vorigen Jahres". Utan att känna till detta Bertrams

---

[1]) Jfr Köllner, o. a. a., s. 156 o. f.

[2]) *Walch*, o. a. a., ss. 681—686.

yttrande uttalade sedan *Weber* detsamma i sin "Kritische Geschichte der Augsburgischen Confession". Mot det vanliga antagandet anför han följande. 1) Schwabacherartiklarne motsvarade ingalunda kurfurstens önskan, att man skulle lämna en förteckning öfver alla stridiga artiklar både i fråga om tron och yttre ceremonier. 2) Luther skref på grund af det kurfurstliga reskriptet till Jonas, att han skulle med det snaras återvända, emedan de skulle arbeta så mycket de kunde, något som omöjligt kan vara att förstå om ett blott afskrifvande af Schwabacherartiklarne. 3) Kurfursten skulle hafva begagnat ett högst olämpligt uttryck i sitt bref den 11 Maj, om han med de af Wittenbergerteologerna på hans "gnädiges Gesinnen und Begehr" uppställda artiklarne åsyftat artiklar, som varit identiska med Schwabacherartiklarne. 4) Förteckningen öfver de stridiga artiklarne skulle uppställas för papisternas skull och med afseende på riksdagen i Augsburg, men Luther säger i sitt företal till Schwabacherartiklarne, att de icke voro författade för sådant ändamål [1]).

Den gamla uppfattningen försvarades ännu af *Ukert* i hans "Dr. M. Luthers Leben" (1817) och af *Rotermund* i hans "Geschichte des zu Augsburg übergebenen Glaubensbekenntnisses" (1829) [2]). Men kort därefter skedde en upptäckt, hvarigenom ett nytt och oväntadt ljus spreds öfver frågan och genom hvilken forskningen angående Torgauerartiklarne för all framtid inleddes på en ny bana.

Denna för forskningen angående Augsburgska Bekännelsens historiska upprinnelse epokgörande upp-

---

1) *Knaake,* o. a. a., ss. 13, 14.
2) *Knaake,* o. a. a., s. 13.

täckt skedde 1831, då Förstemann i Weimararkivet påträffade aktstycken, som delvis otvifvelaktigt utgjorde för forskningen hittills obekanta förarbeten till Augsburgska Bekännelsen. I Weimararkivet hade äfven Weber sökt den länge saknade urkunden, och han hade haft i sin hand den volym, som inneslöt de aktstycken, hvilka Förstemann framdrog i ljuset.

Dessa aktstycken förefunnos bland bilagorna till ett apologetiskt verk öfver religionsförhandlingarne i Augsburg. Orsaken till författandet af detta verk var, att en skrift utkommit försedd med kejserligt privilegium, hvilken till det romerska partiets fördel framställde förhandlingarne under riksdagen. Denna skrift hade till titel: "*Pro religione christiana res gestæ in Comitijs Augustæ Vindelicorum habitis. Anno Domini M. D. XXX, Cum privilegio Cæsareo*"[1]). Härtill kom att protestanternas fara ytterligare ökades genom afslutandet i Augsburg af ett hemligt förbund mellan de papistiske furstarne[2]). Protestanterna insågo då nödvändigheten att hålla sig rustade till krig. Men man beslöt ock, att en sanningsenlig framställning af riksdagsförhandlingarne skulle i tryck utgifvas och afsändas till de europeiska hof, hos hvilka hjälp kunde vara att hoppas. En vederläggning af den papistiska skriften blef sålunda författad[3]). Det är intet tvifvel, att kurfurstens åldrige kansler, *Gregorius Heinse*, vanligen

[1]) *Förstemann*, Archiv für die Geschichte der kirchlichen Reformation, I, 1 (Halle, 1831), s. VIII.

[2]) *Förstemann*, o. a. a., s. X.

[3]) Den blef dock ej i tryck utgifven. Skälen härtill äro obekanta. Möjligen berodde det däraf, att situationen gestaltade sig så, att man undgick krig. Förstemann, Archiv für die Geschichte der kirchlichen Reformation, I, 1 (Halle 1831), s. VIII.

Brück eller *Pontanus* kallad, är dess författare [1]). Detta verk förefinnes i afskrift under titeln: "*Handlung der Religion zu Augsburg Anno 1530*" i Weimararkivet och är aftryckt i Förstemanns "Archiv für die Geschichte der kirchlichen Reformation", I, 1 (Halle 1831).

I samma volym som afskriften af Brücks verk finnas många ungefär liktidigt, men af en annan hand gjorda afskrifter af aktstycken, af hvilka de allra flesta stå i sammanhang med förhandlingarne i Augsburg [2]). De omfatta bladen 257—509 och äro såsom bilagor förbundna med Brücks verk. Det torde vara svårt att afgöra huru man ursprungligen tänkt sig dessa bilagors ställning till Brücks apologi [3]). Åtskilliga af dem äro sådana, att det torde hafva varit Brücks egen mening att införlifva dem med sitt verk. Dock synas de såsom de här föreligga mera tillfälligt, men antagligen kort efter den af Brück föranstaltade afskriftens affattande, hafva blifvit med denna förbundna. De äro alla skrifna af samma hand och ganska säkert under tiden närmast efter 1530 [4]). Den fortlöpande numreringen af bladen anser Förstemann ej hafva skett förr än vid början af 17 århundradet.

---

[1]) Det är Förstemann som i inledningen till "Archiv für die Geschichte" etc. bevisat, att Brück var författaren. Författaren var förut bekant blott under namnet: *Autor Apologiæ manuscriptæ*. Förstemann, Urkundenbuch, s. 41, not.

[2]) Jfr Förstemann, Archiv, s. XXII.

[3]) Förstemann anser, att man blott tänkt sig dem såsom bifogade apologien, under det att Brieger anser afgjordt, att man tänkt sig dem skola infogas i själfva texten.

[4]) Förstemann: "den Schriftzügen nach der frühesten Zeit nach dem J. 1530".

De ifrågavarande bilagorna utgöra 25 [1]), hvilka till större delen utan kronologisk ordning [2]) följa på hvarandra. N:r 1 utgöres af "*Kais. Maj. Abschied*" bl. 257—273. N:r 2 är en afskrift af den religionen beträffande delen af riksdagsafskedet, såsom det publicerats vid slutet af riksdagen (bl. 273—302). N:r 3, som omfattar bl. 303ᵃ—347ᵇ, innehåller flera uppsatser öfver stridiga artiklar mellan de romerske och de evangeliske. De följande numren innehålla dels kyrkliga, dels politiska aktstycken, som härröra från åren 1525, 1529, 1530 och 1531 [3]).

---

[1]) Handskriften själf uppställer en 24 nummer omfattande förteckning. Brieger, o. a. a., s. 280.

[2]) Dock äro n:r 7—16 kronologiskt ordnade.

[3]) N:r 4 och 5 äro aktstycken tillhörande 1525, hvilka, enligt Förstemann, af okunnighet blifvit förda hit. N:r 6 har till öfverskrift: "Hvad min nådigste herre låtit svara på riksdagsafskedet" (i Januari 1531). N:r 7 innehåller kejsarens utskrifvande af riksdagen i Augsburg. N:r 8: kejsarens önskan, att kurfursten skulle den 1 Maj infinna sig i Augsburg. N:r 9: kejsarens proposition till riksdagen. N:r 10 innehåller: "Bekenntnis vnnd Artickel des Glaubens" (bl. 384—426ᵃ). N:r 11: kejsarens svar på den förelästa skriften. N:r 12: Stycke ur kurfurstens svar till kejsaren den 21 Juli. N:r 13: det första svaret på utskottets förslag. N:r 14: Kurfurstens af Brandenburg anförande. N:r 15: Furstarnes svar på utskottets förslag den 13 Augusti. N:r 16: kejsarens "abschied". De närmast följande aktstyckena äro af politisk natur. Däremot har n:r 23 till öfverskrift: "Was keis. Ma:t in der sach des Euangelion sold Fuhrzutragen sein". Detta aktstycke, som af Förstemann anses vara ett betänkande uppsatt af någon af Wittenbergerteologerna med anledning af skrifvelsen den 14 Mars, är aftryckt i hans "Urkundenbuch" ss. 63—66. Bretschneider och Plitt anse det vara det exordium till konfessionen, som Melanchton författat i början af Maj. Brieger däremot förmodar, att det varit en instruktion, måhända uppsatt för Hans von Dolzig vid något af de tillfällen, då han såsom sändebud afgått till det kejserliga hofvet. Att det ej kan stå i sammanhang med Torgauerbetänkandet, framgår, såsom Brieger

N:r 3 består af 4 lag (4×6 ark), betecknade med bokstäfverna *e*, *f*, *g*, *h*, en beteckning, som, såsom Brieger anmärker, härrör från samma hand som själfva afskrifterna. Den första uppsatsen är afskild från de öfriga därigenom, att nära 2 sidor äro lämnade tomma efter dess slut. Däremot äro de följande uppsatserna skrifna i en fortlöpande följd så, att samma afstånd skiljer hvarje föregående uppsats från en efterföljande som hvarje i en uppsats förekommande artikel från en efterföljande. Man måste därför här efter innehållets beskaffenhet afgöra hvar en uppsats eller hvar blott en artikel i en uppsats slutar [1]). Framför den andra uppsatsen förekommer en antagligen från omkring 1570 härrörande öfverskrift så lydande: "*Bericht des Churfursten zu Sachssen, wie es in der Religion sachen I. churf. g. in Iren Chur vnd Furstenthumben allenthalben halte, vnd wz Ihre Churf. g. gleube vnd lehren lasse etc.*" [2]). Efter sista uppsatsen följa ett tomt blad, som ej tagits med i bladens numrering, samt resterna af tvänne afskurna blad [3]).

De i n:r 3 förekommande uppsatserna äro af Förstemann aftryckta i hans "Urkundenbuch zu der Geschichte des Reichstages zu Augsburg im Jahre 1530", I, Halle, 1833. Bland dem förekommer emellertid (bl. 327[b]—329[a]) ett betänkande, hvars innehåll Förstemann insåg vara af den beskaffenhet, att det ej kunde tillhöra Torgauerartiklarne. Han

---

anmärker, däraf, att det ej berör frågan om kyrkoceremonierna (Brieger, o. a. a., s. 296). N:r 24 innehåller: "Protestation wider den speierischen abschiedt" och n:r 25 handlingar rörande Ferdinands val i Cöln till romersk konung.

[1]) *Brieger*, o. a. a., s. 280.

[2]) *Förstemann*, Archiv, s. XXIV.

[3]) *Brieger*, o. a. a., s. 279.

har därför afskiljt detta från de öfriga och aftryckt det bland de till Maj månad hörande aktstyckena. Bland aktstyckena i ”Urkundenbuch” utgör det n:r 76.

Den omständigheten, att bland uppsatserna en förekom, som omöjligen kunde tillhöra Torgauerartiklarne, hade bort göra Förstemann försigtig med afseende på de öfriga. Men i stället har han utan att underkasta hvarje särskild uppsats vederbörlig granskning ansett de öfriga sex samtliga tillhöra Torgauerartiklarne. Han har ock, då han ansåg, att afskrifvaren utan någon bestämd afsigt låtit uppsatserna följa på hvarandra, efter inre grunder bestämt ordningsföljden. Sålunda har den af Förstemann införda beteckningen af uppsatserna såsom *A*, *B*, *C*, *D*, *E*, *F* uppkommit. Då emellertid denna ordningsföljds riktighet ej af honom blifvit med tillräckliga grunder styrkt, måste vi här angifva samtliga till n:r 3 hörande uppsatserna efter deras i handskriften förekommande ordning.

Upps. *D*, som omfattar bl. 303[a]—305[a] (på sista sidan endast 2 rader), innehåller en artikel om privatmessan. *A*, som omfattar bladen 306[a]—324[a], utgör ett med inledning försedt betänkande, som innehåller redogörelse och försvar för de kyrkobruk och ceremonier, kurfursten anordnat i sitt land. *B*, som omfattar bl. 324[a]—327[b], innehåller en artikel om tron och goda gärningar. Den därpå följande uppsatsen (n:r 76 i Urkundenbuch), som omfattar bl. 327[b]—329[a], är ett betänkande afgifvet såsom svar på framställda frågor, huru nämligen kurfursten skulle förhålla sig i Augsburg, om man ålade honom att underkasta sig fastestadgarna, om man förbjöd honom att låta sina predikanter predika och om man ville tvinga honom att deltaga i den katolska messan. Uppsatsen *E*, som omfattar bl. 329[a]

—334[a], innehåller utan inledning 9 artiklar, som besvara frågor angående de eftergifter, man skulle kunna göra för papisternas fordringar. *F*, som omfattar bl. 334[a]—343[b], utgör en förteckning af de stycken, som tillhöra Kristi kyrka, och de stycken, som tillhöra påfvekyrkan. *C*, som omfattar bl. 344[a] —347[b], innehåller utan inledning 3 artiklar: de potestate clavium, om bannet och om äktenskapshinder i följd af skyldskap.

Förstemanns fynd har för frågan om Torgauerartiklarne ett värde, som ej nog högt kan uppskattas. Men forskningens tillegnande af detta fynd har i någon mån försvårats genom det misstag han begick, då han utan tillräckliga grunder bestämde ordningsföljden mellan uppsatserna. Hade samtliga uppsatserna, incl. den, som han insåg ej kunna tillhöra Torgauerartiklarne, aftryckts i den ordning, i hvilken de förekomma i handskriften, så hade sannolikt forskningen lättare kunnat komma in på de rätta spåren. Betydelselös i detta afseende anser jag ej heller den före *A* i handskriften förekommande, oftast förbisedda öfverskriften vara.

Den som först upptog Förstemanns upptäckt var *Köllner* i sin *Symbolik der lutherischen Kirche* (Hamburg, 1837). Han söker dock härmed förena antagandet, att jämte de nu funna aktstyckena äfven Schwabacherartiklarne blifvit på nytt förelagda i Torgau. Han inlåter sig för öfrigt ej på någon undersökning af frågan, om alla sex uppsatserna tillhört Torgaueraktstyckena. *Brieger* anser honom därför i hufvudsak och med undantag af antagandet angående Schwabacherartiklarne ansluta sig till Förstemann. Hans hufvudintresse synes mig dock vara riktadt på *A* och *B*. Han antager att teologerna först framlagt Schwabacherartiklarne, sedan uppsatt

en ny artikel om tro och gärningar, emedan denna punkt ej tillräckligt behandlats i Schwabacherartiklarne, samt slutligen nya betänkanden angående yttre bruk, hvarvid han dock uttryckligen nämner endast *lit. A.* Det syns mig därför som om Köllner, utan att hafva deciderat sig med afseende på frågan om Torgaueraktstyckenas antal, dock i bestämd åtskilnad från Förstemann särskildt framhäft de två uppsatser, hvilkas sammanhang med Augsburgska Bekännelsen är mest i ögonen fallande.

Samma år (1837) utgaf *Bretschneider* i *Corpus Reformatorum* (IV, Supplementa) de af Förstemann upptäckta sex uppsatserna. Han förhöll sig kritiskt till Förstemanns antagande och hänför endast tvänne af uppsatserna (*F* och *E*) till tiden den 14 Mars—3 April.

I den literatur, som sedan behandlat denna fråga, finna vi trenne riktningar. Den ena ansluter sig i allt hufvudsakligt till Förstemann, den andra till Bretschneider, under det att den tredje representerar ett afgjordt framsteg öfver båda.

Frågan hade nämligen på nytt kommit på tal i följd af *Rückerts* skrift: *Luthers Verhältnis zum Augsburgischen Bekenntnis* (Jena, 1854). Rückert hade anmärkt, att de af Förstemann funna uppsatsernas identitet med Torgauerartiklarne visserligen hade ganska stor sannolikhet, men dock ingalunda vore bevisad. Mot Rückerts och Heppes till Rückert sig anslutande framställning af frågan om Luthers ställning till Augsburgska Bekännelsen framkommo på sextiotalet trenne motskrifter: *Calinichs: Luther und die Augsburgische Confession* (Gekrönte Preisschrift, Leipzig 1861), *Knaakes: Luthers Antheil an der Augsburgischen Confession* (Berlin 1863) och *Ed. Engelhardts:* "*Die innere Genesis und der Zusammenhang*

der Marburger, Schwabacher und Torgauer Artikel, sowie der Augsburgischen Confession", tryckt i Zeitschrift für historische Theologie, utg. af Niedner (Gotha, 1865), s. 515—629.

Calinich och *Knaake* sluta sig hvad frågan om Torgauerartiklarne angår i hufvudsak till Förstemann [1]). Hos *Engelhardt* finna vi däremot ett betydande framsteg.

Däremot hafva *Plitt* i *Einleitung in die Augustana*, I (Erlangen 1867) och *Virck* i en uppsats med titel: *Melanchton's politische Stellung auf dem Reichstag zu Augsburg 1530*, tryckt i Briegers Zeitschrift für Kirchengeschichte (Gotha 1888), hvad denna fråga beträffar i väsentlig mån anslutit sig till Bretschneider, under det att *Kawerau* i "*Der Briefwechsel des Justus Jonas*", I (Halle 1884) ansluter sig till den uppfattningen, att samtliga 6 uppsatserna tillhörde Marsdagarne.

En mycket betydande skrift hvad forskningen angående denna fråga beträffar är slutligen *Th. Briegers: Die Torgauer Artikel. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Augsburgischen Confession. Abdruck aus den kirchengeschichtlichen Studien. Leipzig 1890.* Sina föregångare öfverträffar han dels genom den kritiska metodens säkerhet dels genom tillegnandet af nya fynd. Engelhardt har visserligen i de flesta afseenden kommit till samma resultat som Brieger. Men dels är Briegers bevisning starkare, dels har han rättat ett betydande misstag hos Engelhardt angående uppsatsen *E.* Hvad det sist nämnda beträffar hade han ock en icke ringa för-

---

[1]) Så äfven J. T. Müller i inledningen till "Die symbolischen Bücher", 4 Aufl., s. LX.

del genom *Schirrmachers* 1876 utgifna: "*Briefe und Akten nach der Handschrift des Joh. Aurifabers*" [1]).

Huruvida Brieger själf i hvarje hänseende följdriktigt tillämpat sin metod och huruvida vi i allt kunna tillegna oss de resultat, till hvilka han kommit, är frågor, på hvilka den följande undersökningen torde afgifva svar. Den uppgift, som nu föreligger, är nämligen att till granskning upptaga de af Förstemann funna och utgifna aktstyckena och att söka efter de i det föregående angifna kriterierna, så vidt möjligt, afgöra, hvilken eller hvilka af dessa uppsatser man är berättigad anse för Wittenbergerteologernas i Torgau öfverlämnade betänkande.

II.

Undersökning af de å bladen 303—347 i bilagorna till "Handlung der Religion zu Augsburg Anno 1530" innehållna aktstyckena.

Vid bestämmandet af den ordningsföljd, som vi vid pröfningen af de ifrågavarande aktstyckena hafva att iakttaga, torde den riktigaste synpunkten vara den grad af sannolikhet, med hvilken ett aktstycke kan anses utgöra ett förarbete till Augsburgska Bekännelsen. Från de aktstycken, hos hvilka sådan

---

[1]) Med anslutning till Brieger säger *Loofs*: "Auf Grund der Schwabacher Artikel und des von den Gelehrten zu Wittenberg (jedoch nicht von Luther) Ende März 1530 verfassten Torgauer Bedenkens arbeitete Melanchton diese *apologia* aus: die am 25. Juni verlesene *confessio Augustana*" (Leitfaden zum Studium der Dogmengeschichte, 2 Aufl., s. 367).

sannolikhet är ingen eller ringa, skola vi söka bana oss väg till det eller dem, där möjligen undersökningen finner hvad den åsyftar. Ur denna synpunkt behandla vi först uppsatsen D.

Uppsatsen D, som i handskriften förekommer först och upptager bl. 303ᵃ—305ᵃ och som i Förstemanns Urkundenbuch är aftryckt på sidd. 91—93, är ett utlåtande, som har till öfverskrift: DE PRIVATA MISSA. Det behandlar endast ett af de skäl, som papisterna anförde för privatmessans bibehållande, nämligen prestens förmenta rätt till själfkommunion. "Om papisterna", heter det här, "för att bibehålla sina vinkelmessor, vilja föregifva, att en prest väl må kommunicera sig själf eller gifva sig själf sakramentet, liksom de kranke enskildt i husen kommuniceras (ein Zelen in heusern berucht oder Communicirt), så bör man svara": 1) att sådan anordning saknar Guds ord och befallning. "Ty utan Guds ord skall man i Guds tjänst och saker intet företaga"; 2) att det är "ett förvändande af det presterliga ämbetet, som Gud har insatt. Ty sakramenten skola genom det offentliga samfundsämbetet räckas å Kristi och kristenhetens vägnar. Nu kan ju en enskild person icke hafva eller bruka något offentligt eller samfundsämbete mot sig själf" [1]). "Men om man gifver de sjuke sakramentet, så sker det i kraft af det ordentliga ämbetet (auss dem ordenlichen Ampt), alldeles som om man eljes toge sakramentet från altaret och bragte det till någon i en vrå eller bakom kyrkdörren; och blifver alltså ämbetet här i sitt verk

[1]) Så lyder stället hos Walch, IV s. 1195. Handskriftens af Förstemann aftryckta text är däremot korrumperad och fullkomligt obegriplig: "Nu Ir ein einzeln person gegenn Ir selbs kan offentlich der gemein Ampt haben oder krancken".

oförvanskadt (unverkehret"). 3) Man vet väl, att papisterna föregifva sådant icke af andakt eller begär efter sakramentet, utan "för att med sådant sken bekräfta sitt krämeri". Hafva de andakt och begär till sakramentet, "kunna de väl få det på ordentligt sätt, där fara ej finns för sådant missbruk; om de förakta sådant (d. v. s. ordentligt) sätt och vilja hafva det förvända, farliga (ferliche) sättet, så ligger det i öppen dag, att de därmed afse icke sakramentet, utan sin buk" [1]).

Efter anförande af dessa 3 grunder fästes uppmärksamheten därpå, "att det äfven är ett ondt exempel. Ty just med rätten att kommunicera sig själf [2]), kunde någon i hemlighet hålla messa allena, eller, om han ville ljuga (liegen), föregifva, att han hållit messa ensam, ehuru han icke gjort det, hvilket vore en skändlig förvanskning både af ämbetet och af bruket" (sakramentets bruk).

Härefter följer ett nytt skäl: Om deras självkommunion icke vore en kommunion af annan art än den, som eger rum, då lekmännen mottaga sakramentet (hvilket ju skulle blifva en konseqvens, om man bibehölle privatmessan endast för den presterliga självkommunionens och ej för offrets skull), "hvarför behöfde man därtill upprätta ett särskildt stånd och ämbete genom invigning, kläder och annan prakt". De skulle då kunna lika väl som lekmännen mottaga sakramentet oinvigda och utan skrud ("unn-

---

[1]) Walch har här: "Bauch", under det att den af Förstemann aftryckta handskriften har det i detta sammanhang nästan meningslösa "prauch" (d. v. s. Brauch).

[2]) Den Förstemannska texten är äfven här korrumperad: "Iren Eben mit dem Recht" o. s. v., hvilket af Förstemann förklaras sålunda: "Ihrer einer (einer von ihnen) möchte eben mit dem Recht" etc.

geweihet und ungeklaidet"), och det vore då en öfverflödig, onödig åtskilnad mellan en vigd och en lekman, "ty den" (ifrågavarande anordning) "gifver intet ämbete, ej heller någon åtskilnad gent emot lekmännen" [1]). "Summa: den presterliga invigningen vore då helt och hållet förgäfves, liksom det vore förgäfves, om man valde någon till pastor, för att han i hemlighet skulle läsa i evangeliet och lära eller predika för sig själf".

Vidare är det oskickligt, att man blott låter de öfrige se på, under det att man dock uttalar orden: "Tagen, äten och dricken!" i st. f. att man då borde säga: "Jag ensam vill taga, äta och dricka och låta eder se på". Annorlunda är det med de sjuka, ty "de äta och dricka med församlingen genom ämbetet" (ämbetets tjänst eller administration), "såsom om det blefve dem räckt från altaret". Slutligen fästes uppmärksamheten därpå, att "Kristus vill hafva sådant sakrament till sitt lidandes åminnelse, att man må offentligt tala därom inför åhörarne". Dessa "vinkelprester" göra det däremot till en "stilla messa", då de nämligen "i hemlighet uttala sakramentets ord och dölja dem för folket, hvilket är rakt i strid mot Kristi instiftelse". Hos de sjuka däremot talar man fritt och öppet och predikar för dem. "Ty en messa utan predikan", så slutar uppsatsen, "vill Kristus icke hafva, och en sådan messa är ock liksom en kropp utan själ, en penningepung utan penningar, ett fat utan vin".

Att detta aktstycke, som i och för sig har sitt stora intresse genom sin framställning af den presterliga själfkommunionen och sjukkommunionen samt af ämbetsbegreppet, ej kan hafva tillhört Torgauer-

---

[1]) Denna sats saknas hos Walch.

betänkandet, visar sig redan däraf, att ingen enda af de för D. egendomliga tankarne återfinnes i Augsburgska Bekännelsen. Härtill kommer, att D. tydligen är ett svar på en speciel fråga, förorsakad at ett meningsutbyte mellan de evangeliske och papisterna. En häremot svarande situation förefanns under de efter Bekännelsens uppläsande för riksförsamlingen försiggående förhandlingarne i Augsburg. Under Juli månad behandlades nämligen bland de evangeliske teologerna med stor ifver frågan om privatmessan dels med anledning af den bestämdhet, med hvilken papisterna fordrade dess återinförande såsom vilkor för endrägtens återställande, dels med anledning af de skäl de därvid föreburit. Det var härvid först och främst en ny tolkning af messans betydelse som framkommit, att den nämligen vore att betrakta endast såsom en εὐχαριστία, och att privatmessan borde bibehållas såsom en tacksägelsegudstjänst, "gratiarum actio". Denna fråga behandlas af Luther i tvänne bref: ett till Melanchton den 20 Juli [1]) och ett till Spalatin den 27 [2]). Samma fråga behandlas ock i ett utförligt betänkande af Melanchton: "Philippi Melanthonis de Missa judicium Augustæ mense Julio Anno 1530. conscriptum" [3]) (enligt Bretschneider: "fere 19 Juli").

Men af ett annat af Melanchton (enl. Bretschneider: "fere 20 Juli") författadt kort betänkande: "De vocabulo Liturgias" [4]) framgår att äfven prestens självkommunion här kommit på tal: "VIII. Est confusio ministerii, si quis seipsum communicat, ut si seipsum baptizet. Nam pastor communicat se,

[1]) De Wette, Luth. Br., 4, sid. 103.
[2]) De Wette, o. a. a., sid. 113.
[3]) Bretschneider, C. R. II, sidd. 208—214.
[4]) Bretschneider, o. a. a., sidd. 215, 216.

tanquam membrum Ecclesiæ, et gerit duplicem personam privatam et publicam". Här möter oss samma tanke som i D. och själfva uttrycket: "confusio ministerii" är ett återgifvande af: "Verkehrung des Amts". Äfven punkterna VI och VII erinra omisskänligt om D.: "VI. Item non est discrimen inter laicos communicantes et sacerdotes. Igitur non sunt ordinandi sacerdotes ad singularem communionem. VII. Sacerdotum est status singulariter institutus, ad communionem, cum nullum sit discrimen. Ergo scandalum est, sacerdotem singulariter celebrare, cum is sit peculiaris cultus".

Då vidare D. tydligt bär stämpeln af Luthers anda och stil [1]), blir det redan med stöd af inre grunder högst sannolikt, att denna uppsats är ett af Luther under Juli författadt betänkande, som blifvit afsändt till Augsburg.

Detta blir höjdt öfver allt tvifvel genom den länge förbisedda, af Brieger påpekade omständigheten, att samma betänkande återfinnes hos Walch XVI, sidd. 1195—1197 [2]). Här förekomma: "Lutheri von Coburg aus geschickte zwey Bedenken von der Messe, davon das letztere an Spalatinum gerichtet". Det första af dessa betänkanden är identiskt med D. och det andra med det ofvan nämnda brefvet till Spalatin den 27 Juli, ehuru här på tyska. Samma betänkande fins slutligen aftryckt i *Schirrmachers:* Briefe und Akten zu der Geschichte des

---

[1]) Jfr Engelhardt, o. a. a., s. 566.

[2]) Anmärkningsvärdt är, att äfven Bretschneider, Engelhardt och Plitt gjort sig skyldiga till ett förbiseende häraf. Bretschneider anser t. o. m. Melanchton vara betänkandets författare. "Puto", säger han, "Melanthonem hæc in comitiis literis mandasse, fere mense Julio, quum Eckius aliique catholici theologi jam varia theologis Wittebergensibus obiicerent".

Religionsgespräches zu Marburg 1529 und des Reichstages zu Augsburg 1530, nach der Handschrift des Joh. Aurifabers (Gotha 1876), s. 143 o. f. Det har här följande öfverskrift: "Rathschlag D. Martini Luthers de privata missa, dem churfursten zu Sachsen, hertzog Johansen gegeben vnter dem reichstag zu Augsburg". Denna öfverskrifts riktighet styrkes af följande marginalanteckning, som är gjord af Aurifabers hand: "Aus seiner Handschrift abgeschrieben" [1]).

En ledning med afseende på ett närmare bestämmande af tiden för betänkandets författande innehålles utan tvifvel i det ofvan anförda af Melanchton författade betänkandet: *De vocabulo liturgias*, hvars likhet med *D.* är för stor för att vara tillfällig. Är nämligen detta, såsom Bretschneider angifver, författadt omkring den 20 Juli, så måste D. vara af ett tidigare datum än Luthers båda bref angående messan såsom en tacksägelsegudstjänst [2]).

Uppsatsen F., som uti handskriften upptager bl. 334ᵃ—343ᵇ och i Förstemanns Urkundenbuch sidd.

[1]) Enligt Brieger skulle Walch och Schirrmacher hafva haft samma källa. Walch uppgifver visserligen, att han hämtat äfven D. från Cœlestinus, Tom. II, p. 281. Men hos Cœlestinus förekommer betänkandet på latin, och en jämförelse visar, att den hos Walch förekommande texten ej är en öfversättning af detta, utan härrör från Aurifabers "Eislebener-Ergänzungstomus", II, fol. 124ᵇ—125ᵇ. (Brieger, o. a. a., s. 283, 284). Walchs uppgift skulle således bero af ett misstag.

[2]) Hvilken betydelse detta betänkande under förhandlingarne i Augsburg för öfrigt haft framgår af ett "scriptum Melanthonis" af den 7 och 11 September, som i korta satser sammanfattar de evangeliske teologernas bevisning angående samtliga de frå-

98—108, består af 2 delar. Den ena uppräknar de stycken, som man fordrar i Kristi kyrka, den andra de stycken, som man finner i påfvens kyrka. I Kristi kyrka fins först och främst "ett rättskaffens predikoämbete", som lär "hvad Kristus och evangelium, hvad rättskaffens bot och gudsfruktan är, huru syndernas förlåtelse är att få, om kyrkans nycklamakt". "Där läres ock rätt om kristlig frihet, huru samvetena äro fria i Kristo". Där aktas med största flit på upprättandet af skolor till barnens och ungdomens undervisning. Där äro ock "det hebreiska, grekiska och latinska språkets gåfvor", och biskoparne sörja för att "sådana studier, som äro högst nödiga för att förstå skriften, ej gå under". Där äro äfven sannskyldigt dop, Kristi nattvard, kännedom af synden och Guds vrede, kännedom af nåden, den helige Ande med sina gåfvor, kristlig kärlek, undervisning om kors och lidande, undervisning om rätta goda verk, tro, hopp, bikt och rättskaffens bruk af absolutionen". Där är ock "rättskaffens barnauppfostran

---

gor, om hvilka förhandlingarne i September rörde sig. Här har Melanchton under rubriken: *Contra missam privatam* anfört 23 bevisningsgrunder mot papisterna. De 6 första äro hämtade ur D. och utgöra en sammanfattning af dess hufvudsakligaste satser: 1) Quoniam non habet verbum pro se. In rebus autem divinis nihil est tentandum, nullus est Cultus Dei sine verbo et mandato Dei. 2) Perversio est officii et ministerii sacerdotalis, tanquam si quis se ipsum baptizet. 3) Non est devotio, sed corruptio et mercatura et aucupium nummorum. 4) Est exemplum malum. 5) Eandem esse communionem sacrorum (läs: *sacerdotum*) et laicorum. 6) Ineptum etiam est unum solum vesci, aliis tantum spectatoribus. De närmast följande äro hämtade ur Melanchtons egen uppsats: de vocab. Lit., hvarefter tvänne satser följa, som tydligt erinra om Luthers bref till Spalatin den 27 Juli. Den ordningsföljd, i hvilken satserna här förekomma, bekräftar ock sannolikheten af att D. är ett betänkande af tidigare datum än de båda af De Wette aftryckta brefven.

och undervisning af ungdomen i Catechismo", (hvarefter stycken ur Catechismus uppräknas). Där äro ock "kristliga litanior och böner för allahanda stånd och nöd", äfvensom "rättskaffens bann, det är, att några för offentliga lasters skull icke admitteras till sakramentet".

Därefter följer ett nytt stycke: "I Kristi kyrka äro rätte, lärde biskopar och predikanter", "rätte diaconi, som åtaga sig de fattige"; rätt undervisning hvad den kristliga kyrkan är, att hon är: vård om de fattige och nödlidande, rätt undervisning om "de stånd eller lefnadssätt som äro Gud behagliga"; om öfverhet, om föräldrar, "om hvad som åligger söner, döttrar, tjenare, tjenarinnor, herrar, undersåtar, äkta makar, samt allahanda ämbeten och stånd, att de må saligt och gudligt föra sitt stånd och lefverne". Där äro ock ordentliga ceremonier och yttre gudstjänst, rätt fasta, ärbar klädnad, frihet i fråga om mat, värdiga kyrkor och ställen, där man predikar Guds ord, detta allt med rätt undervisning om kristlig frihet och huru man bör efter Guds vilja bruka den yttre gudstjänsten.

Slutligen säges det, att de då varande biskoparne föga eller intet frågade efter dessa högst nödiga stycken, utan hvilka en kristen kyrka ej kan bestå.

Den andra delen, som behandlar de stycken, som finnas i påfvens kyrka, uppräknar i ej mindre än 143 punkter de papistiska missbruken. Det är till allra största delen liturgiska utväxter och missbildningar samt därtill sig anslutande vidskepliga bruk som här nämnas. Bland dessa finnas äfven inblandade: "Casus reservati des Bapst", det stora bannet och sakramentens sjutal. "Om munkar (Munchen)", heter det, "vilja vi en annan gång tala".

Endast ett exempel på barfotamunkarnes vidskepelse anföres.

Sedan förteckningen öfver missbruken är nästan slut, heter det: "Do ist ein unnzelig geschwerm viller unngotlichen Irrthumb, darvon wir ander Zeit schreiben wollenn".

Uppsatsen afslutas med följande ord: "Derselbigen offenntlichen missbreuchen wollen die bischoffe vergessen, Aber waser groses, greulichenn schadens den selen unnd gewissen solchs gethan, gibt die Erfarung. Got der Herr wolle verleihenn, das alle lugen unnd heuchelej zuschannden werde, und gottes wort, wie bissanher, durchdringe, schnel lauffe unnd gepreiset werde! Amenn".

Att denna uppsats ej, såsom Förstemann, Calinich, Knaake och Kawerau antaga, varit ett af Torgauerbetänkandena, framgår redan däraf, att inga för densamma egendomliga tankar återfinnas i Augsburgska Bekännelsen. Ett annat antagande är det som Bretschneider framställt såsom det som skulle ega störst sannolikhet, nämligen, att F. skulle vara ett omkring den 21 Mars af en bland Wittenbergerteologerna uppgjordt *utkast till Torgauerbetänkandet*, en "katalog öfver missbruken", uppsatt af, såsom Bretschneider förmodar, Justus Jonas [1]). Men här-

[1]) "Equidem vero", säger han, "Lutheri ingenium æque in scripto desidero ac Melanthonis elegantiam, et arbitraverim Iustum Ionam esse auctorem. Orthographia enim Ionæ maxime convenit, ut etiam quomodo menda apographi ex Ionæ scriptura, quæ lectu difficilis est, facile oriri potuerint, satis intelligitur" (C. R. IV, Suppl. s. 973 o. f.). De anförda skälen bevisa dock intet. Ty hvad ortografiska egendomligheter beträffar, kunna de bero mera af afskrifvaren än af författaren (jfr Engelhardt, o. a. a., s. 554). Så t. ex. förekommer ofta formen *an*, *ane* i st. f. *ohne* i ett aktstycke, som otvifvelaktigt har Melanchton till författare, ehuru denna form enligt Bretschneiders påstående ej

emot talar hela uppsatsens karaktär. Uttryck sådana som dessa: "Om munkarne vilja vi tala en annan gång", och "där gifs en otalig mängd ogudliga villfarelser, om hvilka vi en annan gång vilja skrifva", samt framför allt den i högsta grad detaljerade skildringen af vidskepliga bruk visa, såsom Brieger anmärker, att uppsatsen ej är ett teologiskt betänkande, utan *en skrift ämnad att publiceras.* Detta bekräftas ock på det bestämdaste genom dess omisskänliga samband med en skrift, som själf angifver sin författare och tiden för sitt författande, nämligen: *Lutheri Vermahnung an die Geistlichen, versammlet auf dem Reichstag zu Augspurg 1530* [1]. En jämförelse med denna torde vara enda vägen att komma till ett närmare bestämmande af syftet med ifrågavarande uppsats.

Nyss nämnda af Luther i Coburg författade skrift är riktad till de i Augsburg församlade andlige riksfurstarne. Sedan Luther här först förklarat hvarför han dristat taga till orda, och sedan han betygat, att hans sak ej vore lagd i deras händer, framhåller han, huru däremot folkets välfärd var dem anförtrodd och huru det var denna som riksmötets förhandlingar ytterst gällde. Sedan han därefter framhållit dels de inflytelser de själfve mottagit af hans lära, dels huru de evangeliske voro

---

fins i Melanchtons skrifter. Hvad åter skriffelen angår, så synas sådana i vida högre grad förekomma i den på tvänne ställen mycket korrumperade texten i uppsatsen D äfvensom i C. Osannolikt är ock, såsom Engelhardt anmärker, att just Jonas, som, då arbetet började, var stadd på en visitationsresa, skulle hafva författat den ganska vidlyftiga uppsatsen. Af hvad skäl Bretschneider i densamma saknar "Lutheri ingenium" är mycket svårt att inse, då den tvärtom synes starkt erinra därom.

[1]) *Walch*, XVI s. 1120—1179.

deras "skyddsherrar" mot sektandarne, dels huru hans uppträdande mot aflaten behagat dem och huru gärna de ville blifva fria från munkarne, framställer han sina fordringar med afseende på aflat, confessionalia, bikten, boten, köp- eller vinkelmessan, bannet, de båda gestalterna i sakramentet och celibatet. Vidare föreslår han dem, att de skulle låta de evangeliske i sitt ställe sköta ämbetet att predika evangelium utan annan lön än att de finge vara i fred: själfve skulle de få vara furstar och herrar som förut, ja, själfva den biskopliga jurisdiktionen skulle återställas, blott de ville låta evangelium vara fritt. Mer kunde han icke bjuda dem.

Därefter säger han: "Es will aber jetzt zu viel und zu lang werden, mehr Stücke zu handeln. Gott helfe euch auf dem Reichstage also fahren, dass uns nicht noth sey, alles von neuem wieder anzufahen: denn das ist euch nicht gut; so sind wir der Mühe lieber überhaben. Doch dass ihr nicht denket, es seyen lose Dräuworte, das ich jetzt sage, will ich hie, so viel mir jetzt einfället, Stücke und Artikel erzehlen, so auf beyder Seite getrieben werden". Sedan följer en rubrik: *Die Stücke, so nöthig sind in der Christlichen Kirchen zu handeln, da wir mit umgehen.* De därpå uppräknade styckena äro i hufvudsak desamma som de i första afdelningen af F. framställda, ehuru de anföras i koncisare punkter och i annan ordningsföljd. Här förekommer ock samma reflexion som i F., att dessa stycken ej vårdats af biskoparne o. s. v. Därefter kommer följande rubrik: "*Die Stücke, so in der gleissenden Kirchen in Uebung und Brauch sind gewest*". I 114 punkter uppräknas här de påfliga missbruken. Denna förteckning innehåller det hufvudsakliga af innehållet i andra afdelningen af F., men

den är kortare och röjer en viss ordning, hvilken däremot helt saknas i F.

Dock förmådde ingen, heter det vidare, uppräkna allt [1]). Men ville man icke hafva fred, så skulle han fortsätta. Det hittills uppräknade var särskildt missbruk, som bedrefvos i sockenkyrkorna. Skulle han däremot framdraga missbruken vid stiftskyrkor o. s. v. och i kloster, och beskrifva tiggarmunkarne m. m. [2]), så undrade han ej, att de sökte glömma detta.

Anmärkningsvärd är slutligen hans förklaring, att bland de uppräknade liturgiska bruken funnos somliga som ej vore att förkasta, och hvilka blifvit afskaffade mot hans vilja. De kunde bibehållas i pedagogiskt syfte: "ein Kinderspiel für die Jugend". Men det vore fördärfligt att af sådant göra trosartiklar.

Att F. står i samband med den i denna Luthers skrift förekommande uppräkningen af de stycken, som tillhöra Kristi kyrka, och de stycken, som tillhöra den glänsande påfvekyrkan, är så tydligt, att det af samtlige forskarne erkännes, ehuru det ej hindrat flertalet ibland dem att fasthålla antagandet, att ifrågavarande uppsats står i samband med eller tillhör Torgauerartiklarne. Det som synes vara helt förbisedt är de ord, med hvilka Luther öfvergår till denna förteckning: "will ich hie, *so viel mir jetzt einfället*, Stücke und Artikel erzehlen". Häraf följer, då F. har samma material i dess mera oordnade skick och därför näppeligen kan vara för-

---

[1]) "Ich will hie aufhören, denn wer vermag es alles zu erzehlen, in solcher Kürze?" Det synes motsvara orden: "Do ist ein unnzelig geschwerm viller unngotlichen Irrthumb".

[2]) Det synes motsvara orden: "Von Munchen wollen wir annder Zeit sagen".

fattad senare än "Vermahnung an die Geistlichen": att ingen annan än Luther kan vara författaren samt att F., som då tjenat såsom underlag för den i "Vermahnung" intagna förteckningen, ej kan vara ett från en tidigare situation härrörande aktstycke [1]).

Uppsatsen *E.*, som i handskriften upptager bladen 329ª—334ª och hos Förstemann sidd. 93—97, innehåller utan någon inledning och afslutning 9 artiklar, hvilka tydligen utgöra svar på framställda frågor angående de eftergifter, som kunde göras för motståndarne. Innehållet i dem är följande:

Art. 1: "von baider gestalt des Sacraments".

"Om man här ville underhandla om, att blott den ena gestalten skulle stadfästas, så skall och kan vår nådigste herre alls icke samtycka", emedan det

[1]) Anmärkningsvärdt är, att biskoparne i F. omtalas i 3 pers., under det att de på motsvarande ställen i "Vermahnung" tilltalas. I F. nämnes bland de liturgiska missbruken den missbildning af ordinationen, som består däri, att presterna vigas "ej till att lära eller predika" etc.; "dann also sagte der weihebischoff: Accipe potestatem Consecrandj ac offerendj pro viuis et mortuis". Denna punkt upptages i "Vermahnung" ej i förteckningen, men nämnes på ett föregående ställe, ehuru i allmännare form och utan anförande af orden ur ordinationsformuläret. Den sist nämnda omständigheten kan dock ej vara ett hinder för att F. kan vara affattad för att såsom ett bihang vidfogas "Vermahnung", ehuru den sedan blifvit i omarbetad form infogad uti den. Men då F. har sin självständiga afslutning, är det sannolikare, att den är från början ämnad att offentliggöras i och för sig (jfr Brieger, o. a. a., s. 283), men att den, då Luther i stället författade sin "Vermahnung", blifvit med denna på sätt som skett införlifvad.

strider mot evangelisternas och Pauli ord, hvarför ock motståndarne ej hafva annat skäl, än att det ej skulle grunda sig på något beslut af den kristna kyrkan. Men visst är, att hela kristenheten, de helige fäderna och biskoparne öfver tusen år endrägtigt brukat båda gestalterna, och ingen vet, från hvem eller hvar den ena gestalten har sitt ursprung, och är i den påfliga rätten intet därom sagdt. De framhålla ifrigt, att man ej skall utan den kristna kyrkans befallning och ordning börja något nytt, men hvarför hafva de då låtit "den ena gestalten" inrota sig, som är en mycket dålig förändring mot Skriften? På samma sätt hade ock många andra dåliga nya stycken bort förhindras. Men vår sed är ej en nyhet, utan ett återställande af hela kristenhetens gamla bruk och af lydnaden för evangelium.

Art. 2: "von der priester Ehe".

"Här kan vår nådigste herre alls icke medgifva, att presterna skulle såsom tillförene lefva utan äktenskap, ty där står stark skrift, att Gud har skapat man och qvinna, att de skola föröka sig. Gen. 2 och 3". Härtill komma Pauli ord i 1 Kor. 7: 9. Man vet ock, hvilka otuktens och okyskhetens styggelser, som blifvit en följd af äktenskapsförbudet. Detta förbud har ock uppkommit ej blott utan kyrkans samtycke, utan mot koncilierna ("wider das hohest Concilium Nicani und Constantinopolitanum Sextum"), blott på grund af påfvens våld, hvilket presterna i de tyska landen länge motsatt sig.

Äfven själfva den påfliga rätten straffar prestäktenskap blott med afsättning och betraktar det ej såsom kätteri eller såsom förtjenande bannlysning. Nu däremot hålles det ej blott för kätteri, utan för-

följes ”med svärd, eld, bann och alla plågor”. ”Äfven har man allt ifrån världens begynnelse icke hört, att någon för det äkta ståndets skull skulle dödas och icke fast mera äras. Och nu skulle man hos kristne godkänna sådant mot deras egen skrift och gällande rätt? Till sådan stor styggelse kan vår nådigste herre alls icke samtycka eller däri göra sitt samvete delaktigt”. Hvarje furste måste akta på sitt ansvar, att ej, om äktenskapet förbjudes, ”särskildt i dessa sista svaga tider”, utländska laster införas.

Om man också icke kan vinna mer, bör man dock se till, att ”man medgifver pastorerna (den pfarherrn) äktenskapet”, äfven om domherrarne skola underkastas coelibatet (”unnd pleiben Thumhern, wie sie pleiben”). ”Pastorerna måste hafva hushåll, hvilket är omöjligt utan qvinna”.

Art. 3: ”von der Messe”.

”Vår nådigste herre kan och får icke samtycka till”, att ”vinkelmessorna och köpmessorna” skulle i hans land tillåtas eller återupprättas. Men hvad beträffar de messor (”pfarrmessen”), vid hvilka kommunikanter finnas, de må ske på latin eller tyska, ”skall min nådigste herre stå fast därvid, att det, som” (nämligen hos oss) ”hållits, skall förblifva”. Ty alla deras skribenter anse messan för ett sådant verk, som presten, äfven om han är gudlös och otrogen, må för löns skull verkställa, till gagn för hela kristenheten, både för lefvande och döda, och för all annan natur, hvilket är ett öppet afguderi”, om de ock nu kanske vilja ”lappa” (flicken) ”och glossera”. Hade man förr ”uppdiktat dessa glossor”, skulle messorna blifvit mycket färre”. ”Det gifs intet i himmel eller på jord, som kan vinna

syndernas förlåtelse eller Guds nåd, utan endast tron på Guds ord, för hvilkens öfvande Kristus insatt messan, såsom han säger: Sådant gören till min åminnelse!" Emedan alla "vinkelmessorna" stå på afgudisk grund, kan man icke med godt samvete godkänna dem eller hjälpa till att återupprätta dem. I den första kristenheten och hos de äldste fäderna finner man ej heller sådana afgudiska messor.

"Så är det ock uppenbart, att messorna intet gagna de döde, för hvilka de dock mest äro stiftade, ty de döde måste visserligen, liksom alla andra helige, genom sin egen tro vara rättfärdiga och saliga, Rom. X: *Med hjärtat tror man, så varder man rättfärdig* etc. Sådant tillåtes ej heller af orden i nattvarden, då Kristus säger: *Äten, dricken, sådant gören!* Nu kunna ju de döde icke med oss äta, dricka och sådant göra. Men det är skamligt att" (påstå, att) "vi skulle äta och dricka för de döde".

Art. 4: "vom Ordiniren oder weihen".

"I dessa saker fins intet bättre medel till enighet, än att biskoparne upphöra med den ed och förpliktelse, med hvilken de förbinda ordinanderna till gudlös lära och lif utan äktenskap, ty då kunna de väl förblifva i sin värdighet och sitt regemente och få prester tillräckligt. Men om de icke gifva efter, måste de falla och gå till grund". Ty de lärde och skicklige prestkandidater, som nu finnas, vilja icke betunga sig med sådan ed. Det skall till sist komma därhän, att man söker ordination icke af biskoparne, utan såsom det eljes passar.

Art. 5: "vom Babstumb".

"Vill påfven vara herre eller den öfverste, så låta vi det väl ske, ty vi akta icke, huru stor ära

eller gods han har, utan begära, att han (såsom han är skyldig) lämnar oss evangelium fritt. Vill han själf icke predika det eller befrämja ordet, såsom billigt vore, så må han på sitt eget samvetes ansvar (auf sein gewissen) vara och göra hvad han vill. Det angår oss icke".

Art. 6: "von closternn".

Det anstår icke vår nådigste herre att åter upprätta klostren och besätta med munkar och nunnor, och må han säga: Jag har icke insatt munkarne och nunnorna, icke heller befallt dem gå ut, vill icke heller befalla dem att åter gå in eller därtill samtycka. Summa: sådan artikel skall vår nådigste herre blott kasta ifrån sig.

Art. 7: "von der Baicht".

"Därtill må man väl samtycka, att man fastställer en ordning för pastorerna, att de icke räcka någon sakramentet, utan att han tillförene sökt och begärt absolution. Ty man skall icke tillåta, att absolutionen föraktas, emedan det är Guds ord och befallning. Dock måste därvid stå en förklaring, att, för att erhålla sådan absolution, icke är af nöden för människorna att uppräkna all synd".

Art. 8: "vonn Fasten vnnd vnderschiedt der spais".

"Emedan påfvarne och de andlige själfve tillförene icke hållit fastorna och ännu icke akta dem, så veta vi icke, hvad man skall göra därmed".

Art. 9: "von den Sacramenten"

(såsom Förstemann anmärker, skriffel i st. f. *Sacramentern* eller *Sacramentierern*).

"Vår nådigste herre skall hjälpa till att det medgifves", att "man fördömer sakramenterarne såsom de villfarande kättarne", utan att afseende fästes vid om de vädja till ett koncilium eller eljes göra något anbud. "Ty emedan de icke vilja eller kunna hålla med oss, så skilja de sig därmed själfve från oss och det anstår oss icke att antaga deras anbud, såsom om vår lära vore oviss". I sådan artikel, som måste dagligen öfvas ("der Teglich im brauch gehen muss"), måste vi vara vissa. Deras grunder äro tillräckligt hörda och kända för att de kunna berömma sig af att de blifva fördömda utan att vara hörda och pröfvade.

Frågan om detta aktstyckes ursprung har besvarats på olika sätt. Under det att Förstemann, Calinich och Knaake ansett det vara en af de sex Torgaueruppsatserna, har det af Bretschneider, Plitt och Virck ansetts såsom Torgauerbetänkandet självt. Det hufvudsakliga skälet anför Bretschneider [1]: "Ex mea quidem opinione hæc Melanthon conscripsit Torgæ, nisi iam Wittebergæ scribere cœpit. Auctor enim solum modo in eo versatur, ut colligat articulos eos, in quibus Dux Saxoniæ Princeps Elector aut nihil aut pauca concedere posse putet; quod utique optime convenit primo Electoris mandato, Theologis dato d. 14 Martii". Sedan skulle Melanchton i Coburg hafva börjat gifva sin skrift formen af *apologi*. Vidare uttalar Bretschneider den förmodan, att uppsatsen icke skulle förekomma i sin integritet och att den ursprungligen skulle hafva innehållit 17 artiklar, de s. k. Torgauerartiklarne, af hvilka de 8 sista skulle gått förlorade.

---

[1]) C. R. IV., Suppl. sid. 981.

Plitt anför inga grunder, utan inskränker sig till följande: "Mir scheint vor allem das Stück bei *Förstemann*, Urkundenb. 1, 93 damals in Wittenberg entstanden zu sein und zwar von Melanthon zu stammen, jedenfalls ist dies die erste Grundlage zum II. Theile des Bekenntnisses" [1]).

Virck [2]) gifver en fullständigare bevisning än Bretschneider. Framför allt synes honom en bevisningsgrund föreligga i den vid de enskilda artiklarne med föga afvikelse återkommande formeln: "da soll unser gnedigster her gar nicht bewilligen". Det är dessutom enligt hans förmenande det enda af de ifrågavarande Förstemannska aktstyckena, i hvilket teologerna tala i pluralis. Han anser omöjligheten af Schirrmachers antagande, att detta aktstycke skulle tillhöra icke tiden före riksdagen utan Juli månad ådagalagd genom ett beaktande af de hufvudsakligaste partier, i hvilka konfessionen och detta aktstycke öfverensstämma.

Den jämförelse, som han härvid anställer genom att parallelt aftrycka ställen ur E. och ur Augsburgska Bekännelsen är dock ingalunda bevisande. Vi finna här blott en punkt ur artikeln "von baider Gestalt" och en ur artikeln om messan samt den korta artikeln om bikten. Den första punkten är, att "ingen vet från hvem eller hvar den ena gestalten börjat, och att i den påfliga rätten intet är därom stadgadt". Det är samma tanke som den, man finner i Bekännelsen art. 26, att man ingenstädes finner någon Canon, som bjuder "att taga blott en gestalt" och att ingen vet, när eller genom

---

[1]) o. a. a. sid. 520.

[2]) I Zeitschrift für Kirchengeschichte IX: Melanchtons politische Stellung auf dem Reichstag zu Augsburg 1530, sidd. 70—72.

hvilka denna sed blifvit införd. Den andra punkten är följande: "Den alle scribenten bei In halten die mess fur ein solch werk, das ein priester, ob er gleich gotloss unnd unnglaubig ist, mug umb Lohn thun, zu nutz der ganntzen Cristenheit, baid fur lebenndigen unnd todten unnd fur alle anndere nat. (= natur), welchs ist ein offenntliche abgotterei". Den jämföres med Bekännelsen, som säger: "Wie man denn weis, das man die Mess dazu gebraucht dadurch vergebung der sunden und alle güter bey Gott zu erlangen, nicht allein der priester fur sich, sondern auch fur die gantze welt und fur andere lebendige, und solchs durchs werck ex opere operato one glauben". Slutligen jämföres artikeln om bikten med art. 11 i Bekännelsen.

Hvad nu de båda sist anförda ställena angår, så inskränker sig likheten till allmänna grundtankar, en likhet, som naturligtvis kan finnas mellan urkunder, utan att den ena behöfver vara en bearbetning af den andra. Hvad åter det första stället beträffar, så är den både i E och i Bekännelsen anförda bevisningsgrunden så nära liggande, att någon slutsats af denna öfverensstämmelse ensam ej kan dragas.

Utan att ännu vilja i öfrigt inlåta mig på den bevisningsgrund han anser ligga i den ofta återkommande formeln, vill jag blott med afseende på den af honom påpekade pluralformen anmärka, att hans påstående ej är korrekt. I E. förekommer nämligen på *ett* ställe uttrycket: "*mein* gnedigster her", under det att i A. pluralformen förekommer på det för denna formella fråga betydelsefullaste stället, nämligen vid angifvandet af aktstyckets syfte: "davon wollen *wir* ordenlich bericht thun".

En öfverbevisande vederläggning af Bretschneiders, af Plitt och Virck omfattade åsigt är gifven dels af Engelhardt (redan 1865), dels af Brieger [1]). Engelhardt har anställt en fullständig jämförelse mellan E., A. och Augsburgska Bekännelsen [2]) och kommer till det resultatet, att dessa 9 artiklar ej kunna vara den "förteckning öfver stridiga artiklar", som Melanchton med någon utvidgning och någon förkortning framställt i den form, i hvilken de föreligga i Bekännelsen. Det visar sig nämligen, att det gemensamma inskränker sig till några allmänna tankar, föga flere än de af Virck anförda. Däremot finner man i E. åtskilliga egendomliga tankar, som ej upptagits i Bekännelsen och hvilka ej skulle hafva saknats, om E. varit ett förarbete, och hvilka icke kunnat uteslutas enligt den grundsats för bearbetningen, som Melanchton i brefvet den 11 Maj uttalar.

Sålunda innehåller art. 2 i E. åtskilliga tankar, som saknas i Bekännelsen, nämligen: anförandet af Gen. 2, samt af Concil. Nicænum och Constantinopol. Sextum; vidare uppvisandet af det både rättsvidriga och obilliga i de straff, hvarmed man belade prestäktenskapen [3]) samt slutligen det för detta aktstycke egendomliga förslaget, att, om domherrarne ville fortfarande lefva i celibat, pastorerna måtte få

---

[1]) Calinich har tillbakavisat Bretschneiders mening, att 8 artiklar gått förlorade: något spår af de saknade artiklarne skulle då röjt sig i Bekännelsen. Äfvenledes fäster han uppmärksamheten på, att denna mening stödjer sig på den gamla förvexlingen af Schwabacher- och Torgauerartiklarne. O. a. a.; sid. 32, not.

[2]) o. a. a. sidd. 557—562.

[3]) Samma tanke återfinnes i Luthers "Vermahnung an die Geistlichen", Walch XVI, sid. 1160. Talet om "välska" och "turkiska" laster återfinnes sid. 1166.

ingå äktenskap, en tanke, som är ganska förklarlig, om den kombineras med ofvan anförda Concil. Const. Däremot är det säkert ett misstag, då Engelhardt äfven nämner: "die Mahnung des Kaisers an sein Gewissen", hvilken då skulle innehållas i orden: "Inn solche grosse greuel kann unser gnedigster her gar nicht bewilligen, noch sein gewissen damit teilhaftig machen". "Unser gnedigster her" kan icke betyda annat här än öfver allt eljes i E., nämligen kurfursten. Hade kejsaren åsyftats, hade det säkert tydligt uttalats. I fortsättningen heter det: "So muss auch ein Iglicher Furst darauff sehen" o. s. v.

I art. 3 fins en karaktäristik af messan, som visserligen skulle kunna erinra om Bekännelsen, men endast hvad en allmän grundtanke beträffar. Däremot framhålles icke af Bekännelsen det som i E. starkast betonas, nämligen själamessorna. Den bevisning, som förekommer i E., att nämligen de döde måste blifva rättfärdiga och saliga genom sin egen tro (jämte citat ur Rom. 10), samt att de ej kunna efterkomma orden: Äten, dricken o. s. v., är för E. egendomlig och saknas i Bekännelsen.

I art. 7 talas om lämpligheten af en för pastorerna utfärdad *förordning*, äfvensom af en i denna förordning intagen *förklaring* angående syndernas uppräknande. Det ena så väl som det andra förekommer ej i Bekännelsen, hvarför den af Virck framhållna likheten inskränker sig till en eller två grundtankar, hvilka man återfinner i nästan hvart enda lutherskt uttalande från reformationstiden angående bikten.

Art. 4: om ordinationen och art. 5: om påfvedömet saknas helt och hållet i Bekännelsen. De i dessa artiklar uttalade tankarna återfinnas där icke heller. Art. 6 och art. 8 behandla äfven frågorna

om klostren och om fastorna helt annorlunda än Bekännelsen och äro tydligen endast kortfattade svar på framställda frågor, om kurfursten borde återupprätta klostren och återinföra fastestadgarne i sina land.

Det är efter Engelhardts bevisning förvånande, att Plitt kan säga om detta betänkande, att "det i hvarje fall är det första underlaget för Bekännelsens andra del". Men ehuru Engelhardt själf fullständigt bevisat, att det ej kan vara Torgauerbetänkandet, anser han det dock tillhöra samma tid och vara ett af någon teolog (han gissar härvid på Bugenhagen, då stilen ej är Melanchtons och Jonas var upptagen af sin visitationsresa) utarbetadt separatbetänkande, som legat till grund för Torgauerartiklarne [1]).

Att så icke kan vara fallet och att E. öfverhufvud ej kan tillhöra den situationen, har Brieger ur aktstyckets hela karaktär bevisat [2]). Om man utgår från kurfurstens skrifvelse, som begär en redogörelse för de artiklar, i hvilka tvedrägt rådde, så inser man orimligheten i att antaga, att man skulle uppsatt ett betänkande, som består af ofta kortfattade svar, hvilka *förutsätta bestämdt formulerade frågor angående 9 artiklar.* Detta bekräftas ovedersägligt äfven genom enskilda ställen, såsom då kurfursten i art. 6 tillrådes att "kasta ifrån sig en sådan artikel", hvarmed tydligen måste afses *en honom förelagd artikel* angående en eftergift, som han skulle göra, eller då det vid art. 8 förklaras, att "man ej vet hvad man skall göra därmed". Just i ett så beskaffadt betänkande är formeln: "Hie kann

---

[1]) O. a. a. sid. 561.

[2]) o. a. a. sidd. 292, 293.

unser gnedigster her gar nicht bewilligen" på sin rätta plats. I ett på liknande sätt anlagdt betänkande, nämligen det af Förstemann uteslutna, i handskriften mellan B. och E. förekommande, heter det på samma sätt: "da kan sein c. f. g. nicht bewilligen" [1]).

Andan och tonen i E. är för öfrigt sådan, att man måste gifva Brieger rätt, då han säger: "Luther giebt sich auf den ersten Blick als Verfasser: so hat kein Zweiter zu schreiben verstanden". Ingen annan än Luther kunde tala till kurfursten med den auktoritet, som röjer sig i E. För Luther egendomliga uttryckssätt finnas ock, t. ex.: "da steet starcke Schrift". Helt betydelselösa äro ej heller, om också icke i och för sig bevisande, de ställen, som erinra om Luthers "Vermahnung an die Geistlichen". Till de inre grunderna kommer därjämte en stark *yttre grund*, att nämligen samma betänkande förekommer i den *Aurifaberska* samlingen med följande öfverskrift: "*D. M. Luthers ander bedencken*" (aftryckt i *Schirrmachers: Briefe und Akten*, s. 147).

Den situation, som E. förutsätter, är helt och hållet situationen i Augsburg, då efter Bekännelsens uppläsande förhandlingarne angående möjliga eftergifter började [2]). Schirrmacher kombinerar följande

---

[1]) Förstemann, Urk. sid. 198.

[2]) Till detta tidsskede passar äfven art. 9: om sakramenterarne. Luthers bestämda afrådande att medgifva någon anslutning till dem är tydligtvis framkallad af Zwinglianernas, af landtgrefven understödda ifriga bemödanden att komma i underhandlingar med Melanchton. En sådan artikel motsvarar däremot ingalunda situationen i Mars i Wittenberg. Det synes mig därför i hög grad förvånande, att Plitt kan anse E. vara Torgauerbetänkandet, då han dock anför såsom ett af skälen, hvarför han betviflar A. vara det, att Zwingli där nämnes, ehuru det där sker i ett sammanhang, som är helt förklarligt, och i apo-

fakta. Kejsaren hade efter öfverlämnandet af Konfutationen i dess första form den 13 Juli af de evangeliske fordrat vissa eftergifter. Med anledning häraf afgåfvos betänkanden, sålunda ett af Spalatin (C. R. II, n:r 786) och ett af en onämnd (C. R. II, n:r 787), som fordrar inhämtandet af Luthers råd. Det med anledning häraf begärda betänkandet är enligt Schirrmacher uppsatsen E.

Utan att neka möjligheten häraf framställer Brieger i bilagan 2. till "Die Torgauer Artikel" [1]) en förklaring, som utan tvifvel förtjenar att uppmärksammas. I ett först 1887 af Tschackert i Altpreuss. Monatsschrift XXIV offentliggjordt bref från Veit Dietrich, afsändt till Caspar Müller den 17 Juli, heter det nämligen: "Der artickel halben wysst, dass sie dem doctori nur zu uberlesen geschickt vnd wider gen Augspurg geantwort sind, yhn solcher eil bey eim reitenden boten, dass ichs nicht gar kondt auslesen". Genom ett ridande bud hade således artiklar afsändts från Augsburg, hvilka blifvit af Luther med stor skyndsamhet besvarade och återsända. Tschackert menar, att denna uppgift skulle gälla det den 11 Maj till Luther öfversända exemplaret af konfessionen. Men oantagligheten häraf uppvisar Brieger med den anmärkningen, att Caspar Müller mot slutet af Juni besökt Luther i Coburg, hvarför uppgiften ej kan afse hvad som tilldragit sig den 11 Maj, utan måste gälla ett öfversändande och besvarande af artiklar, som inträffat mellan slutet af Juni och den 17 Juli. Huru mycket man i Augsburg vid den tiden sysselsatte sig med

logetiskt syfte, då det nämligen säges, att "den Zwingliska läran på det högsta bekämpas i kurfurstens land".

[1]) O. a. a., sidd. 319, 320.

frågan om eftergifter, framgår ock, såsom Brieger anmärker, af Melanchtons bref till Luther den 26 Juni, där han säger: "Nunc mihi videtur constituendum, priusquam respondeant adversarii, quid velimus concedere ipsis: de utraque specie, de coniugio, de privata missa omnis erit deliberatio. De his rebus responde" o. s. v. [1]). I brefvet den 27 säger han, att de (Luther och de öfrige teologerna) visserligen förut öfverlagt om de eftergifter, som kunde göras, "sed semper aliter in acie se dant (sc. res), quam antea sunt deliberatæ" [2]). Det är härpå Luther svarar den 29 Juni [3]): "miror, quid velis, ubi petis, quid et quantum sit concedendum pontificibus. De Principe alia est quæstio, quid illi concedendum sit, si huic periculum impendeat" [4]).

Fullt bevisad är tydligtvis ännu icke denna Briegers förklaring. Det, som emellertid måste anses säkert, är, att E. är af ett tidigare datum än det af Luther den 26 Augusti afgifna svaret på Melanchtons skrifvelse angående förhandlingarne i utskottet [5]) (Walch, XVI, ss. 1695 o. f.). Äfvenledes synes det mig sannolikt, att E. är tidigare författadt än utlåtandet: de privata missa (D.) och skrif-

---

[1]) C. R. II sid. 141.

[2]) C. R. II sid. 146.

[3]) De Wette o. a. a. IV, sid. 52.

[4]) I sitt bref till kurfursten den 9 Juli säger Luther: E. K. F. G. Schrift, am 4 Julii gegeben, hab ich heut am 9. Julii empfangen, und mit Freuden vernomen, dass E. K. F. G. Gedanken sind gelindert worden. Denn es weiss Gott, dass ich aus keiner ander Ursachen E. K. F. G. solche Briefe zuschreibe, denn dass ich sorg, dass Satan — — — mocht E. K. F. G. betruben" (De Wette, o. a. a., IV, s. 82). Det här antydda brefvet har gått förloradt. Det är en möjlighet, såsom Brieger anmärker, att detta bref beledsagat öfversändandet af ifrågavarande betänkande.

[5]) Jfr Brieger, o. a. a., s. 293.

velsen till Spalatin den 27 Juli, då privatmessans bibehållande för den presterliga själfkommunionens skull och såsom en tacksägelsegudstjänst ej i art. 3 beröres.

Resultatet af det anförda blir sålunda: att uppsatsen E. icke kan vara Torgauerbetänkandet, utan att den är ett af Luther, sannolikt i Juli (eller i slutet af Juni) uppsatt betänkande, som innehåller svar på frågor angående de eftergifter, som skulle kunna göras åt papisterna.

Uppsatsen C, som är den sista bland de ifrågavarande aktstyckena, omfattar bl. 344[a]—347[b], i Urkundenbuch sidd. 87—91. Den utgöres af 3 artiklar med följande innehåll.

Den första artikeln har till öfverskrift: *Von vermöge der Schlussel. De potestate clauium.*

Om potestas clavium har man, säges det här, tillförene trott, att den omfattade både andligt och världsligt regemente, och att påfven genom nycklarne fått makt att till- och afsätta konungar, och att ingen kunde blifva konung utan påfvens stadfästelse. De, som annorlunda lärde, fördömdes såsom kättare.

Men nu bekänna alla våra motståndare, att det varit en skadlig, okristlig villfarelse, att påfven skulle i kraft af nycklarne kunna till- och afsätta konungar; de lära i stället, att potestas clavium är befallningen att predika evangelium, att straffa och förlåta synder i Kristi namn och å Kristi vägnar.

Så är nu potestas clavium blott det andliga regementet, att predika evangelium, straffa och förlåta synder, räcka sakramenten. Detta allenast skall

vara biskoparnes eller presternas ämbete, och till detta ämbete hör enligt evangelium ej att insätta eller ordna världsligt regemente. Kristus säger med klara ord, att han ville gifva Petrus himmelrikets nycklar. Därmed afsöndras andligt och världsligt regemente. Och i Joh. 20 heter det: "Sicut misit me pater, et ego mitto vos". "Tagen den helige Ande! Hvilka I förlåten synderna" o. s. v. Här står det, att apostlarne icke hafva någon befallning angående det världsliga regementet, utan blott angående läran och predikan och räckandet af sakramenten, hvarigenom syndernas förlåtelse utdelas.

Kristus förbjuder ock apostlarne att befatta sig med världsligt regemente, då han säger: "Världsliga furstar härska, men I skolen icke härska".

Likaledes Matth. 5: "I skolen ej motstå det onda", men nu är det världsliga regementet att straffa och motstå det onda.

Kristus ville ej heller falla romarne i ämbetet, ty man bad honom skifta arf, men han sade: "Hvem har satt mig till domare öfver eder?" Likaledes säger han: "Regnum meum non est de hoc mundo".

Af dessa och andra språk är klart, att nycklarne icke kunna betyda världsligt regemente eller världsligt statsväsen ("policj"). Om därjämte något genom kejsarne har blifvit påfven gifvet, så angår det ej nycklarne, "sed est donacio humana", hvilken vi icke beröfva honom. Ty denna evangelii lära låter herre förblifva herre och umgår allenast med samvetena och med hjärtat, i hvilket förhållande det skall stå till Gud och huru det skall blifva enigt med Gud. Ofta hafva tillförene de andliges missbruk blifvit straffade, men de föregående (som straffat dem) hafva alltid handlat upproriskt och hafva velat stöta biskoparne bort från deras gods. Men

nu hafva vi så åtskiljt andligt och världsligt regemente, att man kan veta hvad som hör till samvetet och huru man skall hålla före angående gods och yttre herradöme.

Emedan nu nycklamakten betyder att predika evangelium och räcka sakramenten, följer ock, att påfven på grund af nycklarne ej har makt att ordna ny gudstjänst i strid mot evangelium eller att binda samvetena med lagar.

Och om påfven stiftar lag, gör han det ej på grund af nycklarne, utan såsom en annan världslig furste, hvarom han dock icke har någon befallning. Så dispenserar eller upplöser han åter lagarne, liksom då en furste gifver en tjuf lös.

Där nu desamma lagarne och dispensationerna äro emot Guds ord, är man, såsom ofvan visadt är ("wie droben angezeigt"), skyldig att lyda Gud mer än människor.

Likaledes, emedan nycklarne icke äro annat än att predika evangelium och räcka sakramenten, har påfven genom nycklarne icke mera makt än hvarje pastor, såsom canones själfve visa, ty de medgifva "In articulo mortis", att en pastor kan absolvera alla "Casus Reservatos".

Den andra artikeln har till öfverskrift: *Vom Bann.*

Kristus har lärt, heter det här, huru man skall förhålla sig med bannet, Matth. 18, och Paulus 1 Kor. 5, att man skall ur kyrkan utesluta och icke räcka sakramentet åt dem, som lefva i offentliga laster och efter förmaning icke vilja bättra sig.

Och i sådana stycken skulle man lämna bannet åt biskoparne, om de, såsom ofvan är sagdt ("wie droben gesetzt"), icke vilja vara emot evangelii lära.

Men i saker, som höra till världslig domstol, skola de icke hafva makt att bruka bannet.

Man skulle äfven befalla pastorerna, att, när biskoparne, såsom de äro skyldiga, visitera socknarne, anmäla dem, som framhärda i offentliga laster.

Likaledes borde man göra med dem, som på ett år eller längre icke hafva kommunicerat, att de nämligen blefve genom pastorerna förmanade, och, om de (ändå) icke ville kommunicera, blefve anmälda, liksom andra, som ligga i offentliga laster.

Den tredje artikeln har till öfverskrift:

De Gradibus consanguinitatis etc. Vonn den graden der Sipschafft und magschafft.

Äktenskapsmålen äro för vidlyftiga, och blir därvid nödigt, om man skall ordna jurisdiktionen, att afhandla ej blott graderna, utan ock många andra stycken.

Och är vårt betänkande ("Unnd ist unnser bedenncken"), att man anbefaller denna sak "de gradibus" åt juristerna och dem, åt hvilka jurisdiktionen anbefalles. Ty världslig myndighet må stifta lag af förnuftiga orsaker, för att ej blott förbjuda, utan ock upplösa sådana äktenskap, som i följd af skyldskap äro förkastliga (eg.: ej blott för att förbjuda tillkommande äktenskap, utan ock för att skilja dem, som mot sådan skyldskap ingått äktenskap) [1]).

---

[1]) Texten är här betydligt korrumperad. Stället lyder i handskriften så: "nicht allein zuuerbitten kunfftig ehe, sod auch zu . . . die Jenige, so wider solch macht gefreiet". "*sod*" är tydligen skriffel i st. f. *sondern.* Det efter *zu* utelämnade ordet skulle enligt Förstemann vara *scheiden*, enligt Bretschneider snarare: *strafen*, då, såsom han anmärker, "de matrimonio prohibito sermo est, non de divortio" (C. R. IV, s. 1005). Angående ordet: *macht* anmärker Bretschneider: "sine dubio mendosum est; opinor autographon habuisse Magschaft". Enligt textens nuvarande lydelse skulle stället öfversättas: "dem som mot sådan (världslig) myndighet ingått äktenskap.

Men att fadderskap skulle hindra äktenskap, har ingen grund eller orsak och är en lag, som mera tjenar till att förvirra samvetena. Påfven har ej heller haft makt att stifta sådan lag.

Likaledes har påfven ej makt att dispensera i fall, som äro förbjudna *jure divino ("Ime divino")* [1]).

I andra fall, som icke äro förbjudna *jure divino*, är samvetet ej bundet, och om någon tager en qvinna ("ainer aine nimpt") mot samma lag och bor hos henne utan att af öfverheten tvingas att lämna henne ("von Ir gedrungen wirt"), så är sådant att anse för ett rätt äktenskap. Därför har man måst ogilla påfvens lagar, hvilka gjort människorna samvetsbetänkligheter, liksom om alla fall vore på lika sätt emot Gud; men detta är lätta orsaker (då de nämligen ej röra samvetet).

Såsom af den föregående framställningen visar sig, har den första artikeln (C^1) stor likhet i fråga om innehåll och tankegång med Augsburgska Bekännelsens 28:de art.: De Potestate Ecclesiastica. Påpekandet af sammanblandningen af andlig och världslig makt, hvilken af många blifvit erkänd, återfinnes först i båda. Likaledes finna vi sedan redogörelsen för hvad nycklamakten enligt evangelium är med delvis nästan ordagrann likhet, anförandet af delvis samma skriftspråk, karaktäriserandet af den makt biskoparne kunde ega i kraft af kejserlig förläning såsom en *donatio humana*, försäkran att man ej ville rubba biskoparnes rättigheter, under det att man dock, där det gällde ordningar, som voro i strid mot Guds ord, måste följa grundsatsen att mer lyda Gud än människor, samt

---

[1]) Enligt Förstemann skulle *Ime* vara skriffel i st. f. *jure*. Enligt Bretschneider är *Ime* = *ihm* och *jure* underförstådt.

bestridandet af att kyrkostyrelsen hade rätt att anordna ny gudstjänst i strid mot Guds ord. Allt detta, som är hufvudinnehållet i art. 28, återfinnes i C^1. Skilnaden mellan dem består blott däri, att allt som handlar om påfven, sålunda äfven anmärkningen om påfvens likställighet med pastorn i fråga om nycklamakt, uteslutits i Bekännelsen, under det att den frågan, som handlar om biskoparnes makt att anordna ny gudstjänst, vidlyftigt utvecklas. Att i följd af likheten i innehåll och tankegång C^1 måste anses såsom ett förarbete för art. 28 är otvifvelaktigt. *Art. 28 är tydligtvis samma artikel i omarbetad och delvis utvidgad form.*

Aktstyckets andra och tredje artikel (C^2 och C^3) hafva däremot inga motsvarande artiklar i konfessionen. Bannet nämnes endast i början af 28:de art., då det säges, att biskoparne ”mit gewaltsamen Bann die Gewissen beschwert”, samt i epilogen, där det säges, att man tillförene mycket klagat öfver aflaten, vallfärderna och bannets missbruk, men att man i konfessionen endast behandlat de förnämsta missbruken, af hvilka de öfriga varit en följd. Frågan om äktenskapsmålen beröres endast i 28:de art. 29 §, där det säges att biskoparne blott jure humano haft domsrätt i fråga om äktenskapsmål, och att, då ordinarierna varit försumliga i sitt ämbete, furstarne för fredens skull måst skipa rätt för sina undersåtar. Det är tydligt, att hvarken C^2 eller C^3 här blifvit använda.

Hvart hör nu aktstycket C? Den ursprungliga Förstemannska uppfattningen har af Knaake försvarats. Hans bevisning går ut på att A., B. och C skulle höra tillsamman och utgöra Bugenhagens andel i Torgauerbetänkandet. Skälen för denna samhörighet skulle ligga uti uttrycken: ”wie droben

angezeigt" (i C^1) och: "wie droben gesetzt" (i C^2), hvilka skulle syfta, det förra på ett ställe i art. 1 i uppsatsen A. och det senare på ett ställe i art. 7 i samma uppsats. Mot denna uppfattning, hvilken visserligen Kawerau anser vara af Knaake tillräckligt bevisad, anför Brieger med full rätt, att den göres fullkomligt omöjlig genom den plats, C. har i handskriften. Men om C. ej kan ansluta sig till någon af de öfriga uppsatserna och den på grund af artiklarnes fåtal omöjligt kan vara det i kurfurstens skrifvelse nämnda betänkandet, så måste den härröra från en annan situation.

En förklaring, som på grund af den omisskänliga öfverensstämmelsen mellan C^1 och art. 28 har stor sannolikhet, är den, som Bretschneider framställt och som Engelhardt och Brieger omfattat. I sitt bref den 22 Maj till Luther skrifver Melanchton: "*Nunc de potestate clavium etiam disputo*". Vare sig att denna artikel ej förekommit i den till Luther den 11 Maj sända Apologien, eller den där behandlats på ett sätt, som synts Melanchton mindre tillfredsställande, så framgår af det anförda stället, att han då sysselsatte sig med dess utarbetande i en för Bekännelsen passande form. Det ligger nära att antaga, att C utgör *det af Melanchton omkring den 22 Maj gjorda utkastet till art. 28.*

Mot denna förklaring skulle blott uttrycket i C^3: "*Unnd ist unnser bedencken*" kunna anföras. Den skulle till och med därmed vara vederlagd, så vida man verkligen måste anse artikeln "om graderna" ursprungligen hafva tillhört samma aktstycke som art. "om nycklamakten". Men någon yttre grund fins icke härför. Brieger fäster uppmärksamheten därpå, att i handskriften de ifrågavarande aktstyckena (med undantag af D.) ej på annat sätt skiljas

från hvarandra än artiklarne i en uppsats. Man är därför hänvisad till *inre* grunder, när det gäller att afgöra hvar gränsen går mellan olika uppsatser. Det fins intet hinder för att artikeln "om graderna" är ett särskildt aktstycke, som borde betecknas såsom från de öfriga skildt.

Så måste också vara förhållandet. C^3 står ej i något sammanhang med de föregående artiklarne, har ej heller något som antyder, att den varit ett förarbete för någon punkt i konfessionen. Den är alldeles tydligt ett svar (af Wittenbergerteologerna) på en af kurfursten framställd fråga angående förbjudna led o. s. v., en fråga, hvars afgörande af dem betecknas såsom alltför vidlyftig och sådan, att den borde behandlas af dem, åt hvilka jurisdiktionen angående äktenskapsmål skulle öfverlämnas. Af dess begynnelse skulle man hafva anledning sluta, att den utgjort ej ett helt betänkande, utan ett fragment af ett sådant. Anledningen hvarför den upptagits i bilagorna till Brücks verk torde näppeligen kunna upptäckas. Möjligt är, att den tillhört samma tid, möjligt ock, att den tillhört de aktstycken, som Melanchton hade till sitt förfogande vid konfessionens utarbetande [1]).

Det af Knaake åberopade uttrycket i C^1: "wie droben angezeigt" anser Brieger vara en hänvisning till art. 16 § 7 i Bekännelsen, hvaremot hvarken C^1 eller Bekännelsen skulle innehålla något ställe,

[1]) Med mera skäl än i fråga om F. skulle man på grund af den på ett ställe mycket korrumperade texten kunna anse Jonas såsom författare, då enligt Bretschneider hans svårlästa stil lätt gaf anledning till fel vid afskrifningen. Ett ytterligare skäl vore, att han på grund af sin lagfarenhet nämnes "kanonisten". Men härom kan tydligtvis intet afgöras. Däremot är Melanchton säkert författare till C^1.

till hvilket "wie droben gesetzt" i C[2] kunde visa tillbaka. Brieger afsöndrar därför, på samma sätt som C[3], äfven C[2] såsom varande fragment af en annan skrift. Fullt bindande är dock ej hans skäl, då den tanke, som anföres, indirekt innehålles i C[1], liksom den sedan uttalas i art. 28 §§ 22, 69.

(Forts. i n. nummer.)

Första Lambeth-konferensen

eller

Det pan-anglikanska biskopsmötet af år 1867.

(Forts. fr. Andra häft. s. 153.)

Härmed hafva vi redogjort för alla de definitiva beslut konferensen själf fattat. Men flere frågor af stor och genomgripande betydelse hade mötet, som sagdt, hänskjutit till kommittéer, hvilka skulle närmare utreda dem och däröfver framlägga betänkanden inför ett senare konferenssammanträde. Tillsammans fyra sådana kommittéer hade tillsatts, och höllo dessa under de två följande månaderna talrika möten under ordförandeskap af metropolitanerna Selwyn och Fulford samt biskopen af Gibraltar. Härunder utarbetades ej mindre än åtta olika betänkanden, delvis tämligen vidlyftiga. Vi meddela här deras väsentliga innehåll.

Såsom vi erinra oss, hade konferensen uttalat sig för, att de särskilda kyrkogrenarnes synoder underordnades under en eller flere öfversynoder. I samband därmed hade den utsett en kommitté af sju biskopar för att afgifva utlåtande om dylika synoders funktioner och förhållandet dem emellan. Men kommittén — som fått rätt att med sig adjungera nya ledamöter och inhämta råd af i kyrkolag bevandrade män — fattar sin uppgift vidsträcktare, så att den till behandling upptager äfven frågan om synodernas organisation, och dess betänkande kommer därigenom att omfatta ett helt synodalsystem. Härvid går den helt teoretiskt till väga: utan hänsyn till gällande lagar och bruk framlägger den allmänna

grundsatser, hvilkas praktiska genomförande får bero på förekommande omständigheter. Självfva grunden inom detta system utgöres af stiftssynoden, hvilken till befrämjande af god kyrklig ordning bör upprättas inom hvarje stift, där ej lagliga hinder möta. Dess författning bör bestämmas antingen af närmast högre synod, provincialsynoden, eller af stiftet självft med sanktion af provincialsynoden samt lämpligen hvila på följande grundsatser. Synoden består af prester och lekmän, samlade på en kammare under biskopen såsom ordförande. Presterna inställa sig personligen — i större stift möjligen genom ombud — lekmännen alltid genom ställföreträdare, hvartill sockenvis väljas till myndig ålder komna manliga lekmannakommunikanter, som minst ett år tillhört stiftet. Mötena hållas periodiskt på bestämda tider, med rätt för biskopen att utlysa extra möten. När omröstning begäres, bör den ske efter stånd, och fordras för besluts åstadkommande samstämmighet af biskop, prester och lekmän. Synoden har att uppställa regler för stiftets styrelse, hvilka dock ej få strida mot högre synoders bestämmelser, samt att promulgera provincialsynodens beslut. — Andra ledet i det synodala systemet utgöres af provincialsynoder. Öfver allt där sådana icke finnas, böra de genom frivillig öfverenskommelse mellan stiften inrättas och organiseras. Medlemmarnes antal och qvalifikationer, sättet för deras val, huruvida de skola arbeta på en eller flere kamrar m. m. bestämmes lämpligast af vederbörande synod själf. Såsom önskvärdt anses emellertid, att, där lag eller sedvänja ej hindrar, dessa synoder sammansättas af provinsens biskopar samt valda ombud för prester och lekmän; att omröstningen alltid verkställes efter stånd; och att enighet mellan alla stånd erfordras för beslut i lagstiftningsärenden. Provincialsynoden ege handlägga frågor af gemensamt intresse för hela provinsen äfvensom frågor rörande förhållandet mellan de underordnade stiften samt mellan dessa och kyrkan i sin helhet. — Till synodalsystemets fullständiga utbildning hör tydligen också en högsta synod, ett centralt organ för behandling af angelägenheter, som röra hela kyrkosamfundet. Behofvet af ett dylikt organ har, såsom vi i det föregående sett, på flere sätt ådagalagts. Men svårigheterna för dess åvägabringande och för ord-

nandet af förhållandet mellan detsamma och de lägre synoderna äro ganska betydande, i all synnerhet därföre, att somliga af de särskilda kyrkorna äro i sin verksamhet mera fria och oberoende, andra åter mera bundna vare sig genom gamla kyrkliga föreskrifter och bruk eller genom statens lagar. Att dessa svårigheter likväl icke äro oöfvervinneliga, anser kommittén framgå af tillkomsten af den närvarande konferensen, hvilken äfven i åtskilligt skulle kunna tjena till mönster för den nya öfversynoden eller kongressen, såsom den kanske lämpligare borde kallas. Men under förhandenvarande omständigheter bör denna kongress ej ega rätt att utfärda lagar eller afgifva trosförklaringar, som äro bindande för de särskilda anglikanska kyrkorna, utan böra dess beslut skaffa sig auktoritet genom sin egen moraliska vikt och frivilligt antagas af de representerade kyrkorna. Till sin sammansättning skulle kongressen bestå af biskoparne med beslutanderätt samt valda ombud för prester och lekmän, ett af hvardera klassen för hvarje stift, med rådgifvande stämma. Den sammankallas af erkebiskopen af Canterbury, hvilken är dess självskrifne ordförande. Arbetssättet borde vara noggrannare bestämdt än i konferensen och förhandlingarna åtminstone delvis offentliga. Åt erkebiskopen och den nuvarande konferensen öfverlämnas att bestämma tiden för kongressens sammanträden.

En annan, ganska manstark kommitté, bestående af samtliga ledamöter i den föregående samt därjämte af åtskilliga andra biskopar, hade tillsatts för utredningen af flere viktiga frågor. Den utarbetar ej mindre än fem olika betänkanden. Det första af dessa rör upprättandet af en frivillig andlig domstol, till hvilken i trossaker kunde vädjas från disciplinardomstolarne inom kolonialkyrkans provinser. De invändningar, som gjorts mot en sådan domstol, äro, enligt kommitténs förmenande, långt svagare än de skäl, som tala för densamma. Enhet och likformighet i trosangelägenheter skulle genom den kunna tryggas, och flere grenar af kolonialkyrkan hade uttryckt sin lifliga önskan, det en dylik institution komme till stånd. Vid dess upprättande måste dock stor varsamhet iakttagas, så att man å ena sidan icke gjorde intrång på de enskilda kyrkornas frihet och å andra sidan icke

ens skenbart råkade i kollision med de lagliga domstolarne. Med allt detta i sikte har kommittén framlagt följande förslag till domstolens organisation och kompetens. Underkastelsen under domstolens afgörande är helt och hållet frivillig, så att blott sådana mål till behandling upptagas, som dit hänskjutas från kyrkoprovinser, hvilka godkänt domstolens upprättande och sedan ej återtagit sitt godkännande. Domstolen har vidare endast att afgöra frågor om tro och kyrkotukt, som berör tron, och dess dom måste alltid inskränka sig till ett uttalande af, huruvida den anklagades lära eller praxis är tillåtlig eller otillåtlig. Härvid skola såsom rättesnören följas de inom Englands och Irlands förenade kyrka nu gällande normer samt i oförutsedda fall de beslut, som hädanefter kunna komma att fattas af någon hela det anglikanska kyrkosamfundets kongress, förutsatt att dessa beslut icke strida mot nyssnämnda normer samt att vederbörande provins gillat samma beslut. Domstolen utgöres af erkebiskopar och biskopar, valda af och bland sina likar på det sätt, att hvarje provins inom kolonialkyrkan väljer två, de kolonialstift, som ej ingå i någon provins, tillsammans två, hvarje kyrkoprovins i England och Irland två (Canterbury tre i det fall, att erkebiskopen icke är ordförande), skotska kyrkan två samt nordamerikanska kyrkan fem, om hon, såsom sannolikt är, däri deltager. Medlemmarne väljas för obestämd tid, och ega valmännen inom kolonierna och Nord-Amerikas Förenta Stater rätt att vid förfall för något af sina ombud utse annan anglikansk biskop i dess ställe. Domstolen anses konstituerad, så snart efter den 1 jan. 1869 tio ledamöter valts. Erkebiskopen af Canterbury är självskrifven ordförande, men är han hindrad, utser han eller domstolen annan ledamot till ordförande. Senast 30 dar efter besvärens inlämnande sammankallar ordföranden domstolen, och innan målet till behandling företages, bestämmer han tre teologer och tre lagkunnige, hvilka bevista sessionerna med skyldighet att skriftligen besvara framställda frågor rörande lära och lag samt med rätt att efter eget initiativ skriftligen uttala sin åsikt om hvarje förekommande läro- och lagfråga. Parterna kunna låta sig företrädas genom ombud. Domstolen är beslutmässig, då sju ledamöter äro tillstädes, och för besluts åstadkom-

mande fordras samstämmighet af $^2/_3$ bland de närvarande. Hvarje medlem afgifver sitt votum skriftligt och har rätt att få detsamma jämte skälen därför offentligen uppläst i domstolen. För öfrigt ordnas förfaringssättet i närmaste möjliga öfverensstämmelse med de högre världsliga domstolarnes.

Samma kommitté har äfven afgifvit ett betänkande om metropolitandomstolar och om ransakning med biskopar och metropolitaner. Dylika domstolar hafva att behandla dels mål, som genom besvär till dem hänskjutas från stiftsdomstolarne, dels anklagelser mot någon af provinsens biskopar. Såsom besvärsdomstolar böra de organiseras af provincialsynoden, därest det icke skett genom lag, och helst ordnas efter mönstret af den nyss omtalade högsta vadedomstolen. Då de åter fungera som ransakningsdomstolar rörande förseelser af biskopar böra, enligt kommitténs åsikt, följande grundsatser iakttagas. Provincialsynoden bestämmer de förseelser, för hvilka rättegång mot en biskop må anhängiggöras, de personer, som skola vara åklagare, samt det allmänna processförfarandet, hvilket senare dock bör bringas till närmaste möjliga likhet med den föreslagna vadedomstolens. Anklagelsen inlämnas till metropolitanen. Förberedande undersökning synes vara obehöflig, för så vidt nödiga försiktighetsmått mot obefogade rättegångar vidtagas. Domstolen utgöres af provinsens biskopar med metropolitanen som ordförande, och fordras för ransaknings företagande, att minst $^2/_3$ af dem äro tillstädes. Skulle de närvarande, metropolitanen inbegripen, ej uppgå till minst tre, kan ordföranden fylla antalet genom inkallandet af biskopar utom provinsen. Önskligt vore, om rådgifvande medlemmar, här såsom vid vadedomstolen, adjungerades. Om den anklagade, efter vederbörlig kallelse, underlåter inställa sig, dömes han för bortovaro eller afgöres saken i alla fall. För dom fordras $^2/_3$ af domstolens röster, dock alltid minst tre; ordförandens instämmande är icke nödvändigt. Då tillräckliga skäl förebringas, kan saken upptagas till förnyad behandling. Vad till den föreslagna högsta domstolen får under angifna villkor ega rum, och vaderätten till civila domstolar må icke hindras. Är det metropolitanen själf, som är anklagad, är äldste biskopen ordförande; eljest är förfarandet det samma som

i fråga om vanlig biskop. Bindande kraft tillförsäkras de andliga domstolarnes utslag genom lydnadsförklaringen, hvarom kommittén utarbetat ett särskildt betänkande.

I detta betänkande föreslås, att inom alla grenar af kyrkan, hvilkas styrelse ej är ordnad genom lag, skall hvarje biskop, innan han får utöfva biskopliga funktioner, inför metropolitanen eller den han därtill utser aflägga en förklaring, enligt hvilken han förbinder sig att upprätthålla den anglikanska kyrkans lära och tukt, sådana de äro erkända och antagna inom den kyrkoprovins han tillhör; att lyda de lagar och föreskrifter, som redan gälla eller framdeles kunna utfärdas af vederbörande stifts- och provincialsynoder; samt att genast frånträda sitt ämbete med alla rättigheter och förmåner, om han därtill lagligen dömes af behörig provincialdomstol, all vaderätt likväl förbehållen. Liknande förklaringar afläggas äfven af den, som skall inträda i det andliga ståndet, och den, som skall tillträda ett presterligt ämbete. De anses helt nödvändiga för att åt synodernas beslut och de andliga domstolarnes utslag bereda bindande giltighet. Huruvida äfven lekmän, som mottaga kyrkliga befattningar och uppdrag, skola afgifva sådana förklaringar, öfverlemnas åt vederbörande stift och provinser att bestämma.

Ett fjärde betänkande af samma kommitté uppställer regler för biskopsval på sådana orter, där dylikt icke är genom lag bestämdt. Utgående från den synpunkt, att samverkan bör vid sådana val ega rum mellan stiftets prester och lekmän samt provinsens biskopar, som förrätta vigningen, förordar betänkandet, att valet enligt gammalt kyrkligt bruk verkställes af stiftet och bekräftas af biskoparne. Denna allmänna regel kan tillämpas antingen på det sätt, att det förra föreslår två eller flere personer, bland hvilka de senare utse en, eller vice versa. Inom stiftet tillkommer valrätten presterskapet, men ega lekmännen att godkänna eller förkasta den valde. Stiftets befogenhet utöfvas härutinnan lämpligen af stiftssynoden, där sådan finnes, och i enlighet med af denna antagna bestämmelser, men i annat fall af en s. k. Convention, ett särskildt kyrkligt möte, bestående af samtliga prester och sockenvis utsedda manliga kommunikanter såsom ombud för lekmännen. Den anses vara till

biskop vald, som erhållit majoritet så bland prester som lekmän inom Convention. Frågor rörande valets giltighet underställas de vigande biskoparne, hvilka däröfver definitivt uttala sig före vigningen; efter denna upptagas inga dylika inkast. Ingår stiftet icke i någon provins, tillkommer nu nämnda bekräftelserätt erkebiskoparne af Canterbury och York samt biskopen af London. I intetdera fallet behöfva biskoparne uppgifva skäl för sin förkastelse af ett val. Föreskrifter, som ytterligare kunna vara af nöden, bestämmas af provincialsynoden.

Samma kommitté framlägger slutligen ett femte betänkande, hvilket handlar om kyrkoprovinser och subordination under metropolitaner. Sammanslutningen af stift till en kyrkoprovins — yttrar kommittén — står icke allenast i öfverensstämmelse med kristna kyrkans gamla lagar och sedvänjor utan är också ett nödvändigt led i hennes fullständiga organisation. Därigenom främjas enheten i den kyrkliga verksamheten, utöfningen af kyrkotukt samt bekräftelsen af biskopsval underlättas, och i allmänhet sättes kyrkan i stånd att afpassa sina lagar efter förhållandena i de länder, där hon finnes och efter hvilkas civila indelning den ecklesiastika så mycket som möjligt bör lämpa sig. Alla stift, hvilka icke redan ingå uti provinser, torde med snaraste däri inneslutas, hvilket i hvarje särskildt fall åvägabringas på sätt vederbörande finna lämpligt. Härvid fordras dock uppenbarligen en samverkan mellan ifrågavarande stift och erkebiskopen af Canterbury, till hvilken samma stifts biskopar aflagt kanonisk lydnadsed. Ifall gränserna för en bestående provins ändras, behöfves samtycke därtill af provincialsynoden. Enligt gammalt kyrkligt skick bör en af de sammanslutna stiftens biskopar vara metropolitan eller primas samt hans funktioner och makt regleras af provinsen i de hänseenden de icke äro bestämda af de obestridda ekumeniska mötena. För valet af metropolitan anses icke några särskilda föreskrifter erforderliga. Att metropolitanens säte enligt gammalt bruk är förlagdt till en bestämd plats, finner kommittén icke vara af någon större vikt, utan förordar den, att provincialsynoden må ega rätt att ändra metropolitanens residensort, när så pröfvas nödigt.

En tredje kommitté hade af konferensen tillsatts för utredning af frågorna om anmälan af föreslagna missionsstift och om missionärers subordination. Det häröfver afgifna betänkandet uttalar väsentligen följande grundtankar. Hvarje gren af kyrkan är befogad att upprätta missionsstift, och å andra sidan bör hvarje sådant stift vara fästadt vid en viss kyrkogren. Alla härvid behöfliga föreskrifter fastställas af vederbörande grens synod eller råd. Upprättandet af missionsstift samt val och vigning af dess biskop meddelas det anglikanska kyrkosamfundets alla erkebiskopar, metropolitaner och presiderande biskopar. Vid missionsbiskops tillsättning bestämmes så noggrant som möjligt området för hans verksamhet, och till detta får ingen annan biskop skickas, utan att underrättelse därom förut lemnas åt den kyrkogren, som ditsändt den förste. Endast under säregna omständigheter, såsom förekomsten af olika språk och nationalitet, böra flere biskopar få verka inom samma distrikt. I ett slags paritet med missionsområdena stå de anglikanska församlingarna på kontinenten, och böra dessa ställas under en enda högre myndighet, vare sig engelsk eller amerikansk. Vill en missionsbiskop med sitt område sluta sig till en provinsorganisation, framställe han begäran därom så väl hos den kyrka, från hvilken han mottagit sitt uppdrag, som hos den provins — helst den närmaste — med hvilken han önskar förena sig. Hans begäran måste i förra hänseendet beviljas af metropolitanen eller presiderande biskopen, i det senare af provinsens synod, hvilken ock eger bestämma den inträdande biskopens ställning, jurisdiktion och titulatur. Efter upptagandet i en provins är missionsdistriktet underkastadt de lagar dennas synod utfärdar men äfven berättigadt att i densamma representeras. I fråga om tro och kyrkotukt äro missionsbiskoparne och deras presterskap i allmänhet pliktiga att följa den kyrka de tillhöra, och alla förändringar rörande kyrkotukten skola meddelas samma kyrkas myndigheter. Alla missionärer och prester inom en kolonial- eller missionsbiskops område erhålla af honom sin fullmakt, underordnas hans styrelse och medföra betyg från honom, då de öfverflyttas till annat stift eller distrikt. I likhet härmed bör prestman, som vigts af engelsk eller irländsk

biskop men sedan tjenstgjort under främmande öfverherde, förete tjenstebetyg från denne för att upptagas i något af hemlandets stift. Slutligen betonas den viktiga grundsatsen, att ingen anordning må vidtagas, som gör intrång på det kanoniska förhållandet mellan en biskop och hans prester.

Den fjärde af de utsedda kommittéerna hade fått i uppdrag att framställa förslag om bästa sättet för kyrkans befrielse från fortfarandet af skandalen i Natal och för den sanna trons upprätthållande. För undanröjandet af skandalen i Natal anser kommittén, att en adress bör riktas till kolonialstiftens råd i det syfte, att detta, om sådant lagligen läte sig göra, måtte föranstalta om, att den öfver Colenso fällda domen blefve af kompetent engelsk domstol stadfäst, hvarigenom lönen till Colenso kunde indragas och en petition tillställas regeringen om upphäfvandet af hans fullmakt. Med hänsyn åter till uppgiften, huru den sanna tron skall kunna upprätthållas i Natal, kommer kommittén till det resultat, att sydafrikanska kyrkans metropolitan och biskopar, sedan prester och lekmän i Natal valt ny biskop, böra skrida till dennes vigning; och stöder kommittén detta sitt förslag därpå, att många medlemmar af berörda stift icke längre kunna vara betjenta med Colensos utöfvande af andliga funktioner, samt att den öfver honom fällda domen måste från kyrklig synpunkt anses vara giltig, enär den dels behörigen tillkommit och dels godkänts af olika kyrkomöten samt af ej mindre än 56 konferensens egna ledamöter.

Dessa äro de betänkanden, som af kommittéerna utarbetats till framläggande för konferensens efter-möte. Kasta vi en återblick på dem och i korthet sammanfatta de grundsatser, från hvilka de utgå, och de resultat, till hvilka de kommit, gestaltar sig förhållandet på följande sätt. Det gemensamma mål, hvartill de alla syfta, kan sägas vara att åstadkomma enhet och likformighet bland det stora anglikanska kyrkosamfundets kring jordens olika delar spridda grenar samt dymedelst närmare sammansluta dessa med hvarandra och med moderkyrkan. Klart är, att reformerna härvid skulle komma att hufvudsakligen gälla de mer eller mindre oordnade kolonial- och missionskyrkorna och ej så mycket själfva moder-

kyrkan, hvilken redan förut arbetade under genom lag eller uråldrig sed skapade, fasta former. Med blicken stadigt fästad på den äldsta kristna kyrkan såsom mönster går man att bereda lämpliga organer för kyrkans olika verksamhet öfverallt, där sådana saknas, nämligen dels lokala organer af högre och lägre grad inom de särskilda grenarne, dels centrala för kyrkosamfundet i dess helhet. Men på samma gång man sålunda söker åvägabringa en väl behöflig centralisation inom detta af så många och så olikartade delar bestående samfund, lemnar man alltid de enskilda delarne en viss frihet att inrätta sig efter förefintliga tids- och ortsomständigheter. Ja, hela den föreslagna organisationen är byggd på frivillighetens grund, i det hvarje kyrka uttryckligen tillerkännes en oinskränkt rätt att efter godtfinnande antaga eller förkasta densamma. På alla områden utom det rent andliga, där naturligen presterskapet ensamt bör hafva bestämmanderätten, medgifves lekmännen deras behöriga andel i vården om de kyrkliga angelägenheterna. Men ingenstädes uttala sig kommittéerna för, att kyrkan bör på något sätt underordnas staten, så att dennas organer skulle få öfva något afgörande inflytande på hennes karakter och verksamhet. Å andra sidan förordar man lojalt upprätthållandet af den närvarande ordningen på de ställen, där staten redan besitter en sådan befogenhet. De fält, på hvilka kommittébetänkandena reformerande ingripa, äro den kyrkliga lagstiftningens, lagskipningens och förvaltningens.

Den kyrkliga lagstiftningen är öfverlåten åt högre och lägre synoder med ett slags högsta synod eller kongress i spetsen, i hvilka alla så väl det andliga som det världsliga elementet företrädes. I fråga om den kyrkliga lagskipningen har man sökt stärka garantierna för en rättvis dom genom förordandet af så väl metropolitandomstolars som en högsta vadedomstols upprättande, den senare uttryckligen afsedd för det anglikanska kyrkosamfundet i hela världen. Som metropolitandomstolarne delvis och den nämnda vadedomstolen uteslutande handlägga mål rörande trossaker, tagas deras medlemmar i dessa fall ur episkopatet, men äfven här har man inrymt en om ock ringa plats åt lekmannaelementet genom stadgandena om teologiskt och juridiskt bildade bisittare,

hvilkas åsikter de dömande biskoparne äro skyldiga att höra. Tryggheten mot ensidiga domslut har man ytterligare sökt öka genom flere föreskrifter, såsom om qvalificerad majoritet, vad till äfven civila domstolar, processförfarandets bestämmande af synoderna m. m. Slutligen må härvid också ihågkommas, att den högsta domstolens utslag aldrig kan ålägga något straff utan endast fastslå, att den anklagade haft orätt i den eller den punkten rörande lära och kyrkotukt. På den kyrkliga förvaltningens område söker man åvägabringa en starkare och mera enhetlig organisation genom en enträgen uppmaning till de fristående stiften att sammansluta sig till kyrkoprovinser, genom den uppgjorda planen för biskopsval samt genom åtskilliga andra förslag. Biskopsvalet är ordnadt i öfverensstämmelse med gammalkyrklig häfd och med största möjliga tillgodoseende af de olika elementens i kyrkan berättigade kraf. Genom den andel prester, lekmän och biskopar hvar för sig däri erhållit kan ingendera klassen påtvinga de andra en för dem misshaglig eller motbjudande person. Genom reglerna för biskopsvigningen har den apostoliska successionen, hvarpå den anglikanska kyrkan lägger så stor vikt, på ett betryggande sätt upprätthållits. Och af allt framgår, att biskoparne skola vara hvarandras jämlikar, så att icke en eller några få af dem blifva de öfrigas absoluta herrar. Mot andliga funktionärers, högres som lägres, maktfullkomlighet och godtycke och mot ett upprepande af Colensos skandalösa tillvägagående har man skapat ett värn i lydnadsförklaringen, enligt hvilken biskopar, prester och eventuellt äfven lekmän med kyrkliga förtroendeuppdrag uttryckligen förplikta sig att strängt fasthålla kyrkans tro och tukt samt att genast nedlägga sina befattningar, då de därtill behörigen dömas. Åt missionsväsendet, inom hvilket organisationen tydligen är lösare och behofvet af en ordnad förvaltning större än på kyrkans öfriga områden, har vederbörande kommitté på flerehanda sätt sökt gifva mera enhet och kraft. Förhållandet mellan missionsbiskopen och öfverordnade kyrkliga myndigheter samt mellan honom och hans presterskap har reglerats, missionsstifts upprättande och ingående i provinser förordats o. s. v., genom hvilket allt missionsverksamheten vunnit ökad stadga och närmare

knutits vid den organiserade kyrkan. Slutligen har man efter bästa förmåga uttänkt korrektiv mot den bedröfliga oredan i Natal, hvarigenom de på grund af denna alstrade farhågorna inom hela det anglikanska kyrkosamfundet kunde häfvas.

Kommittéernas betänkanden framlades, såsom bestämdt var, inför konferensens efter-möte, hvilket hölls i Lambeth-palatset den 10 dec. 1867. Denna session var icke synnerligen talrikt besökt, enär de flesta biskoparne redan lemnat England, och förhandlingarna räckte blott några få timmar. Beträffande de sju första betänkandena fattar mötet ett lika lydande beslut: betänkandena, hvilka skola offentliggöras, anbefallas till de anglikanska biskoparnes sorgfälliga öfvervägande såsom innehållande resultaten af kommittéernas arbete, och kommitté-medlemmarne tackas för den omsorg, hvarmed de utfört sitt uppdrag. Med hänseende till betänkandet rörande ställningen i Natal fattas samma beslut med det tillägg, att erkebiskopen anmodas delgifva kolonialstiftens råd betänkandet. Vidare förekommo vid mötet åtskilliga andra ärenden af större eller mindre vikt. Så uttalar konferensen sitt tack till biskop Cotterill af Grahamstown, hvilken såsom kommitté-sekreterare haft hufvudsakliga förtjensten af de flesta betänkandenas utarbetande, till de juridiska biträdena och rådgifvarne samt till erkebiskopen af Canterbury så väl för hans sammankallande af konferensen som för det sätt, hvarpå han ledt dess förhandlingar. Som bekant hade den sistnämnde anmodats uppgöra formulär till rekommendationsbref för prester och lekmän, som öfvergå från ett stift till ett annat. Han framlägger nu dylika för andlige men ej för lekmän. Dessa bref ställas till biskop, prester och troende inom det nya stiftet samt innehålla en bön från förre stiftschefen, att innehafvaren måtte mottagas såsom en värdig och rättroende broder af sedlig och gudfruktig vandel samt lemnas all den hjälp han kan behöfva. Äfvenså tillsättes ett utskott af åtta biskopar att utarbeta ett lagförslag om upptagandet i engelska moderkyrkans tjenst af prester, ordinerade af annan kyrkas biskop. Selwyn, nu biskop af Lichfield, åtager sig på konferensens anmodan att fungera såsom korresponderande sekreterare för det anglikanska kyrkosamfundets biskopar.

Till ordföranden riktas en tvåfaldig anhållan, nämligen att han ville dels till ryska kyrkan framföra uttrycken af det anglikanska kyrkosamfundets deltagande i hennes sorg med anledning af metropolitanens af Moskwa, Philaretes, timade död, dels tillställa nordamerikanska biskoparnes kammare en afskrift af konferensens protokoll, om begäran därom gjordes, hvilken afskrift dock endast finge vara tillgänglig för biskoparne själfva. I sin kyrkas namn uppträdde slutligen biskopen af Illinois och inbjöd konferensens medlemmar till samma kyrkas nästa General Convention i staden New-York under oktober månad följande år, och uttalade han det hopp, att de särskilda grenarne af det anglikanska kyrkosamfundet där måtte låta sig representeras.

Två af dessa frågor, helsningen till den ryska kyrkan och inbjudningen från den amerikanska, äro förtjenta af en särskild uppmärksamhet såsom mycket betecknande och ej utan betydelse för framtiden. I och med berörda helsning har konferensen praktiskt ådagalagt sin benägenhet att träda i förbindelse med andra konfessioner och tagit första steget på en väg, som de senare konferenserna med sådan ifver och hänförelse fortsatt, i synnerhet med afseende på den gammalkatolska rörelsen. Inbjudningen från dotterkyrkan på andra sidan Atlanten visar, att den idé, som föranledt konferensens samlande, idéen om samverkan mellan alla grenar af det anglikanska kyrkosamfundet, fortlefver till sista ögonblicket. Komme inbjudningen att något allmännare hörsammas, skulle redan nästföljande år få bevittna ett nytt pan-anglikanskt kyrkomöte. Behofvet af samverkan tager sig för öfrigt äfven ett uttryck i tillsättningen af en ständig sekreterare för de anglikanska biskoparne.

Den första Lambeth-konferensen är härmed fullständigt afslutad. Det var ej utan svårigheter den kommit till stånd. Många hade med undran, andra med oro och farhågor, åter andra med hån och gyckel motsett det stora pan-anglikanska biskopsmötet, och icke så få biskopar hade afhållit sig från allt deltagande däri. Men mer än hälften af hela det anglikanska episkopatet hade med glädje och förtröstan inställt sig, hvarvid somliga måst tillryggalägga 10 à 12,000 engelska mil. Och andra, som önskat infinna sig, hade härifrån hindrats

endast af skäl sådana som ålder, sjukdom, ämbetsgöromål m. m. Af de 76 deltagarne i mötet tillhörde 18 England, 5 Irland, 6 Skottland, 24, bland dem 5 metropolitaner, kolonierna samt 19 Nord-Amerikas Förenta Stater. Dessa siffror visa, med hvilket intresse konferensen var omfattad inom den engelska världen och inom den stora nordamerikanska republiken. Enigheten under förhandlingarna var i det hela ganska stor, äfven om meningarna, såsom vi sett, i somliga punkter starkt bröto sig mot hvarandra, en meningsskiljaktighet så mycket mera naturlig som deltagarne ju representerade vidt skilda länder och betydligt olika förhållanden. Hvad beträffar de frukter konferensen medfört, är tydligen redan det af ej ringa vikt för kyrkan, att hennes främste vårdare fått tillfälle att personligen lära känna hvarandra och muntligen utbyta tankar och åsikter. Och genom det gemensamma firandet af kyrkans högsta akt, den heliga nattvarden, har åt denna samvaro gifvits den sanna enhetens högtidliga prägel. Resultaten af konferensens och dess kommittéers arbeten, för hvilka vi förut redogjort, äro också väl egnade att verka enande, stärkande och höjande på det anglikanska kyrkosamfundets olika delar. Och man kunde därföre skiljas med det hopp predikanten uttalade i afslutningsgudstjensten: att mötet både genom sina närvarande och kommande följder vore rikt på välsignelse för kyrkan och hennes trogna barn.

I vikt och betydenhet kan 1867 års konferens emellertid icke mäta sig med de båda följande, vare sig med afseende på antalet närvarande biskopar, deltagande från allmänheten eller mångsidigheten i öfverläggningsämnen. Såsom den första i sitt slag arbetade den också under mindre fasta former. Med hänsyn till de förekommande frågornas art är dess verksamhetsområde mera begränsadt: den har hufvudsakligen inskränkt sig till försök att afhjälpa de brister i organisation, hvilka vid denna tid försvagade det anglikanska kyrkosamfundet; under det konferenserna af 1878 och 1888, framför allt den senare, mera riktade sina sträfvanden på ämnen, som röra tidens sociala och religiösa spörsmål i allmänhet. Men såsom banbrytaren för en pan-anglikansk kyrklig verksamhet af den största betydelse, genom framhållan-

det af den allmänna ståndpunkt det stora anglikanska kyrkosamfundet intager i lära och kyrkotukt samt genom sina grundliga och omfattande organisationsplaner har 1867 års Lambeth-konferens inlagt stora förtjenster.

K. M. THORDÉN.

Kyrkliga förhållanden i Danmark år 1890 [1]).

Öfver hela kristenheten, genom hela den civiliserade världen gå starka brytningar; det jäser och brusar i folkdjupen, svallvågor gå på ytan. De politiska striderna pågå ännu, och om än politiken troligen snart måste vika för de sociala frågorna, som nu tränga sig fram, så skola efterdyningarne af de gamla striderna länge förunderligt blanda sig med de nya rörelserna och öfva sina inflytelser både till att hämma och till att främja det våldsamma utbrottet af de vilda lidelser, som äro att befara, eller den fredliga lösning af frågorna, som är att önska.

Kristi kyrka är icke ett rike af denna världen, hennes uppgift är en evighetsuppgift; hon är icke satt till att stifta lagar mellan samfundsklasserna eller fördela makten, utan till att föra syndare till salighet. Likväl får hon sin timlighetsuppgift, nämligen den att främja den goda lösningen af de sociala frågorna genom att inplanta och vårda den kärlekens anda, utan hvilken en fredlig lösning är omöjlig, genom att lära Guds barn att under alla förhållanden vandra i sanning och kärlek under förtröstan på Gud, och genom att hjälpa den lefvande menigheten till att uppfylla det värf, som Herren själf har gifvit den med afseende på jorden, nämligen att vara jordens salt. Den fordran ställes emellertid på kyrkan från alla sidor, att hon skall frambära just det, som hvarje enskildt parti, hvarje särskild rörelse vill ha fram. I politiken vill konservatismen ha rätt till att kalla kristendomen sin allierade, medan radikalismen påkallar samma kristendom för sina idéer, och socialdemo-

[1]) Denna artikel af Tidskriftens danske korrespondent meddelas i öfversättning.

kratien vill söka stöd för sin syn på tingen från den Bibel och den kristendom, som den för öfrigt våldsamt bekämpar. Tager kyrkan parti, så stöter hon bort stora skaror och förfelar sitt mål: tager hon icke parti, så vända sig alla emot henne, som om hon vore maktlös och hade öfverlefvat sig själf. Ju oroligare tiden är, desto vanskligare är kyrkans ställning, och den frihetsrörelse, som har ledt till individualismen, till åsidosättande af myndighet i det hela taget, har också ledt till, att kyrkans myndighet öfver folken blifvit tillbakaträngd; når denna myndighet å ena sidan vida längre än till de medvetne kristne, så når den å andra sidan icke en gång så långt, emedan laglösheten eller den obundna frihetsandan har satt sina djupa spår där, hvarest lifvet dock har makt öfver själarne. Hvar och en vill vara kristen på sitt sätt, hvar och en vill följa korsbaneret i sin egen takt och icke låta inpassa sig i en taktfast kolonn. Och så upprepas det på kyrkligt såväl som på världsligt område, att massorna låta behärska sig, väl icke af tillsatta myndigheter, men af ledande andar, och att de låta leda sig på afvägar lika så väl och ofta lättare än på de raka och goda vägarne.

Det är därför en orons och jäsningens tid också i det danska folket; det skall genom denna jäsande oro klargöras, dels om folket skall förblifva inne under korset, dels hvilken form kristendomslifvet skall taga, och under hvilka villkor kyrkan skall verka. Inom själfva *den danska folkkyrkan,* och inom den del af henne, där lifvets herravälde förnimmes, äro därför både *splittrande* och *samlande* krafter i verksamhet, krafter, som drifva Guds barn från hvarandra i olika läger, och krafter, som föra Guds barn samman till gemensamt arbete och gemensam kamp mot den gemensamme fienden.

Det torde vara de fleste af Tidskriftens läsare bekant, att där anses vara *tre hufvudriktningar* inom folkkyrkan, som naturligtvis tydligast urskiljas hos presterna, så vidt nämligen dessa vanligen äro på det klara med sin ståndpunkt, men som också hafva satt sin prägel på lifvet bland lekmän och där ofta få en ännu mera ensidig form. Dessa tre riktningar kunna betecknas som Grundtvigianismen, "Indre Mission" och "Mellemretningen". När det talas om Indre Mission som en riktning

eller ett parti, måste det fasthållas, att därmed icke talas om inre mission i Köpenhamn, hvilken är ett kyrkligt gemensamt arbete af alla riktningar i folkkyrkan, utan endast om den rörelse, som är framkallad och ledes af ”Kirkelig Forening for Indre Mission i Danmark”, och som har sina arbetare och anhängare rundt omkring hela landet.

Grundtvigianismen, vid hvilkens teologiska lärosatser det väl icke är skäl att här uppehålla sig, har haft sin styrka i att framhäfva *det mänskliga* som den jordmån, hvari det gudomliga skall gro, i att häfda den *kristliga friheten* och i all dess storhet framhålla tron på den heliga *allmänneliga* kyrkan. Dess vida, fria syn på kristendom och människolif har haft ett utomordentligt inflytande på det danska folkets uppvaknande och utveckling; men i dess styrka ligger också dess svaghet. Den åskådningen, att man måste vara en sann människa, måste finna och framdraga det sannt mänskliga, innan man kan blifva en kristen, har medfört en stark sträfvan för folkets rent mänskliga väckelse och förkofran, och uppgiften har man i synnerhet försökt lösa genom folkhögskolorna och väsentligen därifrån utgående folkliga föredrag; de flesta folkhögskolor äro grundtvigianska. För att få den folkliga väckelsen så mycket som möjligt utbredd har man anslutit sig till de rent timliga rörelser, som gingo genom den del af befolkningen, som man i synnerhet ville påverka och vinna, och man har lagt an på att bygga där, hvarest framtiden gror. Huru riktigt det nu än är, att man bör sluta sig till dem, bland hvilka man verkar, och att man skall arbeta, så att frukterna kunna skördas under kommande slägten, så är där, om man ensidigt har detta för ögonen, den stora faran att man kommer till att blindt följa de rent timliga, politiska och sociala rörelser, som gå genom tiden, den faran, att man följer med strömmen eller till och med går i spetsen för att genom detta medarbete i det mänskliga, detta hängifvande åt tidens tankar och begär bana väg för den eviga sanningen, en fara för, att man därvid blifver dragen med, ja, att hela denna väckelse löper ut i politik och däraf följande käbbel eller därmed följande materialism. Att en betydlig del af den grundtvigianska väckelsen har gått den vägen och till en del

slutat i likgiltighet för eller till och med motstånd mot kyrka och kristendom, är visst nog.

En annan fara, som riktningen innebär, är den att bruka sin kristliga frihet till att vara sig själf så, att man icke blott vill vara det gent emot människopåfund och människovisdom, utan att man också i kraft af den vill se fritt ("aandsfrit") på själfva den gudomliga uppenbarelsen, så att man — efter "Fripresten" [1]) Brückers sätt att uttrycka det — icke vill låta sig "skolmesterere" af Skriften, utan vill gå till läsningen af den som till läsningen af hvilken som helst annan bok — en ståndpunkt, på hvilken pastor Brücker själf och åtskilliga med samma åskådning visserligen ännu befinna sig innanför kyrkomurarna, men som i sina nära liggande konseqvenser för ut i nyrationalismen eller ända tillbaka till den afvikelse från tron, mot hvilken Grundtvig just uppväckte strid. Åtskilliga af grundtvigianismens anhängare hafva till hälften omedvetet för dem själfva glidit bort från trons grund, från gudstillbedjande öfver i människoandens självtillbedjande. Ett sorgligt i ögonen fallande exempel lemnar folkethingsmannen Henning Jensen. Efter att som kapellan hafva skiftat ståndpunkt från "Indre Missions" vän till grundtvigian lät han sig som "Sognepræst" dragas med in i de politiska rörelserna först på Bornholm, senare på Själland, och hans offentligt framträdande opposition antog en sådan karaktär, att regeringen blef nödsakad att afskeda honom (med pension). Som redaktör af venstertidningen "Enhver Sit" och medarbetare i dagbladet "Politiken" författade han sådana "Nutidsprædikener" och artiklar om religiösa och kyrkliga frågor, att den, som hade i någon mån öra för klangen däri, mycket snart måste uppdaga, hvarthän det bar. Förlidet år har han nu hissat ren flagga i sin bok "Jesu Barndom og Ungdom", ett ytligt arbete, som dock genom sin lättlästa form och den suffisance, med hvilken den

---

[1]) Inom den danska folkkyrkan kunna medlemmar af en församling lösa sockenband till en annan "Sognepræst", eller man kan sluta sig samman till en "Valgmenighed", bygga sin egen kyrka och under vissa villkor antaga sin egen prest; men där ha tillika af grundtvigianer bildats flera "Frimenigheder", som stå utanför folkkyrkan, därför att man icke kan böja sig under hennes lära eller ordning.

är skrifven, torde vara väl lämpad till att förvirra mindre väl befästade människor och alltså till att göra åtskillig skada. — Slutligen har Grundtvigs klara, djupa syn på den heliga allmänneliga kyrkan, på dopet såsom ingångsdörren och nattvarden såsom menighetens största gemensamma högtid, på dop och nattvard såsom Guds gärning med oss också blifvit upptagen och utvecklad ensidigt, så att dels det konfessionella stundom betraktas som en skranka och ett hinder, icke som en skans och fast gördel, dels betydelsen af den enskildes tillegnande af nåden genom omvändelse och tro har blifvit skjutet väl mycket åt sidan i förkunnelsen och därmed i menighetens medvetande, en brist eller ensidighet, som bl. a. grundtvigianen Thomas Rördam påpekar i sin lilla bok ”Nogle Tanker om Grundtvigianismen og Indre Mission”.

När det fasthålles, att hvad som här blifvit uttaladt, icke skall förstås som en skildring af grundtvigianismen i dess renaste form, utan som ett påpekande af de vägar, på hvilka åtskilliga ensidigheter i riktningen hafva ledt till skefheter eller till och med bort från trons grund och hafva förvrängt och förvändt grundtvigianismens mycket betydliga verksamhet för det danska folkets, synnerligen det danska bondeståndets folkliga och kyrkliga väckelse, så skall man förstå, att denna riktning icke längre bildar ett fast sammanslutet parti, utan att där äro mycket stora brytningar inom och utlöpare från densamma, ända från den ödmjukaste plats under Jesu kors till den högmodigaste plats öfver detsamma, ända från den renaste, sannaste, klaraste ståndpunkt på trons grund till en radikal eller socialdemokratisk politisk ståndpunkt utan någon tro, ända från ett konservativt hängande vid folkkyrkan och den folkkyrkliga ordningen till ett utträdande via sockenbandslösning, ”Valgmenighed”, ”Frimenighed” och så vidare. — Bland Köpenhamns prester representeras grundtvigianismen i sin mest konservativa form af Holmens Prost, Dr. Skat Rördam. Den 7 December 1889 dog Pastor C. J. Brandt, Grundtvigs efterträdare som prest vid Vartov och tillika redaktör af ”Dansk Kirketidende”, bekant genom sina litterära arbeten, dels till den danska psalmdiktningens historia, dels till framdragande af äldre kyrklig litteratur. Hans plats blef besatt genom hans svärson Monrad, som också

inträdde i redaktionen af ”Dansk Kirketidende”. Då emellertid en del af den till Vartov hörande menigheten hade önskat pastor F. Jungersen, som bl. a. har gjort sig känd genom några apologetiska skrifter, har detta gifvit anledning till bildande af en ”Valgmenighed” omkring Jungersen, som har nedlagt sitt embete som ”Sognepræst” för att kunna följa den till honom utgångna kallelsen. Jungersen tillhör i politiskt afseende venstern och står väl äfven i folkkyrkligt afseende längre ut mot periferien än Monrad.

Grundtvigianismen har varit och är ett jäsningsämne af djupt ingripande och förblifvande betydelse i hela den danska folkkyrkans utveckling; där finnes väl näppeligen någon dansk prest, som öfver hufvud har rätt till detta namn, utan att han medvetet eller omedvetet har mottagit betydlig och välsignad påverkning från Grundtvig och grundtvigianismen; men därom kan där näppeligen vara tvifvel, att dess väsentligaste uppgift är löst, att den, efter att delvis hafva öfvergått i folkkyrkan ”in succum et sanguinem”, går sin upplösning till mötes som särskild riktning, icke i dag och icke i morgon, därtill är den för talrik och för lifskraftig; bildandet af ”Valgmenigheden” i Köpenhamn, ett grundtvigianskt vänmöte i Odense i Oktober på c. 2,000 deltagare och många andra tecken vittna om dess lifskraft. Men sedan den har nått middagslinien, måste den följa naturens lag i andens värld; skummet håller på att flyta bort, det klarade vinet faller mer och mer samman med de öfriga äkta elementen i folkkyrkan.

Med ”*Indre Mission*”, som under den närvarande tiden är den starkast framträdande riktningen och som obestridligt måste erkännas hafva framkallat väckelser så att säga öfver hela landet till och med i fordom mycket döda trakter, förhåller det sig helt annorlunda. Sin upprinnelse för c:a 30 år sedan har den från en äldre väckelse, till hvilken bland prester den år 1890 aflidne, men redan år 1876 pensionerade seniorn för danska prestståndet *C. F. Rönne* först anslöt sig tillsammans med kapellanerna V. Beck och Joh. Clausen. Fastän den väsentligen ledes af Bestyrelsens ordförande, *pastor Beck*, har den sin hufvudsakliga prägel af lekmännen, från hvilka den har utgått. I början verkade den genom

kolportörer, hvilka vid bokförsäljningen fingo tillfälle till husbesök med tillfälliga sammankomster; senare har den mer och mer öfvergått till lekmannapredikan som sitt egentliga verkningsmedel. Den utsänder en hel hop tillsatta och aflönade lekmannapredikanter ("Indremissionärer"), vanligen hvar och en med sin anvisade verkningskrets, uppför missionshus hvar den finner tillslutning, tillsätter på sådana ställen fasta "Indremissionärer" vid dessa hus, samlar till söndagsskolor, ynglingaföreningar o. s. v., liksom äfven åtskilliga prester af denna riktning och synnerligen ordföranden resa mycket omkring till andra församlingar och hålla väckelsemöten.

Från denna "Ordmission", som den har blifvit kallad, hålla sig icke blott lifvets fiender på afstånd, utan också många allvarliga kristna, dels emedan de frukta den starkt begagnade lekmannapredikan, som icke på något sätt står under de kyrkliga myndigheternas tillsyn eller inflytelse, dels emedan de äro emot den pietistiska färgton, som lifvet mer eller mindre får, där "Indre Mission" tränger in. Det bör emellertid med tacksamhet erkännas, hvad man för öfrigt kan hafva att invända och hvilka betänkligheter man måtte hafva, att pastor Beck har förstått att hålla "Indre Mission" på folkkyrklig grund, och en stor del af landets prester, i synnerhet af "Mellemretningen", stå i vänligt förhållande till den och mottaga och erkänna den hjälp, som den lemnar med sin särskilda gåfva till att väcka.

Ensidighet fattas emellertid icke. Lade grundtvigianismen ensidig vigt vid det mänskliga, så framhåller "Indre Mission" ensidigt människans *grundförderf;* häfdade grundtvigianismen stundom på ett ensidigt sätt den kristliga friheten, så är "Indre Mission" icke fri från att *metodistiskt* kräfva, att alla troende skola hafva sitt kristna lif tillskuret efter dess mer eller mindre pietistiska mönster; och hade grundtvigianismen något ensidig syn på den heliga allmänneliga kyrkan, så har "Indre Mission" något ensidig syn på den enskildes frälsning och de heliges *fria* sammanslutning. Häraf följer en böjelse för att skjuta allt det allmänt mänskliga, som icke hör till det dagliga lifvets nödvändiga kraf och gärning åt sidan och att därför räkna adiafora eo ipso för synd, hvilket åter å ena sidan medför fara för

formkristendom och å andra sidan för lust att döma dem, som icke ansluta sig till riktningen och icke skicka sig som de, och naturligtvis faller domen då med särskild förkärlek öfver prester utanför riktningen. Inbördes komma ”Indre Missions” anhängare flitigt tillsammans på sammankomster, och för många är tecknet på, att man är en riktigt omvänd menniska det, att man besöker dessa sammankomster; gör man det icke, är det icke rätt ställdt med ens tro. Medan grundtvigianismen, hvad folkets breda lag angår, har funnit mest ingång hos ”Gaardsmandsstanden”, har ”Indre Mission” sitt starkaste tillhåll bland ”småfolk”.

När det nu åter anmärkes, att hvad som här blifvit framhäfdt, icke är en skildring af riktningen i och för sig, utan ett påpekande af de faror, som hafva visat sin makt i den, så följer häraf, att också inom ”Indre Mission” finnas betydliga olikheter. På grund af den starka disciplinen, i det att riktningens verksamhet ledes af Bestyrelsen, i hvilken åter pastor Beck är hufvudanföraren, och det är en anförare, som förstår att regera, träda dessa olikheter emellertid icke mycket fram i dagen; men för en uppmärksam iakttagare är det icke tvifvelaktigt, att där håller på att bilda sig en till ytterlighet gående pietistisk och trångbröstad afart, synnerligen i Jylland. ”Jyderne” hafva öfver hufvud från gamla tider ett särskildt anlag för de starka ståndpunkterna både åt ena och andra sidan [1]). Detsamma skall naturligtvis upprepas här som vid grundtvigianismen och vid alla ensidiga religiösa rörelser, att när en viss höjdpunkt är uppnådd, göra ytterligheterna sig så gällande, att de å ena sidan föra ut från det bestående kyrkosamfundet (alltså från folkkyrkan) och därifrån vidare ut från själfva den heliga, allmänneliga kyrkan, medan å andra sidan de besinningsfulla just därigenom drifvas närmare in mot midten.

---

[1]) De ”stærke Jyder”, som på sin tid satte sig emot Balles lärobok, hafva i våra dagar ättlingar: ”Dömmere” eller de ”Höihellige”, en liten sekt i Midtjylland, som till läroböcker endast vilja begagna Bibeln och en af dem själfva sammansatt katekesförklaring, själfva förvalta sakramenten och hafva en husman till biskop.

"Mellemretningen" kan icke på samma sätt som de två förut nämnda kallas en riktning; den sammanhålles hvarken genom säregna teologiska läror eller genom en organisation med sina bestämda ledare. Den omfattar de kristne, specielt de prester, som hvarken kunna ansluta sig till den ena eller den andra af de extrema riktningarne, utan som vilja vara evangelisk-lutherske kristne inom den danska folkkyrkan utan att låta inskrifva sig i ett parti eller stämpla sig med ett särskildt märke. Man har velat uppkalla "Mellemretningen" efter *Mynster och Martensen*, och den sanningen ligger däri, att båda desse den danska kyrkans framstående män med deras fasta kyrkliga ståndpunkt och vetenskapliga verksamhet hafva haft en säkert likaså djupgående, om än mindre påtaglig, inflytelse som Grundtvig och Beck; men man kan dock icke räkna alla till mellanriktningen hörande såsom deras lärjungar. När man än har kallat den *hög*kyrklig, än *bred*kyrklig, så visar detta, att ingen af benämningarne passar, därför att riktningen omfattar män med bägge synpunkterna i för öfrigt föga afsöndrad gestalt. Skall man påpeka det gemensamma för denna grupp, så måste det vara sträfvandet att undgå ensidigheterna för att *på folkkyrklig grund vara sig själf*, hvarmed i allmänhet är förenad vilja att tillegna sig det goda hos båda de ytterligt gående riktningarne och att samarbeta med dem till väckelse och menighetens uppbyggelse. Det fins tydligtvis faror äfven vid denna ställning, faran för att vara så ängslig för ensidigheterna, att man blifver ängslig för själfva lifvet, och det kan icke nekas, att denna ståndpunkt intages eller kanske särskildt har varit intagen af åtskilliga, äfven åtskilliga prester. Men har man självständighet och mod att gå sin väg, som man *bör*, utan det synnerligen behagliga stöd och den relief, som det är att tillhöra ett parti, så är där bl. a. äfven den tillfredsställelsen vid denna ståndpunkt, att krafternas parallelogram förer rörelsen i riktning af midtlinien. I följd af sakens natur blifver uppgiften för denna grupp, till hvilken alla våra biskopar höra och till hvilken de fleste i de bildade klasserna sluta sig, det stilla arbetet på att väcka och draga, styrka och uppbygga, hvilket faller mindre i ögonen och synes mindre tacknämligt än en insamling till en parti-

riktning, men hvilket torde vara af icke mindre betydelse för kristendomslifvet i dess helhet i folkkyrkan, och utan hvilket hon skulle falla sönder i stycken.

Fins det således starka brytningar inom folkkyrkan och kunna förhållandena mången gång vara vanskliga, särskildt för presten, om han kommer att verka i en socken, i hvilken de motsatta riktningarne äro starkt representerade, eller i hvilka lifvet tillhör en annan riktning än den, till hvilken han själf sluter sig, så äro dock å andra sidan äfven stora *samlande* krafter i verksamhet. Under det att det funnits en tid, då brytningarne syntes starkare än gemenskapen, torde de nu på grund af den gemensamma nödvändiga kampen mot de kristendomsfiendtliga makterna ega rum med ett helt annat medvetande om att vi äro den samme Faderns barn, att vi kämpa under samma fana, och att det som skiljer, blott är våra mänskliga särskilda meningar och uppfattningar af den ena sanningen — naturligtvis här som alltid med undantag af fanatikerna.

Det mest framträdande tecknet härpå äro de s. k. *Bethesdamötena* [1]), kyrkliga möten, af hvilka i de senare åren fyra hafva hållits, det sista den 14—16 Oktober. Inbjudningen har från början utgått från prester och lekmän af alla kyrkliga läger; nu utöfvas den ordning och ledning, som är af nöden, af en bestyrelse. Afsigten har varit att genom förhandlingar klargöra eller i hvarje fall uttala sig för hvarandra om de olika brännande frågorna och sålunda nå ett fredligt samarbete. Från förhandlingsmöten, på hvilka de olika åskådningarne skulle upptaga kampen med hvarandra, hafva de för öfrigt mer och mer blifvit fredsmöten af uppbygglig karaktär, dels kanske på grund af någon ängslighet hos Bestyrelsen för att förhandlingarne snarare kunde fjerma än draga tillsamman, dels säkert på grund af det stora deltagandet från lekmannamenighetens sida, för hvilken de teologiska tvister, som så lätt inställa sig, skulle vara mindre begripliga och därför mindre tilltalande. Men så hafva ock dessa möten, i all synnerhet det sista, till lön här-

[1]) Så benämnda, emedan de hafva hållits i den köpenhamnska inre missionens rymliga och mycket använda byggnad: 'Bethesda".

för varit burna af en vacker, broderlig anda och varit utmärkta möten till upplysning och uppbyggelse.

På det sista Bethesdamötet framkom ett förslag att bilda ett stort *"Menighetskonvent"* för hela landet sammansatt af lika många prester och lekmän af hvar och en af de tre hufvudgrupperna i folkkyrkan. Från olika sidor ställer man emellertid olika fordringar på sättet, hvarpå detta konvent skulle blifva till, och särskildt vill "mellanriktningen" icke gå in på ett principielt fastslående af partigränser, genom hvilka hvar och en får sin stämpel sig påtryckt. Ett sådant konvent, som skulle söka att göra sig gällande, där kyrkliga frågor föreligga, skulle dessutom icke hafva någon myndighet — utom självtagen — och skulle lätt komma att bereda de lagligen bestående myndigheterna svårigheter, ja möjligen komma i kollision med dem. Men onekligen behöfs här en menighetsrepresentation, som dock bör utveckla sig under biskoparnes ledning, snarast väl genom utvidgade stiftsmöten ("Landemoder") [1]) såsom utgångspunkter. Enligt grundlagen har folkkyrkan löfte om en författning; men detta löfte står ännu efter öfver 40 års förlopp oinlöst. På administrativ väg har för några få år sedan upprättats ett *kyrkoråd* bestående af samtlige biskoparne, en teologisk och en juridisk professor; det har rådgifvande betydelse, men ingen författningsenlig rätt.

"Kyrklig förening för inre mission i Köpenhamn" är, som redan är omtaladt, ett gemensamhetsarbete af de olika kyrkliga riktningarne. Den blef stiftad 1865 och har således verkat i 25 år. Själen i den var från början presterna *Blædel* och *Frimodt*, därefter nu varande biskop *Stein* och nu dr. theol. *Volf,* som redan såsom kandidat var med vid föreningens stiftelse. Att närmare ingå på dess mångfaldiga verksamhet skulle utrymmet icke medgifva; den drifves väl också väsentligen på samma sätt som i andra stora städer, där den verksamheten upptagits. Uppbyggelsestunder, söndagsskolor [2]), förening af unge män (i lång tid ledd af nu varande biskop

---

[1]) "Landemoder" äro biskoparnes årliga förhandlingsmöten med stiftets prostar. Vid "udvidede Landemoder" hafva stiftets prester tillgång att taga del i förhandlingarne.

[2]) Söndagsskolan har naturligtvis störst betydelse i de större städerna; den drifves emellertid äfven mångenstädes på landet.

Schousboe), "Gårdmissionen", Magdalenahem och talrika arbeten för att samla olika klasser af i kristligt afseende försummade människor, utgå från denna förening eller stödjas af den. Egendomligt dansk är den särskildt af "Gårdmissionär" Clausen ledda "Midnattsmissionen", som går ut på att hindra dem, som äro på väg till otuktshusen. Denna mission har naturligtvis alldeles särskilda svårigheter att kämpa med. Men den är icke utan frukt; bl. a. hafva två gator genom den rensats från bordeller, då dessa förlorat sina besökande. Efter danskt mönster har denna verksamhet upptagits i andra länder.

Flera af Köpenhamns prester hafva för sina socknar bildat "menighetsmöten", i hvilka medvetne kristne kunna samlas till gemensam uppbyggelse, samlif, förhandlingar och samarbete i församlingsvård af olika art, och däraf har redan icke ringa välsignelse framvuxit för kristendomslifvet i hufvudstaden. Ännu är denna institution i sin begynnelse, men skall, såsom vi hoppas, få större och större betydelse. Något liknande har man begynt här och där i andra städer. I landtförsamlingarne har det sina särskilda svårigheter att få till stånd sådana menighetsmöten och en af dem framväxande församlingsvård för sjuka, fattiga, hemlösa. Krafterna, äfven de ekonomiska, äro för få och landtallmogen mindre benägen. Dock finnas flerstädes äfven på landet föreningar för kristlig sjukvård, hvilka till en del hafva erhållit sina sjuksköterskor från Diakoniss-stiftelsen, som också lämnar utmärkta krafter till flera asyler, barnhem och t. o. m. fattiggårdar. I självfva Köpenhamn har Diakoniss-stiftelsen likaledes betydlig förtjänst om församlingsvården.

Sinnet för *missionen bland hedningarne* har i den sista mansåldern vaknat i menigheten. Det danska missionssällskapet arbetade i många år under trånga vilkor. Enskilda varmhjärtade och ihärdiga missionsvänner fingo med möda något intresse för saken väckt, hufvudsakligen hos några prester. Grundtvigianismen menade, att det icke var missionstid, och "Indre Mission" hade till för

---

"Stiftsprovst" Hald från Norge har genom sina resor i landet under det sista året arbetat för denna sak och därvid väckt mycken uppmärksamhet. Det gifs ock många ynglingaföreningar och föreningar för unga qvinnor, liksom åtskilliga prester ofta samla de unge utan att bilda föreningar.

kort tid sedan alls icke fått ögat upp för denna sak. År 1864 hade en självständig mission begynt bland Tamulerna; likaledes blef en missionsskola upprättad; den sprängdes emellertid af eleverna, och en af dem, Löwenthal, utgaf en liten broschyr, i hvilken han framställde sitt "Missionssyn", som till den grad tilltalade grundtvigianerna, att han tillika med Herman Jensen (som senare trädt öfver i Danska Missionssällskapets tjänst) utsändes till Indien från den sidan. Så kom Börresen i full gång med Santalermissionen och gaf missionsintresset icke minst i den riktningen en stöt framåt. Nu har man under några år med folkhögskolan Askov såsom utgångs- och samlingspunkt försökt en mission bland Rödkarenerna i Bortre Indien, hvilken emellertid har måst uppgifvas, sedan flera människolif gått förlorade. Däremot tänker man begynna en mission bland Burmeserna likaledes i Bortre Indien. En af de utsända arbetarne, Andrea Gehlert, som är utbildad på Diakonissstiftelsen, har efter många vexlingar landat i Calcutta, där hon har upprättat ett skandinaviskt sjömanshem i hamnstaden Hastings, hvilket vinner förtroende, men har icke få svårigheter att kämpa med. Löwenthal har efter många års vistelse i Indien varit på ett besök i Danmark; han har nu vändt tillbaka med sin i jämförelse med ungdomens friska hopp starkt bleknade och något misströstande syn på missionen. — Santalermissionen är för väl känd i Sverige för att jag skulle behöfva omtala den här.

"Indre Missions" kärlek till hednamissionen är af temligen nytt datum. Det Danska Missionssällskapet uppehölls väsentligen af mellanriktningen; i åtskilliga år hafva dock framstående män af "Indre Mission" suttit i Bestyrelsen. Presterna Aschenfelt Hansen och Lögstrup hafva i tre år utgifvit "Missionsbudet", som strax fick c:a 20,000 abonnenter; en prest af den riktningen nedlade sitt ämbete 1888 för att draga ut i vår Tamulermission, och en teologisk kandidat lät 1889 ordinera sig härhemma till samma verksamhet. Allt detta väckte intresset; men den närmaste anledningen till att det väckta sinnet bröt riktigt fram blef det, att en förut väl ansedd missionär på ett sorgligt sätt svek förtroendet. Den däraf framgående oppositionen mot Bestyrelsen

framkallade en rörelse, som först föranledde ett större förhandlingsmöte i Fredericia på hösten 1889, samt vidare en ombildning af hela kretsföreningssystemet och nya ännu blott delvis antagna lagar (på ett möte i Aarhus sista sommaren). År 1890 bildades mer än 450 kretsföreningar, och af dessa tillhöra de flesta som äro helt och hållet nya "Indre Missions" riktning. Låt nu vara att hersklystnad medverkat till dessa inträdanden i massa, så kan det dock ej betviflas, att det tillika är ett uttryck för en vaknande missionskärlek. Och att det danska missionssällskapet ledes af den riktning, som för närvarande är den mest framträdande i den danska folkkyrkan, bör i och för sig synas ganska naturligt. Pastor *Holm*, som varit förman efter Dr. Kalkars död och med outtröttlig kärlek åt detta värf egnat sina krafter, lämnade på mötet i Fredericia förmansposten till prosten *Vahl*. Pastor Lögstrup nedlade sista våren sitt prestämbete för att kunna inviga alla sina krafter till hednamissionen — såsom missionssällskapets sekreterare och reseprest. "Dansk Missionsblad" har under *Grove Rasmussens* redigering vunnit ett insteg hos menige man, som det förr ej hade; genom sina utmärkta missionsföredrag verkar han tillika till att väcka och nära missionskärleken. Missionssaken har först måst splittra för att utbreda missionskärleken öfver landet till de olika riktningarne och samfundslagren; sedan har den blifvit samlande, så att hvar och en har sin särskilda mission, på hvilken han närmast har sitt öga riktadt, men missionsvännerna glädja sig med hvarandra öfver den växande kärlek och öfver den välsignelse, som Herren har lagt till arbetet både ute och hemma, icke blott till Santalermissionen, utan också, trots svikna förhoppningar, till den danska Tamulermissionen, hvarest arbetet har blifvit mera samladt därigenom, att missionärerna från våra fyra stationer årligen komma tillsammans för öfverläggningar och inbördes stadfästande. Ett tecken till samarbetet här hemma är den gemensamma uppmaningen från de olika missionsbestyrelserna till att Trettonde Dag Jul ihågkomma missionen och den gemensamma årliga missionsbazaren i Köpenhamn i November månad.

En mission, som särskildt har tillfallit Danmark, är den på *Grönland*. Den har upprätthållits alltsedan Hans Egedes dagar, och de grönländare man känner äro alla kristnade; men folket kan icke själf hålla kyrkan uppe; man har gjort försök med en infödd prest; men det blifver i hvarje fall undantag; man måste beständigt sända danska missionärer ditupp. År 1890 har den — ty värr sällsynta — händelsen inträffat, att en dansk missionär har kunnat hålla 25-års jubileum såsom sådan, nämligen *N. E. Balle,* som redan från sina gossår har egnat detta folk sin kärlek och valt prestkallet bland grönländarne till sin lifsuppgift, en uppgift, för hvilken han har arbetat med erkänd duglighet, bl. a. också genom att förestå seminariet i Godthaab, i hvilket infödda utbildas till kateketer. Vid en dansk expedition till ostkusten har man upptäckt en hop hedniska eskimåer; det är att hoppas, att de snart skola göras till föremål för mission.

Under åtskilliga år har *psalmboksfrågan* varit före. För omkring 40 år sedan aflöste ”Roskilde Præstekonvents” psalmbok den ”evangelisk kristelige”, hvilket var ett stort framsteg i evangeliskt och kristligt afseende. Allt eftersom menigheten vaknade till lif och fick hjärta och mun till att sjunga med, fordrade den emellertid mera del i vår rika psalmskatt, och där kom ett tillägg, hvilket likasom psalmboken har blifvit antaget i de flesta församlingar här i landet. Endast i Köpenhamn kunde man icke få det infördt på grund af biskop Martensens motstånd — han ansåg det allt för grundtvigianskt. Då förhållandet ändrades genom hans död, menade man sig icke kunna vara nöjd med det förhandenvarande tillägget. Sex af Köpenhamns prester och en teologie professor sammanträdde då för att med tillbörlig hänsyn till alla riktningar utarbeta en ny psalmbok. De afveko emellertid från den efter innehållet bestämda ordning af psalmboken, vid hvilken man nu vant sig och ordnade det nya förslaget efter kyrkoåret; vidare gick det principenligt ut på att återställa psalmerna, så vidt möjligt var, i deras ursprungliga skick, äfven när de voro kända och kära för menigheten i en förändrad och stundom begripligare form. På grund af dessa och andra orsaker vägrade kyrkorådet att anbefalla förslaget till auktorisation. Nu håller emellertid ett urval af denna nya psalm-

bok efter kyrkorådets förslag med ministeriets tillåtelse på att införas i flera af Köpenhamns kyrkor tillika med det första tillägget. Naturligtvis kan denna sakernas ställning icke fortfara rätt länge, fastän det genom ömsesidigt tillmötesgående har uppnåtts, att menigheten äfven i hufvudstaden har fått en rikare psalmbok. På landet kommer detta tillägg näppeligen att blifva infördt på rätt många ställen.

Tillsammans med psalmboksfrågan må *Bibelfrågan* nämnas. I många år har det Brittiska Bibelsällskapet med Pastor Plenge till agent utvecklat en betydlig verksamhet för Bibelns utbredande i Danmark. Efter Plenges död trädde det efterhanden tillbaka, och det Danska Bibelsällskapet har upptagit detta verk med förnyad kraft. På fyra år har antalet Biblar, Testamenten och delar af Bibeln, som utbredts genom detta sällskap, vuxit från knappt 4,000 till öfver 22,000. Inkomsterna erhållas genom medlemsbidrag och gåfvor samt genom en årlig insamling Nyårsdagen i alla landets kyrkor. Öfversättningen af Nya Testamentet har ännu icke fått den revision, som det behöfver. Däremot har Dr. Skat Rördam med sin självständiga öfversättning hunnit fram in i Ebreerbrefvet.

Arbetas det sålunda på många sätt ihärdigt och trofast, än på skilda vägar, än i gemenskap, så fins det också *motstånd och svårigheter*, och det icke blott den allmänna mänskliga träldomen under köttet med dess lustar och begär, den allmänna slöheten och andliga döden. Svårigheterna och motståndet äro väl ungefär desamma nu för tiden rundt omkring i kristenheten, men de hafva dock sina särskilda egendomligheter hos de olika nationerna.

I städerna, i synnerhet i *hufvudstaden*, är där en växande tillströmning af ofta andligt bortkomna och ekonomiskt förstörda existenser, af gifta och ogifta arbetare och handtverkare, af ynglingar, kort sagdt af människor, som samlas dit närmast för att bryta sig en bana, finna gynnsammare lifsvillkor, njuta lifvet och måhända till en del också för att försvinna i mängden. Följden häraf är en oproportionerligt stor *tillväxt i folkmängden*; Köpenhamn med förstäder rymmer nu snart en sjettedel af Danmarks samtliga befolkning och tilltager med 10,000

om året. Där borde alltså årligen byggas minst en ny kyrka och tillsättas minst två nya prester; men under ett par mansåldrar ha där byggts sex hufvudkyrkor och några få mindre kapell eller kyrkor med särskild bestämmelse. I Januari 1890 invigdes "Helligkorskirken" i det stora förstadsqvarteret, hvarest St. Johannes', St. Jakobs och St. Stefanskirke hafva blifvit byggda efter hvarandra utan att kunna hålla jämna steg med behofvet. En församling omfattar 55,000, en annan 63,000 själar. Här är all själavård omöjlig; presterna kunna icke hinna mera än att predika och sköta de ministeriella göromålen, som naturligtvis ofta äro öfverväldigande, uppslitande och på grund af bristande personalkunskap utsatta för att blifva mekaniska. När nu på samma gång en massa tidningar, till en del skandaltidningar, en mängd mer eller mindre framstående folktalare, den realistiskt-radikala litteraturen, socialdemokratien o. s. v. verka på befolkningens olika lager i fritänkeriets riktning, så är det icke underligt, att det i hufvudstaden föregår en *dekristianisering* och det icke blott i de lägre samfundslagren, utan kanske väl så djuptgående i vissa delar af de fina och rika lagren. Socialdemokratien uppträder här som allestädes bestämdt kristusfiendtligt och har vunnit betydligt insteg, så att den till och med vid sista folketingsvalet fick den afgörande inflytelsen i flera valkretsar. Under det att kyrkorna och presterna äro få, äro förlustelseställena och njutningsmedlen många och syndens prester och prestinnor likaså. Ungdomen, t. ex. de unga handtverkarne, bokhållarne och arbetarne hafva icke längre sitt tillhåll hos mästare, principaler och arbetsgifvare, utan äro ända från barnåren hänvisade till värdshuslifvet, hvilket för in i dåligt sällskap med alla dess följder och fortsättes under äktenskapet, så mycket mera, som också många unga flickor, till och med tjenstflickor, äro öfverlemnade åt sig själfva och hänvisade till att söka hvila och förströelse på dåliga vägar. Det förut omtalade mycket omfattande och i det enskilda gående inre missionsarbetet räcker icke till för den öfvermåttan stora uppgiften. Här är ett gynnsamt tillfälle för sekternas ingripande, hvilka dock visst icke hålla sig blott på dessa ouppodlade marker.

Kyrkonöden i Köpenhamn ligger därför alla kristna, som ha fått öga för den, allvarligt om hjärtat, och det är hopp om, att man på allvar skall gripa sig an med dess afhjälpande. Efter framställning gjord af prester och lekmän i Köpenhamn har nämligen regeringen i slutet af året nedsatt en kommission, som skall taga under öfvervägande, huru stat, kommun och privat verksamhet från menighetens sida skola kunna råda bot på denna kyrkonöd, som är en olycka, icke blott sedt ur synpunkten af de enskilda själarnas frälsning eller förtappelse, och icke blott folkkyrkligt sedt, utan också en olycka på grund af det förderf, som därigenom mer och mer hotar att förgifta samhället.

Ute på *landet* fins naturligtvis synd och otro nog; hvad som dock här spelar en framstående roll bland de svårigheter, som kyrkan har att öfvervinna, är *politiken*. Därigenom att den har indragit befolkningens stora massa i sin hvirfvel, har den dels medfört, att den prest, som icke har församlingsbornas politiska färg, till och med om han uppträder än så hänsynsfullt, ja, förhåller sig alldeles passivt i politiskt hänseende, kan ha mycket svårt för att uträtta något. Värre är det dock, att den allt uppslukande politiska lidelsen har försvagat sinnet för Guds rike; så att hvar politiken drager in, där drager den männen ut från kyrkorna, så framt där icke just är en stark väckelse å färde. Politiken har dock något mistat sin makt under de senare åren; men det unga släktet, som skulle samlas till kyrkan, skall nog snart blifva föremål för en likaså olycksbringande påverkning af socialdemokratien. Å andra sidan må det erkännas, att det på många ställen i landet finns mycket kristligt allvar, att det finns trakter med fyllda kyrkor, att bibelförklaringar, som om vintern hållas öfver hela landet, besökas mycket, att man vid sjuksängen och vid andra tillfällen får manget oväntadt, glädjande vittnesbörd om, att det tillbakaträngda kristliga medvetandet icke är utplånadt, utan endast har varit öfvergrodt. Trots alla nedbrytande makter går en stark kyrklig rörelse hän öfver vårt folk, och den kyrkliga underströmmen torde vara starkare, än man ofta vågar hoppas. — *Strömmen skiljes;* beklagligt är det för de många obefästade, som därvid sköljas bort från kyrkogrunden; men

i det uppenbara motståndet ligger både en stark tillskyndelse till att upptaga kampen på allvar och en stark tillskyndelse till att göra klart för sig, hvar man står. Ett antingen — eller har sina stora faror; men det tvingar till att vara helt, hvad man vill vara.

En ovärderlig hjälp till bevarandet af det kristliga medvetandet har kyrkan i *skolan*, som ju har uppvuxit på kyrkans grund och ännu alltjämt står på densamma. Månget barn hör aldrig ett kristligt ord i sitt hem, ofta däremot motsatsen; men i skolan och senare vid konfirmationsberedelsen blifva barnen undervisade i den heliga historien och de kristliga grundsanningarne. Naturligtvis har från otrons sida angrepp gjorts häremot; religionen är en privatsak, säger man, och har såsom sådan intet att göra med skolan; det må blifva föräldrarnes sak, om de vilja hafva barnen undervisade i kristendom eller icke, och huru de, när det behöfves, vilja sörja därför. Äfven åtskilliga troende människor önska religionsundervisningen borttagen från skolan eller i hvarje fall inskränkt till biblisk historia, emedan man icke kan vänta att finna idel troende lärare, och alls ingen undervisning skulle vara bättre än en undervisning, hvari tron fattas. Det är nu ganska visst, att det bland flera tusen lärare måste antagas finnas några, som stå i medvetet motsatsförhållande till kristendomen och många, hvilkas kristendom icke har trängt till bottnen hos dem själfva; men i det stora hela må vi säkert vara tacksamma därför, att vi icke blott hafva ett hederligt lärarestånd i våra folkskolor, utan emedan det genomgående verkar med trohet i sin gärning äfven i religionsundervisningen [1]).

I de högre skolorna ser det däremot något betänkligt ut. I många realskolor afslutas religionsundervisningen med konfirmationsåldern; i den lärda skolan är till religionsläraren anslagen en timme i veckan i de högre klasserna till fritt bruk. Bland allvarliga kristna, som ha öga för denna sak, kommer man mer och mer

---

[1]) På det skandinaviska skolmötet, som hölls i Köpenhamn förliden sommar, likasom på skolmötet 1886, visade det sig, att Danmarks lärarestånd håller på den kristliga religionsundervisningen.

till det erkännandet, att här är ett stort missförhållande, att de ungas kristendomskunskap någorlunda måste hållas i jämnhöjd med deras upplysning på världsligt område, och att den makt, som fritänkeriet har fått bland den studerande ungdomen, icke så litet sammanhänger med, att religionsundervisningen under de sista tjugo åren har blifvit skjuten så mycket åt sidan [1]. I ett förslag till omorganisation af undervisningen i den lärda skolan, som kultusministern förliden höst har förelagt riksdagen, har han icke tillmötesgått detta behof; tvärtemot har till och med en timme i veckan tagits bort i en klass, som förr hade två. Man får hoppas, att utskottet, som skall behandla lagen, skall hafva öga för denna brist och söka få den afhjälpt. I samma förslag föreligger också den hos oss mycket behandlade frågan, om *grekiska* skall bibehållas i den lärda skolan eller icke. Hvad man än må tänka om detta språks allmänt bildande betydelse, så är den saken klar nog, att genom dess afskaffande mycket allvarliga svårigheter skulle beredas det teologiska studiet. Ministern har icke heller helt utskjutit grekiskan, men han vill inskränka undervisningen något och använda den vunna tiden till att göra lärjungarne bekanta med grekisk litteratur m. m. genom öfversättningar. Fastän det väl må starkt betviflas, att detta surrogat är lyckligt, får man, som sakerna för ögonblicket stå, då realämnena hafva tillkämpat sig en betydlig plats och göra anspråk på utvidgande, och då detta anspråk gynnas af den strömning, som går genom tiden, vara tacksam för, att språket bibehålles, om än med knappt tillmätt tid och därför med utsikt till mycket begränsad behållning.

Från skolan föras våra tankar till universitetet. Den *teologiska fakulteten* har lidit en mycket kännbar förlust därigenom, att professor *Buhl* har mottagit platsen i Leipzig såsom professor Delitzsch's efterträdare. Vi hafva i honom mistat icke blott en duglig universitetslärare, utan en man, som i följd af sina ovanliga kunskaper var

---

[1]) För öfrigt gör en kristlig strömning sig också gällande bland den studerande ungdomen; det nordiska kristliga studentmötet i Augusti, Akademiska Missionsföreningen o. a. äro utflöden härifrån.

synnerligen egnad till att vägleda den studerande ungdomen med afseende på den nu med makt frambrytande kampen om det gamla testamentets skrifter. Att professor Buhl kunde känna sig dragen till att taga del i denna strid på själfva stridsplatsen, kan vara begripligt nog; men beklagligt är det, så mycket mera som man från halft eller helt rationalistisk sida använder icke ringa krafter på att bringa striden från de lärdes katedrar och specielt vetenskapliga skrifter ut bland lekmännen, hvarest alla förutsättningar till att pröfva och öfverväga och till att förstå betydelsen af möjligen vunna resultat saknas. De yngre teologerna behöfva därför väl kunnig vägledning just på denna punkt, och det kan nog blifva svårt att finna professor Buhls like till att besätta hans plats med. — Det behöfs också en tillökning i fakultetslärarnes antal. Medan det nämligen för få år sedan var en sådan brist på teologiska kandidater, att icke få ämbeten stodo obesatta i längre tid, och att man begynte allvarligt behandla den frågan, om tillträde till ordination och prestämbete icke borde göras åtskilligt lättare, så är nu för tiden en sådan tillströmning, att arbetet är nästan omöjligt att komma ut med.

En förlust har folkkyrkan lidit vid årets slut genom dödsfall icke af en man tillhörande andliga ståndet, icke en gång af en af dess egna medlemmar. Kontorschefen för kultusministeriets kyrkliga afdelning, justitierådet *de Joncquière*, själf i följd af sin härkomst tillhörande den reformerta kyrkan, har under en lång följd af år med stor kärlek till folkkyrkan, med duglighet och en sällsynt älskvärdhet tillgodosett dess behof i sin mycket vigtiga ställning, och det har väl näppeligen funnits många danska presthus, hvarest man icke har haft en kärleksfull och tacksam tanke för den aflidne.

Ett annat, mycket plötsligt dödsfall af såsom det kunde synas ringa kyrklig betydelse har väckt deltagande långt utöfver Danmarks gränser. Föreståndaren för det Kongl. döfstumsinstitutet, Pastor *Malling Hansen,* var berömd för sin genialiskt uttänkta skrifkula, men ännu mera för sina iakttagelser af periodiskt tilltagande och aftagande vigt hos menniskor och växter och för de slutsatser han däraf hade dragit. Dock skulle han icke omnämnas här, om icke hans tjugofemåriga,

efter sakens natur stillsamma verksamhet hade haft sin stora betydelse för de många döfstumma, för hvilka han under denna följd af år har varit prest och lärare.

En sak, som temligen mycket behandlas här i landet nu för tiden, är *Söndagsfrågan*. Måhända har man rätt i att vara rädd för en engelsk Söndag; men man har i hvarje fall icke mindre orsak till att vara rädd för en dansk Söndag. På den fyllas förlustelseställena af en skara glada människor, hvilkas glädje måhända stundom kan vara mycket oskyldig, men ofta går ut på allsköns lättsinnighet och lättfärdighet i förbindelse med ymnigt förtärande af starka drycker. Hvilken form lifvet på förlustelseställena emellertid må taga, så lägger det beslag på en mängd människor till betjening, jernvägstjenstemän, spårvagnskuskar och droskkuskar icke att förglömma. Söndagen är också de politiska mötenas dag. Till de fabriker, som gå både helg- och söckendagar, hafva under sista åren kommit de nya smörfabrikerna ute på landet, bolagsmejerierna, som på få undantag när gå dag ut och dag in. Man kan utan öfverdrift räkna, att c. 10,000 människor, dels såsom personal i själfva mejerierna, dels såsom mjölkkuskar, få halfva eller hela sin Söndag förstörd, gå i trampqvarnen och hindras från att besöka kyrkan eller i hvarje fall endast undantagsvis kunna komma dit och då gärna under så besvärliga omständigheter, att de väl för det mesta blifva därifrån. Det håller på att växa fram en känsla af, att här är en folkförsyndelse både mot Guds kyrkoordning och mot de människor, öfver hvilka det går ut; på riksdagen är också ett förslag under behandling, hvilket, om det antages, skall medföra någon förbättring; men ännu återstår mycket att göra.

I sammanhang med Söndagsfrågan kan *nykterhetssaken* nämnas. Man gör säkert vårt folk orätt, när man på statistikens väg vill göra det till ett synnerligen på dryckenskap begifvet folk. Druckna människor torde vara mera sällsynta här än i åtskilliga länder, hvarest alkoholsförbrukningen är proportionsvis mindre. Däremot är förbrukningen bredare; det drickes öfver hela landet en hel del bränvin och bajerskt öl till ingen nytta och därför till skada, emedan mycket penningar därigenom förstöres och njutningslystnaden befrämjas. Nyk-

terhetsföreningar hafva fått någon framgång under de senare åren, i synnerhet Good Templarne. På lagstiftningens väg försöker man nu att få en betydlig skatt lagd på bajerskt öl; men då bränvinsskatten icke i samma mån skall ökas, kan man väl befara en öfvergång från öldrickande till bränvinsdrickande, och det skulle vara att komma ur askan i elden. Kunde man genomdrifva att få utskänkningsställenas antal inskränkt och få dem stängda helt och hållet eller delvis om Söndagarne, så skulle detta hjälpa bättre än ökad skatt. För Söndagsstängning arbetar Söndagsföreningen.

Sektväsendet och de främmande konfessionernas utbredning får man stundom höra omtalas med något bekymmer. Det kan icke nekas, att papismen under de senare åren har utbredt sig här i landet, att den i synnerhet har funnit väg till flera städer och har vunnit några högt stående personer, som kunna offra både krafter och penningar för propagandan, som eljes uppehålles genom stora från utlandet kommande penningsummor. Pastor Schepelern i Köpenhamn har därför tagit sig för att utgifva en serie klara småskrifter mot romerska kyrkans lära. Pastor Hafström vid Horsens tukthus har på annat sätt riktat skarpa hugg mot papismen; det sätt, hvarpå han har blifvit bemött, skall icke bidraga till att höja aktningen för romerska kyrkan. Äfven af andra upptages striden, och framgången är icke annat än hvad man kunde vänta efter religionsfrihetens införande — icke strax, utan just när en tid hade gått; en alldeles motsatt rörelse försiggår ju i romersk-katolska länder, hvarest evangelium vinner många anhängare. År 1880 var antalet af denna konfession 1 $^1/_2$ pro mille; resultaterna af folkräkningen år 1890 föreligga icke ännu; sannolikt skall där vara någon tillväxt i antalet; men det blir en annan fråga, om där skall vara tillväxt i förhållande till folkmängden, och i hvarje fall är det hvarken underligt eller oroväckande, om påfvekyrkan ännu kan finna en del människor, som äro bäst egnade för denna starkt hedniska form af kristendomen.

Den talrikaste sekten är baptisterna (1880 c. 2 pro mille); men dess tillväxt är nog obetydlig under de senare åren. Snarare hafva Möllerianerna eller Bornholmarne ("Luthersk Missionsforening til Evangeliets

Fremme") vunnit framgång; men deras antal kan icke bestämmas, eftersom de så till vida gå listigt tillväga, som de icke skilja sig från folkkyrkan och dock söka undergräfva den genom angrepp på dess prester och deras förkunnelse m. m. De hafva sin upprinnelse från en frikyrklig rörelse på Bornholm, väckt genom pastor Trandberg för knappt trettio år sedan, en rörelse, som han icke kunde beherska, och från hvilken en af hans medhjälpare, smeden Christian Möller från Rönne, separerade sig såsom ledare för en sekt, som väsentligen hemtar sin andliga föda från C. O. Rosenius. Dess hufvudlära kan uttryckas i de orden: "Världen i Kristus rättfärdig är vorden". — Alla äro rättfärdiga, alla ega nåden; men icke alla njuta af den. Läran leder i sina konseqvenser till ett sådant yttrande som följande: "Gud är dig lika nådig, antingen du bedrifver hor, dricker och stjäler, eller du i brinnande andakt ligger på dina knän och beder". I vissa trakter af landet har denna sekt en icke ringa utbredning med egna församlingshus och egen gudstjenst; i andra trakter märker man föga eller intet af dess tillvaro. — Frälsningshären, som arbetar ihärdigt och samlar många, kan man på grund af dess förakt för sakramenten väl icke kalla en kristlig sekt. Den uppträder proportionsvis moderat i Danmark och har sin betydelse i att väcka det religiösa sinnet på sådana ställen, till hvilka hvarken det stilla kyrkliga arbetet eller de kyrkliga rörelserna kunna nå fram. Naturligtvis äro sekterna, af hvilka ytterligare endast irvingianerna och metodisterna finnas i något betydligare antal, en fara för folkkyrkan, och man bör arbeta på att hålla dem inom tillbörliga gränser. Hufvudstriden blir emellertid mot köld och död bland namnkristna i folkkyrkan och mot den medvetna förnekelsen, som dels utbreder sig i de lägre samfundslagren genom den socialdemokratiska agitationen, dels i de bildade klasserna genom den rationalistiska litteraturen. Här som annorstädes äro otrogne judar banbrytare för fritänkeriet och dess konseqvenser, synnerligen bröderna Brandes.

En berättelse om de kyrkliga förhållandena i Danmark kan icke afslutas utan att peka på de kyrkliga förhållanden, under hvilka våra frånskilda landsmän i *Sönderjylland* få framsläpa sitt lif i kyrklig mening. Det

danska språket tränges systematiskt och hänsynslöst mer och mer ut ur kyrka och skola; på ställen, hvarest man ännu är nödsakad till att meddela religionsundervisningen på modersmålet, undervisas barnen i alla andra ämnen på tyska, så att de icke kunna läsa de danska läroböckerna, om icke föräldrarne själfve lära dem att läsa det språk, som de tala i hemmet. Att ett annat folk, till och med ett broderfolk, skulle ha en så djup känsla för våra landsmäns nöd i det hela som vi själfva, kunna vi icke vänta; men hvarje kristen, som älskar sitt eget modersmål och förstår, att endast genom det går vägen för Guds ord till hjärtat, skall kunna känna, hvilken sorg detta måste vara för kristna föräldrar, och hvilken olycka det måste vara för det uppväxande släktet, att kristendomen göres osmaklig för dem genom att meddelas på ett främmande språk eller i bästa fall på ett språk, som man gör sig allt besvär med att göra obegripligt. När vi bedja för den danska menighetens upprätthållelse och tillväxt, när vi bedja den allsmäktige Guden borttaga hindren för lifvets seger öfver döden och att gifva Ordet fritt lopp ibland oss, så ligger också denna sak på våra hjärtan och på våra tungor.

Förslev Præstegaard: Januari 1891.

H. P. Holst.

Kongl. beslut i ecklesiastikt mål.

(Forts. från häft. 1 s. 88).

"Kongl. Maj:t har i nåder låtit sig föredragas ofvan berörda underdåniga besvär; och enär, på sätt Hofrätten yttrat, B. icke lagligen egt att å Anna Jönsdotters utflyttningsbevis verkställa ifrågavarande anteckning, varder Hofrättens utslag, såvidt B. derigenom ålagts att till Anna Jönsdotter vid påfordran och utan kostnad för henne utfärda nytt flyttningsbevis, af Kongl. Maj:t faststäldt; men då B. genom hvad han sålunda låtit komma sig till last icke kan anses hafva i sitt embete begått fel, hvarå straff bör följa, pröfvar Kongl. Maj:t lagligt att, med ändring af Hofrättens utslag beträffande den mot B. förda ansvarstalan, förklara samma talan icke kunna bifallas".

Om Torgauerartiklarne.

(Forts. fr. Tredje häft. s. 317.)

Återstå så uppsatserna A. och B., hvilkas sammanhang med Augsburgska Bekännelsen är af stort intresse.

A., som omfattar bl. 306[a]—324[a] i handskriften och sidd. 68—84 i Urkundenbuch, begynner med en motiverande inledning, som har följande innehåll. Enär somlige, heter det, beskylla kurfursten, ehuru obilligt, att han afskaffar all gudstjänst och befordrar ett tygellöst, hedniskt lif, "är nödigt, att han först låter förklara (erstlich anzaigen lass)", att han med största allvar söker upprätta och främja rätt och sannskyldig gudstjänst. Han har alltid varit benägen till fred och ofta i dessa ärenden hulpit till att bevara fred.

Därefter förekommer följande sats, som skrifvaren förmodligen funnit antecknad i marginalen: "Inn hanc sententiam prodest preponere prefacionem longam et Rhetoricam".

För det andra är äfven detta uppenbart, att kurfursten med stort allvar föranstaltat, att i hans land "det heliga evangelium med all flit predikats och ceremonier hållits i öfverensstämmelse därmed. Äfven hos vedersakarne måste mange bekänna, att denna lära är kristlig och tröstlig och att ingen villfarelse är däri, utom att förändring företagits utan konciliernas medgifvande". Emedan nu veder-

sakarne själfve bekänna, att läran i sig själf är rätt, skall man ej beskylla honom, att han afskaffar gudstjänst, tål okristlig lära o. s. v. Själf tviflar han ej, att den lära, han i sina land tillåtit, är kristlig.

"Nu är tvedrägten förnämligast om några missbruk, som blifvit införda genom människors lära och stadgar; därom vilja vi göra ordentlig berättelse och förklara, af hvilka orsaker min nådigste herre blifvit förmådd att låta några missbruk falla".

Efter denna inledning följer nu i 10 artiklar redogörelsen för kyrkobruken. Den första artikeln har till öfverskrift **"Von menschen Lehr vnd menschen Ordnung"**. Den framställer den ståndpunkt, de evangeliske intaga till människostadgarna inom kyrkan.

Det heter här först, att, "ehuru gudstjänst ej består i människolära, har dock kurfursten i sina land bevarat vanliga kyrkoordningar, som ej äro emot det heliga evangelium" och låtit kungöra, att sådana ordningar skola hållas för fredens skull. Det är uppenbart, att af Gud ordnade ämbeten i hans land hållas med större andakt och allvar än hos vedersakarne.

Men det gifs många människoordningar, som ej kunna hållas utan synd. Kurfursten har ej velat eller bort med våld tvinga någon därtill. Ty Skriften säger (Act. 4): "Man måste mera lyda Gud än människor" och i Can. Dis. 8, heter det, att hvarje sed, huru gammal den än är, bör vika för Skriften och sanningen.

Nu tala somlige här emot och säga, att ingen ändring får ske utan konciliernas och påfvens medgifvande, att äfven de synder, som följa af menniskoläror, äro långt drägligare och mindre skadliga än det schisma, som nu uppstått genom sådan än-

dring, att vi såsom schismatici äro från kyrkan afskurna lemmar och att äfven sakramenten hos oss äro kraftlösa o. s. v.

"Därför är nödigt att härpå svara", att man måste mera lyda Gud än människor, och att Paulus uttalar anatemat öfver den, som predikar ett annat evangelium. Alltså träffar anatemat icke dem, som vika från falsk lära och ordning, utan dem, som hålla dem.

Dessutom består den kristliga kyrkans enhet ej i yttre mänskliga ordningar; därför äro vi ej, ehuru vi hafva olika ordningar, från kyrkan afskurna lemmar, liksom ej heller sakramenten för den skull äro kraftlösa.

Att olika mänskliga ordningar ej äro emot den kristliga kyrkans enhet följer af artikeln: "Credo Sanctam Ecclesiam Catholicam". Ty däraf, att det här bjudes, att vi skola tro en ecclesia catholica, "d. v. s. den kyrka, som är i hela världen och icke bunden vid en ort, utan som är allestädes, hvarest Guds ord och ordning är, ehuru de yttre mänskliga ordningarne icke äro lika, följer, att sådan olikhet icke är emot kyrkans enhet".

Detta följer ock af Kristi ord: "Mina får höra min röst" o. s. v. och: "Guds rike kommer icke med yttre åthäfvor" samt Pauli ord: "Guds rike är icke mat och dryck o. s. v.". "Det uttalas ock klart af Augustinus i hans skrift: *Ad Ianuarium*, att kyrkans enhet icke består i yttre människoordning och att sådan människoordning skall vara fri, så att den kan både hållas och icke hållas".

"Men äfven om det vore ett schisma att ändra yttre ordning, så borde billigare de anses för schismatici, som först handlat emot hela kristenhetens ordning och emot koncilierna, i strid mot Synodus

Constantinopolitana förbjudit presterna att ingå äktenskap, i strid mot Guds ord infört ny gudstjänst samt emot den gamla kyrkans bruk sålt messor, hvarom den gamla kyrkan intet vet".

"Dessutom gäller ej här det, som anföres ur patres om schismatici, att sakramenten ej hos dem äro kraftiga, ty hos pátres kallas schismatici icke de, som afvika i yttre människoordningar, utan de, som i någon artikel afvika från Guds ord, såsom Augustinus skrifver contra Cresconium et Hieronymum: Nullum Scisma est nisj Sibi aliquam heresin confingunt".

Hvilka människoordningar ej utan synd kunna hållas skola sedan uppräknas, men först är nödigt tala om de ordningar, som anses för "mittel" (d. v. s. mittel ordnungen, adiafora) "om hvilka äfven mycken villfarelse förut blifvit i kyrkan predikad och lärd, såsom fastor, åtskilnad af mat och kläder, särskilda högtidsdagar, sång, vallfärder och dylikt, nämligen att sådant allt är verk, hvarigenom man ernår nåd och syndaförlåtelse".

Detta är en skadlig, fördömlig villfarelse, såsom äfven månge hos vedersakarne bekänna, hvilka hafva fått tröst genom den läran, "att syndaförlåtelse sannt och visst skänkes oss genom Kristus af nåd och att vi mottaga den blott genom tron på Kristus". Därför är det öppen gudsförsmädelse, om man lär, att man vinner nåd genom uppfunnen människoordning. Detta bevisas af Gal. 2, Rom. 3 och Efes. 2. Det är att vanära Kristus att tillskrifva de självvalda verken hvad som tillkommer Kristus, om hvilken Fadern säger: "Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est; hunc audite". Kristus säger ock: "Frustra colunt me mandatis hominum", och Paulus: "Ingen skall fördöma eder för

mat eller dryck". "Men nu kallas de kättare, som ej hålla åtskilnad i mat, ehuru Paulus kallar detta djefvulslära".

Däremot må sådana ordningar gärna hållas, om man tillåter rätt kristlig lära om dem, såsom kyrkans ursprungliga ordning var, att nämligen människorna genom stadgandet af högtidsdagar och fastor skulle lära sig, när de skulle komma tillsamman eller hafva någon lekamlig öfning, att de därigenom skulle blifva skickligare att höra och lära Guds ord. Men vill man göra sådant till salighetsvilkor, så må däremot framhållas Pauli exempel, då han vägrade omskära Titus.

Därför har kurfursten ej velat tvinga någon till dessa stadgars iakttagande, utan låtit dem falla för att ej bekräfta villfarelsen.

Slutligen anföras tvänne ställen ur de gamla Canones: Dis. 4: "Det är förbjudet att åter upprätta de afskaffade fastorna". Sålunda äro åtskilliga gamla Canones afskaffade, såsom "Canones penitentiales", stadgarna angående fastande onsdag och fredag. För öfrigt har ingen hållit hela fastan sådan den påbjudits. Dis. 12, 5: "Romania ecclesia vet, att det icke är för själarnes frälsning skadligt att hafva andra ordningar på andra tider och orter". "Hieronymus och Augustinus skrifva ock, att man ej får göra nödvändiga ting af sådana ordningar".

Alltså är hvad som i kurfurstens land läres om mänsklig ordning, tillräckligt grundadt i Skriften och patres.

Efter denna allmänna utredning af den ställning, man intog till yttre människoordningar, följa 9 artiklar, hvilka inledas med de i handskriften till art. 2 hänförda orden: "Men detta är de ord-

ningar, hvilka icke utan synd kunna hållas". Innehållet i dessa artiklar är följande.

Art. 2: De coniugio Sacerdotum.

"Först och främst är det mot Gud att förbjuda presterna äktenskapet. Ty Paulus säger: Melius est nubere, quam vri". "Sådant är Guds bud och får ej genom någon människa upphäfvas". Det strider ock mot den gamla kyrkans ordning och konciliernas beslut. I Tyskland genomdrefs förbudet med svårighet och med våld, så att till och med en erkebiskop af "Mentz" (Maintz) höll på att blifva dödad, då han skulle kungöra det påfliga förbudet. Man ser ock, "hvad godt däraf kommer". Ännu svårare blir det, ty "världen blir, ju längre, desto svagare".

Art. 3: Von baider gestalt.

Att fira nattvarden under en gestalt kan ej ske utan synd. Kristus säger: "Ex hoc bibite Omnes". Den gamla kyrkan gaf lekmännen nattvarden under båda gestalterna, såsom man finner hos Cyprianus och i canones. Man vet ej, huru det blifvit ändradt, eller hvem som förbjudit det.

Art. 4: De myssa.

Hittills har man lärt, att messan är ett verk, hvarigenom den, som håller den, förvärfvar nåd ej blott för sig själf, utan äfven för andra, äfven om han ej är from. "Man har stiftat messor för döda och lefvande för att vinna allahanda, köpmannen lycka i sin handel, jägaren lycka på jagten o. s. v.". Därför har man beställt, sålt och köpt messor, så att äfven många fromma klagat däröfver.

Nu söka några försköna saken, så att man skulle fira messan till en åminnelse, icke för att vinna nåd för lefvande och döda. Men de skrifter äro alldeles tydliga, i hvilka det läres, att messan är ett offer, som borttager synd för lefvande och döda.

Att detta är en villfarelse bevisar Paulus, som lär, "att vi endast genom tro på Kristus få nåd och tröst, om vi tro, att Gud för Kristi skull är oss nådig, vill antaga och hjälpa oss". Men då kan det icke genom prestens verk förtjenas åt en annan. "Hufvudstycket i kristligt lif och väsen är att hafva rätt tillförsigt till Gud för Kristi skull, att han vill bevisa nåd och hjälpa i all nöd". Desse vilja däremot med sina verk göra andra saliga, ehuru Kristus på en gång uträttat detta, "såsom Paulus skrifver: una oblatione Consumavit Sanctos".

Det rätta bruket lära oss äfven orden: "detta är ett nytt testamentes kalk". Men ett "nytt testamente" kallas ej vårt verk, utan Guds verk, som erbjuder oss något, liksom det plägar ske i ett testamente, nämligen nåd, syndernas förlåtelse. Men "där sådant lofvas, säger Paulus, måste man mottaga det med tro". I messan erbjudes oss detta, och den är därför "insatt för att öfva och väcka tron hos dem, som bruka den".

Men det missbruket är uppenbart, att man håller messa "för bukens och för penningars skull". Det stora öfversvinneliga missbruket vore redan tillräcklig orsak att icke ändra den nu varande seden. Ty Paulus säger: "Den, som icke värdigt brukar sakramentet, är skyldig på Kristi lekamen och blod".

Kurfursten har på följande sätt ordnat messan i sitt land. Han låter en prest hålla messa så, att därvid andra därtill skickliga människor äfven bruka

sakramentet. "Kristus har nämligen instiftat det, på det att de, som äro därtill skickliga, skola i kyrkan hålla det med hvarandra, såsom äfven Paulus lär Korintierna, att de skola vänta på hvarandra och bruka det med hvarandra, nämligen de, som förut finna sitt hjärta så beskaffadt, att de icke vanära Herrens lekamen och blod. Och på det att ingen vanära må visas sakramentet, blifva människorna ofta undervisade om dess ändamål och förmanade att bruka det".

Den Zwingliska läran bekämpas äfven i högsta grad, såsom de i kurfurstens land utgifna skrifterna angående denna sak bevisa. "Människorna blifva flitigt undervisade, att i nattvarden äro Kristi lekamen och blod närvarande, och att sådant gifves för att därigenom stärka tron, att man må få tröst, att Kristus vill vara vår och hjälpa o. s. v.".

Och tviflar kurfursten ej, "att sådan messa är rätt och kristlig gudstjänst, i synnerhet som endast sådan messa ännu på Hieronymi och Augustini tid funnits och man icke vet, hvarifrån köpmessorna kommit eller när privatmessorna börjat".

Art. 5: Von der Baicht.

"Bikten är icke afskaffad, utan bibehålles med stort allvar så, att pastorerna fått befallning att icke räcka någon sakramentet, som icke tillförene blifvit förhörd och begärt absolution. Ty absolutionen är mycket nödig och tröstlig, emedan vi veta, att Kristi befallning är att förlåta synder, och att han vill, att detta prestens ord, hvarigenom synderna förlåtas, skall anses såsom vore det hans stämma och sententz från himmelen".

Härom undervisas människorna, så att de veta, huru stort, tröstligt ting bikt och absolution är,

under det att munkarne intet talat om tro och absolution, utan, "blott plågat de arma samvetena med uppräknande af synderna, hvilket icke är någon människa på jorden möjligt".

Man tvingar ej människorna att uppräkna synderna, då det ej är befaldt i Skriften och det dessutom är omöjligt, såsom psalmen säger: "Delicta quis intelligit?"

Man har därjämte ej bestämt för människorna någon tid, då de skulle vara skyldiga att bikta. Ty genom sådan förordning har förut stor skada vållats, då människor, som ej voro villiga att öfvergifva sina synder, gått till skrift och så vanärat sakramentet. Absolutionen är en tröst för förskräckta samveten, men denna tröst hånas, om den fordras af någon, som ej har begär därefter. Mot Pauli regel sker det därför, om åtskilliga, som ovärdigt mottaga Kristi lekamen och blod, genom en förordning tvingas till sakramentet på bestämd tid.

"Däremot blifva människorna genom Guds ord allvarligt förmanade därtill, och det förehålles dem, att den, som vill vara kristen, är skyldig bruka sakramentet. Den, som aldrig brukar det, visar, att han ej vill vara kristen", hvilket ock bestyrkes genom en på konciliet i Toledo uppsatt canon.

Art. 6: De Jurisdictione. Von der bischoffe Jurissdictio vnd Oberkayt.

Här säges 1), att kurfursten icke fråntagit biskoparne någon jurisdiktion, utan att han, sedan människorna ej mer velat söka "de andliga domstolarne", och de andlige mångenstädes missbrukat sin domsmakt och bannet, på grund af furstlig myndighet måst behandla de mål, som förekommit i hans

land, liksom äfven andlig rätt medgifver landsherren att handlägga sådana ärenden, om de andlige missbruka sin jurisdiktion.

2) Det förnämsta stycket af andlig jurisdiktion är, såsom Skriften och Canones bjuda, att straffa orätt lära. Sådan jurisdiktion hafva de ej tillförene öfvat, utan låtit predika allahanda villfarelse. Man kan ej godkänna, om de nu med sken af sin jurisdiktion vilja undertrycka den rätta läran. Hade de i tid "ordentligt och kristligt" behandlat dessa saker, hade mycken skada förekommits.

3) Kurfursten har ej varit skyldig att hjälpa biskoparne att angripa de prester, som inträdt i äktenskap; han har ej med godt samvete kunnat göra det. Hvarje patronus är dessutom enligt andlig rätt "de jure patronatus" skyldig att mot orättvist våld af de andlige prelaterna skydda sin kyrkas tjenare, isynnerhet om han icke är desse prelaters undersåte. "Han har ock enligt c. decernimus 16 q. 7 makt att i ett pastorat tillsätta en duglig prest mot prelatens vilja, om denne tillsatt en oduglig".

4) Af de andliga domstolarne fällas i många äktenskapsmål dåliga utslag, hvarför nöden fordrar, att man söker andra domstolar. Sådana fall äro: att man stadfäster hemligt äktenskapslöfte, om någon frånstulit en ärbar man hans barn; att fadderskap upphäfver äktenskapslöfte; att man icke medgifver den oskyldiga parten "post divortium" att åter ingå äktenskap, hvilket allt är emot Guds ord, m. m.

Man kan därför icke godkänna deras jurisdiktion. Äfven om man ville med våld återupprätta den, vore det ej möjligt, då man ej kan tvinga människor att mot deras samvete söka sådan domstol.

Art. 7: Von der waihe.

"Desslikes emedan biskoparne besvära presterna med denna ed, som de icke utan synd kunna hålla, att nämligen icke predika denna lära, äfvensom att icke träda i äktenskap, så kan man icke söka vigningen hos dem, ty sådan ed är emot Gud; nu måste man lyda Gud mera än människor, liksom äfven canones bjuda att öfvergifva de biskopar, som tvinga människorna att handla emot Gud".

Härvid äro många frågor, som det icke är nödigt taga i öfvervägande, nämligen om presterna måste ordineras genom biskopar, och om preståndet är insatt till att lära eller till att frambära ett offer för andra, att de må få nåd, äfvensom om ceremonierna vid ordinationen. Hvad dessa beträffar "finner man väl råd, om man blifver enig om hufvudartiklarne, så att biskoparne samtycka till några eftergifter".

"Ty om de vilja gå in på fred, skola vi billigt gifva efter i allt, där vi med godt samvete kunna gifva efter, för fredens skull, som är att anse högre och bättre än all yttre frihet, som man kan upptänka. Gällde det blott vår person och icke regemente, land och folk, ville vi för egen del handla skarpare med motparten, för hvilken fara vi än måtte utsätta oss".

"Men det har kommit utanför skolans område, och af djefvulen utöfvas i denna söndring mycken ondska, och de vinna öfverhetspersonerna på sin sida. Man ser lätt, hvilken skadlig och gruflig förargelse kommer af sådana söndringar". Man borde ock taga i betraktande hvad som torde i framtiden inträffa. "Det är att befara, att icke mången doktor Martinus hädanefter skall komma, hvilken med sådan

nåd kan gubernera dessa stora saker och förebygga falsk lära och krig". Stor skada kan åstadkommas, om oenigheten fortfar. "Måtte furstarne å båda sidor betrakta sitt ämbete och sina barn, åt hvilka de icke kunna lämna något bättre än rätt religion och ett godt regemente!" Den förutsättning, under hvilken man kan gå motståndarne till mötes i fråga om de ordningar, som i och för sig kunna hållas utan synd ("mittel ordnungen"), är att de tillåta evangelii lära. "De skulle då visserligen hafva revocerat". Men då skulle man hos de evangeliske icke anse det som om de själfve revocerade, om de, för att göra dem till viljes, hölle några stadgar, så vida det ej bragte själfva läran någon skada.

Art. 8: De votis. Von closter leben.

Denna sak angår icke kurfursten, emedan han aldrig befallt munkarne hvarken att gå ur eller i klostren. De må själfve angifva orsakerna. Det är en privat sak och hör ej till det offentliga kyrkoväsendet (ad communem ecclesiam). Dock bör man angifva orsaken, hvarför kurfursten ej återupprättat klostren och hvarför han tolererat de utgångna personerna. Det är nämligen tre orsaker, hvarför munkväsendet, sådant det hittills gestaltat sig, är orätt och emot Gud.

1) Emedan man företagit sig sådant lif i den meningen, att man därigenom skulle göra till fylles för synderna, såsom Thomas tydligt sätter det lika med dopet och säger, att inträdandet i munklifvet borttager synd liksom dopet. Detta är att gifva människoverk och självvald gudstjänst den ära, som tillkommer Kristus, som ensam förvärfvat nåd (Efes. 2). Det är en stor gudsförsmädelse. "Dopet har

Guds ord och ordning och är Guds verk, därför borttager det synd". Men klosterlifvet har ej Guds ord, utan består i idel människobud. "Frustra colunt me mandatis hominum", säger Kristus. Emedan nu klosterlöftet är i strid mot Guds ord, då man därigenom anser sig förtjena nåd, är det kraftlöst och ogiltigt.

2) Celibatslöftet är emot Guds bud: "Melius est nubere quam vri". Och emedan det äfven är emot människans skapelse och natur, så är det omöjligt att hålla. Alltså är det ogiltigt, hvarför "de, som behöfva det äktenskapliga lifvet, skola och måste gå ur klostren".

"De gamla canones medgifva därför äfven unga personer att utgå ur klostren, 20. 41. Augustinus skrifver ock, att, om ock de synda, som lämnat klostren och ingått äktenskap, dock sådant är ett rätt äktenskap och icke skall upplösas".

3) Äfven om de, som hittills varit i kloster, förmådde lefva utan äktenskap, så blefvo de dock tvingade till åtskilliga missbruk, såsom att hålla messa för döda och annan orätt kult. Därför måste man äfven för att undvika synd mot Guds andra bud fly klosterlifvet.

Art. 9: De inuocatione Sanctorum.

"Man lär om de helige, att deras tros exempel äro nyttiga att stärka vår tro och att deras goda verk tjena oss till erinring, att vi böra göra liknande, hvar och en efter sin kallelse".

Men att bedja något af helgonen eller söka få något genom deras förtjänst är att beröfva Gud och vår Herre Kristus äran. Man skall ej anropa helgonen såsom förebedjare och medlare. "Unus est

mediator Cristus". "Venite ad me omnes, qvi oneratj estis", säger Kristus. Och om de anföra, att det är nyttigt att hafva en god förespråkare vid hofvet, är det lätt att svara, att en sådan är skadlig, om fursten befallt, att man skall göra sina ansökningar hos honom själf.

Art. 10: Von Teutschem gesang.

Här anföres först hvad förut är sagdt om "medelceremonier". "Emedan nu ceremonier böra tjena till undervisning, har man upptagit något tysk sång, att folket genom sådan öfning må lära något, såsom äfven Paulus lär 1 Korint. 14, att man icke skall tala eller sjunga något otydligt i kyrkan. Men man har ej gjort något bud häraf och sjunger äfven alltid latinsk sång till ungdomens öfning".

Därpå följer uppsatsens afslutning, som börjar med de i handskriften till stycket: "om tysk sång" felaktigt hänförda orden: "Dessa hittills uppräknade saker handla om yttre ordningar och sätt". Därefter heter det: "Om man nu därjämte begär att få veta hvad min nådigste herre eljes låter predika, må man öfverlämna artiklar, i hvilka hela den kristliga läran är ordentligt sammanfattad, att man må se, att han ej tillåtit kättersk lära, utan låtit på det renaste predika det hel. evangelium". Äfven många bland vedersakarne måste bekänna, att de genom denna lära, som i hans land predikas, "blifvit bättre undervisade om många höga och stora ting än tillförene genom Sententiarierna och Summisterna", nämligen om erhållandet af syndernas förlåtelse genom tro, om sakramentens bruk, om åtskilnaden mellan världslig öfverhet och biskoparnes ämbete, äfvensom huru vidt mänsklig kyrkoordning bör

hållas. Hos Summisterna finner man därpå ingen ände.

Till uppsatsen A ansluter sig i handskriften B., som där omfattar bl. 324[a]—327[b] och i Urkundenbuch sidd. 84—87. Den utgöres af blott en enda artikel och har till öfverskrift: **Vom Glauben vnnd wercken.** Den innehåller följande.

"Man gifver äfven", heter det först, "denna lära obilligt skuld för att hon förbjuder goda verk; därför är nödigt att därom afgifva berättelse".

Det är allmänt bekant hvad slags goda verk munkarne i sin lära fordrat, rosenkransar, penningar, messor o. s. v. Men föga har man lärt om rätta goda verk: om öfverhetens ämbete, om lydnad mot öfverhet, om hvar och ens kallelse, om lidande och tillförsigt till Gud i nöd. "Hela världen har därför länge skriat efter en annan lära och många, som nu äro häftigt emot denna lära, hafva först antagit och defenderat den med stor fröjd". Läran om gärningar har visserligen funnits hos dem, men "om tron, genom hvilken man får nåd, hafva de intet talat eller skrifvit".

"Därför är detta vår berättelse om tron och gärningar:

Människan kan med inga gärningar vinna eller förtjena syndernas förlåtelse, att hon därmed varder rättfärdig för Gud eller har en nådig Gud, utan varder allenast rättfärdig och får nåd af Gud, om hon tror, att synd förlåtes och nåd skänkes henne för Kristi skull. Denna tro gör allena rättfärdig och from för Gud, såsom skrift, profeter och apostlar på många ställen lära och särskildt Paulus i alla epistlar häftigt drifver. Galat. 2: "Om rättfärdighet kommer genom lagen, d. ä. genom verk, är Kristus fåfängt död", samt Efes. 2: "I ären genom nåd

salige vordne genom tro, och det icke af eder. Det är Guds gåfva, icke af gärningar etc.".

Och så som vi lära hafva äfven "de förträffligaste fäderna mycket och ofta skrifvit, särskildt Augustinus i skriften: De Spiritu et litera. Så sluta vi, att människan blir rättfärdig ej genom budet om ett godt lefverne, utan genom tro på Jesus Kristus, ej genom lagen, som fordrar gärningar, utan genom trons lag, icke genom bokstafven, utan genom anda, icke genom gärningarnes förtjänst, utan genom idel nåd. Äfvenledes är det ordet, att de, som göra lagen, äro rättfärdiga, icke att fatta så, att rättfärdigheten följer efter, utan så, att den måste finnas före gärningarne".

"Hvad beträffar motståndarnes invändning: djefvulen och gudlösa människor tro äfven och äro dock icke fromma, är detta vårt svar: att djefvulen och gudlösa människor tro icke alla artiklar, särskildt icke den förnämsta, om ändamålet hvarför Kristus kommit, nämligen syndernas förlåtelse. Skriften menar med tro icke att blott veta historierna, utan med tro menar den att fatta denna artikel: syndernas förlåtelse. Ty därför är Kristus kommen, och icke förgäfves äro orden: Remissionem peccatorum satta i Credo. Sådan tro uppkommer, om man är förskräckt och känner synden och hör, att nåd tillsäges genom Kristus; om hjärtat då tror sådan tillsägelse, får det tröst och fröjd och lif, såsom Paulus säger: Om vi äro rättfärdige vordne genom tro, hafva vi frid med Gud, d. ä. ett godt samvete, och känna, att Gud är nådig och vill hjälpa. Då lära vi rätt känna honom, så att vi hafva tillförsigt till honom, att han vill hjälpa i all nöd, såsom hans tillsägelse lyder. Att denna tillförsigt till Gud är tro framgår klart af Pauli ord, som säger: fides

est substantia rerum sperandarum, d. ä. tro är tillförsigt till det man hoppas. Därför är tro icke blott att veta historierna, utan att vänta och hoppas något af Gud".

Detta är "en rätt tröstlig lära, att Kristus kommit allenast för att göra tillfylles för synderna, förlåta synden och gifva evigt lif och alla gudomliga håfvor, såsom han säger, Joh. 3: Gud har sändt sin Son i världen, att världen må blifva salig genom honom; den, som tror på honom, varder icke dömd. Den, som har denna lära, har tröst i all nöd och ångest och kan rätt tjena och anropa Gud. Ty utan denne Kristus är ingen gudstjänst Gud behaglig: ty Fadren säger: hunc audite". De, som förfölja läran om tron, veta ej hvad Kristi ämbete och verk är, ehuru denna tro är hufvudstycket i det kristliga lifvet.

"Den, som nu genom tron har en nådig Gud, är ock skyldig göra goda verk icke för att förtjena syndernas förlåtelse, ty denna är längesedan genom Kristus förtjent och genom tron skänkt, utan Gud till ära, emedan Gud fordrar dem, och för att därigenom locka andra, att de ock må få lust och kärlek till evangelium, lära känna Gud och tro honom, att de ock blifva saliga".

Men "om hjärtat är utan tro, så är det i djefvulens våld och drifves till allahanda synd, såsom man ser på gudlösa människor. Men den, som tror, får hjälp från Gud och bevaras genom den helige Ande mot djefvulen, att han kan göra goda verk, motstå falsk lära, vrede, girighet, högfärd och andra lustar, som han ej förut kunnat motstå. Så lär Paulus om gärningarne Rom. 8: De, hvilka Guds Ande drifver, äro Guds barn, och Gal. 3: I hafven mottagit Anden genom predikan om tron, icke om

gärningar. Alltså läres här, att den helige Ande gifves först genom tro. Utan den helige Ande kan människan ej motstå synden och djefvulen. Utan den helige Ande kan människan intet godt verka, såsom kyrkan säger: *Sine tuo numine nihil est in homine; utan din hjälp förmår människan intet.* Alltså är tron hufvudstycket, hvarigenom den helige Ande gifves, hvilken tro allena gör en nådig Gud".

Uppsatsen slutar med att äfven här hänvisa till Augustinus: "Detta är i många Augustini böcker rikligen lärdt och bevisadt".

Taga vi nu under ompröfning uppsatsen A., så finna vi först, huru dess flesta artiklar i mer eller mindre bearbetad form upptagits i Bekännelsen; stundom är öfverensstämmelsen så stor, att den är nästan ordagrann. Af art. 1 äro stycken upptagna dels i art. 15, dels i art. 26; art. 2 ligger till grund för 23, art. 3 för 22, art. 4 för 24, art. 5 för 11 och 25, art. 8 för 27, art. 9 är upptagen i art. 24. Blott art. 6 och 7 hafva ej upptagits i Bekännelsen; i stället har art.: De Potestate Ecclesiastica på grundlag af uppsatsen C utarbetats. En och annan tanke ur 6 och 7 återfinnes dock i denna artikel.

Med afseende på *tiden*, då detta betänkande måste vara uppsatt, följer häraf, att det ej kan hafva skett efter Bekännelsens författande. Dels skulle då desse artiklar varit öfverflödiga, dels är det i betänkandets afslutning framställda förslaget, att man, om det så önskades, skulle uppställa artiklar, som framställde den i kurfurstens land förkunnade läran, förklarligt endast under den förutsättning, att Augs-

burgska Bekännelsen ej ännu fanns till. Då nu Bekännelsen den 11 Maj öfversändes till Luther och då mellan den 4 och 11 Maj denna utarbetats till en äfven trons artiklar omfattande framställning, kan ifrågavarande uppsats omöjligt vara författad efter den 4 Maj.

Beaktar man vidare den omständigheten, att inledningen tydligt angifver uppsatsens syfte vara att afgifva ordentlig berättelse om den tvedrägt, som uppstått med anledning af vissa genom människostadgar införda missbruk och om de orsaker, som förmått kurfursten att afskaffa sådana missbruk, så kan tidpunkten för dess författande icke falla längre tillbaka än sedan riksmötet i Augsburg blifvit utlyst och sedan kurfursten för Wittenbergerteologerna med anledning häraf tillkännagifvit sin vilja, att en redogörelse för tvedrägten i tro och kyrkobruk skulle meddelas honom. Före den 14 Mars kan således A. ej vara författad. Vi äro således hänvisade till *tidsskedet den 14 Mars—4 Maj.*

I enlighet med den förut gifna historiska öfversigten hafva under detta tidsskede af Wittenbergerteologerna tvänne på riksmötet syftande skrifter författats: den ena är ett i Wittenberg uppsatt betänkande om kyrkoceremonierna och därmed sammanhängande frågor, hvilket öfverlämnats till kurfursten i Torgau, de s. k. Torgauerartiklarne; den andra är den af Melanchton i Coburg uppsatta eller i hvarje fall påbörjade "apologien", hvars inledning han efter ankomsten till Augsburg omarbetat och som den 4 Maj var nästan färdig att öfversändas till Luther. Visserligen finnas antydningar om öfversändandet till kejsaren i Innsbruck af en sammanfattning af den evangeliska tron. Men dels har Briegers fynd i det vatikanska arkivet redan spridt

något ljus häröfver, dels har denna sammanfattning innehållit just sådana artiklar, som A. icke innehåller, men hvilkas uppställande den i sin afslutning föreslår. Vi äro alltså hänvisade till *valet mellan ett i Wittenberg före den 3 April uppsatt betänkande* och *den i Coburg efter den 15 April påbörjade apologien.*

För det senare antagandet hafva Bretschneider, Plitt och Virck bestämt sig. Det hufvudsakliga skälet är, att Torgauerbetänkandet skulle vara ett gemensamt betänkande och att detta ej skulle kunna vara fallet med A., då på många ställen uttrycket: "*mein* gnedigster her" förekommer och då i art. 7 "doctor Martinus" omtalas på ett sätt som man menar ej vara möjligt i en uppsats, hvars ene författare han själf skulle vara. För den uppfattningen att A. vore Coburger-apologien skulle dess apologetiska karaktär tala, äfvensom den i inledningen inskjutna satsen: "Inn hanc sententiam prodest preponere prefacionem longam et Rethoricam", som af Bretschneider kombineras med Melanchtons yttrande, att han i Augsburg gjort apologiens exordium ῥητορικώτερον än han skrifvit det i Coburg [1]).

Hvad de sist anförda skälen beträffar, sakna de all bevisande kraft, då en apologetisk karaktär måste tillhöra Torgauerbetänkandet ej mindre än den s. k. apologien, och då den inskjutna satsen

---

[1]) Plitt betviflar ock, att man redan i Wittenberg skulle ansett sig hafva orsak att nämna Zwingli såsom det skett i art. 4. Men det sammanhang, hvari detta omnämnande sker, förklarar det fullkomligt. Hvilken uppmärksamhet man för öfrigt just då egnade den fara, som kunde hota freden genom Zwinglianerna, visar sig af Melanchtons bref till Fr. Myconius den 27 Mars, där han säger: "Vide, mi Friderice, quorsum eruptura sit factio Cingliana" etc. (C. R. II, s. 33).

blott ådagalägger den uppfattningen, att en retorisk inledning vore på sin plats i en för kejsaren afsedd framställning af de i uppsatsen innehållna tankarne. Att sedan krafvet på en sådan inledning ej synts Melanchton fullt tillfredsställdt i det i Coburg uppsatta exordiet, är en omständighet, som på sin höjd talar för, att ofvannämnda sats härrör från Melanchton själf, som då från början ansett en retorisk anläggning af exordiet ändamålsenlig. Till det först anförda skälet återkomma vi sedan.

Men är då den af Bretschneider, Plitt och Virck framställda förklaringen möjlig? Ett närmare beaktande af aktstyckets karaktär vederlägger den fullkomligt. Apologien bestämmes i Melanchtons bref till Veit Dietrich den 4 Maj uttryckligen såsom "Apologia, quæ Cæsari exhibebitur", alltså såsom afsedd att öfverlämnas till kejsaren [1]).

Uppsatsen A. afser däremot tydligen att vara en ledning för kurfursten i de förklaringar, han hade att afgifva vid riksdagen. "Ist not", heter det i inledningen, "das mein gnedigster her *erstlich anzaigen lass*" (Urk. s. 68). "Nu ist die zwietracht furnemlich vonn etlichen missbreuchen — — — davon wollen wir ordenlich *bericht thun* (afgifva berättelse, utlåtande) vnnd anzeigen" o. s. v. (s. 69). "Derhalbenn ist not, hierauff zuantwortten" (s. 70). Framför allt äro följande ord i afslutningen afgörande: "So man nun dabey begert zuwissen, was mein

---

[1]) Plitt medgifver, att den apologi, som skulle öfverlämnas till kejsaren, måste vara författad på latin, hvarför A. endast skulle vara det på tyska författade utkastet därtill (o. a. a., sid. 524). Man skulle då först hafva författat Torgauerbetänkandet, sedan ett vidlyftigt utkast till apologien på tyska och slutligen omkring den 4 Maj varit nästan färdig med den latinska apologi, som skulle öfverlämnas till kejsaren.

gnedigster herr sunst predigenn lass, mage man artickel überantworten, darein die gannz Cristlich lahr ordennlich gefasset, damit man sehen moge, das mein gnedigster her kain ketzerisch Lahr zugelassen" (s. 83). Det är omöjligt, att en apologi afsedd att öfverlämnas till kejsaren skulle kunna innehålla sådana uttryckliga *anvisningar för kurfursten*, huru han skulle vid riksdagen försvara kyrkoväsendets ordnande i sitt land. Den af Bretschneider, Plitt och Virck antagna förklaringen strider sålunda mot hela aktstyckets karaktär [1]).

Däremot motsvarar A. fullkomligt de å sid. 269 framställda kriterierna, som afse Torgauerbetänkandets innehåll. Den är, såsom titeln på det i "den röda lådan" förvarade aktstycket angifver, ett betänkande öfver hvad man angående ceremonierna och hvad därtill hörde skulle anföra för kejsaren. Den är, såsom Brück önskat, en med bevisning ur gudomlig skrift försedd sammanfattning af den opinion och mening, vid hvilken man hittills framhärdat. Den motsvarar kurfurstens begäran att blifva upplyst angående de artiklar, i hvilka tvedrägt rådde. Visserligen kan det invändas, att kurfursten nämnt "tvedrägten *både i tron* och i kyrkobruken", under det att A. blott sysselsätter sig med de sistnämnda. Men inledningen gifver en tillfredsställande förklaring, då den säger, att "motståndarne själfve bekände, att läran i sig själf var rätt", och att "tvedrägten förnämligast angick några missbruk, som blifvit införda genom människors lära och stadgar". Dessutom står möjligheten af något A. kompletterande tillägg öppen.

---

[1]) Jfr Brieger, o. a. a., sid. 307, som hänvisar detta antagande "in das Reich der Unmöglichkeit".

Slutligen motsvarar den, såsom otvifvelaktigt underlag för Augsburgska Bekännelsen, särskildt för dess senare del, den i kurfurstens bref den 11 Maj innehållna uppgiften, fattad med de inskränkningar, som situationen i Augsburg enligt Melanchtons bref den 11 och 22 Maj medfört.

Så vidt vi hittills sett, har den ifrågavarande uppsatsen på ett i ögonen fallande sätt visat sig ega de erforderliga kriterierna. Så mycket måste ock vara bevisadt, att den har sin upprinnelse från tidsskedet d. 14 Mars—3 April. Däremot qvarstå ännu de af Bretschneider m. fl. påpekade svårigheterna vid antagandet, att den vore att identifiera med själfva Torgauerbetänkandet. I den kurfurstliga skrifvelsen den 11 Maj säges det nämligen, att Luther ("Ihr") och de öfrige lärde i Wittenberg "bragt i förteckning (in Verzeichniss bracht) de stridiga artiklarne". Om så är förhållandet, huru då förklara uttrycket i art. 7: "Det är att befara att hädanefter icke mången doctor Martinus skall komma, hvilken med sådan nåd skall gubernera dessa stora saker, förekomma falsk lära och krig"?

Vidare skulle man förmoda, att den, åt hvilken redigeringsarbetet blifvit öfverlämnadt, skulle gifvit betänkandet den formella karaktären af ett gemensamt betänkande, så mycket mer som det i den ofvan anförda officiella titeln benämnes: "Der gelerten zu Witemberg bedencken". Nu förekommer dock i ifrågavarande aktstycke ej mindre än *20 gånger* uttrycket: "*mein* gnedigster her", under det att endast på *3* ställen 1 pers. plur. (wir, unser o. s. v.) förekommer. Öfver allt där kurfursten nämnes, användes antingen uttrycket: "mein gn. her" eller "Seine (eller: "Sein") chufl. gn.". Däremot brukas 1 pers. plur., då vid inledningens slut be-

tänkandets syfte angifves. "Davon wollen *wir*" heter det, "ordenlich bericht thun und anzeigen, auss was ursachenn *m. gst. her* beweget, etlich missbreuch zufallen lassenn" (s. 69). Det är sålunda ett flertal, som afgifvit berättelsen. Likaledes förekommer 1 pers. plur. då det heter i art. 7: "Om saken blott gällde *vår* (teologernas) person och icke regemente, land och folk, ville vi för egen del handla skarpare med motparten, äfven om vi därigenom utsattes för fara" ("auff vnnser fahr") (sid. 80) [1]). Huru skall man förklara dessa motsägelser i formellt afseende?

Man har sökt förklara dem på olika sätt. Calinich och Knaake, som ansett alla sex uppsatserna utgöra Torgauerartiklarne, hafva menat, att dessa artiklar författats af de fyra teologerna så, att hvar och en författat en del. Härvid har Calinich riktigt nog funnit, att A torde härröra från Melanchtons hand, under det att Knaake i följd af en högst godtycklig konstruktion kommit till det resultatet, att A, B och C varit författade af Bugenhagen, en mening, som han dock själf erkänner hvila på svaga grunder. Hela denna förklaring har dock fallit därmed, att det blifvit bevisadt, att C., D., E. och F ej kunna hafva tillhört Torgauerartiklarne [2]).

---

[1]) På det tredje stället förekommer dock 1 pers. plur. i ett sammanhang, där "vi" snarare synes beteckna de evangeliske öfverhufvud än blott teologerna. Det är i art. 7: "hos *oss* skulle det ej anses som om vi revocerade, om vi dem till viljes hölle några människostadgar, om det icke bragte läran någon skada" (sid. 81).

[2]) Af yttrandet i den kurfurstliga skrifvelsen den 21 Mars, att teologerna, om de än ej voro färdiga med det gifna uppdraget, dock skulle skyndsammast infinna sig i Torgau och medtaga sina böcker ("ewere bucher"), kan icke slutas, att hvar och en af de fyra skulle, såsom Calinich och Knaake mena, nödvändigt hafva författat ett särskildt betänkande. Kurfursten

En annan förklaring är den, som blifvit gifven af Bretschneider, Plitt och Virck, då de antagit A. vara Coburgerapologien, en förklaring som dock visat sig omöjlig.

Brieger har oaktadt sin öfvertygelse om uppsatsens identitet med Torgauerbetänkandet ej kunnat fullt lösa de ifrågavarande svårigheterna. Han anmärker (s. 275), att det vore förhastadt att af denna omständighet sluta till att A. ej vore Torgauerbetänkandet. Angående arbetssättet visste man nämligen blott, att gemensamma rådplägningar, i hvilka Luther deltagit, egt rum. Det är väl tänkbart, att en fått i uppdrag att på grund af detta tankeutbyte uppsätta betänkandet; "es würde daher, wenn schon auffallend, so doch nicht unerklärlich sein, wenn der Redactor dabei (meist oder durchgängig) in der ersten Person Singularis redete". Att han dock ansett svårigheten ej obetydlig framgår däraf, att han s. 306 behandlar frågan om möjligheten af att A. varit ett före det officiella betänkande uppsatt enskildt sådant. Denna möjlighet anser han dock "hafva sannolikheten emot sig", då uppsatsen gör intryck af "att i sin närvarande gestalt vara bestämd för hofvets, för furstens bruk". "Till tidens korthet svarar det bättre, att ett formellt ofärdigt arbete öfverlämnats i Torgau". Han stannar därför därvid, att A. efter all sannolikhet är *det officiella betänkandet, churu i formellt ofärdigt skick.*

Det är förvånande, att samtlige desse forskare förbisett ett faktum, som löser alla dessa svårigheter. *Detta faktum är, att det är ganska vanligt*

---

förklarar tvärtom tydligt, såsom Brieger anmärker, sin afsigt hafva varit, att de skulle om ifrågavarande saker *gemensamt öfverlägga* ("mit einander zuundterreden") och sedan begifva sig till honom.

att i gemensamma betänkanden från samma tid återfinna alldeles samma egendomlighet. Jag har endast i 3:dje bandet af De Wettes Luthers Briefe funnit *fem* och i 4:de bandet *fyra* betänkanden, med hvilka detta är fallet. Sålunda förekommer 3, s. 272, 273 ett af Martinus Luther och Johannes Bugenhagen Pommer underskrifvet betänkande till Spalatin (?), i hvilket författaren oftast talar i 1 pers. sing.: "hab ich bey verzeichent meine Meinung" o. s. v., och s. 275, 276 en af Luther och Bugenhagen undertecknad skrifvelse: "An die Herrn von Einsiedel", där det heter: "Ich weiss nu nicht" o. s. v., "Darumb schafft, mein liebe Herren" o. s. v.

S. 322 förekommer en af Luther och Melanchton undertecknad skrifvelse till kurfursten, i hvilkens öfverskrift det heter: *"meinem gnädigsten Herrn"* under det att det i en liknande skrifvelse s. 323 heter om landtgrefven: "unserm gnädigen Herrn".

S. 332—334 meddelas en af Luther och Melanchton undertecknad skrifvelse till kurfursten, där det i öfverskriften heter: "unserm gnädigsten Herrn", under det att s. 334, 335 fins en på samma sätt undertecknad skrifvelse, i hvilkens öfverskrift det heter: *"Meim allergnädigsten Herrn"*. Å andra sidan talar Luther i den första skrifvelsen (s. 333) i 1 pers. sing.: "ich Martinus" och (s. 334): "M. G. Herrn".

Särskildt karaktäristiskt och för vår fråga belysande är hvad som förekommer i ett till Wenceslaus Link ställdt, af Martin Luther, Justus Jonas och Philipp Melanchton undertecknadt betänkande af år 1531, utan datum (De Wette 4, s. 327, 328). Det heter här: "Auf Bucers Schrift an M. G. H. den Landgrafen zu Hessen, gegeben d. 5 Tag Februarii Anno 1531, ist diess unser Bedenken. Nachdem *D. Luther* dem Bucer geschrieben hat — — — So

zeiget auch Bucer an, dass er dazumal den 5 Februarii *D. Luthers* Schrift noch nicht gehabt habe". Här förekommer sålunda ej blott uttrycket: "M. G. H.", utan Luther omnämnes i 3 pers., ehuru skrifvelsen är undertecknad med Luthers eget namn. Vi hafva här ett fall, som är fullkomligt analogt med det i A. förekommande, då i art. 7 Luther omtalas i 3 pers.

4, s. 372—374 finna vi ett af Luther och Bugenhagen undertecknadt gemensamt betänkande, där stundom 1 pers. plur. användes, men där det dock äfven heter: "ich halts dafur", "Und besorg mich eben", "Ich kann meine Conscienz" o. s. v.

4, s. 454—460 finnas fyra betänkanden. Det 4:de är undertecknadt af Luther, Justus Jonas och Bugenhagen, och dock heter det: "Ich halts auch fur das beste".

4, s. 501, 502 förekommer en af Luther och Melanchton undertecknad skrifvelse till abbedissan i Hervord, i hvilken det heter: "ich, Doctor Martinus" [1]).

Af de anförda exemplen framgår, att A. är såsom gemensamt betänkande uppställdt i fullkomlig analogi med många andra. Att den, som affattat betänkandet, gifvit uttryck åt sina farhågor för hvad som skulle inträffa, då Luthers ledning ej mer var

---

[1]) Något med ofvanstående exempel analogt torde det ock vara, att stundom i kurfurstliga skrifvelser, som voro bestämda att cirkulera mellan flera, 2 pers. sing. användes. Sålunda i den kurfurstliga skrifvelsen den 17 Mars 1530 till Anton von Rode, Michael von Boineburg och Matthäus Pfaff (Förstemann, Urkundenbuch, s. 57, 58), äfvensom i kurfurstens rundskrifvelse den 20 Mars 1530 till grefve Günther von Schwarzburg, Nic. vom End zu Georgenthal, Burkhard Hund zu Altenstein och Eberhard von der Tann (Förstemann, Urk. s. 59, 60.

att tillgå, är äfven lika litet påfallande, som då Luther i skrifvelsen till Wenceslaus Link omtalas, såsom vore han en utanför skrifvelsens författande stående person, eller då Luther själf i betänkanden, som undertecknats af flere, uttalar sin egen mening med ett: "ich, doctor Martinus". Anmärkningsvärdt är ock, att kurfursten i skrifvelsen den 11 Maj om Luther och de öfrige begagnar uttrycket: "in Verzeichniss bracht", hvarmed endast säges, att äfven Luther deltagit i förteckningens uppgörande, under det att därmed intet är sagdt om betänkandets redigering.

Bedömes A. efter måttstocken af ofvan påpekade fakta, så kan man ej ens med Brieger instämma däri, att A. skulle varit "ett formellt ofärdigt arbete", så vida man ej vill anse samtlige ofvan anförda skrifvelser äfvenledes formellt ofärdiga.

Att den person, som redigerat betänkandet, varit Melanchton, kan väl näppeligen betviflas. Den logiskt ordnade planen i uppsatsen, intresset för en "retoriskt" anlagd inledning och den ireniska tonen i art. 7. äfvensom framställningssättet öfverhufvud äro starka skäl härför [1]). Att för öfrigt äfven de öfrige lämnat sina bidrag är en nödvändig följd däraf, att betänkandet är ett resultat af de gemensamma rådplägningarne. Sålunda är det ganska möjligt, att Jonas, "kanonisten", såsom Brieger efter Kawerau anmärker, meddelat citaten ur Canones.

Resultatet af våra undersökningar är sålunda, att A. bör med så stor visshet, som kan vinnas, då

[1]) Det synes mig ingalunda oantagligt, att den omständigheten, att endast Melanchton synes hafva befunnit sig i Torgau den 27 Mars, står i sammanhang därmed, att han är betänkandets författare. Det har måhända ej ansetts behöfligt, att någon annan infunnit sig hos kurfursten.

man är hänvisad till inre grunder [1]), anses vara *ett i följd af kurfurstens skrifvelse den 14 Mars såsom resultat af Wittenbergerteologernas öfverläggningar af Melanchton uppsatt betänkande.*

Uppsatsen B., som utgör blott en artikel: "Vom Glauben vnnd wercken", har otvifvelaktigt legat till grund för Augsburgska Bekännelsens 20:de artikel. Då den vidare har karaktären af ett betänkande ("bericht"), afgifvet i apologetiskt syfte, för att vederlägga beskyllningar mot de evangeliske, att de vore för ett kristet samhälle farliga, kan den ej hafva uppstått före den historiska situation, som inträdde den 14 Mars, men kan å andra sidan ej vara författad efter den 15 Juni, då enligt Nürnbergerlegaternas bref artikeln om tron och gärningar förekom i konfessionen i dess tyska form. Frågan är då, om den tillhör Torgauerbetänkandet eller den är ett af Melanchton i slutet af Maj eller början af Juni uppsatt utkast till ofvannämnda art. 20 i Augsburgska Bekännelsen.

För det senare antagandet hafva Bretschneider äfvensom Engelhardt och Brieger bestämt sig. Skälen äro (bortsedt från A. såsom afslutadt helt, hvilket dock ej hindrar möjligheten af ett tillägg): 1) den stora likheten med art. 20, hvars början nästan ordagrannt öfverensstämmer med början till B;

---

[1]) Såsom *yttre* grunder kunna endast anföras: 1) att Weimararkivet just var den plats, där man kunde vänta att finna den sökta urkunden; 2) att man äfven kunde hafva rätt antaga, att den skulle finnas bland bilagorna till Brücks apologi (jfr Förstemann, Urk. s. 67); 3) den s. 277 anförda öfverskriften, till hvilken vi sedan återkomma.

2) osannolikheten, att man under det skyndsamma arbetet i Wittenberg under Marsdagarne skulle gifvit denna fråga en så utförlig framställning; 3) framför allt den omständigheten, att enligt Nürnbergerlegaternas bref den 3 och 15 Juni denna artikel först då skulle blifvit af Melanchton författad. På grund af det sist nämnda skälet anser Brieger t. o. m. omöjligheten af att B. tillhört Torgauerbetänkandet vara ådagalagd.

Granska vi dessa skäl, så finna vi, att de två första sakna all bevisningskraft. Likheten mellan B. och art. 20 är af fullkomligt samma art som mellan artiklar, som förekomma i A. och motsvarande artiklar i Augsburgska Bekännelsen, t. ex. mellan artikeln 5 (om bikten) i A. och art. 25 i Bekännelsen. Här erbjuder äfven artiklarnes början hvad ordagrann öfverensstämmelse beträffar en fullkomlig analogi med förhållandet mellan B. och art. 20. Att för öfrigt äfven olikhet förefinnes samt att hvad artiklarnes början angår en fullkomligt förbisedd väsentlig skiljaktighet eger rum, kommer i den följande undersökningen att framhållas.

Huru förhåller det sig vidare med det andra skälet? Under tiden efter den 11 Maj sysselsatte sig Melanchton ständigt med ändringar i den till Luther öfversända konfessionen, men, såsom af hans ord framgår, blott i fråga om framställningen af kyrkobruk. Den 22 Maj skrifver han, att han sysselsatt sig med omarbetandet af artikeln: "de votis", och att han nu gjorde undersökningar angående "potestas clavium". Alltså skulle det vara under slutet af Maj eller början af Juni som Melanchton jämte sina öfriga arbeten på konfessionens redigering skulle utarbetat detta utkast. Jämföres detta tidsskede med skedet den 14 Mars—3 April, så fins ingen

grund att antaga, att tiden skulle varit mera knapp under det senare, hvarjämte kurfurstens bref fullt förklarar frågans behandling. Och att man just under det sist nämnda skedet sysselsatte sig äfven med vidlyftiga utredningar, visar sig tillräckligt af art. 1 i uppsatsen A. Däremot egnar sig utarbetandet af sådana vida mindre för arbetet i Augsburg, sedan Melanchton, såsom han säger i brefvet till Luther den 11 Maj, funnit, att kejsaren ej hade tid att höra vidlyftiga afhandlingar.

Återstår så det tredje skälet, vid hvilket man ock lagt största vigt. Men äfven här synes mig Briegers anslutning till sina föregångare förhastad och beroende af att han ej underkastat deras bevis så sträng pröfning, som han gjort vid de öfriga uppsatserna. De enda dokument, till hvilka vi här hafva att hålla oss, äro Nürnbergerlegaternas bref till borgmästaren och rådet i Nürnberg den 3 och 15 Juni. I det första säges det blott, att "en afskrift af det sachsiska rådslaget sändes på latin" och att "företalet eller inledningen är med". "Aber es mangelt", heter det sedan, "hinten an einem Artikel oder zweien, samt dem Beschluss, daran die Sächsischen Theologi noch machen". Detta skall ock sändas, då det blir färdigt. I det andra brefvet heter det, att "den sachsiska sammanfattningen (Begriff) i trossaken" nu har blifvit färdig på tyska och öfversändes. "Artikeln om tron och gärningar, som är ställd bakefter den tyska sammanfattningen", har icke förekommit i det förut öfversända latinska exemplaret. De hade anhållit att få den äfven på latin, men den var ännu ej öfversatt och hade därför ej kunnat sändas i sin latinska form, men man antog, att den ungefär om två dagar skulle blifva färdig.

Det, som häraf kan slutas, är endast följande: 1) att den 3 Juni ett latinskt exemplar varit färdigt, i hvilket art. 20 saknades, men att teologerna voro sysselsatta med dess utarbetande; 2) att, tydligen i följd af andra arbeten, dess öfversättning på latin ännu den 15 ej var färdig, utan först den 17 ansågs blifva det; 3) att uti den först till den 15 färdiga tyska konfessionen "artikeln om tron och gärningar blifvit ställd bakefter" eller såsom ett slags tillägg. Af dessa meddelanden kan tydligtvis icke slutas, att den för artikeln 20 till grund liggande *uppsatsen B.* först då blifvit författad. Det arbete, som här omtalas, är blott artikelns närmare utarbetande. Intet skäl fins för att själfva artikeln i sin första form såsom uppsatsen B. ej förut funnits. Men väl synes man icke hafva haft fullt klart sättet för, eller möjligen t. o. m. det befogade i dess infogande i Bekännelsen. Till frågan huru detta förhållande är att förklara återkomma vi, sedan vi först undersökt, huruvida uppsatsen B. själf erbjuder någon ledning för besvarandet af frågan om sitt ursprung.

Det är vissa för förklaringen af B. vigtiga omständigheter, hvilka ej beaktats såsom de förtjenat. Dessa omständigheter äro följande.

1) Man har ej egnat någon uppmärksamhet åt den förbindelse med en föregående framställning, som uttryckes i uppsatsens begynnelseord: "Man giebt *auch* dieser Lar (Lehre) unbillich schuld, sie verpiette (verbiete) gutte werck". Detta *auch* saknas i den för öfrigt liknande begynnelsen till art. 20: "Den Unsern wird mit Unwahrheit aufgelegt, dass sie gute Werke verbieten". Endast Knaake har betonat betydelsen af detta *auch* såsom antydande sammanhanget med A. Men det vi i första hand hafva

att tillse är, huruvida ett sådant *auch* låter sig förklara, därest B. varit ett af Melanchton uppsatt utkast till art. 20. Det förutsätter då, att i den föregående eller i någon af de föregående artiklarne varit tal om beskyllningar, som uttalats mot de evangeliske. Men därefter söker man förgäfves. Melanchton skulle då vid utkastets uppsättande uttryckt sig mera inkorrekt, än man har rätt att antaga.

Skulle någon häremot vilja invända, att yttrandet: "hinten an gestellt" skulle betyda, att ifrågavarande artikel blifvit satt allra sist i Bekännelsen, således efter artiklarne om "abusus mutati", så skulle, om så hade varit förhållandet, ett evident bevis vara gifvet för att B. tillhört Torgauerartiklarne, enär en så oväntad plats icke skulle kunnat förklaras på annat sätt än att man efter att hafva upptagit innehållet i A. ansett sig böra införa äfven B. i Bekännelsen. En sådan tolkning af yttrandet: "hinten an gestellt" kan emellertid ej vara riktig. Det kan ej betyda annat än att i Bekännelsens förra del, som handlar om "articuli fidei", artikeln om tron och gärningar blifvit ställd sist såsom ett tillägg. Härmed öfverensstämmer ock, att i Spalatins handskrift af Bekännelsen (aftryckt i Förstemanns Urkundenbuch sidd. 312—355) denna artikel afslutar första delen, ehuru den äfven här är den 20:de, enär den artikel, som handlar "von der heiligen dienst", blifvit af Spalatin öfverstruken utan att sedan införas såsom art. 21. Under sådana förhållanden skulle ett utkast till ifrågavarande artikel ej kunnat börja med orden: "Man giebt *auch* dieser Lar unbillich schuld".

Tänka vi oss åter B. såsom ett tillägg till A., till hvilken den ock i handskriften omedelbart an-

sluter sig, så korresponderar den fullkomligt med inledningen till A.: "Dieweyl etlich meinem gnedigsten hern *auflegenn*, *wiewol unbillich*, Seine c. f. g. thun alle gots diennst abe" (ab). Liksom A. vederlägger den ena hufvudbeskyllningen, nämligen att den evangeliske landsherren ödelagt gudstjänsten och kyrkoordningen, så upptager B. den andra hufvudbeskyllningen, nämligen att den evangeliska läran ödelade det sedliga lifvet.

Anmärkningsvärdt är 2), att art. 20 helt och hållet uteslutit de ord, som följa närmast efter angifvandet af ofvan nämnda beskyllning nämligen: "*Derhalben ist not, bericht davon zuthun*", och fortsätter i stället omedelbart med stycket 2 i B. Denna uteslutning talar för, att dessa ord, som passade i ett betänkande, ej lika väl passade i detta sammanhang. Däremot korrespondera de fullkomligt med stycket 1 i inledningen till A., där det på grund af de gjorda beskyllningarne heter: "*Ist not*, das mein gnedigster her erstlich anzaigen lass".

3) Efter stycket 2, som tillhör inledningen till B., säges det: "*Derhalbenn ist diss vnnser bericht vom glauben vnnd wercken*". Här har Förstemann i en not (s. 84) fäst uppmärksamheten på ett förhållande, som man från den andra ståndpunkten med fullkomlig tystnad förbigått. Det är, att, under det att författaren här säger: "ist diss unser bericht", heter det i konfessionen, "wo die Fürsten sprechen, Art. XX: so ist davon *durch die unsern* dieser bericht geschehen". I Spalatins handskrift står: "derhalben ist durch die unsern folgender unterricht gescheen" (s. 323). I den latinska texten heter det däremot: "nostri *de fide* sic admonuerunt ecclesias".

Dessa anmärkningsvärda förändringar i texten visa, huru successivt det ursprungliga i B. före-

kommande uttrycket ändrats i följd däraf, att det ej passade i en af de evangeliska riksständerna till kejsaren öfverlämnad bekännelse, men huru blott i den latinska texten hvarje spår af den ursprungliga betydelsen försvunnit.

Ifrågavarande yttrande i B. korresponderar emellertid fullkomligt med det vid slutet af inledningen till A. förekommande officiella uttrycket: *"davon wollen wir ordenlich bericht thun"*. B. synes sålunda vara ett betänkande n:r 2, anlagdt i öfverensstämmelse med A.

4) Efter inledningen följer i B. stycket 4, som innehåller artikeln om rättfärdiggörelsen genom tron. De följande styckena utgöra en bevisning för detta stycke samt ett uppvisande af huru de sannskyldigt goda gärningarne härflyta ur tron. Stycket 4 är självfva *hufvudstycket* i uppsatsen B.

Redan Calinich har iakttagit, att art. 4. i Augsburgska Bekännelsen: "Von der Rechtfertigung" erinrar om B. Åt denna iakttagelse har man dock icke egnat någon uppmärksamhet. Men sambandet mellan B. och art. 4 är ett ännu närmare än att det blott kan karaktäriseras såsom ett "erinrande". Det visar sig, om man nämligen afskiljer det ofvan påpekade hufvudstycket och därmed jämför art. 4.

Som bekant, hafva Schwabacherartiklarne öfverhufvud legat till grund för motsvarande artiklar i Bekännelsens första del. Men om man jämför art. 4 i Bekännelsen med motsvarande art. 5 i Schwabacherartiklarne och stycket 4 i uppsatsen B., så måste jämförelsen utfalla så, att den första vida mer ansluter sig till ifrågavarande stycke än till art. 5 i Schwabacherartiklarne. För bevisningens skull meddela vi här de 3 artiklarne.

Augsb. Bek. 4.

Weiter wird gelehret, dass wir *Vergebung der Sünden und Gerechtigkeit für Gott nit erlangen mügen durch unser Verdienst, Werk und Gnugthun*, sondern dass wir *Vergebung der Sünden bekommen*, und *für Gott gerecht werden aus Gnaden, um Christus willen durch den Glauben*, so wir gläuben, dass Christus für uns gelitten hat, und dass uns um seinet willen die Sünde vergeben, Gerechtigkeit und ewiges Leben geschenkt wird. Denn diesen Glauben will Gott für Gerechtigkeit für ihme *halten* und *zurechnen*, wie St. Paulus sagt zun Römern am 3. und 4.

Schwab. art. 5.

Nachdem nun alle Menschen Sünder seyn, (Röm. 3, 2. 3) der Sünde und dem Tod, darzu dem Teufel unterworfen, ists unmöglich, dass sich ein Mensch aus seinen Kräften, oder durch seine gute Werke daraus wirke, damit er wieder gerecht und fromm werde, ja kann sich auch nicht bereiten oder schicken zur Gerechtigkeit; sondern, je mehr er vornimmt sich selbst heraus zu wirken, je ärger es mit ihm wird. Das ist aber der einige Weg zur Gerechtigkeit, und zur Erlösung von Sünde und Tod, so man, ohne alle Verdienst oder Werke, glaubet an den Sohn Gottes, für uns gelitten etc. Wie gesagt, solcher Glaube ist unsere Gerechtigkeit, den Gott will für recht, fromm und heilig annehmen und halten, alle Sünde vergeben und ewiges Leben geschenket haben, dass sie um seines Sohnes willen sollen zu Gnaden genommen, und Kinder seyn in seinem Reich etc. Wie diss alles St. Paulus und Johannes in seinem Evangelio reichlich lehren, als Röm. 10, 10: — — — (Röm. 4, 5: ———) Joh. 3, 15. ———

Upps. B. st. 4.

Der Mennsch kann mit kainen werckenn vergebung der sund erlangen oder verdiennen, dass er fur got damit gerecht wird oder ein gnedigen got hab, sonder wirdt allain also gerecht vnd Erlanngt gnad vonn got, so er glaubt, das Im umb Cristus willenn die sund vergeben vnnd gnad geschenckt werden. Dieser glaub macht allain vor got gerecht vnnd from, wie schrifft, propheten vnnd Apostel an vil ortten, leren vnd sonnderlich *Paulus* heffig treibet In allen Episteln. Gal. 2.: — — — Item Ephes. 2.: — — —

Såsom af jämförelsen framgår, har Bekännelsen icke upptagit den i Schwab. art. gjorda ganska utförliga framställningen af människans tillstånd under synden, men däremot *noggrannt upptagit hela den tankegång*, som förekommer i B. Anslutningen är af enahanda art som den, som eger rum mellan artiklar i Bekännelsen och motsvarande artiklar i A. Den enda skilnaden är, att Bekännelsen särskildt åberopar Rom. 3 och 4, under det att B. åberopar Gal. 2 och Efes. 2, under det att i Schwab. art. åberopas jämte Rom. 4, 5 äfven Rom. 10, 10 och Joh. 3, 15. Denna skiljaktighet beror tvifvelsutan däraf, att, under det att B. blott säger: "Dieser glaub macht allein vor Gott gerecht und from", Bekännelsen säger: "Diesen Glauben will Gott für Gerechtigkeit für ihme *halten* und *zurechnen*", hvarvid författarens tanke förts till Rom. 4 kap., hvilket i sitt sammanhang med kap. 3, liksom å andra sidan Gal. 2, af de evangeliske städse betraktats såsom ett hufvudställe.

Likheten kan icke vara en ren tillfällighet. Man kan icke heller tänka sig, att Melanchton, efter att hafva i art. 4 framställt tron och rättfärdiggörelsen på sätt som skett, skulle i utkastet till art. 20 så godt som afskrifvit art. 4, hvilket dock skulle vara en nödvändig konseqvens, om B. vore ett sådant utkast. En vigtig bekräftelse häraf finna vi ock däruti, att just de mot stycket 4 i B. svarande två styckena i art. 20 äro *ganska betydligt omarbetade*, så att likheten mellan B. och art. 4 är påfallande stor i jämförelse med likheten mellan B. och art. 20 på denna punkt. Skälet till denna i ögonen fallande omarbetning har antagligen varit just den omständigheten, att han redan i art. 4 upptagit detta hufvudstycke af B., och därför, för

att ej blott repetera en föregående artikel, måst företaga denna omarbetning.

Vore det här påpekade förhållandet ett enstaka förekommande, skulle det visserligen förekomma sällsamt. Men så är det icke. Tvärtom hafva vi andra härmed analoga fall. Som bekant, förekomma i Augsburgska Bekännelsen tvänne artiklar handlande om bikten, en i Pars. I (den 11:te) och en i Pars. II (den 25:te). Man skulle nu tro, att den första, kortare, till framställningen af articuli fidei hörande skulle närmast ansluta sig till motsvarande art. 11 i Schwabacherartiklarne, liksom den senare, utförligare helt ansluter sig till art. 5 i A. Men så är icke förhållandet. En jämförelse af Bekännelsens art. 11 med art. 11 i Schw. art. och art. 5 i A. visar, att art. 11 upptagit det till själfva läran hörande i art. 5 i A., under det att sedan art. 25 reproducerar den utförligare framställningen. Däremot är det, som kan vara gemensamt mellan Bekännelsens art. 11 och Schwab. art. 11, endast sådant, som äfven fins i art. 5 i A., under det att det för Schwab. art. egendomliga framhållandet af biktens frivillighet i analogi med ”Taufe, Sacrament, Evangelium” förbigås, äfvensom tillägget till frågan om syndernas uppräknande: *”man mag aber anzeigen die, so das Herz beissen und unruhig machen”* [1]).

---

[1]) Brieger erkänner, att art. 11 i Bekännelsen mest öfverensstämmer med art. 5 i A., men tillägger dock: ”Aber muss man denn für die zwei selbstverständlichen Sätze von Aug. XI überhaupt erst die Benutzung einer Vorlage annehmen?” (s. 301). Denna fråga är visserligen i och för sig berättigad, hvarför vi ock icke kunnat tillägga denna artikels öfverensstämmelse med art. 7 i E. ensamt och i och för sig någon bevisande kraft. Men det, som här väcker uppmärksamhet, är, att Schwab. art. ej utöfvat något märkbarare inflytande på denna artikels utarbetande,

Något analogt spåras äfven i Bekännelsens art. 7: De Ecclesia. Denna artikel, som öfverhufvud ansluter sig till Schwab. art. 12, sätter dock i stället för dennas: "und sie ist nicht mit Gesetzen und äusserlichem Pracht an Statt und Zeit, an Personen und Geberde gebunden" en helt annan tanke, som helt återfinnes i art. 1 i A. på den punkt, där denna sysselsätter sig med kyrkans enhet: "Und ist nicht noth zu wahrer Einigkeit der christlichen Kirchen, dass allenthalben gleichförmige Ceremonien, von den Menschen eingesetzt, gehalten werden". På samma sätt hvilar Bekännelsens 15:de art. icke på art. 17 i Schwab. art., utan på art. 1 i A.

Af de anförda exemplen framgår, att Melanchton äfven i Pars. I upptagit de i uppsatsen A. förekommande tankar, som kunnat dit hänföras, och att detta betänkande därvid synts hafva haft ett företräde framför Schwabacherartiklarne. Om nu samma iakttagelse blifvit gjord med afseende på förhållandet mellan stycket 4 i B. och art. 4 i Bekännelsen, så styrkes häraf detta aktstyckes samhörighet med uppsatsen A. Å andra sidan kan man ej förklara hvarken den påfallande likheten mellan art. 4 i Bekännelsen och st. 4 i B. eller den i ögonen fallande omarbetningen af detta stycke i art. 20, om B. varit ett mot slutet af Maj eller början af Juni författadt utkast till art. 20.

På denna punkten af vår undersökning sprider sig ock först ett ljus öfver de i Nürnbergerlegaternas bref förekommande gåtlika yttrandena, af hvilka man velat draga den slutsatsen, att uppsatsen B.

---

samt att iakttagelsen af likheten med art. 5 i A. står i samband med flera i hufvudsak likartade iakttagelser, på hvilka Briegers fråga ej kan tillämpas.

såsom i det stora hela identisk med art. 20 först vid den tiden blifvit författad. Art. 20 kommer sist in i det latinska exemplaret, den är äfven i det tyska "hinten an gestellt". Det tyder på, att man måhända tvekat att infoga den i Bekännelsen, att den säkert icke alls förekommit i det till Luther den 11 Maj sända exemplaret. Och hvarför? Antagligen därför, att Melanchton redan från början upptagit dess hufvudstycke i art. 4 på alldeles samma sätt som han upptagit tankar ur art. 1 i A. i motsvarande artiklar i Bekännelsen. Förklaringen till detta Melanchtons förfaringssätt är så tydligt, som man kan önska, gifven i hans skrifvelse till Luther den 11 Maj angående redigeringen af konfessionen: "*Neque enim vacat Cæsari audire prolixas disputationes.* Ego tamen ea dixi, quæ arbitrabar maxime vel prodesse vel decere".

Att de sachsiske teologerna dock omsider beslutit upptaga B. fullständigt, kan ej hafva berott af något annat, än att man insett lämpligheten af att upptaga dess apologetiska framställning i dess helhet. Ur apologetisk synpunkt fann man väl art. 6: "De Nova Obedientia" icke fullt tillfredsställande.

Hvad slutligen det ifrågavarande betänkandets formella karaktär beträffar, så har redan dess korrespondens med A. påvisats. Mot en samhörighet kan visserligen anföras, att här de stilistiska egendomligheter saknas, som vi funnit i A. Men denna olikhet är dock fullt förklarlig. Ty 1) är B. icke ett självständigt betänkande för sig, utan, såsom begynnelseorden angifva, en artikel, som blifvit tilllagd. 2) Äfven i A. gifs det artiklar, där uttrycket: "mein gnedigster her" ej förekommer, där kurfursten öfverhufvud ej nämnes, nämligen art. 2, 3, 5, 9 och 10. 3) I självfva innehållet torde en förklarings-

grund ligga. I A. var det nämligen fråga om en apologi för kurfursten, som såsom *evangelisk landsherre* vidtagit förändringar i *kyrkoordningen*. I B. är det fråga om en apologi för själfva den *evangeliska läran* i och för sig. Att i en sådan apologi indraga kurfurstens person var åtminstone fullkomligt obehöfligt.

Om B. tillhört Torgauerbetänkandet, så kommer detta att visa sig fullt motsvara det i Brücks förslag och i kurfurstens skrifvelse den 14 Mars uttalade syftet, då eljes åt tvedrägten i fråga om *tron* någon uppmärksamhet ej blifvit egnad. Å andra sidan strider ej däremot afslutningen till A., enligt hvilken man blott, om sådant begärdes, borde, för att afvärja beskyllningen för kätteri, uppsätta artiklar, i hvilka den evangeliska läran framställdes, ty det är där fråga om en apologetisk framställning af det evangeliska lärobegreppet såsom *öfverensstämmande* med det ekumeniska, men icke om den framställning af *skiljaktigheten* i fråga om tron, som kurfursten behöfde för att veta huru långt han kunde inlåta sig på förhandlingar med motståndarne [1]).

Mot vår uppfattning skulle möjligen kunna anföras titeln på det i "den röda lådan" förvarade aktstycket. Betänkandet säges här visserligen handla om hvad man skulle anföra inför kejsaren angående ceremonierna, men tillägget: "und was dem anhängig" visar dock, att titeln ej gör anspråk på att vara uttömmande. Då härtill kommer, att B. blott är ett tillägg till den vida utförligare redogörelsen

---

[1]) "Man insåg i Wittenberg, att uppsatsen öfver *abusus* ej var nog, och uppsatte då B." (*Köllner*, o. a. a., s. 168). Köllner framhåller ock, huru B., liksom A, har tillkommit för att framhålla *motsatsen* till papisterna, d. v. s. tillhör redogörelsen för de artiklar, i hvilka tvedrägt rådde.

för kyrkobruken, så blir titeln fullt förklarlig, helst den antagligen ej härrör från teologerna själfve, utan från det kurfurstliga kansliet, dit betänkandet öfverlämnats för att jämte andra aktstycken medtagas till Augsburg.

Slutligen må en omständighet påpekas, som ej beaktats såsom den förtjenat. Det är den s. 277 anförda öfverskriften, som förekommer före uppsatsen A. öfverst på sidan, och som lyder så: "*Bericht des Churfursten zu Sachssen, wie es in der Religion sachen I. churf. g. in Iren Chur und Furstenthumben allenthalben halte, und wz Ihre Churf. g. gleube und lehren lasse etc.*". Att denna blifvit i allmänhet förbisedd, beror säkert af den ringa uppmärksamhet, som Förstemann egnat den. Han nämner den icke alls i sin "Urkundenbuch" och i sitt "Archiv" blott i företalet, där han meddelar den såsom en "unbestimmte Aufschrift". Brieger har ånyo framdragit den. Den härrör icke från den skrifvares hand, som afskrifvit bilagorna till Brücks apologi, utan från en senare hand, som enligt Briegers uppgift påträffas äfven eljes här och där i bilagorna och som Förstemann kallar en "tredje hand". Enligt Brieger kan man med temligen stor bestämdhet anse denna anteckning härröra från tiden omkring 1570. Däremot torde det ej kunna afgöras, huruvida den till det sachsiska kansliet hörande skrifvare, som gjort anteckningen, i Weimararkivet förefunnit samma aktstycke försedt med denna öfverskrift, eller han själf uppfunnit den, såsom för aktstycket lämplig, eller han hämtat den från en just på hans tid uppkommen för registrering afsedd förteckning öfver Augsburgerriksdagens akter, hvilket sistnämnda Brieger anser vara det sannolikaste. Nu kan man visserligen, såsom Brieger anmärker, icke anföra denna öfverskrift,

äfven om den vore ursprunglig, såsom ett bindande bevis för att här förelåge det från Wittenberger-teologerna härrörande förarbetet för Augsburgska Bekännelsen, då en sådan "Bericht" skulle kunna hafva sin upprinnelse äfven från andra situationer under året 1530. Men å andra sidan, om i följd af inre grunder det aktstycke, till hvilket den hör, visar sig vara det ifrågavarande förarbetet, så blir denna öfverskrift långt ifrån betydelselös. Den härrör från en tid, som endast genom 40 år skiljer sig från den, då aktstycket, uppstått, och från en person, hvilken en viss sakkännedom och därpå grundad tillförlitlighet bör tillerkännas, då, såsom Brieger meddelar, af hans hand förefinnas än innehållsuppgifter än andra anmärkningar antecknade på talrika originalaktstycken från Augsburgerriksdagen. Äfvenledes vill jag fästa uppmärksamheten på analogien mellan denna öfverskrift och Schwabacherartiklarnes öfverskrift: "*Artikel vom Churfürsten von Sachsen des Glaubens halber*". Liksom där de af teologerna uppsatta trosartiklarne få sin officiella beteckning såsom kurfurstens af Sachsen artiklar, så betecknas ock här den af teologerna uppsatta berättelsen om kyrkobruken och om hvad man trodde och lärde såsom kurfurstens berättelse.

Den ifrågavarande öfverskriften kommer dock icke till sin rätt med Briegers uppfattning af aktstyckets omfång. För Brieger får blott uppsatsen A. gälla såsom Torgauerbetänkandet. Därför försöker han ock en godtycklig förklaring af öfverskriften. Den skulle angifva: "wie es mit ihnen" (ceremonierna) "gehalten werde, was *in betreff ihrer* der Kurfürst glaube und lehren lasse". Men en sådan inskränkning är fullkomligt obefogad. Öfverskriften betyder helt enkelt: "Kurfurstens af Sachsen

berättelse, huru hans kurfurstliga nåde i sina kur- och furstendömen håller det i saker, som angå religionen, och hvad hans kurfurstliga nåde tror och låter lära etc.".

Det är för en hvar i ögonen fallande, huru helt enkelt och utan all konstruktion denna öfverskrift passar till ett aktstycke, hvilket består af A., som säger, huru kurfursten "håller det i religionssaker" i sitt land, och af B., som säger, "hvad han tror och låter lära", således framställer den evangeliska trons kärnpunkt. Å andra sidan är det tydligt, att det med öfverskriften betecknade aktstycket omöjligt kan utsträckas till det efter B. följande betänkandet och således icke heller till de följande uppsatserna E, F och C.

Af den föregående undersökningen torde framgå, att starka skäl tala för att uppsatsen B. är att betrakta såsom *ett till Torgauerbetänkandet hörande tillägg*, genom hvilket den af kurfursten fordrade redogörelsen först blir fullständig. Att B. äfven haft samme författare som A., göres sannolikt dels genom likhet i stil, dels genom den ofvan påpekade likheten i anläggning, dels äfven i någon mån däraf, att den tanken, som uttalats både i inledningen och afslutningen till A., att äfven många motståndare erkänt den af de evangeliske förkunnade läran vara kristlig och tröstlig, äfven återfinnes i inledningen till B.

Vår undersökning har nu kommit till en punkt, som ock kräfver närmare skärskådande. För att vinna en öfverblick öfver hela serien af aktstycken måste vi nämligen egna någon uppmärksamhet åt det mellan B. och E. befintliga betänkandet, hvars be-

tydelse för belysandet af frågan om Torgauerartiklarne blifvit helt och hållet förbisedd, tydligtvis därför, att Förstemann i vissheten om att i de 6 uppsatserna hafva funnit Torgauerartiklarne helt och hållet afsöndrat detta betänkande och aftryckt det på ett annat ställe i sin "Urkundenbuch". På den ståndpunkt åter, där frågan nu befinner sig, har detta aktstycke anspråk på att upptagas till granskning.

Förstemann har upptagit detta betänkande, som i handskriften omfattar bl. 327[b]—329[a], såsom tillhörande midten af Maj och i Urkundenbuch, där det återfinnes s. 197—199, betecknat det med n:r 76. Dess innehåll är följande. Det behandlar 3 frågor, som framställas såsom möjligen förekommande i Augsburg: Den *första* är, om kejsaren skulle påbjuda, att kurfursten ("mein gstl. her") skulle iakttaga fastereglerna och således "om fredagen och lördagen låta spisa fisk och icke kött". Kurfursten bör då bedja kejsaren förskona kurfursten för iakttagande af sådana stadgar. Men om "ett allvarligt bud" skulle följa, kan kurfursten göra det, kejsaren till tjänst, men med anvisande, att man gör det ej för samvetets skull, utan för att visa kejsaren lydnad. Annorlunda hade det varit vid föregående riksdagar, då kurfursten blott varit tillsamman med likar och ej med kejsaren såsom öfverherre.

Den *andra* frågan är, om kejsaren skulle förbjuda kurfursten att låta predika. "Då kan hans kurfurstl. nåde icke gå in därpå, utan skall vara fri". Guds ord skall vara obundet, såsom Paulus säger. Hittills har hvarje furste fått låta sin kaplan hålla messa och predika vid sitt hof och i sitt läger. Men att kurfursten skulle stänga sitt hus eller förbjuda andra människor att komma, det står icke i

hans makt, ty han är icke herre öfver folket i Augsburg".

Den *tredje* frågan är, om kejsaren skulle befalla honom att gå med till messan. "Här aktar jag", heter det, "att, emedan svärmarne i Augsburg förtrampat och smädat sakramentet, hans kurfurstliga nåde gjorde väl, om han åtminstone en gång ginge med till kyrkan till messan, blott för att icke de skalkarne, som smäda sakramentet, må berömma sig af att kurfursten håller med dem. Det skadar icke heller samvetet, emedan kurfursten icke håller messan såsom ett offer, utan häri gör kejsaren till viljes såsom en tjenare sin husherre". "Här hafva vi ett mäktigt exempel ur Skriften, då Elisa, profeten, tilllåter fursten Naeman af Syrien att gå med sin herre konungen i ett afgudahus och vara hos honom". Skulle de också högligen förarga sig däröfver, så skall det dock visa sig i andra stycken, huru kurfursten handlar annorlunda än de öfriga. Men med lydnad och villig ödmjukhet har man dock då tillstoppat de falska munnarne.

Förstemann förklarar detta aktstycke såsom "Eines Unbekannten Bedenken über die Frage, wie sich der Kurfürst von Sachsen zu verhalten habe, wenn der Kaiser" o. s. v. Enligt hans uppfattning har det kommit till stånd i följd af den skrifvelse, kurfursten den 10 Maj erhöll från Hans von Dolzig från Innsbruck, i hvilken meddelades kejsarens önskan, att allt predikande i Augsburg skulle under religionsförhandlingarne inställas, emedan predikanterna eljes skulle predika mot hvarandra och åstadkomma förargelse och oro. Kansleren Brück uppsatte (den 10 eller 11 Maj) ett betänkande [1]), i hvilket,

[1]) Förstemann, Urk. s. 184 o. f.

sedan förut det kejserliga förslaget återgifvits, kansleren tillråder kurfursten att ej efterkomma det.

Den 11 Maj affärdas kurfurstens skrifvelse till Luther med konfessionen. I samma skrifvelse berättas om det kejserliga förslaget. Därefter heter det: "Und ob wir uns wohl *hievor derwegen mit Bedenken verwahrt*, so wollet uns gleichwohl auf den Vorschlag, so man uns allhie soll thun wollen, euer Meinung jetzt auch zu erkennen geben, damit wir in dem vor Gott und unsers Gewissens halben recht thun" [1]). I Melanchtons bref till Luther af samma datum heter det, att han för sin del svarat, att man måste vika för kejsarens vilja, "i hvilkens stad vi äro gäster". "Sed noster senex" (enl. Förstemann Brück, enligt Bretschneider kurfursten till åtskilnad från kurprinsen, som benämnes "Princeps junior") "difficilis est" [2]).

Den 15 Maj är Luthers svar dateradt, i hvilket han, efter att hafva afgifvit sitt utlåtande om konfessionen, med afseende på den framställda frågan förklarar, att, om kejsaren begär att man upphör med predikandet, "ist *nach*, *wie vormahls*, meine Meinunge", "att kejsaren är vår herre, staden och allt är hans", liksom kurfursten är herre i Torgau. Gärna skulle han å andra sidan se, att man "med goda, fogliga ord" kunde med ödmjukhet ändra kejsarens önskan, på det han icke måtte förbjuda predikandet utan att hafva hört det. Men vill det icke hjälpa, måste man "låta våld gå för rätt" [3]).

Af det anförda är klart, att kurfursten redan förut försett sig med ett betänkande af Luther, huru

---

[1]) Bretschneider, Corp. Ref. II s. 47.

[2]) o. a. a., s. 46.

[3]) Walch, Martin Luthers Briefe, 4 Th. s. 18.

han i händelse af ett predikoförbud skulle handla i Augsburg, samt att Luther så till vida åberopar det, att han förklarar sig icke hafva ändrat mening angående kejsarens befogenhet i Augsburg.

Frågan är nu, till hvilken tid det mellan B. och E. förekommande betänkandet (n:r 76 hos Förstemann) hör. Att det icke kan, såsom Förstemann menar, vara ett tredje betänkande jämte Brücks och Luthers, föranledt af den från Hans von Dolzig den 8 Maj afsända skrifvelsen, framgår redan däraf, att den första och den tredje frågan ej med ett ord beröras i den ofvan nämnda skrifvelsen och därför omöjligt kunde hafva upptagits i ett af denna föranledt och till den situationen hörande betänkande. Det nära liggande antagandet är då, att det i stället är just det betänkande, på hvilket kurfursten hänvisar, och som blifvit af Luther afgifvet före kurfurstens afresa till Augsburg. Möjligen kan äfven af det i betänkandet afgifna svaret den bestämdhet bero, med hvilken Brück afstyrkte en eftergift, äfvensom den motsträfvighet, som "senex noster" ådagalade (förutsatt nämligen att Bretschneiders tolkning af detta uttryck är riktig). Men så mycket mer förvånande är den differens, som synes ega rum mellan betänkandet och Luthers bref den 15 Maj. "Den låter sig dock förklara" (Brieger, s. 282). Det, hvarom Luther säger, att han efteråt som förut har samma mening, är, att "kejsaren är vår herre, staden och allt är hans". Men just detta betonas äfven i betänkandet särskildt i framställningen af den första och tredje frågan. Och hvad själfva predikoförbudet angår, så talas det i betänkandet blott om den gudstjänst, som kurfursten kunde låta hålla i sitt hus, från hvilket han ej skulle hafva rätt att utestänga andra, under det att det ifrågavarande förslaget

gällde det offentliga predikandet i Augsburgs kyrkor. Motsägelsen blir då blott skenbar.

Betänkandets stil är allt igenom Luthers. Ett sådant uttryck som t. ex.: "Här aktar jag, att hans kurfurstliga nåde gjorde väl" o. s. v. passar ingen annan än Luther. Detta aktstycke är också i den Aurifaberska samlingen upptaget under öfverskriften: *Ein ander bedencken D. Martini Luthers an den churfursten zu Sachsen* (aftryckt i Schirrmachers Briefe und Akten s. 145). Ett skäl för denna öfverskrifts riktighet anför ock Schirrmacher (s. 145, not): "Dass er" (Luther) "aber der Verfasser ist, dafür spricht in seinem am 30 Juni an Agricola gerichtete Schreiben die Erwähnung des Syrers Naeman: Poterit cum Naaman Syro in templo Nisroch, denique apud se ipsum legere et colere verbum" (jfr De Wette, 4, 58). Däremot vederlägges Schirrmachers förmodan, att detta betänkande skulle afgifvits omkring den 15 Juni, genom Briegers anmärkning, att det här endast är fråga om ett *möjligen inträdande* prediko-förbud o. s. v., under det att detta vid den af Schirrmacher angifna tiden faktiskt existerade. Härtill kommer ock ett, såsom mig synes, ännu vigtigare skäl, att betänkandet nämligen endast talar om hållande af gudstjänst i kurfurstens hus, men ej om det offentliga predikandet i Augsburgs kyrkor. Hade det varit uppsatt efter kurfurstens ankomst till Augsburg, skulle det omöjligt kunnat underlåta att behandla just den frågan.

Med stor sannolikhet kan af det anförda slutas, att ifrågavarande betänkande är af Luther uppsatt till ledning för kurfursten under hans vistelse i Augsburg. Vare sig det nu är författadt redan i Wittenberg, hvilket af Brieger anses troligast, eller i Torgau eller i Coburg, så står det i hvarje fall

både hvad *tid* och *syfte* beträffar i samband med Torgauerbetänkandet. Men då är också dess plats i handskriften synnerligen väl motiverad. *Uppsatserna A, B och 76 utgöra nämligen då tillsamman de för riksdagen förberedande utlåtandena, hvilka äro uppsatta till ledning för kurfursten*, de två första för hans förhållande till religionsförhandlingarne såsom evangelisk landsherre, det sista för hans rent personliga förhållande till kejsaren såsom kejsarens undersåte. Klart är, att genom det ljus, som härmed sprides öfver ordningsföljden mellan uppsatserna, den uppfattningen göres ännu mindre antaglig, som vill utan tillräckligt bevisande skäl från Torgauerartiklarne afsöndra uppsatsen B.

Men äfven mellan det ifrågavarande betänkandet och den i handskriften närmast följande uppsatsen E. fins ett visst sammanhang, då äfven denna är ett af Luther afgifvet utlåtande såsom svar på af kurfursten framställda frågor, hvarjämte äfven en formell likhet fins i det sätt, hvarpå svaren afgifvas. Egendomligt nog finna vi äfven i de af Schirrmacher efter Aurifaber aftryckta betänkandena uppsatsen E. såsom omedelbart följande på det ifrågavarande, af Luther med afseende på fastestadgarne, predikoförbudet o. s. v. afgifna utlåtandet.

Enligt de föregående undersökningarne äro sålunda de å bladen 303—347 i bilagorna till Brücks apologi innehållna uppsatserna följande: 1) Ett af Luther i Coburg författadt betänkande om *privatmessan*, hvilket bemöter den förevändningen, att den borde bibehållas för den presterliga självkommunionens skull (D.). 2) "Kurfurstens berättelse om huru det i religionssaker hålles i hans land, hvad han tror och lär etc.", eller det af Melanchton redigerade *Torgauerbetänkandet*, uppsatt till ledning för kurfur-

sten under religionsförhandlingarne i Augsburg (A. och B.). 3) Ett vid ungefär samma tid som Torgauerartiklarne af Luther uppsatt betänkande till ledning för kurfurstens personliga förhållande i Augsburg med afseende på fastorna, predikoförbudet och bevistandet af messan (n:r 76). 4) Ett af Luther i Coburg afgifvet betänkande såsom svar på frågor angående de eftergifter, som kunde göras för papisterna (E.). 5) En af Luther affattad förteckning öfver de stycken, som tillhöra Kristi kyrka, och de stycken, som finnas i påfvens kyrka, hvilken i omarbetad form upptagits i Luthers "Vermahnung an die Geistlichen" (F). 6) Ett af Melanchton antagligen omkring den 22 Maj uppsatt utkast till art. 28 i Bekännelsen jämte tvänne artiklar angående bannet och äktenskapsmål, af hvilka säkert den senare och möjligen äfven den förra tillhört någon annan situation, hvilken ej låter sig närmare bestämma (C.).

Hafva vi med så stor sannolikhet, som på frågans närvarande ståndpunkt är möjligt att uppnå, funnit, att de af Förstemann såsom A. och B. betecknade uppsatserna i bilagorna till Brücks apologetiska verk utgöra det i Wittenberg under tidsskedet den 14 Mars—3 April uppsatta betänkandet, så återstår blott att söka ett svar på frågan, huruvida till de s. k. Torgauerartiklarne äfven hafva hört de artiklar, som ursprungligen blifvit framlagda och antagna vid det konvent i Schwabach, som tog sin början den 16 Oktober 1529. Allt sedan Förstemanns fynd har ingen velat förnya det gamla antagandet om Schwabacherartiklarnes och Torgauer-

artiklarnes fullständiga identitet. Däremot har redan *Köllner* och sedermera *Knaake*, *Engelhardt* och *Plitt* (Calinich yttrar sig i denna fråga självmotsägande sid. 10 och 32) uttalat den åsigten, att Schwabacherartiklarne i Torgau på nytt öfverlämnats åt kurfursten och tillsamman med ett eller flera i Wittenberg uppsatta betänkanden utgjort de s. k. Torgauerartiklarne. En motsatt åsigt uttalas med bestämdhet af *Förstemann*, till hvilken *J. T. Müller* ansluter sig, och *Brieger*.

Det, som kan anföras för den först nämnda uppfattningen, är [1]), att enligt kurfurstens skrifvelse

---

[1]) De grunder, som för öfrigt anföras, bevisa intet. Sålunda anför Köllner följande (s. 167): 1) Luther skulle ej kunnat anse artiklarne angående "abusus" såsom tillräckligt underlag, för religionsförhandlingarne, då missbruken härrörde af falska dogmer. 2) Kurfursten begärde äfven en grundritning af de dogmatiska principerna. 3) Är det sannolikare, att Schwabacherartiklarnes upptagande i Bekännelsen skett utan teologernas beslut än i följd af ett sådant? Köllner har hvad de två först anförda skälen beträffar förbisett, dels att uppsatsen A. redogör äfven för reformationens principiella ställning till missbruken, dels att behofvet af en "grundritning till de dogmatiska principerna" gjorde sig förnummet först under den i Melanchtons bref den 11 Maj beskrifna situationen. Hvad det tredje skälet angår, så skulle, äfven om frågan besvarades nekande, icke däraf följa, att man i Torgau på nytt öfverlämnat Schwabacherartiklarne, utan blott att teologerna beslutit, att, om en framställning af articuli fidei behöfdes, Schwabacherartiklarne skulle användas såsom underlag. — De grunder, som Knaake anför (s. 22—24) jämte det ofvan nämnda, sakna all bevisningskraft. Att Schwab. art. skulle motsvara kurfurstens skrifvelse den 14 Mars och den 11 Maj är nämligen ett fullkomligt misstag, då det i dessa skrifvelser är fråga om artiklar, angående hvilka tvedrägt rådde. Meningen i Brücks förslag måste tydligen tolkas i öfverensstämmelse med den i detta afseende fullt tydliga kurfurstliga skrifvelsen. Den i Matthesius' predikan förekommande uppgiften är ju, som Knaake själf erkänner, felaktig, liksom ock titeln på de i Coburg utgifna

den 11 Maj Bekännelsen uppstått genom en af Melanchton verkställd bearbetning af den i Wittenberg affattade förteckningen öfver de artiklar, om hvilka tvedrägt rådde. Nu utgöra Schwabacherartiklarne underlaget för flertalet artiklar i Bekännelsens första del. Det kan då synas sannolikt, att de varit med upptagna i den af kurfursten nämnda förteckningen[1]).

Schwabacherartiklarne af Luther själf betecknas såsom fullkomligt oriktig. Och däraf, att uppsatsen B. skulle utgöra ett supplement till Schwab. art., fins intet spår.

[1]) Än mera skulle detta vara fallet, om Knaake hade rätt i en för honom egendomlig uppfattning af den till Luther den 11 Maj öfversända konfessionen (se o. a. a., sid. 74). I Melanchtons bref den 22 Maj heter det nämligen: "In Apologia quotidie multa mutamus: locum de votis, quia erat exilior justo, exemi, supposita alia disputatione eadem de re paulo uberiore. Nunc de potestate clavium etiam disputo. *Vellem percurrisses articulos fidei, in quibus si nihil putaveris vitii*, reliqua utcumque tractabimus. Subinde enim mutandi sunt, atque ad occasiones accommodandi". Af Melanchtons här uttalade önskan, att Luther skulle hafva genomgått articuli fidei, då man, om Luther i dem ej funnit något fel, skulle på sätt omständigheterna kräfde, behandla det öfriga, drager Knaake den slutsatsen, att det exemplar, man sändt Luther, jämte "exordiet" endast innehöll Pars. I, "articuli fidei", men icke Pars. II, som handlar om "abusus mutati". Att denna slutsats är förhastad visar sig redan, såsom Brieger anmärker, om man betraktar stället i dess sammanhang. Melanchton berättar först, att han dagligen ändrade mycket i apologien. Han var angelägen att få veta, om Luther funnit något fel i framställningen af articuli fidei. Det öfriga skulle de behandla så som de kunde och förändra allt efter tidsomständigheternas kraf. Något annat än detta säges icke. Fullkomligt betydelselöst såsom bevis är ock citatet ur Nürnbergerlegaternas bref den 17 Maj: "dass des Churfürsten Rathschlag noch nicht endlich beschlossen sei", då man besinnar, att en liknande uppgift återfinnes ännu i deras bref den 3 Juni och att den afser en eller två artiklar samt konfessionens afslutning. Att Knaakes uppfattning är högst osannolik, visar sig däraf, att Melanchton i

Å andra sidan fins det starka skäl, som tala emot denna uppfattning. Först och främst innehåller Melanchtons bref af samma datum som den ofvan nämnda skrifvelsen uppgifter angående Bekännelsens utarbetande, som fullständiga den kurfurstliga skrifvelsen. Visserligen omnämner Melanchton icke Bekännelsens förhållande till Torgauerartiklarne. Men om *apologien* (som tydligtvis i första hand utarbetats på Torgauerartiklarne såsom underlag) säger han, att den i följd af Ecks uppträdande undergått den förändringen, att nästan alla trons artiklar blifvit upptagna, på samma gång som för kejsarens skull vidlyftiga afhandlingar uteslutits (jfr den "historiska redogörelsen" s. 266). Den hade sålunda kommit att omfatta ej blott de "stridiga" artiklarne, utan äfven sådana, om hvilka tvedrägt ej rådde, men hvilkas framställande var nödigt för att afvärja beskyllningen för kätteri. Hade nu Schwabacherartiklarne varit med upptagna i Torgauerartiklarne, så synes upptagandet af "articuli fidei" i Bekännelsen hafva varit självklart och ej behöft någon särskild motivering. I stället vore det förvånande och behöfde förklaring, att Melanchton i den först utarbetade "apologien" utelämnat dem.

Vidare är det i självfva verket meningslöst att påstå, att Wittenbergerteologerna skulle på nytt i Torgau öfverlämnat Schwabacherartiklarne, då dessa säkerligen redan funnos i det kurfurstliga kansliet

---

fråga om locus "de votis" säger, att han insatt en annan "disputatio", en uppgift, som säkerligen förutsätter, att den förra framställningen af denne locus var för Luther bekant (jfr Brieger s. 276). Fullkomligt omöjlig visar sig slutligen denna uppfattning, om man tager i betraktande kurfurstens skrifvelse den 11 Maj, som säger, att han öfversänder den nu omarbetade, af de lärde i Wittenberg uppsatta förteckningen öfver *stridiga* artiklar.

och sedan medtogos till Augsburg. Bland de i "den röda lådan" förvarade aktstyckena fanns nämligen äfven "Appellation sach an kay:e Ma:t vnd abschid aller hendel auf den gehalten tegen zu *Salfelt*, *Rottach*, *Nurmberg*, *Schwabach*, *Schleiez* vnd *Schmalckaldn*", en samling dokument, som måste hafva innehållit äfven Schwabacherartiklarne. Skulle man då äfven hafva medfört dessa artiklar i två exemplar, ett tillhörande den samling dokument, till hvilken det ursprungligen hörde, och ett tillhörande Torgauerartiklarne [1])? Oantagligheten häraf bevisas ytterligare genom den titel, med hvilken Torgauerartiklarne här betecknas: "Der gelerten zu Witemberg bedencken, Was kay:r Ma:t der Ceremonien halben vnd was dem anhengig anzuzaigen sein sold".

Slutligen kan ofvan nämnda uppfattning ej förenas med följande ord i afslutningen till uppsatsen A., som vi på grund af starka skäl funnit vara Wittenbergerteologernas betänkande angående ceremonierna: "*So man nun dabey begert* zuwissen, was mein gnedigster herr sunst predigen lass, *mage man artickel überantworten*, darein die gannz Cristlich lahr ordennlich gefasset". Dessa ord skulle ej hafva kunnat förekomma i detta betänkande, om samtidigt med detta Schwabacherartiklarne öfverlämnats, ty dels säges det, att öfverlämnandet af "articuli fidei" skulle bero af om önskan därom framställdes, dels angifves det icke, huruvida Schwabacherartiklarne härvid skulle användas eller nya artiklar skulle utarbetas.

Men om den ifrågavarande uppfattningen sålunda visar sig oantaglig, huru skola vi då förklara den kurfurstliga skrifvelsen? Taga vi i närmare

[1]) Detta antager verkligen Knaake (o. a. a., s. 22).

betraktande ordalydelsen däri, så finna vi, att det, som där säges, är, att Melanchton vidare öfversett och i en form, som nu öfversändes till Luther, uttryckt, således omarbetat den förteckning öfver stridiga artiklar, som åvägabragts af de lärde i Wittenberg. Det, som härvid först må beaktas, är, att skrifvelsen icke egnar någon uppmärksamhet åt att Bekännelsen innehåller en framställning äfven af de icke stridiga artiklarne. Vidare må märkas, att skrifvelsen tydligen blott afser att gifva en *allmän karaktäristik* af Bekännelsen. Och i självfva verket kunde vid ifrågavarande tillfälle näppeligen någon bättre gifvas. Ty betraktad ur synpunkten af den historiska situation, ur hvilken den framgått, var Bekännelsen en apologi för de evangeliska riksständernas existensrätt inom det tyska riket [1]), hvarför den ock fortfarande benämndes "apologien". Men samma karaktär har ock Torgauerbetänkandet: det är en apologi för kurfursten af Sachsen såsom evangelisk landsherre. Bekännelsen var till sin allmänna karaktär helt och hållet uppvuxen på Torgauerbetänkandets grund. En helt annan karaktär hade Schwabacherartiklarne, hvilka uppstått i en helt annan situation och med ett helt annat syfte, nämligen att från Wittenbergerreformationen afvärja hvad läran beträffar de Zwingliska inflytelserna. Huru stor betydelse än dessa artiklar egde såsom underlag vid utarbetandet af Bekännelsens första del, så voro de icke det underlag, på hvilket Bekännelsen såsom helt betraktad och i första hand uppstått. Det fanns således intet skäl att nämna dem i den kurfurstliga skrifvelsen, hälst däri förhandenvaron af äfven icke stridiga artiklar helt och hållet lämnas å sido.

---

[1]) Jfr Loofs, o. a. a., s. 367.

Slutligen har i ett föregående sammanhang uppvisats, att Torgauerbetänkandets inflytelse sträcker sig ej blott till redogörelsen för "abusus mutati", utan äfven till alla de partier i den första delen, hvilka den i något afseende kunde beröra. Schwabacherartiklarnes inflytande inträder blott där Melanchton måste gå utanför gränserna af Torgauerbetänkandets innehåll. Och självfva infogandet af "articuli fidei", hvarigenom apologien växer ut till en "confessio", var icke något för Torgauerbetänkandet främmande. Det innehåller självft en framställning af den läropunkt, i hvilken "tvedrägten" med papisterna framför allt bestod, och det föreslår under en viss förutsättning framläggandet af "artiklar, i hvilka hela den kristliga läran är ordentligt sammanfattad".

Den i kurfurstens skrifvelse innehållna karaktäristiken innehåller således i självfva verket intet, som motsäger det resultat, till hvilket vi kommit med afseende på förhållandet mellan Schwabacherartiklarne och Torgauerartiklarne [1]. Men huru då förklara, att Schwabacherartiklarne lagts till grund för åtskilliga artiklar i Bekännelsen?

---

[1]) Man invänder måhända, att den ofvan gifna förklaringen ej öfverensstämmer med den till skrifvelsen hörande varianten: "mit etzlichen zugesetzten wortenn etwas enger zusamen gezogenn hat", då förändringarne här kunde synas betecknade såsom obetydliga. Men denna variant tillhör ett koncept, som säkert ej blifvit användt, antagligen därför att det ej synts fullt tillfredsställande. Och att den för öfrigt ej får tolkas på nyss nämnda sätt, visar sig däraf, att de sammandragningar, som skett, ingalunda varit obetydliga, då Melanchton själf förklarar, att han för kejsarens skull måst utesluta vidlyftiga afhandlingar. Ställets mening är tydligen att angifva, att omarbetningen bestått dels i tillägg, dels i förkortning.

Vi hafva här tvänne möjligheter. Den ena är, att man under rådplägningarne i Wittenberg eller i Torgau eller i Coburg beslutit, att, om ett öfverlämnande af "articuli fidei" behöfdes, lägga Schwabacherartiklarne till grund för läroframställningen. Äfven för denna eventualitet skulle då de förberedande åtgärderna varit vidtagna. Den andra möjligheten är, att Melanchton först under den i brefvet den 11 Maj skildrade situationen vid det däraf betingade arbetet skulle, såsom Brieger säger, hafva "spontant gripit till Schwabacherartiklarne" [1]).

Några fullt tillräckliga grunder kunna väl knappast anföras för det ena eller det andra antagandet. Ty det senare antagandet kan väl näppeligen, såsom Brieger menar, vara en nödvändig följd af att man först i Augsburg af särskild anledning upptagit "articuli fidei", då denna möjlighet dock förut tagits i betraktande. Men för dess sannolikhet synes mig dock den omständigheten tala, att Melanchton ej med ett ord antyder, att han haft någon ledning af något för en sådan eventualitet fattadt beslut.

Att det emellertid låg nära till hands att använda Schwabacherartiklarne, är lätt att inse af den betydelse, som tillkom dessa såsom "*Artikel vom Churfürsten von Sachsen des Glaubens halber*". Ett ytterligare skäl härtill hade Melanchton (om något föregående beslut ej därom fattats) däruti, att, såsom Brieger på grund af sitt vigtiga fynd i vatikanska arkivet bevisat, Schwabacherartiklarne i bearbetad form såsom uttryck för den i kurfurstens land förkunnade läran genom det kurfurstliga rådet Hans von Dolzig omkring den 8 Maj öfverlämnats till

---

[1]) O. a. a., s. 311.

kejsaren i Innsbruck [1]). Det öfverlämnande af artiklar, som i afslutningen af A. nämnes såsom möjlighet, hade nu verkligen skett. Man hade därvid användt Schwabacherartiklarne. Intet låg då närmare för Melanchton än att följa den härmed tydligt gifna anvisningen.

Våra undersökningar af de å bladen 303—347 i bilagorna till Brücks apologi innehållna aktstyckena och därmed sammanhängande frågor äro nu afslutade. För att ytterligare belysa och bekräfta de vunna resultaten vilja vi nu till sist meddela texten till uppsatserna A. och B., försedd med hänvisningar till Augsburgska Bekännelsen och med de förklaringar, som i öfrigt kunna synas behöfliga. Deras förhållande till Augsburgska Bekännelsen torde därigenom framstå i sin fulla klarhet.

III.

Bericht des Churfursten zu Sachssen, wie es in der Religion sachen I. churf. g. in Iren Chur vnd Furstenthumben allenthalben halte, vnd wz [2]) Ihre Churf. g. gleube vnd lehren lasse etc.

(A)

Dieweyl etlich meinem gnedigsten hern auflegenn, wiewol unbillich, Seine c. f. g. thun alle gots

---

[1]) Brieger, o. a. a., s. 311 samt 312—315.

[2]) *was*.

diennst abe vnnd lassen ein heidnisch, wild leben vnnd vngehorsam anrichten, darauss zurruttung der gantzen Christennheit volge, Ist not, das mein gnedigster her erstlich anzaigen lass, das Sein Churfl. gn: mit hochstem ernnst Rechtenn warhaftigen gottes diennst vnnd der got gefellig beger anzurichten vnd zufoddernn [1]), vnnd got zu Lob vnnd ere fhar, kostenn vnnd muhe trage [2]), welchs er nicht thete, so (er) nit [3]) hiemit got zudiennen gedechte. Denn man wisse, wie sein churfl. gn: Ir lebenn hergebracht, das, got lob, sie allzeit zu friden geneigt vnnd bissannhere Inn diesenn sachenn zum offtermalh hat helffen friedenn Erhalten vnnd machen etc.

Inn hanc sententiam prodest preponere prefacionem longam et Rethoricam [4]).

Zum Anndern ist auch dieses offenntlich vnnd am tag, das Mein gnedigster her mit hohem ernnst verschaffet, das In seiner churfurstlichen gnaden lannden das hailig Euangelium mit allem vleiss gepredigt vnnd Ceremonien demselbigen gemess gehalden werdenn, vnnd muss meniglich [5]) bekennen, auch bej den widersachern, das diese lehr, so In seiner Churfl. gn: lannden geleret, geschrieben vnnd gehanndelt wirt, das sie Cristlich vnnd Trostlich

---

[1]) D. v. s. *und der Gott gefällig (ist), begehr anzurichten und zu fördern.*

[2]) *Gott zu Lob und Ehre, Fahr, Kosten und Mühe trage* (Bretschn.).

[3]) Förstemann: "*so weit* (er nicht)". "*nit*", säger Bretschn., "edidi pro *weit*, quod Fœrst. in cod. legit, et quod sine dubio mendum est".

[4]) Antagligen en marginalanteckning, som skrifvaren inryckt i texten. *Rethoricam* i st. f. *rhetoricam.*

[5]) *meniglich* = *männiglich* (Bretschn.). Således egentl.: "Och måste hvar och en, äfven hos vedersakarne, bekänna".

sej, vnnd sej kain Irthumb dar In, an[1]) das neuerung furgenuhmen sej on der Concilien bewilligung. Dieweil nu die widersacher selbs bekennen, das die Leer ann Ir selbs recht, soll man billich mein gst. hn̄ nicht beschuldigen, als thu er gottes dinst ab vnnd dulde vnchristliche Leer oder sachenn etc. Sonndern Sein churfurstlich gnad wissen vnd zweiffeln nicht, diss sej rechter wahrhaftiger gottes diennst, das auch die ler Cristlich vnnd allen gotsforchtigen Trostlich vnnd heilsam sej, welch Ir Churfurstlich gn. In Iren landen zugelassen.

Nu ist die zwietracht furnehmlich vonn etlichen missbreuchen, die durch menschen Leer vnnd satzungen Ingefurt sindt[2]), dauon wollen wir ordenlich bericht thun vnnd anzeigen, aus was ursachenn m. gst. her beweget, etliche missbreuche zufallen lassenn.

Von menschen Ler vnnd menschen Ordnung[3]).

Zum ersten wiewol gottes dienst nicht In menschen Leer stehet, so hat dannoch mein gnedigster her In seiner churfl gnaden lannden gewonliche

---

[1]) *an* (ane) i st. f. *ohne.* Denna form bör utan tvifvel, såsom Bretschneider anmärker, tilläggas afskrifvaren, då den ej lär förekomma i Melanchtons skrifter. Stället är att öfversätta: "och att ingen villfarelse är däri, utom att förändring företagits utan konciliernas medgifvande".

[2]) Jfr Augsb. Bek., afslutn. af Pars. I: "die Irrung und Zank ist fürnehmlich über etlichen Traditionen und Misbräuchen".

[3]) Art. 1 ligger tydligen till grund för Augsb. Bek. art. 15: *Von Kirchen-Ordnungen.* Vid utarbetandet af art. 15 har man uteslutit dels den vidlyftiga vederläggningen af påståendet, att olikhet i fråga om mänskliga kyrkoordningar skulle medföra kyrkogemenskapens upphäfvande, dels framläggandet af grunderna, hvarför man måste förkasta sådana ordningar, genom

kirchenn ordnungen halten lassen, so dem heyligen Euangelio nicht enntgegen sindt, vnd lassen predigenn vnnd die leut berichten, das solche Ordnungen vmb fridenns willen zuhalten seien, wie dan dasselbig offenntlich vnnd man sehen moge, das gotliche Empter Inn seiner churfurstlichen gn: lannden mit grosser Anndacht vnnd grossern Ernnst gehaltenn werden etc., dann bej denn widersachern.

Zum Anndernn: es sind aber vil menschliche ordnung, die ann sund nicht mogen gehalten werden. Darzu hat Mein gnedigster her niemanndt wollen, hat auch nicht sollen dazu mit gewalt wider gottes gebot dringen auss dieser ursach: die schrift spricht Actum 4: *Oportet deo magis obedire quam hominibus*; *man sol got mer gehorsam sein dan den menschenn*, solchs gebietten auch die Canones Dis. 8., das alle gewonnheit, wie alt sie auch sej, wie lang sie auch geweret habe, sol der schrift vnnd warheit weichenn etc.

Dieweil aber etlich dagegenn sich horen [1]) lassen, als solde kain Enderung gestattet sein worden an bewilligung der kirchen oder des Bapsts, das auch die sunden, so auss gedachten menschen leheren [2]) geuolget, vil treglicher vnd weniger schedlich gewesenn sein, den das scisma, so nun durch solche Ennderung entstanden, Item das wir als scismatici abgeschnittene glider vonn der kirchenn sindt, das

---

hvilka man menade sig kunna förvärfva syndernas förlåtelse, dels bevisen ur Canones, att otjenliga eller antiqverade stadgar ej borde på nytt upptagas. De stycken, som blifvit använda, äro 1, 2, 11 ("Welche Mennschlichen Ordnungen aber an sundt") och 15 ("Darumb, so man Rechte Cristliche leer"). De uteslutna styckena återfinnas delvis i art. 26.

[1]) *hören* (Br.).

[2]) *Menschenlehren.*

auch die Sacrament bei vnns vntuchtig etc., wie dan solchs etzlich hoch aufmutzenn etc.

Derhalbenn ist not, hierauff zuantwortten: Man Rhum [1]) gehorsam als hoch, als man khan, so steet dieser spruch vest: *man muss got mer gehorsam sein dan den menschen.* Item Galat.: *So ein enngel von himel ein annder Euangelium predigt, den ich geprediget, sol er verbant sein.* Darauss volget clar, das die Ihenige nicht verbannt sindt, so vonn falscher Leer vnnd Ordnungen weichen, sonnder die sindt verbanndt offentlich durch S. Paul, die falsche Leer vnnd ordnung haldenn etc.

Daruber [2]) so stehet ainigkait der Christlichen kirchen nicht In eusserlichen menschlichen ordnungen; darumb, ob wir schon vngleiche Ordnung gegen einander halten, sind wir darumb nicht abgeschnitene gelider von der kirchen, sind auch darumb die hailigen Sacrament bej vns nicht vntuchtig.

Denn vngleichheit In eusserlichen menschlichen ordnungen sind nicht wider die Einigkeit der Cristlichen kirchen, wie klar aussweiset dieser Artickel, den wir Im glauben bekennen: *Credo Sanctam Ecclesiam Catholicam.* Den Dieweil vns hie gebottenn, das wir glauben, das Catholica Ecclesia sey, das ist die kirch Inn ganntzer welt, vnnd nicht gepunden an ein ort, sonder allenthalb, wo gottes wort vnnd Ordnung ist, das da kirch sej [3]), vnd doch die eusserlichen menschlichen Ordnungen nicht gleich sindt,

---

[1]) *rhüme* (Br.).

[2]) Den i detta och följande stycke framställda tanken angående kyrkans enhet återfinnes i Augsb. Bek. art. 7: "Und ist nicht noth zu wahrer Einigkeit der christlichen Kirchen, dass allenthalben gleichförmige Ceremonien, von den Menschen eingesetzt, gehalten werden".

[3]) Jfr Augsb. Bek. art. 7, 1.

volget, das solche vnngleichait nicht wider die Einigkeit der kirchen Ist.

Auch spricht Christus: *Oues mee vocem meam audiunt, alienam non audiunt, nec sequuntur.* Unnd *gottes Reich kompt nicht mit eusserlicher weiss, Si dixerunt: ecce hic, ecce illic*, vnnd Paulus: *Gottes Reich ist weder In essen noch trincken, etc.*

Item *Augustinus* schreibt clar ad *Ianuarium*, das ainigkait der kirchen nicht In Eusserlicher Mennschen ordnung stehe, vnnd spricht, das solche Mennschen Ordnung sollen frei sein, mogen gehaltenn oder nicht gehalten werdenn [1]).

---

[1]) Det är säkert ett bland de uti förevarande afseende mest bevisande ställen i hela den patristiska literaturen, till hvilket Melanchton här hänvisar. "Januarius, en from och ansedd lekman, hade vändt sig skriftligen till Augustinus och begärt upplysning om åtskilliga frågor angående den kristliga kulten och den kyrkliga seden" (*Bindemann*, Der heilige Augustinus, 3 Band, s. 96). Med anledning häraf skref Augustinus sina *Ad Januarium libri duo.* Frågorna hade till en del rört sig kring olika kultformer i olika delar af kyrkan. Augustinus skrifver med afseende härpå följande (Lib. I, c. 1, 2): "Primo tenere te volo, quod est hujus disputationis caput, Dominum nostrum Jesum Christum, sicut ipse in Euangelio loquitur, leni jugo suo nos subdidisse et sarcinæ levi, unde sacramentis numero paucissimis — — — societatem novi populi colligavit — — —, et si quid aliud in scripturis canonicis commendatur — — —. Illa autem quæ non scripta, sed tradita custodimus, quæ quidem toto terrarum orbe servantur, datur intelligi vel ab ipsis Apostolis, vel plenariis Conciliis — — — commendata atque statuta retineri" (t. ex. det årliga firandet af Kristi lidande, uppståndelse o. s. v.). "*Alia vero quæ per loca terrarum regionesque variantur*, sicuti est quod alii jejunant sabbato, alii non; — — — *totum hoc genus rerum liberas habet observationes* — — — *Quod enim neque contra fidem, neque contra bonos mores esse convincitur, indifferenter est habendum*, et propter eorum inter quos vivitur societatem servandum est" (Aug. Op. Tom. II, Maur. ed. Antw. MDCC, s. 93, 94).

Auch so es ein scisma sein solt, eusserliche ordnung zuendern, sind pillicher die fur scismaticis zuhalten [1]), die erstlich wider der gantzen Christennheit Ordnung gehanndelt, vnnd wider die Concilia, als die Ehe, verbotten, so doch Synodus Constantinopolitana [2]) gepotten, die ehe den priestern nicht zuuerpietten. Item die newe gottesdienst angehoben wider gottes wort vnnd wider der aldenn kirchen brauch vnnd vbung haben mess verkaufft, so doch die alde kirch gar nicht von solchen kaufmessen weiss.

Uber das alles, so angezogen wirdt auss denn patribus von scismaticis, das Sacramenta bej Inen nicht duchtig vnnd dergleichen, haissen bej denselbigen scismaticj nicht die, so ungleicheit vben In Eusserlichen menschen Ordnungen, sonder so von gottes wort In einem artickel weichen, wie *Augustinus* clar schreibt Contra Cresconium [3]) et Hiero-

---

[1]) Af stort apologetiskt intresse är framhållandet af schismens yttersta grund och angifvandet af den rätta synpunkten för dess bedömande.

[2]) Det s. k. Concilium quinisextum.

[3]) Så väl Förstemann som Bretschneider hafva begått ett misstag, hvilket, så vidt jag vet, ej blifvit rättadt, då de ansett *Cresconium* böra ändras till *Crescentium.* Enligt namnregistret i Maurinernas edition af Augustini verk är ej ens någon Crescentius i dessa verk nämnd. Den skrift, som här åsyftas, är Augustini: "*Contra Cresconium grammaticum partis Donati libri quatuor*". Det anförda stället återfinnes där, ehuru uttryckt med andra ord, lib. II, 9, där, sedan först Cresconii distinktion mellan heresi och schism blifvit anförd, Augustinus säger sig snarare godkänna den distinktionen, enligt hvilken schism säges vara "recens congregationis ex aliqua sententiarum diversitate dissensio; *(neque enim et schisma fieri potest, nisi diversum aliquid sequantur qui faciunt;)* hæresis autem schisma inveteratum" (Aug. Op. Tom. IX, Maur. ed., MDCC, s. 281). I orden: "neque enim" etc. återfinna vi den af Melanchton anförda tanken. Att

nymum: *Nullum Scisma est, nisj Sibi aliquam heresin confingunt.*

Welche Mennschlichen Ordnungen aber an sundt nicht mogen gehalten werden, Wollen wir hernach Erzelen, Denn es ist not, zuuor von denen Ordnungen auch zu sagen, die fur mittel [1]) gehaltenn werdenn, von welchen auch viel Irthumb vor diser Zeit In der kirchen gepredigt vnnd gelert worden. Als Nemlich von fasten, underschied der speiss vnnd klaider, sonderlichen ferien [2]), gesang, walfarten vnnd dergleichen, das solchs alles werck seien, dadurch man gnad erlanng vnnd vergebung der sunden [3]).

Nu ist offenntlich, das solchs ein schedlicher, verdamlicher Irthumb Ist, wie dan vil auch bej den widersacher bekennen, vnnd habenn Trost durch diese lahr empfangn, so dawider geleret, das vorgebung der sund vnnd gnad warhaftiglich vnnd gewisslich vnnss durch Cristum auss gnadenn geschenckt werde, vnnd das wir solch empfangen allein durch glauben an Cristum, das vnnss vmb des [4]) Cristi

---

Melanchton ej velat *ordagrannt* anföra detta ställe, framgår af tillägget: "et Hieronymum". I Augustini epistlar till Hieronymus förekommer dock ej någon sådan framställning af schismens begrepp. Citatet kan väl näppeligen förklaras annorlunda än såsom hämtadt från något för Melanchton tillgängligt referat af Augustini lära, hvilket stödt sig dels på hufvudstället i skriften: Contra Cresconium, dels på något om heresier handlande ställe i brefven till Hieronymus.

[1]) D. v. s. "mittlere Ceremonien, Mitteldinge" (Bretschn.) eller: Mittelordnungen.

[2]) Först. har här läst: *fernen*, hvilket han antagit vara skriffel för: *feiern*. Enligt Brieger har handskr.: *ferien*.

[3]) Jfr Augsb. Bek. 26 § 4—7.

[4]) Bretschn.: "*Gehorsams* haud dubie hic excidit ex autographo".

willenn vnd durch cristi verdiennst vnnser sund vergeben werden an vnser verdiennst. Darumb, so man Leret, das man durch obgedachte Mennschliche Ordnung gnad vnd vergebung der sunde Erlanng, ists gewissliche ein offentliche gotslesterung vnnd ganntz wider das heilig Euangelium. Den *Paulus* clar leret, das, so wir durch vnser werck wollen gerecht werdenn vnd gnad erwerben, das vnss Cristuss vergeblich gestorben sey. Galat: 2. et Rom. 3: *Arbytramur hominem Justificarj ex fide Sine operibus legis.* Item Ephe: 2: *Ir seit durch gnad selig worden durch den glauben, vnnd solchs nicht durch euch, sonnder es ist gottes gab, nicht auss den wercken.* Darumb die Ihenigen, so also geleret, das wir gnad erlanngen durch aigene gewelte werck, als gesatzte fastenn oder feier oder dergleichenn, die haben Cristo gross vneher gethann, das sie den preiss, so cristo gehort, Iren aignen Erwelten wercken zugeschriben haben, habenn Auch damit gemacht, das Cristus vnnd sein gnad nicht ist Erkennet worden, so doch got kain hoher Eher geschehen mag, dan das man Cristum erkhenne vnnd hör, wie geschrieben stehet: *Hic est filius meus dilectus, In quo mihi complacitum est; hunc audite.*

Item [1]) Cristus spricht, *Frustra colunt me mandatis hominum. Sie ehren mich vergeblich mit menschen gebot.* Da ist Ja aussgedruckt, das got menschliche kirchen ordnung nicht dafur helt, das sie vergebung der sund verdiennen.

Item es hat auch Cristus verbottenn, sund vnnd gerechtigkait In vnderschied der speiss zusetzenn, vnd wil, das solchs frej gelassenn werd, wie *S. Paul* spricht: *Nemo vos arguat. Es sol euch niemandt ver-*

---

[1]) Jfr Augsb. Bek. 26, §§ 21—29.

damen vmb speiss oder tranneck willenn. Aber Itzundt schilt man ketzer die, so nicht vnnderschaid der speiss halten, so doch *Paulus* solchenn vnnderschid teufels leer Nennet.

Darumb, so man Rechte Cristliche leer von solchen ordnungen, so fur mittel[1]) gehalten werden, zulast, mag man sie woll halden[2]); wie dann erstlich Inn der kirchen ordnung gemacht von feier oder fasten, nicht dadurch gnad zuerlangen, sonndern das die leut konten lernnen vnd wissen, wen sie zusamen komen solten oder sunst leiblich vbung hetten, das sie do durch gottes wort zuhören vnd zulernnen geschickter wurden. Wo man aber solch ordnung foddert, als seien sie nutz, gnad zuerlanngen, ader alls moge an solche werck niemand Cristen sein, solchem Irthumb sol mann mit Lehr vnd mit dem Exempel widerstehen, wie *Paulus* auch nicht Titum wollen beschneiden, damit er bewyse, das solch werck nicht not oder nutz were, gnad zuerwerben.

Derhalben hat auch mein gnedigster her niemand gezwungen, vnderschied der speiss oder gesatzte fasten zuhalden, sonnder hat solche Tradiciones fallen Lassen, den es ist Offenntlich, das man sie fur werck gehalten hat, damit man vergebung der sund Erlannget. Damit solcher Irthumb nicht bestettigt wurde, hat man die leut zu dieser Ordnungen nicht gedrungen.

Auch ruffenn die widersacher die Ihenige fur ketzer auss, so nicht vnderschid der speis halden, machen also ein werck darauss, an welches niemandt

---

[1]) D. v. s. "Mittelordnungen", adiaforistiska ordningar.

[2]) Jfr Augsb. Bek. art. 26 §§ 40, 41.

kein Crist sein möge, So doch Cristus spricht: *speis Macht den Mennschen nicht vnrain.*

Es zaigen auch die alden Canones an, was von solchen menschlichen Ordnungen zuhalden sey.

Dis. 4. Ist verbotten, die gefallen fasten wider anzurichten. So nun solch Ordnung mogen durch gewonnheit abkhomen, so volgt, dass sie nicht not sind zum Cristlichen lebenn, vnnd also sind durch gewonnheit gefallen Canones penitentiales, vnd helt doch niemandt, das sundt sej, dieselbigen nachzulassenn.

Also sind vil annder Ordnung gefallen vnnd vil alter Canones [1]), wie zu sehen In decretis, Mitwochs vnd freitags fasten, Item die ganntze fasten hat niemandt gehalten, wie sie gebotten.

Auch spricht Dis. 12. 5., Romana Ecclesia wisse, das nicht nachteilig sey der selen hail anndere ordnungen zu anndern zeitten vnnd Orternn [2]).

Item *Hieronimus* vnnd *Augustinus* schreiben auch, das man auss solchen ordnungen kein nottig ding machen soll.

Aus diesem allem ist Clar, was Inn gemein von Mennschlichen Ordnung In M. g. h. Lannden geleret wirt, das an zweiffel Inn der schrifft vnnd patribus gnugsam gegrundet ist.

De coniugio Sacerdotum [3]).

Diss sind aber die Ordnungen, welche an sund nicht mogen gehalten werden.

---

[1]) Jfr Augsb. Bek. art. 28 § 67.

[2]) Jfr Augsb. Bek. art. 26 § 44.

[3]) Denna öfverskrift borde, såsom Brieger anmärker, haft sin plats först efter: "Diss sind aber" etc.

Erstlich [1]) den priestern die Ehe verbitten, das ist wider got. Denn *Paulus* spricht: *Melius est nubere quam vri. Es ist pesser Ehelich werden, dan brunst leiden.* Solchs ist gottes gebot vnnd mage durch kein menschen aufgehoben werden. So weiss man auch, das die kirch lannge Zeit also gehaldten, das auch die Concilia gebottenn, den priesternn die ehe nicht zuuerbietten, Item das man zu solchem verbot die pristerschafft In Teutschland schwerlich mit gewald getriebenn hat, vnd ist Ein bischof von Mentz [2]) schir erschlagen wordenn, do er hat das bebstlich verbot verkundigt. Was auch guts daraus khomen, sihet man wol, vnd zubesorgen, so man die ehe furter weren wolte, Es wurde noch erger; dann die wellt wirt Je lennger, Je schwecher [3]).

Von baider gestalt [4]).

Dise gewonheit, allein ein gestalt des Sacraments zu nemen, mag auch an sund nicht gehalten werdenn. Den Cristuss gebeuth, *Ex hoc bibite Omnes.* So weiss man, das die kirch lannge zeit baide gestalt den laien geraicht hat, wie man findet Inn Cipriano vnnd In canonibus. So findet man auch nicht, wie es abkhomen, oder wer verbottenn hab, baide gestalt zuraichen.

---

[1]) Denna artikel återfinnes hel och hållen, men i utvidgad form i Augsb. Bek. art. 23. Den innehåller ingen enda tanke, som ej där blifvit upptagen och använd.

[2]) *Mentz* = *Mainz.* Detta faktum återfinnes ock i art. 23 § 12.

[3]) Jfr art. 23 § 14.

[4]) Alla i denna art. förekommande tankar återfinnas i Augsb. Bek. art. 22, hvilken dessutom anför äfven andra bevisställen och innehåller ett tillägg angående processionerna med sakramentet.

De myssa [1]).

Man hat bissanher gelert, das die mess Ein werck sey, dadurch der, so sie helt, nicht allein fur sich, sondern auch fur anndere gnad Erwerb, Ja das sie fur anndere gnad erlang, ob schönn der priester nicht frum ist [2]), vnnd hat man auss diesem grunt vil messen gestifft fur tod vnnd Lebenndig, allerlej dadurch zuerlangen, der kauffman gluck in seinen henndeln, der Jeger gluck auf der Jagt etc. [3]). Dorumb sind die messen bestellet, gekaufft vnnd verkaufft worden, vnnd allein vmbs bauchs willenn gehaltenn, das auch vil fromer leut dieser zeit daruber geclaget habenn.

Vnnd wiewol etlich Itzund Ire sach beschonnen wollen [4]), man solle die mess zu ainer ErInnerung haltenn, nicht das man damit den todten Oder Lebendigen gnad Erwirbt,

Man ferbe nu die sach, wie man well, so sind Ire bucher vnnd schrifftenn am Tag, darIn man findet, wie sie geleret habenn, das die mess ein opfer sey, das gnad verdiene vnd sund weg Neme der todten vnd Lebendigen.

Das aber dieses ein Irthumb sej, mag durch Paulum bewissen werden, der Leret unss an allen

---

[1]) Denna artikel återfinnes till största delen, men i betydligt omarbetad form i Augsb. Bek. art. 24. Art. 24 har dels (§§ 2, 3, 4) upptagit art. 10: *Von Teutschem Gesang*, dels berört den skolastiska läran, att Kristus tillfyllesgjort blott för arfsynden, och de spetsfundiga frågorna, om en messa, hållen för många, gäller så mycket som en privat messa, hållen för en i sender, dels ändrat ordningsföljden och dels uteslutit en och annan tanke.

[2]) Detta saknas i art. 24.

[3]) Dessa exempel förekomma ej i art. 24.

[4]) Detta saknas i art. 24.

orten, das wir allain durch glauben an Cristum gnad Erlanngen vnnd Trost haben, so wir glauben, das vnss vmb Cristus willenn got gnedig sej, annemen vnnd helfenn wolle. So nu vergebung der sunden also muss durch glauben Erlanngt werden, so kan es nicht durch des pristers werck eym annderm verdiennet werden, vnnd Ist ein grosser Irthumb, die leut also vom glauben auf ein frembd werck weisen, So doch an diesem glauben souil gelegenn, der dann das hauptstuck Cristliches Lebenns vnnd wesenns ist, Rechte zuuersicht habenn zu got vmb Cristus willen, das er gnad erzeigen vnd In allen notten helffenn wolle.

Von diesem glauben Reden die Ihenige nicht, so die messe verkauffen, sonder Rhumen allein Ire werck, wollen mit Irem werck anndere Selig machen, so doch Cristus solchs auff ein mall aussgericht, wie Paulus schreibet: *vna oblatione Consumauit Sanctos, mit einem opffer hat er die heiligen volendet.*

Item [1]) die wort Im heiligen Sacrament leren vnns auch den Rechten brauch: *diss ist der kelch einss neuen Testaments;* nu heist neu Testament nicht vnser werck, sonnder gottes werck, der vnss Etwas anpeut vnnd bescheid [2]), wie man pflegt Testament zu machen; vnnd wirt also angebotten vnnd beschaiden gnad, vergebung der sund. *Wo nun solch verhaischenn ist*, spricht Paulus, *das muss man mit glaubenn Empfahen;* darumb ist die mess nicht ein werck, das eym andern etwas verdiennet, sonndern wer es braucht, dem wirt hie angebotten gnad, vergebung der sunden, die empfahet er, so er glaubt,

---

[1]) Den här förekommande bevisningen med stöd af orden: "diss ist der kelch" etc. saknas i art. 24. Däremot återfinnes det öfriga af detta stycke i § 30.

[2]) *bescheid*, i. e. *bescheidet, zutheilt* (Br.).

das er durch Cristum solchs erlannge, vnnd ist In gesetzt solchen glauben zu vben vnnd zuerwecken In denen, so es brauchen.

Doch ist der missbrauch offenntlich, das die, so mess haltenn umb des bauchs vnnd geldes willen, der mehr teil halden vnnd thun solchs mit vnlust vnnd verachtung gottes. Darumb ob schon kein annder vrsach were, den der gross vberschwencklich missbrauch, so wer dannoch nit die Itzige gewonhait In allen Stifften zuandern [1]). Denn Paulus spricht: *wer das Sacrament nicht wirdiglich braucht, der sej schuldig am leib vnnd plut Cristi.*

Derhalbenn last m. gt. hern ein pfar mess [2]) halden, das dabey anndere leut, so geschickt sind, auch das Sacrament brauchen, vnnd ist solchs der Recht brauch. Den Cristus hat es eingesetzt, das es sollenn In der kirchen die mit einannder halten, so geschickt dar zu sind, wie auch Paulus die Corinther leret, dass sie auf einannder harren sollen vnnd mit einannder brauchen. Nemlich die, so zuuor Ir herz also finden, das sie denn leib vnnd das plut des herrn nicht vneheren. Unnd damit dem Sacrament kein vneher erzaiget werd, werdenn die Leut offt vnderricht, warumb mann es prauchen soll, vnnd da zu vermanet, dasselbig zugebrauchen.

Es wirdet auch [3]) Zwinglische lahr auffs hochst widerfochtenn, wie die schriften anzaigen, so dauonn

---

[1]) Denna tanke, att blott det stora missbruket vore tillräcklig grund att ej ändra den nu brukliga messan, saknas i art. 24.

[2]) D. v. s. en offentlig (eg. socken-) messa. — Större delen af detta stycke återfinnes i §§ 34—39, slutet däremot i §§ 5—7.

[3]) Detta styckes innehåll antydes i början af art. 24 med orden: "Dabei geschicht auch Unterricht wider andere unrechte Lehre vom Sacrament". Att det för öfrigt uteslutits, är självklart, då motsatsen till den Zwingliska läran framställes i art. 10.

In meins gst. h. lannden aussganngen, vnnd werden die leut vleissig vnnterricht, das Im nachtmall gegenwertig sey Leib vnnd blut Cristj, vnnd dass solchs geben werde [1]), denn glauben dadurch zusterc-

---

[1]) Jfr Schwab. Art. 10: "Das Eucharistia oder des Altars Sacrament, stehet auch in zweyen Stücken, nemlich dass sey wahrhaftiglich gegenwärtig im Brod und Wein der wahre Leib und Blut Christi, laut der Worte (Christi): *Das ist mein Leib, das ist mein Blut;* und sey nicht allein Brod und Wein, wie jetzo der Widertheil vorgibt. Diese Worte fördern und bringen auch (zu) den Glauben, üben auch denselben bey allen denen, so solches Sacrament begehren, und nicht darwider handeln, gleichwie die Taufe auch den Glauben bringt und gibt, so man ihr begehret". Augsb. Bek. art. 10: "Vom *Abendmahl des Herrn* wird also gelehret, dass wahrer Leib und Blut Christi wahrhaftiglich unter der Gestalt des Brots und Weins im Abendmahl gegenwärtig sei und da ausgetheilt und genommen wird. Derhalben wird auch die Gegenlehre verworfen". Det är svårt att afgöra, huruvida Schwab. art. eller det här ofvan i art. om messan förekommande stället angående nattvardens väsen öfvat störst inflytande på art. 10 i Augsb. Bek. Vanligen tänker man härvid blott på Schwab. art. Men den korta art. i Bek. erinrar i själfva verket mer om det i A. förekommande stället än om den vidlyftiga Schwab. art., af hvilken större delen uteslutits. Ännu närmare står den latinska textens: "quod corpus et sanguis Christi vere adsint et distribuantur vescentibus in coena Domini" det ofvan i artikeln om messan förekommande stället. Den latinska texten återgifver det nästan ordagrannt, endast med tillläggande af: "vere" och: "vescentibus". Det synes häraf framgå, att Bekännelsens 10:de art. *närmast* ansluter sig till detta. Däremot är tillägget angående nattvardens verkan, hvilket äfven återfinnes i Schwab. art., uteslutet i Bekännelsen, tydligen på den grund, att denna har en särskild artikel: *De Usu Sacramentorum.* Det synes mig sannolikt, då läran om nattvarden på grund af motsatsen till Zwingli fordrade synnerligen stor noggrannhet i formuleringen, att Schwab. art. i viss mån legat till grund för det i art. om messan förekommande stället och att detta med nödiga tillägg upptagits i Bekännelsen.

ken, das man trost empfahe, das Cristus vnnser wolte sein, vnnd helfen etc.

Unnd zweiffelt mein gnedigster herr nit, solche mess sey Rechter vnnd Cristlicher gottes diennst, sonnderlich dieweil allein solche mess noch bey zeitten Hieronimi vnnd Augustini gewessen sindt, vnnd man nicht weiss, wo her die kauff messen khomen oder wen priuatae misse angefangen haben [1]).

Von der Baicht [2]).

Die beicht ist nit abgethann, sonnder mit hohem Ernnst Erhaldenn, also das den pfarhern beuolhen, niemandt das hailig Sacrament zuraichen, der nicht zuuor verhort vnnd absolutio begert hat; den die absolutio seer not vnnd trostlich ist, Dieweil wir wissenn, das Cristus beuelch ist, sonnden zuuergeben, vnnd das er diesenn spruch des priesters,

---

[1]) Detta saknas i art. 24. Det heter i stället där: "Nam veteres ante Gregorium non faciunt mentionem privatae missae; de communi missa plurimum loquuntur" (§ 35).

[2]) Denna artikel har så stor likhet med art. 25 i Bekännelsen, att det skulle vara omöjligt att betvifla, att den legat till grund därför. Styckena 1, 2, 3 återfinnas med obetydlig omarbetning i §§ 1—7. Början är nästan ordagrant densamma. Däremot innehålla §§ 8—13 bevisställen dels ur Skriften, dels ur Chrysostomus, dels ur Canones, hvilka ej finnas i betänkandet. På grund af det sista bevisstället, som säger, att bikten är "humani juris", tillägger ock Bekännelsen: "Verum confessio cum propter maximum absolutionis beneficium tum propter alias conscientiarum utilitates apud nos retinetur". Å andra sidan saknas fullkomligt styckena 4, 5 och 6, som utveckla skälen, hvarför man ej skall genom lagstadgande tvinga människor till skrift, men huru de å andra sidan skola undervisas därom, att den, som föraktar skrift och nattvard, ej är en kristen. Att artikeln 11: *Von der Beichte* mera ansluter sig till vår artikel än till motsvarande Schwab. art., har på ett föregående ställe visats.

dadurch die sund vergeben wirdet, wil gehaltenn haben, als were es seine stim vnnd sententz vonn himel.

Vnnd sind die leut von Crafft der absolution vnnd dem glauben, so datzu gehöret, auff das vleissigst vnnderricht, das sie wissen, wie ein gross Tröstlich ding ist die beicht vnnd absolutio, so doch zuuor die monich [1]) nichts vom glauben vnnd absolutio gesagt, habenn allein die armen gewissenn gemarttert mit erzellung [2]) der sunden, die doch keinem menschenn auf erden moglich ist.

Derhalben tringt man die leut auch nicht zuerzelung der sunden, den man findet nicht, das gepotten sej In der schrift, die sunden zuerzellen, so ist auch nicht möglich, dann der psalm spricht: *Delicta quis Intelligit? wer Erkhennet die missethat?*

Item das gebot der peicht halb ist also gestalt, das denn priestern beuolhenn, niemandt das Sacrament zuraichen, der nicht vonn Innen absolutio begeret. Sunst ist den leutten kain Zeit vnd mass bestimpt, wenn sie peichtenn sollenn; den solch gebot wurde ein grossen missbrauch der Sacrament anrichten, wie dan vor diser Zeit geschehen, das die leut, so nicht willenns gewesen, von sunden zulassen, zum Sacrament getrieben sindt, dadurch die Sacrament hoch geunehret werdenn.

Denn die absolutio ist ein Trost fur erschrockenne gewissen; dieser Trost wirdet verspottet, so ainer den selbigen foddern soll, der In doch nicht begeret, datzu so man zeit vnnd mass setzet, wenn man zum Sacramennt muss gehen, so wurde volgen wider die Regel S. Paulj, das vil datzu gedrungen

---

[1]) *Mönch* (Br.).

[2]) i. e. *Aufzählung, specieller Angabe* (Br.).

wurden, die denn leib vnd das plut Cristj vnwirdiglich nemen. An solcher vneher [1]) des Sacraments weren die Ihenigen schuldig, die solche zum Sacrament gedrungen hettenn.

Es werdenn aber die leut ernnstlich durch gottes wort darzu vermanet vnd wirt In furgehalten, das wer Cristenn sein wil, schuldig sej, das Sacrament zubrauchen; wer auch dasselbig Nimer brauch, der zeige an, das er nicht wolle Cristen sein, wie der Canon In Concilio zu Toleto gemacht auch spricht C. Si qui Intrant dis. 2. de consec.

De Jurisdictione.
Von der bischoffe Jurissdictio vnd Oberkayt [2]).

Mein gnedigster her hat den bischouen kain Jurissdictio oder Oberkeit genohmen, sonnder nach

---

[1]) *Unehre.*

[2]) Denna och den följande artikeln, hvilka höra nära tillsamman, hafva ej blifvit använda i Augsb. Bek. I stället har en fullkomligt ny artikel: *De Potestate Ecclesiastica* blifvit utarbetad. Detta är emellertid så långt ifrån ett skäl emot, att det snarare är ett skäl för betänkandets identitet med Torgauerartiklarne. Af Melanchtons bref den 22 Maj ser man nämligen, att han då sysselsatte sig med frågan om *potestas clavium*. Vid utarbetandet af artikeln om kyrkomakten måste framför allt det afpassande efter förhållandena, som i samma bref omnämnes, ega rum. Det var ju dessutom en punkt "i hvars formulering furstarne och deras statsmän hade att taga omedelbar del" (Brieger). Engelhardt har visserligen anmärkt, att, ehuru afhandlingen om förhållandet mellan den andliga och den världsliga makten saknas i betänkandet, dock vissa gemensamma tankar finnas; men de äro dock icke af den art, att man af dem kan sluta till att betänkandet måste hafva legat till grund för art. 28, ehuru det torde vara ett för starkt påstående, då Brieger säger, att i själfva verket icke ett spår visar sig däraf. Däremot är, såsom vi förut sett, uppsatsen C. alldeles otvifvelaktigt ett sådant förarbete.

dem als die leut die gaistliche gericht nicht meher haben suchen wollen, vnnd die gaistlichn an vil ortten Ir gericht vnnd den pan missgebraucht, hat mein gnedigster herr auss furstlicher Oberkait die sachenn, so an sein churfurstlich gnad gelannget, horenn vnnd annehmenn mussen, wie dann auch gaistliche Recht zulassenn dem Oberhernn, solche sachen zuhanndeln, so die gaistlichen Ire Jurisdiction missbrauchen [1])

Zum anndern so ist das furnembst stuckh gaistlicher Jurissdiction, vnrechte ler straffen [2]), welchs denn bischoffen In der schrifft vnnd Canonib. beuolhen. Nu habenn sie nie vor dieser zeit dise Jurisdiction geubet, sonnder allerlej Irthumb lassen predigen.

So sie nun wolten Itzundt durch schein Irer Jurisdictio Rechte lar vndertrucken, kan man In Ir Jurisdictio dermassen nicht pillichenn [3]).

Denn so die Bischoue zeitlich diese sach, daraus die Zwispalt Itzundt erstanden, ordennlich vnnd Cristlich furgenuhmen hetten, were vil vnlusts vorhut worden.

Zum dritten, so ist mein gnedigster herr nit schuldig gewesen, den bischoffen zuhelffen, die priester anzugreiffenn, so ehelich wordenn, vnd damit Iren gehorsam Erhaldten, den mein gst. her hat nicht da zu mit guttem gewissen khonnen helffenn.

---

[1]) Anmärkningsvärd är den här ur kyrkorättslig synpunkt framställda apologien för landsherrens öfvertagande af kyrkoregementet. Enligt denna stödjer sig detta på en i Canones medgifven rätt för landsherren att i egenskap af kyrkans patronus åtaga sig vissa kyrkliga ärendens afgörande, därest de legitime andlige styresmännen missbrukat sin makt.

[2]) Jfr Augsb. Bek. art. 28 § 21.

[3]) Jfr Augsb. Bek. art. 28 §§ 23—28.

Uber das ist vil mehr ein Iglicher patron schuldig nach gaistlichen Rechten de Jure patronatus, seiner kirchenn dienner zuschutzen wider vnrechten gewaldt der gaistlichen Prelatenn, sonnderlich so der Patron nicht derselbigen prelaten vnnderthan ist, den es hat auch der patron macht, ein tuchtigen priester uff ein pfar zusetzen wider des prelaten willen, der Im ein vntuchtigen gesetzt hat, c. decernimus 16. q. 7.

Zum vierdten, so wirdt In gaistlichen gerichten In villen Ehesachen vbel gesprochen, das die not foddert, andere gericht zusuchenn [1]), vnnd sind Nemlich dise fell:

Das man haimliche ehe gelubd da bestettigt, so einem ehrlichen man sein kind diebisch abgestollenn ist, Item das gaistliche geuatterschafft ehegelubdenn zerreissen, Item das man nicht gestat der vnnschuldigen Personn post diuortium wider zu freien, welche stuck wider gottes wort sindt; wass auch sunst fur missbreuch dafur gefallenn, ist nicht not zuerzellenn.

Derhalben kann man nicht Inn Ir Oberkait vnnd Jurisdictio dermassen willigen. Es ist auch zubedennckcen, das, ob man schonn solch oberkait wider ganntz wolde aufrichten, das es nicht möglich, den man kan die leut nicht dringen, das sie solch gericht suchen solten mit beschwerung Irer gewissen.

Von der waihe.

Dergleichenn Dieweil die bischoff die priester mit diesem Eid beschwern, den sie nicht ann sund

---

[1]) Jfr Augsb. Bek. art. 28 § 29.

khonnen thun, Nemlich diese Lehre nicht zupredigenn, Item nicht ehelich zuwerden [1]), so khan man die weihe nicht bey Inen suchen, den solcher aid ist wider got, nun muss man got mer gehorsam sein, dan den menschen, wie auch die Canones gebiettenn [2]), die bischof zuuerlassen, so die leut zwingen, wider got zuhanndeln.

Hie sind viel disputationes, die nicht not ist zuerwegen, nemblich ob die priester mussen durch bischoue ordinirt werden, vnnd ob der priester stannd Ingesetzt sey zu Lahr, oder ain opffer fur anndere zuthun, dadurch denn anndern gnad Erlanget wirt.

Item vonn den Ceremonien der weihe, dazu findt man wol Rath, so man der haupt Artickel ainig wurde, das sich die bischoff bewilligen, ettwas nachzugebenn.

Den so sie wollen friden machen, sollen wir billich alles nachlassen, das man mit guttem gewissen kan nachgeben vmb fridenns willen, der hoher vnnd besser ist zu achten, denn alle eusserliche freiheit, die man erdencken mag [3]). So auch die

---

[1]) Jfr Augsb. Bek. art. 28 § 70.

[2]) Sådana ställen i Canones angifvas i Augsb. Bek. art. 28 § 27.

[3]) Den ireniska tendens, som här yttrar sig och om hvilken Brieger säger, att den väl egnade sig "för det interna bruk, för hvilket A. närmast var bestämd, men icke för en framställning, som skulle framlämnas till kejsaren", framskymtar dock äfven i Bekännelsen, art. 28 § 69. Den är starkt framträdande och i viss mån karaktäristisk hos Melanchton. Att den dock icke är för Luther principielt främmande, fastän den tillbakatränges af öfvertygelsen om dess fruktlöshet, visar sig t. ex. i "Vermahnung an die Geistlichen" och särskildt i ett betänkande, uppsatt (enligt "Diarium öfver hvad som timat under Luthers vistelse i Coburg", De Wette, 4, s. 92) d. 13 Juli, hvilket enligt Coelestinus föranledts af frågor, framställda af drottningarne Anna och Maria af Ungern och Böhmen. På frågan, om man för att vinna

sach allain vnnser person vnnd nicht Regiment, Lannd vnd leut belanngend, woldenn wir fur vnss selbs scherpffer mit der widerpart handeln auff vnnser fahr [1]).

Aber Es ist ausser der schule khomen vnd wird vom pofel [2]) vil mutwillens In diser spaltung geubet, vnnd gewynnen [3]) die Regiment mit zuthun, den welche schedlich vnnd greulich Ergernuss auss solchen spaltungen khomen, kan man Leichtlich abnemen. Zudem ist zu betrachten, was Inn kunfftig furfallen mocht. Es ist zubesorgen, das nicht vil doctor *Martinus* nach diser zeit khomen werden, die diese grosse sachen mit solchen gnaden guberniren werden, falsche lehr vnnd krieg vorhutten [4]) So nu die unainigkait stehenn pleibet vnd freuele vnnd

---

förlikning skulle i kyrkan återupprätta vissa ceremonier, svarar Luther: "Wo man der Häuptsachen nicht einig wird, was hilfts von diesen schweifenden Sachen viel geben oder nehmen? Wurde man aber der Häuptsachen einig, so wollten wir in diesen schweifenden Sachen weichen, leiden, thun, was wir sollen und sie wollen. Denn wo Christus das seine erhält, wollen wir das unser gern umb seinen willen fahren lassen. Aber damit sie nit denken, dass wir steif seyn wollen, obgleich die Häuptsache sprung bleibt, so bin ich fur mein Theil willig und erbötig, alle solche äusserliche Weise anzunehmen umb Friede willen, so fern mir mein Gewissen damit nicht beschweret werde, dess ich mich doch sonst allezeit fast in allen Buchern erbotten habe. Wollt Gott, dass sie es also wollten annehmen; aber Gewissen damit zu beschweren, das kann mein Christus nicht leiden". (De Wette, 4 s. 95).

[1]) Likaledes skrifver äfven Luther i ett bref till Melanchton d. 29 Juni, där han afböjer Melanchtons yrkande på eftergifter: "miror quid velis, ubi petis, quid et quantum sit cedendum pontificibus. *De Principe est alia quaestio, quid illi concedendum sit, si huic periculum impendeat*" (De Wette, 4, s. 52).

[2]) *pöfel* (Br.) eller *böfel* (samma ord återfinnes på svenska).

[3]) D. v. s.: und sie (motståndarne) gewinnen.

[4]) *verhüten* (Br.).

furwitze leut mehr In kunnfftig drein khomen, Ach got, was werdenn die anrichten! Got gebe gnad, das auff baidenn seiten die fursten Ir Ampt, dazu Ir allerliebste kinder betrachten, dennen sie nichts bessers verlassen kunden, den Rechte Religion vnnd ein gut Regiment [1]). Das aber biss annher etlich derselbigen mittel ordnungen gefallen, hat man derhalb lassen geschehen, dieweil sie [2]) die Lahr verdampt habenn; so nun die lahr unss zugelassen vnd von Innen angenohmen wurde, hetten sie Reuocirt, vnnd were bey vnns nicht zu achten als Reuocirten wir, so wir, Inen zu willen, etlich gewonnheiten hielden, so es doch der lar keinen nachteil precht [3]).

De votis.
Von closter leben [4]).

Diese sach vonn Closter leben betrifft mein gnedigsten hern nicht, den seyn c. f. gn: haben

---

[1]) Jfr Augsb. Bek. afslutn. af Pars. I.

[2]) D. v. s. biskoparne (Br.).

[3]) D. v. s. *brächt* (Br.).

[4]) I brefvet den 22 Maj skrifver Melanchton till Luther: In *Apologia* quotidie multa mutamus: locum *de Votis*, quia erat exilior justo, exemi, supposita alia disputatione eadem de re paulo uberiore". Har sålunda den i det till Luther först sända exemplaret förekommande framställningen *de Votis* blifvit ersatt af en annan, så måste ock en vidlyftigare omarbetning af ofvanstående artikel hafva egt rum. Så visar sig ock vara förhållandet. Art. 27: *De Votis Monachorum* är betydligt utförligare och vidlyftigare. Den utbreder sig vida mer om det då varande klosterväsendets oförenlighet med den rätta kristliga fullkomligheten äfvensom om det hårda tvång, som öfvades i klostren. Men att ofvanstående artikel varit ett förarbete för art. 27, kan dock utan svårighet skönjas. Grundtankarne äro upptagna och använda. De två första styckena, hvilka endast utgöra en apologi för *kurfurstens* ställning till klostren, hafva tydligtvis i

die monicn nicht haissen auss denn clostern oder Inn die closter gehen, sonndern man soll billich von Inen selb ursach fragenn, warumb solchs gescheen. Priuata Res est, nec ad coem (d. i. communem) Ecclesiam pertinet.

Doch sind dennoch [1]) vrsach anzuzeigen, warumb M. g. h. die closter nicht widerumb angericht hat, warumb auch [2]) sein C. f. g. die aussganngene personnen geduldet.

Es sind furnemlich drej vrsachen, darumb das closter lebenn, wie es biss anher gehalden, vnnrecht vnnd wider got ist.

Die erst ist [3]), das solches Lebenn der meynung furgenhomen wirt, dadurch fur die sund gnug zuthun vnnd gnad verdiennen, wie *Thomas* mit claren worten das closter lebenn der tauff gleich heldet, vnnd spricht, das monch werden sund weg nehme, als die tauf. Was ist das annders, den Menschlichen wercken vnnd selbs Erweltem gots diennst die eher [4]) gebenn, die Cristo gehort. Cristus hat gnad Erworbenn, die Erlangenn wir durch glauben, an vnnser verdienst. Ephes.: 2. Darumb so ists ein grosse gotslestrung, mit Closter lebenn wollen gnad verdiennen vnn̈d die sund bezallen. Die Tauff hat gottes wort vnnd ordnung, vnd ist gots werck, darumb nimpt sie sund weg. Aber closter leben hat

---

lämpat sig för upptagande i Bekännelsen. Men samtliga de öfriga styckena med undantag af det sista återfinnas ganska tydligt, äfvensom citaten ur Skriften och Canones.

[1]) Först. läser här: *demnach.*

[2]) Br.: (und) warum.

[3]) Jfr Augsb. Bek. art. 27 §§ 13, 14, 36—48. Vederläggandet af munkväsendets likställdhet med dopet utföres i betänkandet, men ej i Bekännelsen.

[4]) D. v. s. Ehre.

nicht gottes wort, dann es stehet In eittel mennschen gebotten, dauon Cristus spricht: *Frustra colunt me mandatis hominum*, darauss gewiss ist, das closter lebenn nicht kan sund weg nehmen, sind einmal [1]) menschen gebot ein vergeblicher dinst sind, dar Inn das closter lebenn gannz gefasset ist.

Dieweil nu das closter glubd ein ungotlich glubd ist, so man durch solche werck gedenckt, gnad zuuerdiennen, ist es vntuchtig vnnd gilt nicht.

Die annder vrsach [2]): diss ist auch wider gottes gebot, gelobenn, nicht Ehelich zuwerdenn; *denen, so brunst laiden*, wie *Paulus* spricht, *Melius est nubere quam vrj.* Vnnd dieweil solch glubdnus auch wider die schopffung vnd natur des mennschen ist, so ist es auch vnmoglich. Dieweil es nun wider gottes gebot, dazu vnmoglich ist, so volget, das solch glubd nicht ist, vnnd das die Ihenige, welche des ehelichen lebenns bedurffenn, sollen vnnd mussen auss denn clostern geen [3]).

Derhalbenn auch die alten Canones Jungen personnen erlauben auss den clostern zugehen, 20. 41 [4]). Dazu schreibt *Augustinus*, das, wenn schonn die sundigen, so auss den clostern ganngen vnd Ehelich wordenn, sej solchs dennoch [5]) eyn rechte ehe vnnd sol nicht zurissenn werden [6]).

Die drit vrsach [7]) ist, das die Jenige, so Inn Closternn bissanher gewessenn, ob sie schon woldenn vnnd vermochten an ehe zulebenn, werden sie doch

---

[1]) Br.: *sintemal.*
[2]) Jfr Augsb. Bek. art. 27 §§ 18—21.
[3]) D. v. s. gehen.
[4]) Jfr Augsb. Bek. art. 27 §§ 31—33.
[5]) Först.: *demnach.*
[6]) Jfr Augsb. Bek. art. 27 §§ 34, 35.
[7]) Denna tredje orsak anföres ej i Bekännelsen.

getrungen, den missbrauch der mess fur todten etc. vnnd annder vnrechte cultus zuhaldenn, als der hailigen anruffung etc. Darumb haben sie billich vrsach, von solchem vnchristlichm wesen, da man mit gottes namen dem bauch diennet, zufliehen, alls sunde wider das annder gebot zumeidenn.

De invocatione Sanctorum [1].

Mann leret vonn hailigen, das vnns Ires glaubenss Exempel nutzlich sind, vnnsern glauben zustercken, das auch Ire gute werck vnss zu erInnerung dienen, dergleichen zuthon [2]), Ider nach seinem beruff.

Aber vonn hailigen etwas bitten vnnd [3]) oder durch Ir verdiennst etwas Erlanngen, diese Ehr gehoret got vnnd vnnserm herrn Cristo allein zu. Darumb sol man die heiligen auch nicht als furbitter anruffen, den Cristus hat gebotten, Ihnen zu einem furbitter vnd mitler zuhalden. Wye [4]) *Paulus* spricht: *vnus est mediator Cristus*. Vnnd *Cristus* spricht: *venite ad me omnes, qui oneratj estis*. Vnnd auf das Exempel, das ein gutter furderer [5]) zu hoff nutzlich sey, ist leicht zuantwortten, das derselbig

---

[1]) Denna artikel motsvarar fullkomligt till innehåll och anläggning art. 21 i Bekännelsen: *Vom Dienst der Heiligen*. Stundom är öfverensstämmelsen nästan ordagrann. Den enda skilnaden är det i Bekännelsen anförda exemplet af David, äfvensom att det ena i betänkandet anförda bevisstället uteslutes och tvänne andra anföras, samt att det i slutet af vår artikel anförda skälet från motpartens sida utelämnats.

[2]) D. v. s. zu thun.

[3]) "*und* delendum videtur" (Br.).

[4]) *wie* (Br.).

[5]) *Förderer* (Br.).

furderer schaden wurde, wenn der furst beuelch het gethan, bej Im selbs annzusuchen.

Von Teutschem gesang [1]).

Was Inn gemain von mitteln Ceremonien zuhaldten, ist droben gesagt, so dieselben also gefurdert [2]) nicht zur Lhar, sonnder mit solchem werck sund weg zunehmen, das solcher diennst vnrecht vnnd wider das Euangelium sey.

Dieweil nu Ceremonien zu lar dienen sollen, hat man etlich Teutsch gesang genomhen, das durch solch vbung die Leut etwas Lernnen sollten, wie auch *Paulus* leret 1 Corinth: 14., das man nichts vndeutlich In der kirchen reden oder singen soll. Doch macht man kein gebot darauss, vnnd singt alzeit auch Lateinische gesanng zu vbung der Jugent. Diese sachen bissanher erzellet, sind von eusserlichen ordnungen vnd wesen [3]).

So man nun dabey begert zuwissen, was mein gnedigster herr sunst predigenn lass, mage man artickel vberantworten, darein die gannz Cristlich lahr ordennlich gefasset, damit man sehen moge, das mein gnedigster her kain ketzerisch Lar zugelassen, sonnder hab das heilig Euangelium vnnsers herrn Cristi aufs Rainest lassen predigen, dan auch vil der widersacher mussen bekhennen, das sie von vielen hohen vnnd grossen sachen besser bericht sind durch diese Lahr, so Inn meins gnst. h. Lannden

---

[1]) Denna artikel är upptagen i Bekännelsen, art. 24: *De Missa*, §§ 2—4. Stycket 2 med citatet ur 1 Kor. 14 förekommer här fullständigt med obetydlig omarbetning.

[2]) *gefordert* (Br.).

[3]) Denna sista punkt hör tydligen tillsamman med det följande stycket, dit den ock af Bretschneider öfverflyttats.

gepredigt, denn sie zuuor durch die Sententiarien vnnd Sum̄isten bericht gehabt, Alls nemlich vonn vergebung der sunden durch glauben zuerlanngenn, Item wie die Sacramenta zugebrauchen, vonn vnnderschied zwischen weltlicher Obrickeit vnnd der Bischof Ampt, Item wie weit mennschliche kirchen ordnung zuhaldten sind, davon [1]) man bei den Summisten khain Ennd finden kan.

(B)

Vom Glauben vnnd wercken [2]).

Mann giebt auch dieser Lar vnbillich schuld, sie verpiette gutte werck, Derhalben Ist not, bericht dauon zuthun [3]).

Was fur gutte werck fur die Zeit [4]) geleret sindt durch die monch, Ist offenntlich, vonn Ros-

---

[1]) Först. läser: *davor*.

[2]) Att detta betänkande, som är en apologi för den evangeliska lärans etiska halt, i omarbetad form återfinnes i Augsb. Bek. art. 20 är otvifvelaktigt. Men öfverensstämmelsen är ej större här än mellan vissa artiklar i A. och i Bekännelsen. Sålunda innehålla särskildt §§ 6, 7, 10, 17—22, 26, 30, 33—38 nya tankar. Å andra sidan är betänkandets framställning stundom blott i förkortad form använd. Den påfallande likheten mellan stycket 4 och art. 4 i Bekännelsen, hvilken vid jämförelse med Schwab. art. visar sig ej kunna vara en tillfällighet, har redan påpekats.

[3]) Af detta kortfattade och bestämda angifvande af skälet, hvarför man ansett nödigt uppsätta detta betänkande, har i Bekännelsen (§ 1) upptagits hvad som kunde tjena såsom motiv för art. 20. Sålunda har dels det med den föregående uppsatsen förbindande *auch*, dels: *"Derhalben ist not"* o. s. v. uteslutits.

[4]) I Bekännelsen hänvisas däremot först på de evangeliske teologernas skrifter om tio Guds bud o. s. v.

sennkrantz, gulden, messen vnd dergleichen [1]); allain gepredigt [2]) vonn Rechten.gutten wercken, vom ampt der Obrickait, von gehorsam vnnd ernnstlicher forcht gegenn der Oberkait, von Ides beruff, von leiden vnd Ernnstlichem gebot vnd zuuersicht zu got In notten hat man wenig geleret, wie auch Ire bucher beweissen, die vol dorichter [3]) vnnd schedlicher question sindt vnnd wenig nutzlicher lahr habenn. Darumb auch die ganntz welt nach einer andern Lahr lannge Zeit geschrieen, vnnd viel, so Itzund hefftig dieser lahr enntgegen sind [4]), habenn erstlich vnser lahr mit hohen fraiden angenohmen vnnd defendirt. Vnnd ob schon die Lahr vonn wercken bey Innen gewessen, so muss man doch bekennen, das sie vom glauben, dadurch man gnad erlanngen soll, nichts geredt oder geschriebenn haben.

Derhalbenn ist diss vnnser bericht vom glauben vnnd werckenn [5]):

Der Mennsch [6]) kann mit kainen werckenn vergebung der sund erlangen oder verdiennen, dass

---

[1]) Art. 20 § 3: "kindische unnöthige Werke, als Rosencränze, Heiligen-Dienst, Mönchewerden, Wallfahrten, gesatzte Fasten, Feier, Brüderschaften etc.".

[2]) Bretschn. förmodar att *gepredigt* är skriffel för: *die Predigt.*

[3]) *thörichter* (Br.).

[4]) Denna tanke har Bekännelsen uteslutit och framhåller i stället §§ 6, 7, att äfven motståndarne ej nu mera predika endast om gärningar, utan förbinda tro och gärningar, "welche Rede mehr Trosts bringen möge, dann so man allein lehrt auf Werk zu vertrauen".

[5]) Denna formel, som angifver uppsatsens karaktär af ett teologiskt betänkande, är, såsom förut visats, förändrad till en efter karaktären af art. 20 afpassad form (§ 8).

[6]) Jfr Augsb. Bek. art. 4. I art. 20 § 9 framhålles Kristus såsom den ende medlaren, med anförande af 1 Tim. 2, 5 (i den tyska texten), och i § 10 framställes, huru den, som menar sig

er fur got damit gerecht wird oder ein gnedigen got hab, sonder wirdt allain also gerecht vnnd Erlanngt gnad vonn got, so er glaubt, das Im umb Cristus willenn die sund vergeben vnd gnad geschennckt werden. Dieser glaub macht allain vor got gerecht vnnd from, wie schrifft, propheten vnnd Apostel an vil ortten leren, vnd sonnderlich *Paulus* hefftig treibet In allen Episteln. Galat. 2: *So gerechtigkeit durchs gesetz*, das ist durch werck, *kommet, so ist Cristus vergebenlich gestorben.* Item Ephes. 2: *Ir seit durch gnaden selig wordenn durch glauben, vnnd das nicht auss euch. Es ist gottes gabe, nicht auss werckenn etc.* [1]).

· Vnnd also wie wir leren, habenn auch die treffennlichste vetter geschrieben vil vnnd offt, vnnd Sonnderlich *Augustinus* de Spiritu et litera [2]). So schliessen wir [3]), das der mennsch nicht gerecht wirdt durch gebot eins gutten lebens, sunder durch glauben an Jesum Cristum, das ist, nicht durchs gesetz, das werck foddert, Sonnder durchs gesetz des glaubenss; nicht durch den puchstaben, sonnder

---

förtjena nåd genom gärningar, föraktar Kristus och söker en egen väg till Gud mot evangelium, hvarjämte i den latinska texten Joh. 14, 6 anföres.

[1]) Jfr § 11.

[2]) Jfr §§ 12, 13. Sin skrift: *De spiritu et littera ad Marcellinum* karaktäriserar Augustinus själf i libr. II. Retract. cap. XXXVII med orden: "scripsi librum, cujus est titulus *De spiritu et littera,* pertractans apostolicam sententiam, ubi ait, *Littera occidit, spiritus autem vivificat.* In quo libro, quantum Deus adjuvit, acriter disputavi contra inimicos gratiæ Dei, qua justificatur impius". (Aug. Op., Tom. X, s. 55).

[3]) Den återstående delen af detta stycke äfvensom nästa stycke saknas helt i art. 20. I stället är det i stycket 8 förekommande citatet af Rom. 5, 1 anfördt, hvarefter §§ 17—22 framställa tankar, som ej innehållas i betänkandet.

durch gaist; nicht durch verdiennst der werck, sonnder durch Eittel gnad.

Item die das gesetz thuen, sindt gerecht, nicht das gerechtigkeit volg nach dem thun, sonnder gerechtigkeit muss vorhin dasein vor dem thun.

Das man aber dagegen anzeucht: "der teuffel vnnd gotloss menschenn glauben auch, vnd sind dennoch nicht fromme".

Darauff ist diese vnnser anntwort[1]): teuffel vnnd gotloss mennschen glauben nicht alle artickel, vnnd sonnderlich den furnembsten, darumb Cristus khommen ist, glauben sie nicht, Nemlich vergebung der sunde. Die schrifft haist glauben nicht allain die historien wissenn, Sonnder glauben heist diesenn Artickel fassen: vergebung der sunden. Denn darumb ist Cristus khomen vnnd sind die wort "Remissionem peccatorum" nicht vergebenlich Inns Credo gesetzt. Vnnd wirt[2]) solcher glaub also, so das hertz erschrockenn vnnd die sund Erkennet vnnd horet, das gnad durch Cristum zugesagt ist; so es solcher zusag glaubet, Emphet es trost vnnd freud vnd leben, wie *Paulus* spricht: *So wir durch glauben sind gerecht worden, habenn wir fridenn gegen got*, das ist ein frolich gewissen, *vnnd fulen, das got gnedig ist vnnd helffen will.* Lernen Inn also recht khenen, zu Im zuuersicht zuhabenn, Das er Inn aller not helffen wolle, wie sein zusag vnnd wort lauttet. Vnnd das dieses glauben sey, nicht allein die historien wissen, sonnder solch zuuersicht In got haben, ist clar auss denn worten *Pauli*, der spricht: *fides est Substantia rerum sperandarum.* Das ist: *glaub ist*

---

[1]) Detta stycke återfinnes till sitt hufvudsakliga innehåll i §§ 23—26.

[2]) *wirkt* (Br.).

zuuersicht des, das man hoffet. Darumb glaubenn ist nicht allein die historien wissen, Sonnder etwas von got warten vnnd hoffenn.

Diss ist ein Recht Trostlich lahr [1]), die Cristum also khennen leret, das wir gewisslich wissenn, Das wir ein gnedigen got durch Inn habenn, so wir solchs glaubennss [2]), das er vnnser sund hab weggenohmen, vnnd das er allein darumb khommen sei, fur vnnser sund gnug zuthun vnnd die sund zuuergeben, vnd Ewigs lebenn vnnd alle gotliche gutter gebenn, wie er spricht Jo.: 3: *Got hat seinen son Inn die welt gesandt, das die welt durch In selig wurde, wer ann In glaubet, der wirt nicht gericht.* Wer solche Leer hat, der hat trost In aller not vnnd angst, der kan got recht diennen vnnd anruffenn. Den an diesen Cristum Ist kein gots diennst got gefellig, den der vatter spricht also: *hunc audite; disenn solt Ir horen.* Das aber vil dise Lahr von dem glauben veruolgen vnnd verachten, ist vrsach, das sie diesenn glauben nicht versucht habenn, vnnd wissenn nicht, was Cristus wergk oder Ampt Ist, Warumb er Inn die Welt komen sey; so doch dieser glaub das hauptstuckh des Cristlichenn lebenns ist.

So nu der mensch durch glauben ein gnedigen got hat, ist er schuldig [3]), auch gute wergk zuthun, nicht das er damit vergebung seiner sund verdiene, sonnder [4]) das ist schonn lang verdienet durch Cristum vnnd durch den glauben geschennckt, sonnder die gutten werck sollen geschehen got zu lob, den got foddert sie, so sollen wir auch [5]) durch solch

---

[1]) Hela detta stycke saknas i art. 20.

[2]) *Glaubens (sind)* eller ock: *glauben* (enl. Bretschn.).

[3]) Detta stycke sammanfattas i § 27.

[4]) Skriffel i st. f. *denn* (Br.).

[5]) Den här uttalade tanken saknas helt och hållet i art. 20.

gutte werck ander Raitzen [1]), das sie lust vnnd lieb zum Euangelio gewynnen, lernnen auch got kennen vnnd Im glauben, das sie auch selig werden.

Item [2]) so das hertz ann glauben ist, so ist es Inns Teuffels gewaldt vnnd wirt zu allerlej sundt getrieben, wie man sihet an gotlossen leuten. Aber so es nu glauben hat, hat es hjlff von got vnnd wirt durch denn heiligen gaist bewart wider denn Teuffel, das es nun gute werck thun kan, widerstehet falscher Lahr, zorn, geitz, hoffart vnnd andern lusten, so es doch for In diesen stucken allen gefanngen lage vnnd vermocht Inn nicht widersteen. Also leret *Paulus* vonn wercken Ro.: 8: *welche der gaist gottes treibet, diss sind kinder gottes.* Vnnd Galat. 3. spricht: *Ir habt denn gaist empfangen durch die predige vom glauben, nicht von wercken.* Damit leret er, das durch glauben erstlich der heilig gayst geben wirt; wo nu der hailig gaist ist, da kan das hertz der sund vnnd dem Teuffel widerstehen; an den hailigen gaist khan der mensch nicht guttes wurcken [3]), wie die kirch sagt: *Sine tuo numine nihil est in homine; an deine hilff vermag der mensch nichts.* also [4]) ist der glaub das hauptstuck, dadurch

---

[1]) *reizen* (Br.).

[2]) Detta stycke återfinnes till sitt hufvudsakliga innehåll i §§ 29—40. Dock är innehållet i §§ 33, 34, som genom filosofernas exempel bevisa den mänskliga naturens oförmåga att utan tro besegra synden, helt och hållet nytt. Likaledes möter oss ett nytt innehåll i § 35, som framhåller, huru läran om tron bör berömmas såsom den där visar vägen till goda verk, samt § 36, som särskildt framhåller det första och andra budet såsom omöjliga för människan att utan tro hålla.

[3]) *wircken* (Br.).

[4]) Denna sammanfattande afslutning saknas i art. 20.

der hailig gaist gebenn wirt, welcher glaub allein ein gnedigen got macht.

Vnnd dieses ist Inn villen puchern *Augustini* reichlich gelert vnnd bewisen [1]).

[1]) Detta tillägg saknas ock i art. 20.

Passionshistoriens homiletiska behandling.

III.

Första akten (forts.).

Femte stycket. Judas' förräderi. "Icke talar jag om eder alla — — — skall snart förklara honom".

När Jesus säger beträffande Judas' förräderi: "På det att skriften skall varda fullkomnad", få vi icke i dessa ord inlägga något predestinatianskt, såsom skulle detta förräderi hafva blifvit begånget endast derför, att skriften skulle fullkomnas, utan bör saken fattas på följande sätt. Skriften är en lifvets bok. Den har skådat ned i lifvets, äfven i ondskans djup, emedan skriften ytterst är ett verk af den ande, som ransakar alla djupheter. Skriften vet, att liksom uti Davids förebildliga historia ondskan och hatet yppat sitt innersta väsende uti ett skamligt förräderi, så skulle samma ondska och hat uti ett ännu svartare förräderi sätta en fullmogen frukt, uttömma hela sin orättfärdighet gentemot Herren Kristus, rättfärdighetens representant. Att således en förrädisk gerning sådan som Judas' engång, när rättfärdighetens ideal trädde fram på jor-

den, skulle komma till stånd, och att denna gerning skulle finna sin man; det har skriften förutsett och förutsagt, och derför måste det inträffa. Men att *Judas* skulle vara den, som gaf fullbordan åt skriftens förutsägelse, det var hvarken förutsagdt eller förutbestämdt. Det berodde af den ställning, han genom sitt fria val intog till orättfärdigheten och gaf sig i hennes tjenst. När redan Plato profetiskt beskrifver, huru det skall komma att gå med "den rättfärdige", nämligen "att han skall blifva gisslad, bunden, och sedan han utstått alla qval fästad vid en påle, på det han må åstunda icke att *synas* rättfärdig, men att vara rättfärdig", må vi icke undra, att den heliga profetian förutsagt, att denne rättfärdige också skulle blifva förrådd. Då uttrycket "på det att skriften skulle fullkomnas" så ofta tolkas som uttryck för ett blindt ödes magt, bör man begagna tillfället att här, vid betraktelsen öfver passionshistorien, framlägga den rätta betydelsen af detsamma, med ledning af t. ex. ett sådant ämne som: *Hvad innebär skriftens förutsägelse om Judas' förräderi?* Den innebär: 1. *Icke en blind förutbestämning af Judas som förrädare, utan* 2. *ett profetiskt förutvetande och en profetisk förutsägelse om en sådan gerning som Judas'.* Hela historiens, framför allt den heliga historiens skådebana ligger öppen för profetians öga. På denna skådeplats möter henne den utlofvade Messias', Kristi död, såsom det största lidandets drama, i hvilket också ingår, såsom scen, förräderiets mörka gerning. Sedan lögn och hat engång genom synden blifvit magter i verlden, åt hvilka lemnats en relatif frihet att uttömma sitt väsende, måste man, när den eviga kärleken och rättfärdigheten uppenbara sig på jorden i sin fullhet, vänta en sådan gerning.

Det var under djup bedröfvelse Jesus uttalade ordet om förräderiet och derom, att en af lärjungarna skulle blifva förrädaren. Uttrycket "bedröfvad i anden" tillkännagifver, att det var en bedröfvelse icke allenast i känslan, utan en den starkaste hela personlighetens sorg öfver djupet af Judas' ondska. I denna ondska låg innesluten all djefvulens och menniskornas fiendskap mot Jesus. Det grekiska ordet för "bedröfvades" innebär, att liksom en storm af sorgliga tankar och känslor satte Jesu själ i rörelse. På samma gång Herren genom dessa ord gaf uttryck åt sin sorg, ville han genom dem förmå Judas att aflägsna sig. Hans närvaro låg som en tryckande tyngd öfver den förtroliga kretsen och höll tillbaka utflödet af Jesu kärlek mot de öfriga lärjungarna. Dertill kunna vi sluta af de sista orden i detta stycke. "Då han, Judas, var utgången, sade Jesus: Nu är menniskones son förklarad" o. s. v. Ämne: *Jesu sorg öfver Judas' förräderi.* 1. *En bedröfvelse öfver förräderiets mörka gerning.* 2. *En bedröfvelse öfver Judas, såsom utöfvaren af denna gerning.* Hvarje illgerning framkallar i och för sig en sorg öfver djupet af den ondska, som uppenbarar sig i densamma, men derjemte en bedröfvelse öfver den menniska, som gifver rum i sitt hjerta åt denna ondska. Bedröfvelsen i senare fallet förer tanken på mig sjelf, på mitt eget onda hjerta, och uppmanar mig att ransaka mitt eget väsende. En sådan ransakning ville Herren Jesus också framkalla hos sina lärjungar genom orden: En af eder skall förråda mig. Lärjungarnas fråga, af hvar och en i sin stad: "Är det jag", visade att de rätt uppfattat meningen med hans ord. Detta kan gifva anledning till betraktelsen: *En Jesu lärjunges sjelfpröfning.* 1. *Hvarför den bör anställas?* a). Emedan alla men-

niskors hjertan äro lögnaktiga. b). Emedan det är angeläget att komma till full visshet om sin ställning till Herren. 2. *Hvarom den gäller?* a). Gerningarna, vandeln, den särskilda lefnadskallelsen och förhållandet till andra menniskor. b). Framför allt hjerteförhållandet till Jesus. 3. *Huru den bör ske?* a). *Inför Herren*, i bönen och ordet. Lärjungarna frågade ej blott sig sjelfva, utan Herren, hvem det var, som skulle förråda honom, ty han kände alla. b). *Utan att döma andra.* Lärjungarna frågade: "Icke är det jag"? Frågade icke: "Månne det är Petrus, Jakobus" o. s. v. En passande inledning till denna betraktelse är Dav. ps. 139: 23.

Hvad sjelfva förräderiet angår, ger det anledning till följande ämne, med inledning ur Hebr. 3: 13: *Judas' förräderi, ett varnande exempel på syndens bedrägeri och på syndens förhärdelse.* 1. *Syndens bedrägeri.* Synden lockar menniskan i snaran, utan att hon ser den. Man ser lockbetet, men icke snaran. Frestaren förblindar ögonen, så att de äro förhållna. 2. *Syndens förhärdelse.* Denna består deri, att fastän man blir varnad, så att man kan se både faran och snaran, man likväl väljer synden. Vi varnas härigenom att taga oss till vara för bedrägeriet, genom vaksamhet, bön och sjelfpröfning. Om vi råkat i snaran, varnas vi att taga oss till vara för förhärdelsen, genom att slita snaran.

Uti den omständigheten, att den lärjunge, som låg vid Jesu bröst, fick den första underrättelsen eller uppenbarelsen af Jesus om förrädaren, kunna vi se liksom en begynnelse och förebild till hvad som i ännu högre mått skedde efter Kristi himmelsfärd, vid meddelandet åt Johannes af Apokalypsen; Uppenb. 1: 1. Uppenbarelsen afslöjar ondskans hemlighet, sådan denna kommer att framträda uti An-

tikrist. Judas är en förebild till Antikrist. Liksom djefvulen i Judas träder upp emot Kristi person, så träder han i Antikrist upp emot Kristus i församlingen eller mot Kristi brud. I den öfverstepresterliga förbönen kallas Judas "förtappelsens son" grt: Joh. 17: 12. Alldeles samma uttryck förekommer om Antikrist uti 2 Thess. 2: 3. Liksom den lärjunge, som låg vid Jesu bröst, framför de andre lärjungarna blickat in i kärlekens hemlighet, så har han också blickat in i ondskans hemlighet. Ämne: *Ju närmare Jesu bröst, desto djupare insigt i kärlekens och i ondskans hemlighet.* Beträffande inblicken i ondskans hemlighet kan det gifvas en farlig och sorglig sådan, den nämligen, som vinnes derigenom, att man sjelf gör sig delaktig i ondskan. Härom talas i Uppenb. 2: 24. Men det gifves också en hälsosam inblick i ondskans hemlighet, hälsosam för oss sjelfva, hälsosam för Guds församling. Den vinnes vid Jesu bröst.

Vi hafva redan förut anmärkt, hvilken djup betydelse det ligger uti tillägget hos Johannes vid berättelsen om Judas' bortgång: "Det var natt". Det syftar väl närmast på den naturliga natten, hvilken just nu ingick; men utan tvifvel tänkte Johannes dervid också på den natt, som nu inträdde hos Judas. I och dermed att han utgick från det rum, der han vid fotatvagningen mottagit ett så kraftigt bevis på sin mästares kärlek, bortdog för honom den sista solstrålen från denna kärlek. Så mycket klarare lyser nu ljuset från Jesu kärlek i det rum, der Jesus och hans lärjungar äro församlade. Detta finner sitt uttryck i Jesu ord: "Nu är menniskones son förklarad" o. s. v. Hvilken motsats till natten derutanför och natten i Judas' hjerta. Här är "stort ljus, klart ljus". Härvid passar ordet

i Dav. Ps. 139: 12. "Ty ock mörkret är icke mörkt när dig, och natten lyser såsom dagen". Ämne: *Natten förvandlad till dag i Jesu närhet. 1. Hjertats natt. 2. Lifvets natt. 3. Dödens natt.*

Sjette stycket. Lofsången. "Och när de hade sagt lofsången — — — Oljoberget".

I den sal, der Jesus höll påskmåltid med sina lärjungar, sågo vi, huru hela gudstjensten till sina grunddrag var förebildad. Här möter oss sången. Allt hvad vi sjunga vid våra gudstjenster om den treenige Gudens verk är antydt uti de Davids psalmer, hvilka ingingo i den här omtalade lofsången, Ps. 113—118. I den första psalmen, 113, besjunges Herren sjelf och hans egenskaper, v. 1—15. Uti ps. 114 Herrens allmakt, uppenbarad i hans hushållning med sitt folk. I ps. 115 Herrens upphöjdhet öfver alla afgudar; himmelns och jordens skapelse, v. 3, 4, 15. Uti ps. 116 Herrens nådeverk med den enskilda menniskan, v. 8. Och slutligen förkunnar ps. 118 profetiskt Herrens frälsningsverk, hans död och uppståndelse. I det Halelujah, som afslutar de flesta af psalmerna (113, 115—117), är anslagen tonen till alla de lofsånger, som vid gudstjensten uppstämmas. Huru mycket hafva vi icke att lära af denna sång, särskildt när vi besinna, under hvilka omständigheter den sjöngs. Att kunna lofva och tacka Herren, då man är färdig att beträda lidandets väg, det är ett bevis på det andliga lifvets mognad, det utmärker fäderna i Kristus. Barnen och ynglingarna sjunga och lofva, när allt i det yttre och inre lifvet går väl och efter önskan; fäderna sjunga i lidandet och nöden. (Jfr. Schartaus katekes fr. 791—793). I. Betraktelsen:

Ing. Job. 35: 10. Ämne: *Lofsången i lidandets natt.* 1. *Hvem kan sjunga den?* 2. *Hvarom handlar den?* 3. *Hvad verkar den?* II. *Det stora Halelujah.* 1. *Sjunget af Jesus och hans lärjungar i den stilla veckan.* 2. *Sjunget af Herrens församling på sabbatsdagarna.* 3. *Sjunget af helgonen i evighetens stora jubelår.*

Sjunde stycket. Lärjungarnas träta. ”Då vardt en träta — — — tolf Israels slägter”.

Detta stycke förekommer ensamt hos Lukas och är hemtadt från 22 Kap. 24—30. Det är icke lätt afgöra, *när* denna träta föreföll. Melin, Besser och andra förlägga den till början af påskmåltiden. Den skulle då hafva uppkommit med anledning af frågan, hvem som skulle intaga förnämsta platsen vid denna måltid, och detta stycke skulle i passionshistoriens synoptiska framställning taga plats näst efter orden i första akten: ”Då nu aftonen vardt, kom Jesus och satte sig till bords med de tolf apostlar”. Efter trätan skulle följt fotatvagningen, hvilken i åskådlig handling skulle säga detsamma, som Jesus förut med ord uttalat. Efter fotatvagningen kommer sedan påskmåltiden. Emellertid låta andra, såsom t. ex. Godet, tvisten mellan lärjungarna inträda strax efter förhandlingarna om Judas' förräderi, således på den plats, berättelsen derom hos oss erhållit. Vi behandla stycket i den ordning, i hvilken det förekommer i första akten.

Redan förut hade en liknande träta uppstått om företrädet lärjungarna emellan. Marc. 9: 33—37. Då hade Jesus ställt ett barn midt ibland dem för att bestraffa dem. Nu ställer han sig sjelf fram: ”Jag är midt ibland eder såsom den der tjenar”.

Huru djupt och inrotadt är icke, äfven hos Jesu lärjungar, begäret att framstå, den ene framför den andre. Det hjelpte icke, att Jesus engång förr strängt och alvarligt bestraffat sina lärjungar för denna synd. Nu, i en sådan stund, då man tycker, att allt borde tjenat till att förqväfva fåfängans och ärelystnadens ogräs, träder det åter fram i dagen. Men äro synden och vanarten hos Jesu lärjungar envisa och ihärdiga, så äro också tålamodet och trofastheten hos Jesus stora, hvarför här kan på lärjungarna tillämpas det ordet, att de få räkna Jesu tålamod för sin salighet. Men med tålamod och saktmod förenar Herren stränghet och alvar. Hvilken sträng bestraffning ligger icke deri, att Jesus ställer lärjungarnas strid om företrädet dem emellan i bredd med trätorna om företrädet mellan denna verldens mäktige, och å andra sidan i bredd med sitt eget handlingssätt. Han, den störste, som är öfver alla, emedan han kommer ofvanefter, han är midt ibland lärjungarna, såsom den der tjenar; och med denna bild framför sig, sådan de nyss sett den lefvande för sina ögon vid fotatvagningen, kunna de likväl kifva om främsta platsen. I. Betraktelse, med ingång ur Hebr. 12: 15: *Trätlystnaden hos Jesu lärjungar.* 1. *Hvarifrån den härleder sig.* 2. *Huru den uppenbarar sig.* 3. *Huru den af Jesus bestraffas.* 4. *Huru den öfvervinnes.* II. *Jesu tålamod, hans redlige lärjungars salighet.* 1. *Han förkastar dem icke, när de synda.* 2. *Han lemnar dem tillfälle till bättring.* 3. *Han förhjelper dem till bättring genom att undervisa, bestraffa och locka.*

För att framhålla för sina lärjungar den småsinthet, som uppenbarade sig uti deras fåfängliga strid om högsta platsen, samt för att väcka hos dem en helig storsinthet, hänvisar Herren dem till de

höga platser, han af sin nåd vill gifva dem. Hvad betyder väl en högre eller lägre plats här på jorden, i jemförelse med det löftet att få taga plats med Kristus på hans tron, Uppenb. 3: 21. Detta löfte gäller alla Jesu lärjungar, alla som vinna. Huru småaktig, ja narraktig skulle icke en köttslig äflan efter jordiska företräden visa sig, om vår blick vore riktad uppåt till de äreplatser Herren beredt åt dem, som härda ut i frestelsen. Hvad äro alla kronor på jorden, i jemförelse med härlighetens ovanskliga krona. Derjemte vill Jesus framhålla, att högre platser väl finnas i Guds rike, men att det är *han*, som utdelar dem, och endast åt dem, som han finner dem värda. Betraktelse, med ingång ur Luk. 1: 52. *Höga platser i Guds Rike.* 1. *Hvilka de äro* a). i nåderiket; b). i härlighetsriket, jfr. 1 Kor. 15: 41, 42. Daniel 12: 3. 2. *Af hvem de utdelas.* a). Af Fadren, Math. 20: 23; b). af Sonen, jfr. texten. 3. *Åt hvem de gifvas.* a). Åt dem, som äro de minsta, Math. 18: 4; b). åt dem, som härda ut i frestelserna.

Åttonde stycket. Petri och de andre lärjungarnas varning. "Och sade Jesus till dem — — — sade de ock alle".

Anledningen, hvarför Jesus här förutsäger, att hans lärjungar skulle förargas och att Petrus skulle förneka honom, var dels att han dermed ville varna med hänvisande till den hotande faran, dels att hans ord skulle tjena till en hjelp, när det, som Jesus förutsagt, inträffade. En varning kunde synas öfverflödig, då Herren förutsåg och föresade, att lärjungarne skulle förargas. Men saken måste fattas så, att den ställes i sammanhang med menniskans

frihet. Huru ofta varnar icke en fader eller moder sitt barn, ehuru de, på grund af barnets beskaffenhet, temperament och andra omständigheter, nogsamt förutse att varningen icke kan förebygga fallet. Varningen har sin etiska betydelse i och för sig sjelf, utan afseende på dess verkan. Men derjemte skulle förutsägelsen och varningen hos lärjungarna tjena till att befrämja upprättelse från fallet, att framkalla ånger och tro. Det heter om Petrus, då han förnekat Herren: "Då begynte Petrus tänka på Herrens ord, huru han honom sagt hade: "Förrän hanen hafver galit" o. s. v. Syndens bedragelse visar sig icke blott deruti, att den lockar menniskan i snaran, utan också på det sättet, att den, sedan menniskan fallit, inbillar henne, att ingen fara är för handen, att icke något fall egt rum. Petrus kunde genom ursäkter sökt öfverskyla sitt förhållande, så att detta icke fått namnet af en förnekelse. Men häremot stälde sig Jesu ord: "Skall du tre resor *försaka* mig". Tro hos Petrus återigen kunde förutsägelsen om fallet efter detsamma befrämja dermed, att fullbordan af förutsägelsen gaf hopp om fullbordan af Herrens med förutsägelsen beledsagade löfte om upprättelse, hvarför Petrus icke behöfde förtvifla. Fallet stod under Herrens öga och under hans ledning; var således icke följden af ett blindt öde. Betraktelse, med ingång ur Ps. 119: 176. *Herrens förhållande vid en Jesu lärjunges syndafall.* 1. *Han varnar lärjungen före fallet.* 2. *Han vakar öfver honom under fallet.* Jesu öga var vändt till Petrus under hans fall. 3. *Han hjelper honom ur fallet.*

Härligt framlyser ur detta stycke Frälsarens trofasthet mot lärjungarna, synnerligast med hänseende till hans förbön. Jesu ord om den förbön,

han vill fälla för Petrus, påminner oss om hvad apostlarna, kanhända med anledning af dessa ord, lära om Kristi förbön i himlen. Jfr. Rom. 8: 34; Hebr. 7: 25; 9: 24; 1 Joh. 2: 1. De visa också, hvarom Jesus förnämligast beder, nämligen om trons bevarande och styrkande. Jfr. 1 Petr. 1: 5: "Med Guds makt bevarens I genom tron till salighet". Förbönen är rigtad mot djefvulen; mot hans begäran att sålla lärjungarna såsom hvete ställer Jesus sin bön, att tron må blifva bevarad. Här står förebedjaren mot förtalaren; menniskornas Frälsare mot menniskornas fiende. Betraktelse med ingång ur 2 Kor. 13: 4. *Jesu förböns kraft.* 1. *Hos Gud.* Grundad på a). Sonens barnaskap; b). hans försoningsverk. 2. *Emot djefvulen.* 3. *För hans lärjungar.*

Frukten och nyttan af den frestelse, i hvilken Petrus skulle falla, men ur hvilken Herren Jesus skulle hjelpa honom, framhålles i de orden: "När du är omvänd, så styrk dina bröder". Starkhet och kraft utgöra den Petrus utmärkande apostoliska karisman. Derpå häntyder sjelfva det namn, hvilket Jesus gaf denne apostel. Förutsättning för denna karisma var en naturlig kraft, hvilken vid många tillfällen uppenbarar sig hos Petrus. Men på grund af den vidlådande synden blef denna naturliga kraft en anledning till svaghet. Petrus litade nämligen på sin egen styrka, såsom detta uttalar sig i hans öfvermodiga försäkran: "Om än alle förargades, skall jag icke förargas". Hans naturliga kraft hade ännu icke blifvit helgad till troskraft. Hans klippfasthet var icke ännu en af klippan Kristus hemtad och på honom grundad klippfasthet. Detta förklarar möjligheten af Petri fall och den nytta, som följde deraf för Petri såväl person som verk, sedan Herren hulpit honom ur fallet. Gick det ordet: "De

karske män falla", Es. 40: 30, i fullbordan, så ock det andra dermed sammanhängande: "De, som vänta efter Herren, få en ny kraft". Det samma gäller om andra Jesu lärjungars fall. Ett sådant har alltid sin anledning uti ett eller annat karaktersfel, en eller annan svaghet, som sammanhänger med deras styrka, liksom, i händelse den fallne blir upprättad ur fallet, detta tjenar till det bästa för hans karakters bildning. Men en sådan hälsosam erfarenhet af den egna svagheten och Herrens kraft kan hemtas af en frestelse, äfven utan dermed förenadt fall. Frestelsen är såsom bepröfning nödvändig, men icke fallet. Dettas fara är den, att en menniska kan falla så, att hon blifver liggande i fallet och dermed går förlorad. Man må derför väl akta sig att tänka eller handla så, som om man behöfde göra ondt, på det att deraf godt skulle komma. Betraktelse: Ing. Jakob 1: 2, 3. Ämne: *Frestelsens nytta för en Jesu lärjunge.* 1. *Att han lär i frestelsen känna sin egen svaghet.* 2. *Att han lär känna Herrens starkhet och derigenom blir stark i svagheten.* 3. *Att han kan styrka andra.*

Nionde stycket. Lärjungarnas utrustning.
"Och han sade till dem — — — Det är nog".

Andra tider skulle nu stunda för Jesu lärjungar. Brudgummen hade hitintills varit när dem. Nu skulle han varda tagen ifrån dem. Jemförelsevis hade det hitintills varit goda, lugna tider. Nu stundade strid och storm. Han, som bevisat sig vara lärjungarnas trogne herde och sörjt för dem så, att de kunnat göra till sina Davids ord: "Herren är min herde, mig skall intet fattas", skulle nu tagas från dem och det ordet skulle gå i fullbordan:

"Jag skall slå herden och fåren af hjorden skola varda förskingrade". Hitintills hade han varit den sköld, som tagit emot de pilar, hvilka riktades mot dem; hade fört svärdet i deras ställe. Nu skulle de sjelfva ut i den heta striden. Men Herren skulle derunder icke lemna dem ensamma. Han gaf, just under denna sin sista samvaro med lärjungarna, löftet: "Jag skall icke låta eder vara faderlösa; jag skall komma till eder". Betraktelse: *En Jesu lärjunges goda och onda dagar.* 1. *De goda dagarna.* a) *Hvilka de äro?* Då Herren är när och de yttre omständigheterna visa sig gynsamma. b) *Deras betydelse.* Att uppmuntra och lifva modet för och under stundande onda tider. 2. *De onda dagarna.* a) *Hvilka de äro?* Då Herren är borta och verlden är fiendtlig. b) *Deras betydelse.* Att föröka tron och uppväcka vissheten, att Jesus under växlingen af goda och onda tider är densamme i går och i dag och desslikes i evighet.

Lärjungarna visa sitt oförstånd om beskaffenheten af den strid och de vapen, om hvilka Jesus talade, när de taga fram två svärd, liksom Petrus, när han kort derefter drog sitt svärd. Förstode icke Herren det bättre och handlade han icke i öfverensstämmelse dermed, så vore det snart förbi med lärjungarna, redan i den första skärmytslingen, och ännu mer i de stora slagen. Betraktelse: *Jesu lärjungars oförstånd och deras Mästares visdom, uppenbarade i striden för Guds rike.* 1. *Lärjungarnas oförstånd.* a). De vänta icke striden, när den kommer. b). Gripa icke till de rätta vapnen. c). De föra icke striden rätt. 2. *Mästarens visdom.* a). Han förbereder dem på striden. b). Gifver dem de rätta vapnen. c). Lär dem det rätta stridssättet.

Vi hafva i det föregående behandlat den första aktens särskilda stycken, betraktade från homiletisk synpunkt. Vi nämna nu något om den homiletiska behandlingen af denna akt i dess helhet. Vanligast uppläses och betraktas hela akten i passionspredikningar, åtminstone i landtförsamlingar. Man kan väl dervid, oaktadt hela akten uppläses — något som icke får underlåtas — taga till utgångspunkt för predikan det ena eller andra stycket; men bäst är det, om man kan draga in hela akten i betraktelsen. Dervid kan man utgå antingen från Kristus, hans verk och handling, eller från de personer, som uppträda i akten handlande med honom, hvarvid tillämpning kan göras på oss sjelfva. Tydligtvis kunna dessa båda sätt att behandla passionshistorien icke strängt skiljas från hvarandra; dock kan det ena eller andra företrädesvis användas. Man bör se till, att man vid passionspredikningar icke låter betraktelsen öfver den enskilda menniskan, hennes förhållande till Kristus, hennes olika andliga tillstånd och andliga erfarenheter undantränga betraktelsen af Herren Kristus och hans gerning. Han intager den främsta platsen i passionen och bör derför äfven göra det i predikan öfver passionen, liksom uti predikan öfverhufvud.

Vi lemna här några exempel på utkast, i hvilka de nämnda sätten att behandla den första akten blifvit följda.

[1]) I. Ing. Joh. 15: 13. Ämne: *Vännen.*

Den hatade vännen.
Den älskande vännen.
Den tjenande vännen.
Den sörjande vännen.

---

[1]) Jfr. Sex betraktelser öfver Kristi lidande, af Förf.

Den straffande vännen.
Den varnande vännen.

II. Ing. Joh. 13: 12. Ämne: *Veten I hvad jag eder gjort hafver, en hjertefråga af den lidande Frälsaren till oss.*

I fråga om nattvardens instiftelse.
Om fotatvagningen.
Om beställandet af riket.
Om förbönen för vår tro.

III. Ing. Joh. 10: 11. Ämne: *Några drag af Jesu herdasinne under umgänget med lärjungarna den sista lefnadsaftonen.*

Jesus samlar de sina omkring sig.
Jesus bereder åt de sina ett bord mot deras fiender.
Jesus visar dem vägen till ödmjukhetens dal genom sitt exempel.
Jesus använder gent emot dem stafven lust och stafven ve.

IV. Ing. Joh. 14: 1. Ämne: *Jesu afsked med sina lärjungar.*

Afskedsstunden.
Afskedsgåfvan.
Afskedstjensten.
Afskedsorden.
Afskedssången.

V. Ing. Hebr. 13: 8. Ämne: *Den tröstliga sanningen, att Jesus Kristus är sig alltid lik, äfven i lidandet och döden.*

Alltid lik i kärlek.
Alltid lik i ödmjukhet.
Alltid lik i trofasthet.
Alltid lik i tålamod.

VI. Ing. 2 Tim. 2: 19. Ämne: *Huru insegslet: "Herren känner sina — — — ifrån orättfärdigheten" bekräftas af den första aktens händelser.*

1). Herren känner sina.
a). Han känner, hvilka och huru många de äro.
b). Han känner, huru beskaffade de äro.
1. Han känner deras nådebehof.
2. Han känner deras fel och synder.
3. Han känner deras frestelser.
4. Han känner deras nöd.
2). Hvar och en som åkallar Kristi namn o. s. v.
Från girighet, skrymteri, Judas.
Från sjelfförtröstan och öfvermod, Petrus.
Från trätlystnad och äregirighet, lärjungarne.

VII. Ing. Luk. 22: 27. Ämne: *Den lidande Frälsaren midt ibland oss såsom den der tjenar.*

1. Såsom den der tjenar sin Fader.
2. Såsom den der tjenar oss.
a). Genom sitt lidande och sin död i vårt ställe.
b). Genom instiftandet af nattvarden.
c). Genom fotatvagningen.
d). Genom varningar, förbön och råd.

VIII. Ing. 5 Mos. B. 33: 1. Ämne: *Jesu testamente till sina lärjungar vid aftonen af sin lefnad.*

1. Testamentet.
a) Nattvarden (kärlekens gåfva).
b) Fotatvagningen (kärlekens bud).
2. Testamenttagarena.
a) Jesu första lärjungar.
b) Vi.

IX. Ing. Luk. 22: 38. Ämne: *Förberedelser till den stora striden.*

1. Förberedelserna från Jesu fienders sida.
2. Förberedelserna från Herrens och hans lärjungars sida.
a) Jesus ikläder sig och de sina kärlekens vapenrustning (nattvarden).
b) Jesus ikläder sig och de sina ödmjukhetens vapen (fotatvagningen).
c) Jesus afskiljer en förrädisk stridsman.

d) Jesus och hans lärjungar uppstämma stridssången.
e) Jesus utgår med sina lärjungar till stridsplatsen och utrustar dem med råd och förmaningar.

X. Ing. Ruth. 1: 16. Ämne: *En troende själs försäkran till sin Frälsare vid begynnelsen af hans lidande: Dit du går, dit vill jag ock gå!*

Dit du går, dit vill jag ock gå — till nattvardsbordet.
Dit du går, dit vill jag ock gå — till mina medlärjungars fötter.
Dit du går, dit vill jag ock gå — till Gethsemane.

XI. Ing. 2 Kgb. 2: 5, 6. Ämne: *Huru vi böra mottaga budskapet om vår Frälsares förestående bortgång i döden?*

1. Med en glad visshet. "Jag vet det ock väl".
2. Med en helig tystnad och stillhet. "Tiger man stilla".
a) Till våra tvifvel. b) Våra köttsliga begär. c) Våra trätosamma tungor: "Tiger man stilla".
3. Med ett alvarligt beslut: "Jag vill icke öfvergifva dig".

XII. Ing. Jerem. 31: 21. Ämne: *Tröstande åminnelsetecken och varnande sörjetecken, hemtade från Jesu lidandesväg.*

1. Tröstande åminnelsetecken:
a). Den heliga nattvarden.
b). Fotatvagningen.
c). Lofsången.
2. Varnande sörjetecken:
a). Det indoppade brödet, som räckes Judas.
b). Trätan mellan Jesu lärjungar.
c). De båda svärden.

S. L. Bring.

Hvad betydelse har missionen för den missionerande församlingens lif?

I själfva den uppkastade frågans formulering ligger uttaladt, att missionen kan och bör vara en *församlingens*, icke i första hand en de enskildes eller de enskilda föreningarnes, sak. Vi finna, huru Jesus uttalar sin konungsliga missionsbefallning i samband med det kristna dopets instiftande, Mat. 28: 20. Är det ena en församlingens angelägenhet, som det ligger makt uppå för *församlingen* att lyda, så är det andra det ej mindre. Jesus bjuder väl sina lärjungar — "de elfva", Mat. 28: 16, samt "de 500 bröderne", 1 Kor. 15: 6 — att "gå ut i hela världen", men ålägger dem dock ej att omedelbart sätta hans befallning i verkställighet. Tvärtom tillsäger han dem: "Blifven kvar i Jerusalem, till dess I varden beklädde med kraft af höjden", Luk. 24: 49. Ap. 1: 4. "Men I skolen undfå kraft", tillägger han sedermera, "när den Helige Ande kommer öfver eder, och *då* skolen I vara mina vittnen både i Jerusalem och i hela Judeen och intill jordens ände", Ap. 1: 8. Här är meningen tydlig: *I och med församlingsandens utgjutande, d. ä. i och med kyrkans konstituerande, föreligger hennes missionsuppgift.* Det ena icke utan det andra. Anden är den organiserande, den nyfödande, ombildande och uppbyggande kraften i församlingen — församlingen åter är på en gång denne andes objekt samt organet för dess verkande. Men hos hvarje organism eller lefvande kropp kunna vi urskilja såsom nödvändiga lifs-

funktioner en rörelse utåt, som man kallar absorption, och en rörelse inåt, som man kallar assimilation. Äfven den organism, som vi kalla ”Kristi kropp”, kyrkan, är, så länge den i någon mån till sin utbildning beror af timlighetens villkor, underkastad samma lagar. Också den har att med sig införlifva — absorbera — alltjämt nya delar och att sedan omsätta — assimilera — dessa till en allt fullare enhet med sig själf. Man plägar kalla detta kyrkans uppbyggande utåt och inåt. Vi läsa härom i Joh. 10: 16; Ef. 2. 11—22; 4: 11—16 samt flerstädes. Men är nu missionen att jämföra med en dylik lifsverksamhet, hvarigenom det kroppsliga lifvet näres och utvecklas, så framgå häraf med nödvändighet tvänne slutsatser: 1:o att kyrkan ej utan att taga skada till sitt lif och hämmas i sin utveckling kan underlåta att missionera, på samma sätt som det organ, hvilket af en eller annan anledning upphör att funktionera, till sist är hemfallet åt död; 2:o att kyrkan ej kan uppfylla denna sin plikt utan att få erfara en välsignelsebringande återverkan på sitt inre lif. Eller med andra ord: det yttre uppbyggandet är ett lifsvillkor för det inre, likasom det inre är en förutsättning och ett villkor för det yttre. Här eger en ständig och lefvande vexelverkan rum.

Det är ett ofta hördt påstående från visst håll, att det ej lönar sig att missionera. Behållningen, menar man, motsvarar ej utgifterna. Ja, för ej länge sedan har man i ett svenskt arbete, som utgifver sig vara författadt af en sakkunnig, hallstämplat missionsverket såsom en produkt af ”humanitetshumbugen och den falska menniskokärleken” [1]). Det vore lätt att gent emot desse, som mena eller utgifva sig stå på en s. k. vetenskaplig grund, uppvisa, hvilken vinst just för vetenskapen, för linguistiken, geografien, etnologien m. m., missionen inbringar [2]). Ja, allt mer börjar det erkännandet arbeta sig igenom, att äfven i rent materielt hänseende de offer ej kunna anses bortkastade, som man bringar detta verk. Så har man beräknat, för att nu hålla oss till ett enda

---

[1]) H. v. Schwerin, Slafveri och slafhandel i Afrika, Lund 1891.

[2]) Jfr Warneck, Die gegenseitigen Beziehungen zwischen der modernen Mission u. Cultur, sid. 92 ff.

exempel, att hvarje missionär på Söderhafsöarne framkallar en årlig handelsomsättning af minst 180.000 kr. Man börjar redan i den nationalekonomiska literaturen att tala om den kristna missionens världsekonomiska betydelse, och från ren köpmannaståndpunkt ler man helt enkelt åt ett påstående sådant som det, att de för missionens räkning använda penningemedlen ej skulle vara räntebärande [1]. — Men missionens, lika litet som kristendomens, värde uppväges ej på någon nyttighetsvåg, allraminst på kulturens. Kristus kom icke i världen för att predika kultur, utan för att uppsöka och frälsa det förtappade, Luk. 19: 10. Men hvilken som mottager evangeliet om Menniskosonen, han blir först i ordets djupaste bemärkelse *menniska*. Så förstå vi, att där kristendomen planteras, där måste ur samma frön den sanna kulturen spira upp. Ligger detta icke redan i Jesu löfte, att de saktmodiga skola besitta jorden, Mat. 5: 5? Kulturen är dock endast den nödvändiga *följden* af missionsförkunnelsen — en smula som faller af dess rika bord, aldrig hufvudändamålet själf. Kristendomen kräfver att erkännas för sin egen skull, icke blott för den nyttas skull, den medför. Så är sanningens art. Likaledes missionerar ej Guds församling för att nå det eller det kulturändamålet — icke ens för att åt sig själf inhösta den eller den andliga frukten, utan af fri lydnad mot sin Herre och Mästare och för att till hans fot bringa alltjämt nya skaror af rätte tillbedjare. Missionen blir således ett uttryck af församlingens lif, såsom vi förut hafva visat, att den är ett villkor för detsamma. Men han, som i det lekamliga lifvet afvägt ett bestämdt förhållande mellan sådd och skörd, han låter också på det andliga området detta vexelförhållande ega rum. Så kunna vi äfven tala om en församlingens andliga vinst af missionen och till en del uppskatta densamma. Hvilken är då denna vinst?

Vi svara härpå: den första och omedelbaraste behållningen af missionsarbetet ligger i *lydnadens egen välsignelse*. Missionen är, hafva vi sagt, ett lydnadsverk, som ej vill veta af någon gensägelse. Ehuruväl lydnaden utgår från fri kärlek och såsom sådan ej söker sitt, bär

[1]) Jfr Warneck s. a. sid. 43.

den dock rika löften med sig både för tiden och evigheten. Vi finna dessa sammanfattade i Joh. 14: 21—24: "den som har mina bud och håller dem, han är den mig älskar, och den som älskar mig, han skall varda älskad af min Fader, och jag skall älska honom och uppenbara mig för honom" o. s. v. Sålunda: Faderns och Sonens kärlek, deras gemensamma inneboende i den lydaktiga själen samt allt hvad däraf följer, detta är lydnadens kostbara frukt, som i sig kan sägas innesluta all annan välsignelse. — Men dessa löften har ju missionen gemensamt med hvarje annat lydnadsverk i kärleken. Det åligger oss därför att tillse, hvilka särskilda frukter för den missionerande församlingens lif växa på *missionslydnadens* träd.

Man betraktar, såsom bekant, det menskliga viljelifvet — och det är endast det, hvarom här är fråga — dels från sedlig, dels från religiös synpunkt. Vår närmaste fråga blir sålunda: hvilken betydelse har missionen visat sig hafva för hemlandet i *sedligt och allmänmenskligt hänseende?* — Det är en känd sak, att kärleken stärkes genom att öfvas. Kärleken behöfver luft för att röra sig, men då den en gång blifvit satt i rörelse, återvänder den också med ökad styrka till sin utgångspunkt. "Den rike mannen behöfver Lazarus". Och kristenheten har mycket att tacka missionens Lazarus för. Visserligen är det ej en obetydlighet, en smula blott, de 34 millioner [1]), som af den protestantiska kristenheten skänkas till hednavärldens omvändelse. Men så har också missionen satt de frivilliga kärleksgåfvorna i rörelse ej blott för sin egen del; den har återverkat befruktande och väckande på kärleksverksamheten i hemlandet uti de mest skilda riktningar. Eller hvarifrån mena vi, att vi fått dessa räddnings- och magdalenahem, dessa barnhem, diakonissanstalter, bibel- och traktatsällskap, dessa hem för obotligt sjuka, epileptiska, idioter, drinkare, frigifna fångar o. s. v. — med ett ord, alla dessa anstalter, som gemenligen sammanfattas under benämningen: "inre mission"? Självfva namnet, som vi hellre ville hafva utbytt mot "diakoni" eller något dy-

---

[1]) Sveriges bidrag till hednamissionen utgjordes år 1888 af omkr. 270,000 kr.

likt, visar emellertid dess ursprung. Det är historiskt uppvisbart, att den s. k. inre missionen leder sitt första upphof från den yttre, liksom den också från denna hämtar sin fortfarande näring. Vi minnas, i hvilket samband Franckes barnhem i Berlin stod till hans missionsinstitut. Zellers anstalter i Beuggen, grundade 1820, gifva ett nytt uppslag på detta område. Men själf bekänner han sig hafva hemtat de första impulserna till sina företag från ett samtal med missionsinspektor Blumhardt och Spittler. ”De hade”, berättar han, ”med hvarandra öfvervägt, att uppfyllandet af kärleksplikten mot hedningarne också manade att uppfylla samma plikt mot de värnlösa och vanvårdade här hemma” [1]). Och baslermissionens inspektor W. Hoffman kunde år 1847 skrifva: ”det är den yttre missionen, den absoluta, som har gifvit den inre, den relativa, bland de kristna folken dess tillvaro. Genom henne har man lärt känna den kraft, som ligger i den kristliga associationen, genom henne har man lärt känna den frukt och den välsignelse, som gemensam tro, gemensam bön och gemensamt arbete hafva med sig. Hedningarnes elände var den spegel, hvari man lärde känna de kristnas. Arbetet för den förra har framkallat arbetet i den senare; resultaten där hafva uppväckt förhoppningar om resultat här. De medel, som man där använde, väckte uppmärksamhet på, hvilken hemlighet af kraft och lif låg fördold i kyrkans gamla andliga skatter, som man blott behöfde taga fram för att stilla mången nöd och klagan i det egna hemmet” [2]). — Vi tillägga endast, att de frivilliga bidragen till detta kärleksverk i hemlandet visat sig växa i proportion med bidragen till hednamissionen, och att de förra utgöra minst en fem gånger så stor summa som de senare.

Vi skulle vidare, i samband härmed, kunna tala om det nya intresse för menskligighetens sak, som genom missionen födes till lif, den vidgade blick för humanitetens betydelse den skänker, samt de impulser på många områden, som härifrån leda sitt ursprung, men vi nöja

---

[1]) Allgem. M.-Zeitschr. 1881: Die Rückwirkungen der Heidenmission etc. s. 167.

[2]) S. a. sid. 167.

oss med det redan sagda och öfvergå till den ojämförligt vigtigaste synpunkten: missionens *betydelse för det religiösa lifvet.*

Vi måste då först med några ord beröra dess inverkan på *det individuelt kristliga lifvet.* Missionen kan ej lefva utan den missionerande församlingens eget lif. Den, som intresserar sig för missionen, måste därför också intressera sig för den egna församlingens väckelse och uppbyggelse. Här hafva vi källan till den rika missionsliteraturen, som under detta århundrades sista skede sett dagen. Hvem kan räkna de impulser till väckelse och trons stärkande, som härifrån utgått? Vi veta alla, hvad det personliga föredömet har att betyda. Men i ingen annan historia gifves det sådana prof på personlig hängifvenhet ända till döds, på hänförelse och trogen uthållighet under svårigheter, som i missionshistorien. Vi behöfva endast hänvisa till skildringarne af en Ziegenbalgs, en Livingstones, en Hans Egedes, en Chr. Friedr. Schwartz' lif. — Men äfven *direkt* från missionsvärlden strömma lifvande fläktar mot oss. Med våra bröder därute hafva vi fruktat, hoppats, gråtit och jublat. Med dem hafva vi känt oss tuktade och slagne till jorden, men också stärkte och uppbyggde på vår heligaste grund, vår tro. Och huru måste icke detta bidraga till att "föröka oss rättfärdighetens frukter" och alstra "den enfald, som verkar tacksägelse till Gud", 2 Kor. 9: 10—11. *Bönelifvets stärkande* är således en direkt frukt af missionen, och den förutan skulle vi illa förstå apostelen Pauli förmaning: "så förmanar jag nu framför allt, att böner, åkallan, förböner och tacksägelse hållas för *alla* menniskor" etc., 1 Tim. 2: 1. Endast i förbigående vilja vi härtill framhålla den stora *apologetiska* betydelse, missionsverket visat sig ega i vår af intellektuela och religiösa tvifvel sönderrifna tid. Ja, äfven för den kristne är det trosstärkande att se, huru förunderligt Gud fogar yttre och inre omständigheter tillsammans, så att de sammanträffa just på den rätta punkten. Missionen låter oss kasta en blick bakom förlåten till denna Guds världsstyrelse, afslöjar för oss det underbara sammanhanget mellan hans ledning i världshistorien och hans uppenbarelse i menniskohjärtat, eller

hvad vi kalla utkorelsen, samt låter oss ana, huru Guds rikes historia är det innersta i all historia.

Vi öfvergå härifrån till missionens betydelse för *det kyrkliga församlingslifvet* såsom sådant. Det är naturligt, att det individuela troslifvets stärkande, hvarom vi nyligen hafva talat, äfven skall slå ut till det kyrkliga lifvets höjande. Den enskilde står ju aldrig så isolerad, att ej det, som berör och utöfvar inflytande på hans innersta lif, äfven måste sträcka sig med sin verkan till det samfund, hvaraf han utgör en organisk del. Framför allt gäller detta förhållandet mellan "Kristi kropp" och dess särskilda lemmar, ett förhållande, hvarom Paulus säger, att "om en lem lider, så lida alla lemmarne med, och om en lem äras, så fröjda sig alla lemmarne med", 1 Kor. 12: 26. Men äfven mera omedelbart bidrager missionen till församlingslifvets främjande. Öfverallt där den får blifva, hvad den vill blifva, en verklig församlingssak, där måste den också med nödvändighet föda af sig ett lefvande *församlingsmedvetande*. Vi hänvisa till exemplet af de första apostoliska församlingarne, i synnerhet till dem i Jerusalem, Antiokia och Filippi, Ap. 11: 22, 27 ff.; 13: 1—3; 15: 22—28; Fil. 1: 3–26; 4: 10—19. Från en nyare tid erbjuder oss brödraförsamlingen i Herrnhut samma lärdom. Hvem kan här säga, hvilketdera är det ursprungliga och bärande, missionssinnet eller församlingssinnet? Själfve tillskrifva emellertid herrnhutarne missionen hedern af sitt blomstrande församlingstillstånd. Hon har varit det enande och sammanhållande bandet under kritiska tider, då upplösning hotat inifrån eller utifrån. Det är ju också naturligt, att missionen måste hos den missionerande församlingen alstra en stark gemensamhetskänsla, på samma gång som hon riktar blicken utöfver detta söndrande mångahanda af lokalförsamlingar, folkkyrkor och konfessioner till hoppet om Kristi fullhets åldersmått och till gemenskapen med de förstföddes församling och med alla heliga i himlen och på jorden. Så väcker missionen jämväl ett sant *ekumeniskt sinne*, hvilket utgör ett oafvisligt villkor för hvarje sant kyrkligt medvetande. Detta sinne och denna samhörighetskänsla med den öfriga lekamen är dock så långt ifrån att alstra slapp bekännelselöshet och falsk fördragsamhet, som ofta ej är annat än

slöhet och likgiltighet, att de tvärtom skärpa blicken för de egendomligheter, Gud gifvit åt hvar och en af de olika lemmarne, samt för hans särskilda uppgift i och för lekamen. Emellertid kunna vi, i motsats till så månge andre, ej annat än beklaga, att den protestantiska världen splittrat sina krafter i en sådan mängd skilda missionssällskap. Detta är, så mena vi, ett väsentligt hinder så väl för ett enhetligt och kraftigt bedrifvande af missionsverket ute i hednavärlden som för dess fulla återverkan på församlingslifvet i hemlandet. Missionen är, hafva vi sagt, en församlingens sak och såsom sådan bör hon också bedrifvas genom församlingens organ och i församlingens namn. Att så ej från första början blef fallet måste vi tyvärr tillskrifva den protestantiska kyrkans egna målsmän. Under reformationstidehvarfvet var uppmärksamheten för mycket riktad på kyrkans pånyttfödelse i hemlandet för att man af reformatorerne skulle kunna vänta ett verksamt missionsintresse. Härtill kommer, hvad särskildt Luther beträffar, att hans blick i detta hänseendet skymdes genom det sätt, hvarpå han tolkade profetian och tillämpade dess utsagor på den närvarande tiden. ”Luther hoppades”, anmärker Plitt, ”hvarken på turkarnes eller påfvens omvändelse, enär de voro de tvänne af Gud förstockade fienderna i den yttersta tiden . . . Och han trodde, att fiendens segerlopp hejdats, icke på grund af de kristnes makt, utan emedan han kommit till de för honom i Skriften utstakade gränserna. Så mycket mera skäl hade man att säga, att den yttersta tiden vore för dörren” [1]). Icke heller ur det följande tidehvarfvet kunde en kyrklig mission hemta några impulser. Dels blödde det protestantiska Europa efter såren af det 30-åriga kriget, dels var den s. k. ortodoxismen med sin formalistiska teologi just ej en lämplig jordmån för en dylik planta. När det oaktadt missionen, upptagen af de pietistiska kretsarne, gjorde sak af sig, möttes dess bärare af misstroende, ja, fientlighet från det ortodoxa lägret. Så kallades af wittenbergerfakulteten missionärerne t. o. m. för ”falska profeter”, emedan deras ”rite vocatio” icke vore

[1]) Plitt, Kurze Gesch. der luther. Mission, 1. Vortrag.

bevisad [1]). Men själf gjorde man intet för den förmenta bristens afhjälpande. En vändning till det bättre betecknar den första hälften af detta århundrade, då den skottska statskyrkan och sedermera äfven frikyrkan upptaga missionen såsom en kyrklig angelägenhet. Bland de lutherska landskyrkorna är vår egen den enda, som kan berömma sig af en i egentlig mening kyrklig mission. Vi kunna ej nog taga vara på det goda, som ligger häri. Vi se i detta ett bevis på, att kyrkans Herre vill bekänna sig till vår gamla svensk-lutherska kyrka, och att, om också hon är åldrig samt därför af många förkättrad, så bo dock lifvets föryngrande krafter i henne, och att Herren ännu har ett stort verk att genom henne utföra kanske icke endast bland oss, utan äfven i den öfriga kristenheten och världen. — I sammanhang härmed har man i vårt land inrymt åt missionssaken en plats bland kyrkans kasualdagar. Genom Kongl. plakatet af d. 31 Dec. 1873 föreskrifves nämligen, att "missionsverksamheten bland de hedniska folken, såsom en den svenska kyrkans allmänna angelägenhet, skall göras till särskildt föremål för betraktelse och bön" på den tredje bland de af K. M:t föreskrifna böndagarne. Äfven i Tyskland höja sig röster, som i en eller annan form göra liknande yrkande för den öfriga lutherdomen [2]). Härjämte har man i församlingsgudstjänsten börjat allt mera göra sig till godo den verkliga skatt af äkta, fulltoniga missionspsalmer, som hänförelsen för den stora rikssaken förmått framkalla och som redan föreligga i betydligt antal. Också gifves det knappast någon kyrklig psalmbok eller något psalmboksförslag från senare tid, däri man ej ansett sig böra taga hänsyn till missionen och egna t. o. m. en särskild afdelning åt "psalmer om kyrkans utbredande på jorden" [3]). Såväl genom det ena som det andra visar sig missionen göra en icke ringa insats jämväl i församlingens *gudstjänstfirande* lif.

Men missionen riktar icke endast församlingens lif till dettas nuvarande gestaltning; den förbereder äfven

---

[1]) Warneck. De protestantiska missionernas historia, sid. 46.
[2]) Jfr Harnack, Prakt. Theologie I, sid. 389.
[3]) Så i psalmbokskommitténs Förslag till reviderad psalmbok för svenska kyrkan, 1889.

något nytt. Detta ligger uttaladt i Herrens ord: "evangelium om riket skall varda predikadt i hela världen till ett vittnesbörd för alla folk, och *då* skall änden komma", Mat. 24: 14. Vi kunna kalla detta, med en teologisk term, missionens *eskatologiska* betydelse. Vi veta, hvilken vigt den första församlingen fäste vid väntan på Herrens tillkommelse. Det var denna väntan, som genom hoppet stärkte de matta knäna under trängselns dagar och som underhöll främlingssinnet under medgångens tid. Den öfvade sålunda både i tålamod och vaksamhet. Jak. 5: 7–11; 1 Tess. 5. 1–11. Denna bidan har väl under de följande kyrkohistoriska perioderna varit tillbakaträngd — fullt utsläckt var den dock aldrig. Den fans där åtminstone som en oförstådd suck i djupet af de frommes hjärtan. Det var missionen, som åter vände församlingens blickar mera medvetet mot detta stora mål och därmed äfven öppnade för henne med de nya utsigterna äfven en källa till nya, hittills knappt kända, krafter. Härigenom kom också ett nytt ljus att falla öfver själfva Skriften, och en del utsagor, förut misstydda eller oförstådda, trädde nu fram i rätt belysning. Det var rikssynpunkten, som arbetade sig fram och som i Bengel och den würtembergska skolan skulle få sitt förnämsta uttryck. — Men missionen har icke endast bidragit till en vidgad kunskap om dessa ting; den förbereder själf direkt deras uppfyllande. Genom henne utpräglas allt mer församlingens härlighetsgestalt efter Kristi bild, såsom det heter, att när han kommer, skall han "förhärligas i sina heliga och beundras i alla dem som tro", 2 Tess. 1: 10. Då har missionen fylt sin uppgift, ty det har blifvit "en hjord och en herde", Joh. 10: 16, och församlingen har hunnit fram till sitt hopps mål, enheten i tron, och till den tid, mot hvilken hon nu vänder och sträcker sig såsom blomman mot solljuset.

Vi lefva i en tid, då mycket gammalt faller och mycket nytt tränger sig fram. Det är födslovåndorna till en i flere hänseenden ny tingens ordning. Men icke allt gammalt är förkastligt, därför att det är gammalt, och icke allt nytt är godt, därför att det är nytt. Äfven mot kyrkan rasa otro och separatism i förbund, utdömande de gamla formerna såsom förbrukade samt

undergräfvande sinnet för kyrklig enhet och församling. Men under allt detta står missionen där med sitt "respice finem!" och stärker, för att använda en bild, hemlandsförsamlingens till strid uträckta armar, såsom fordom Aron stödde Moses' händer i striden mot amalekiterne. Så bidrar hon till kyrkans seger i nutidens upplösning, och så bekräftar det sig också i den tid, som nu är och som icke utan skäl blifvit kallad för "världsmissionens tidehvarf", hvad som enligt kyrkohistoriens vittnesbörd alltid varit fallet, att missionstiderna äro framför andra till välsignelse för Guds kyrka och församling.

GUDMAR HOGNER.

Literaturförteckning.

Tal vid Svenska Bibelsällskapets allmänna årssammankomst den 14 April 1891 af E. Flygare. Stockholm, Otto Ahlströms boktryckeri 1891. I ett fängslande språk och med klar bevisning behandlar talaren här, ställande "det nya i beröring med det urgamla": "Några denna tidens tankar i belysning af de bibliska genesistankarna". Den djupa vördnad för och kärlek till bibelordet, som präglar hela framställningen, skall säkert ej förfela sin verkan på hvarje mottagligt sinne.

Die Rechtfertigungslehre der Professoren der Theologie Johannes Tobias Beck, O. F. Myrberg und A. W. Ingman, geprüft und beleuchtet von mehreren evangelischen Theologen und von E. T. Gestrin, Propst und Pastor zu Lavia in Finnland. Uebersetzung. Berlin 1891. Det är ett ganska stort antal skrifter denne författare utgifvit med afseende på den Beckska rättfärdiggörelseläran, och säkert skall den fasthet och det outtröttliga nit, med hvilket förf. bekämpar ett på en ensidig dogmatisk princip hvilande lärosystems afvikelse i fråga om frälsnings-

tillegnelsens hjärtpunkt göra honom förtjent af tacksamhet och högaktning af den lutherska bekännelsens vänner.

De svenska luterska församlingarnas och svenskarnes historia i Amerika. Ett bidrag af E. Norelius. Rock Island, Ill. Luth. August. Book Concern. 1890. Det är ett omfattande och grundligt historiskt arbete, byggdt på sorgfällig och samvetsgrann källforskning. Förf. kan med allt skäl tillägga sitt arbete den förtjänsten att vara tillförlitligt. En annan förtjänst är hans varma kärlek till den svenska kyrkan och det svenska folket, hvilkas historia i den nya världen han tecknar. Af stort intresse äro i synnerhet de utförliga biografiska skildringarne af de personer, som tagit verksammare del i den kyrkliga verksamheten bland våra landsmän i Amerika. Det stora, 871 sidor omfattande arbetet har utan tvifvel åt historien bevarat mycket, som eljes genom förstöring af dokument och genom traditionens otillförlitlighet gått förloradt. För detta så väl som ock för hans pietetsfulla skildringar skola säkert den svenska församlingens vänner här hemma och därute egna honom liflig tacksamhet.

Palestinas geografi och beskrifning af B. Högrell, Kyrkoherde. Göteborg D. F. Bonniers förlagsexpedition. 1889. Pris 2 kronor. Om detta arbete har f. d. Professoren *Claës Warholm* afgifvit följande yttrande till förf.: ”Jag har med ganska stort intresse läst Edert arbete, som är särdeles fullständigt, väl ordnadt, upplysande och populärt. Det förefaller mig att alla uppgifter äro noggranna och exakta. Boken är särdeles egnad till uppslagsbok för bibelläsare i allmänhet, för prester, lärare och exegeter isynnerhet”. Af detta vitsord är boken synnerligen väl förtjent. Framför öfrig Palestina-literatur på svenska utmärker den sig dels genom sin fullständiga redogörelse för *alla* landets delar, dels genom en ny indelning efter nutida städer, dels genom ett urval af forntida städer, på hvilket grundligt studium blifvit nedlagdt.

